

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES LINGUISTICA, LITTERARIA ET AESTHETICA

PETŐFI S. JÁNOS
BÉKÉSI IMRE
VASS LÁSZLÓ
szerkesztik

SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN

17.a Vass László: Poézis és piktúra. Tanulmányok
17.b Általános információk

JGYF KIADÓ, SZEGED, 2005

X 16675

**ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS
SERIES LINGUISTICA, LITTERARIA ET AESTHETICA**

**PETŐFI S. JÁNOS
BÉKÉSI IMRE
VASS LÁSZLÓ**
szerkesztik

SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN

- 17.a Vass László: Poézis és piktúra. Tanulmányok**
17.b Általános információk

JGYF KIADÓ, SZEGED, 2005

**TANULMÁNYOK, RECENZÍÓK, BIBLIOGRÁFIÁK ÉS RÉPERTÓRIUMOK
A DOMINÁNSAN VERBÁLIS HUMÁN KOMMUNIKÁCIÓ KUTATÁSA
KÖRÉBŐL**

Lektorálta

GALGÓCZI LÁSZLÓ, R. MOLNÁR EMMA

Szerkesztette

PETŐFI S. JÁNOS, BÉKÉSI IMRE, VASS LÁSZLÓ

Címlap

PAPP GYÖRGY

Tipográfia, táblázatok

VASS LÁSZLÓ

Az ábrákat készítette

PITRIK JÓZSEF

Technikai szerkesztő

VASS LÁSZLÓ

**Ez a kiadvány az OTKA (T42734), az SZTE JGYTFK Magyar Nyelvi Tanszék
és a JGYF Kiadó támogatásával jött létre**

HU ISSN 0236 – 7718

Acta Acad. Paed. Szeged

Ser. Ling. – Litt. – Aesth.

ISSN 0865 – 5960

ISBN 963 7356 14 2

X 16675

Tartalom

Előszó	7
Vass László: Poézis és piktúra	9
Előszó	11
Bevezetés	13
1. Verbális és vizuális költői alkotások Nagy László, Kondor Béla és Szécsi Margit életművéből. <i>Arccal a tengernek</i>	9
0. Illusztrált szövegek és képekről írt szövegek	19
1. Nagy László-versek illusztrációi Kondor Béla műterméből	19
1.1. Lánglakodalom	20
1.2. Az angyal és a kutyák	21
1.3. Virágének	22
1.4. A város címere	24
1.5. Búcsúzik a lovacska	25
1.6. Menyegző	26
2. Kondor-képek verbális nyelvi reprezentációi	
Nagy László lírájából	28
2.1. Darázskirály	28
2.2. Késes ember (Gyilkos)	30
2.3. A tengerész álma (Öreg halász)	31
2.4. Szent Péter és egy nő	32
2.5. Gitáros nő	33
2.6. Fiatal menyasszony (Öreg udvarló)	34
2.7. Bohóc	35
3. Szécsi Margit-versek illusztrációi Nagy László műterméből	35
3.1. Június	36
3.2. Papírkorona	37
3.3. A nagy virágvágó gép	38
4. A két típus alcsoportjai	39
2. Vizuális költemények Nagy László életművéből. <i>Műveld a csodát</i>	43
0. Vizuális költészet	43
1. Kalligrammák	45
1.1. Seb a cédruson	45
1.2. Húsvét	46
2. Képversek	49
2.1. Önarckép	49

2.2.	Hordószónok I	50
2.3.	Emberpár	51
3.	Betükép(ek): Cégér	52
4.	Applikáció(k): Az oszlopos	53
5.	Grafika: Szárny és piramis	54
6.	A vizuális költemények osztályozása. Párhuzamok és eltérések	55
7.	Egy átmeneti (?) típus: Hegyi beszéd	59
3.	Szövetminták Kondor Béla életművéből. Szárny és piramis	61
0.	A „költő és festő: egy”	61
1.	Szöveg és kép	61
1.1.	Amor	62
1.2.	Vallomás	63
1.3.	Előszó	64
1.4.	Jancsi	66
1.5.	Szidalmazás	69
1.6.	Emlék	71
1.7.	Madárijesztő	72
2.	Szöveg meg kép	74
2.1.	Jelet hagyni	74
2.1.1.	Tél	75
2.1.2.	Megittam az életem felit	76
2.2.	Angyal a város felett	78
3.	Verbo-vizuális reprezentációk	78
4.	Pilinszky János: Harmadnapon – Kondor Béla: Illusztráció a Harmadnapon című vershez. A deskriptív-explikatív strukturális interpretáció aspektusai. <i>Et resurrexit tertia die</i>	81
0.	Egy komplex kommunikátum és a deskriptív-explikatív strukturális szöveginterpretáció	81
1.	A T' verbális összetevőhöz rendelhető vehikulum-imágó	82
2.	A T' verbális összetevőhöz rendelhető kontextuális formáció	83
3.	A T' verbális összetevőhöz rendelhető rendszerszerű formáció	88
4.	A T' verbális összetevőhöz rendelhető rendszerszerű sensus	89
5.	A T' verbális összetevőhöz rendelhető kontextuális sensus	91
6.	A T' verbális összetevőhöz rendelhető relátum-imágó	92
7.	A T' szimbolikusan interpretálandó elemeiről	93
8.	Interpretáció és illusztráció	93
5.	Vázlatok a költészet forrásvidékein. Néhány (f)irkalap Nagy László Képes Krónikájából. <i>Nyúlhat a virág</i>	95
0.	A költészet forrásvidékein	95

1.	Nagy László Képes Krónikájáról és megközelítésmódjáról	95
2.	Hét vers és vázlatok	96
2.1.	A -HAT/-HET hatóköréről (Lehetőségek)	96
2.2.	De a 'de' nemde nem 'de'? (Gábrriel)	98
2.3.	„Költészet nélkül csak félszárnyú lenne az emberiség.” (Új évszak jön)	102
2.4.	„Egyelőre trampli” (Verseim verse)	103
2.5.	„Kegyetlenül nekimentem a versnek” (Elhúllt bolondok nyomán)	111
2.6.	„Már megakadok minden szónál” (Balassi Bálint lázbeszéde)	118
2.7.	„Formába kalapálnom nehezebb” (A gengszterekhez)	125
3.	A (f)irkalapok az alkotás grammatikájáról	129
6.	Egy jubileumi kiadvány margójára. Kass János: Ötven év képen és írásban. <i>A Tisza árad, majd apad</i>	133
0.	Verbális szövegek által ihletett képek	133
1.	Bibliai korpuszok	134
1.1.	Ádám és Éva	134
1.2.	Noé	138
1.3.	Lót és leányai	141
1.4.	Izsák feláldozása	144
1.5.	Mózes	146
1.6.	Dániel próféta	150
1.7.	Jónás a cethalban	152
2.	Legendák	153
2.1.	Szent Sebestyén	153
2.2.	Assisi Szent Ferenc	155
3.	A típusjellemzőkről	156
4.	Egymáshoz társított képek és versek	158
7.	Piktúra és poézis – Kass János művei alapján. <i>Csak tiszta forrásból</i>	161
0.	A 'diszkurzív' képzőművészeti alkotások	161
1.	A vizsgálati anyag és megközelítésének szempontjai	161
2.	Kép és szöveg	162
2.1.	Az özönvíz	162
2.2.	Szent György	163
3.	Kép – angol és magyar nyelvű szöveg: Hamlet és Claudius, a király	168
4.	Kollázsok	172
4.1.	In memoriam Tótfalusi Kis Miklós	172
4.2.	Kner Imre emlékére	173
4.3.	Fejek	174

5.	Kép, képvers és betűkép: A költészet napja	177
6.	Kép – szöveg – zene	178
6.1.	Szent Dávid – Psalmus Hungaricus	178
6.2.	Cantata Profana	186
7.	A diszkurzív képzőművészeti alkotások tipológiai meghatározása és alosztályai	195
8	Poézis – plasztika – poézis. Kass János Fejek sorozatának néhány darabja. <i>Mi van a fejben?</i>	199
0.	A poézis és a plasztika határterületein	199
1.	Szöveg és plasztika. Faludy György: Börtönversek	199
1.1.1.	Vérző fej	200
1.1.2.	Kihallgatás	201
1.1.3.	Monológ életre-halálra	202
2.	Plasztika és szöveg	204
2.1.	Kurtág György: Virág az ember	204
2.2.	Szokoly Tamás: Kő	205
2.3.	Juhász Ferenc: Mi van a fejben?	206
2.4.	Karinthy Ferenc: Realizmus	207
2.5.	Somlyó György: Fej-mese Kass János szobrára írva	207
3.	Meghatározás – helyett	208
	Összegzés, kitekintés	211
	Irodalomjegyzék	217
	Általános információk	227
	Bibliográfiák (A), Repertóriumok (B). Szerkeszti: VASS LÁSZLÓ	229
	(A) Bibliographie Linguistique de L'Année. Text linguistics, discourse grammar – Linguistique de texte, grammaire de discours Texte – 1999 – 2000	229
	(B) Discourse Processes. A Multidisciplinary Journal – 2000	248

Előszó

A *Szemiotikai szövegtan* periodika *alapciklusa* 12 tematikus kötetből állt, oly módon, hogy egy-egy téma tárgyalása olykor két-három kötetre is kiterjedt.

A 13. kötettel *új ciklust* kezdtünk, mert az előző kötetek fogadtatása azt jelezte, hogy ez a periodika hiányt tölt be, és úgy tűnt fel, hogy a szövegtani kutatás problémái iránt érdeklődők igényt tartanak rá. Ezeket a köteteket két-két választott téma tárgyalásának szenteltük, megtartva azonban az előző kötetek „A szövegtani kutatás általános kérdései” című szektorát is.

A periodika 16 kötetének általános bibliográfiai adatait lásd a jelen kötet végén.

Ez a kötet, amelyet most tart kezében az olvasó, a periodika 4 + 1 kötetre tervezett *záró ciklusának* első kötete. Ennek a ciklusnak a kötetei egy terjedelmesebb monografikus részből és egy redukált terjedelmű információrészből állnak.

Az első négy kötet monografikus része „összegző” jellegű: az első háromban egy-egy szerkesztő ad képet a szövegtani kutatás általa választott aktuálisnak tartott témájáról, a negyedik kötet verselemző tanulmányokat gyűjt egybe, minthogy a versek analitikus és kreatív megközelítése a periodika ismételten visszatérő témája volt.

Huszonegyedik kötetként a periodika húsz kötetének repertóriumát szándékoztunk létrehozni, egyrészt az olvasók tájékozódásának a megkönnyítésére, másrészt azoknak a fiatalabb kollégáinknak a tájékoztatására, akik, reméljük, tanulva több mint másfél évtizedes szerkesztői tevékenységünk eredményeiből és hibáiból, hajlandók lesznek egy hasonló periodikának életet adni.

A tervezett kötetek felépítése a következő:

17. kötet:	17.a	Vass László: <i>Poézis és piktúra. Tanulmányok</i>
	17.b	Általános információk
18. kötet:	18.a	Petőfi S. János: <i>Kompozíció és jelentés. Nyelvészeti és szövegtani írások</i>
	18.b	Általános információk
19. kötet:	19.a	Békési Imre: <i>Kettős szillogisztikus szerkezetek</i>
	19.b	Általános információk
20. kötet:	20.a	Petőfi S. János (szerk.): <i>Adalékok Nemes Nagy Ágnes Madár és Szobrokat vittem c. versének elemzéséhez. Szövegtani megközelítések</i>
	20.b	Általános információk
21. kötet		Vass László: <i>Szemiotikai szövegtan 1-20. Repertórium</i>

Szeged, 2005. augusztus 23.

P.S.J.
B.I.
V.L.

VASS LÁSZLÓ

POÉZIS ÉS PIKTÚRA

Mivel a csodát rejtő
 pokora kasszák minden
 jobban tudják a jövőt a múltból
 balasszuk a villám jelenet,
 kiülönben tyúktetű-borsalom
 fut föl a lábodon aggadi,
 hajad gyötörig, mirta partban
 leincobra lennénk karomfi-óra,
 pedig ülünk a barátlhegyen
 Tündökölve egymással szarkait
 fohászkorunkat immár magunkhoz
 legfőbb valónkhoz jó viharért,
 ingarek eleven heici selyem,
 igazatában arany-nallává
 zallik a mese és eltántorog,
 ebred a tomporod harmatokba
 s bika labdamat árványhaj
 markolja hogy zenget belüli,
 stellom a sorsban zúgni a
 kalcium-hidroxid himnuszát
 léncsen megcseszett komandorok
 rienséges merénylők fölforgatják
 kezettlen szerepek kétemér-e
 lerogyik csillagairival.

Hegyi Beszéd
 "Le Tom in szofort" is a mécsnek;
 deszka-igyaló földmagasul;
 földalatti szomját, mert nem oljait;
 elözpül, mennydörgő völgyangy!
 Ne felejte a sorsból, és se félek,
 melyek a mi kútjaink s mennyi
 is tölti fel újra, a villám
 elhat belijük, s nem lesz esély,
 csodákon élünk, se iles nyulat-
 fűszálat, ablatika hűvös körték;
 s ne fél a sorsból, ne fél a sorsból,
 gúnyokat magtóni, rék a fagy
 jussunk a szegények lelmeztől;
 s lesz a babaknak telve cipő;
 köti már a függőre a fagy
 villon a jövőből, it's up to us;
 lifaktor, kényszer, és a fagy
 cistafeszt-borok-borokból;
 mivel a csodát, ne magyaráz;
 sőt a fagy, e zöld koponyán
 itt kálit, arany madárcaitól
 s remények, és ablatikaik-
 ablatikaik; fűt emelve
 hallgat a nyívek világa. Ó!
 * Nagy László

Az elemzett művek alkotói

Ady Endre
Arany János
Babits Mihály
Bartók Béla
Faludy György
Juhász Ferenc
Juhász Gyula
Karinthy Ferenc
Kass János
Kecskeméti Vég Mihály
Kodály Zoltán
Komjáthy Jenő
Kondor Béla
Kosztolányi Dezső
Kurtág György
Madách Imre
Móricz Zsigmond
Nagy László
Petőfi Sándor
Pilinszky János
W. Shakespeare
Somlyó György
Somlyó Zoltán
Szécsi Margit
Szokoly Tamás
Weöres Sándor

Előszó

Ma már közhely, hogy korunk a multimediális kommunikáció kora, amelyet a vizuális kommunikáció ural, mind a többnyire színes képeket / felvételeket tartalmazó, napisajtón és más sajtótermékeken, mind a televízión, mind a személyi számítógépek írás- és képszerkesztőin, mind a számítógépekben 'kinyitható', hipertextuálisan szervezett, vizuális anyagot (is) tartalmazó CD-ROM-okon, az általuk elérhető INTERNET-en stb. keresztül.

Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a vizuális kultúra, a vizuális – különösképpen pedig a 'képi' – kommunikáció nem a számítógépek, a CD-ROM-ok és az INTERNET-en való szörfölés létrejöttével és elterjedésével kezdődött. Ennek a kultúrának első (mondhatjuk, ősi) nyomait a szikla- és barlangrajzok őrzik, folytatva az egyiptomi fáraók által használt pecsétnyomokon és sírkamráik 'falfestményein' keresztül, a középkorban a katolikus templomok falára festett 'szegények bibliájáig', a *Biblia Pauperum*ig.

Ami pedig a verbális elemek és képek nyomtatott formában való együttes megjelenését illeti, a gyerekek első könyvei kivétel nélkül rajzokkal, képekkel illusztrált könyvek, amelyekkel való találkozásukat olyan periódus előzi meg, amelyben rajzokban fejezik ki többnyire érzelmekkel teli gondolataikat.

A multimediális kommunikátumok szemiotikai elemzésében a verbális és képi elemekből építkező írott / nyomtatott (tágabb értelmű kifejezéssel élve: statikus) multimediális szövegek elemzése jelentős szerepet játszik – talán azért is, mert az elemzés tárgya dokumentálható, interszubjektív módon hozzáférhetővé tehető. Ennek a szemiotikai megközelítésnek több 'terméke' megtalálható a hazai kontextusban is. Ilyenek a *Szemiotikai szövegtan* 7., 9., 10., 11. és 14. kötetének írásai (zömmel ezeket idézi Vass László), és ilyen a *Multimédia* főcímet viselő két füzet, valamint az *Iskolakultúra* kiadásában megjelent – azonos felépítést követő – két *Bevezetés* is. De ide sorolható a *Szövegtani kaleidoszkóp* két kötete is éppúgy, mint a *Magyar nyelv* négy kötetből álló legújabb tankönyvcsaládja, amelyekben bőven találhatók példák képi elemeket is tartalmazó verbális szövegek szemiotikai megközelítésére.

Ebbe a kontextusba illeszkedik bele – tematikájával és felépítésével ebből a kontextusból emelkedik ki – Vass László több szempontból is hiányt pótló, monográfiája. Hiányt pótló elsősorban azért, mert a 'verbális elem és rajz / kép összetevőket tartalmazó statikus multimediális szövegek' legkülönbébb típusairól ad átfogó képet, részben bőségesen illusztrálva a kiindulásul választott szemiotikai textológiai osztályozás típusait, részben azokhoz kiegészítéseket javasolva. Hiányt pótló másodsorban azért, mert olyan poliedrikus alkotók műveit elemzi (kitekintéssel az alkotási folyamatnak az ezekben a művekben tetten érhető állomásaira is), mint Nagy László, Kondor Béla, Kass János. És végül, hiányt pótló azért is, mert elemzéseinek stílusa diszkurzív, a legkülönbébb (elő)képzettségű olvasókhoz tud szólni.

A könyv felépítése világos, tagolását könnyen áttekinthetővé teszi a tömörségében is maximális információt nyújtó tartalomjegyzék. Az egyes fejezetek a tárgyalt multimediális kompozícióknak nemcsak verbális és képi összetevőit mutatják be Vass László elemzéseinek kíséretében, hanem bőven tartalmaznak szerzői kommentárokat, irodalomtörténészek / irodalomkritikusok, szemiotikusok tollából származó értelmezéseket / értékeléseket (a 7. fejezetben zenekritikusokét) is.

Minthogy a könyv nem tart igényt 'tolmácsolásra', itt csupán második felének a fejezeteihez kívánok néhány megjegyzést fűzni. Különösen érdekesnek tartom az 5. fejezetet, amely olyan Nagy Lászlótól származó kép és szöveg kompozíciókat elemez, amelyek azon túl, hogy szemléletesen dokumentálják szerzőjük mind képi, mind verbális látásmódját (alkotói fantáziáját), javításokat, áthúzásokat és betoldásokat tartalmazó szövegösszetevőjük által lehetőséget adnak az alkotási folyamatra vonatkozó feltevések megfogalmazására. Kiemelném továbbá a 6. fejezetet, mert igen jó példát nyújt komplex intertextuális / intermediális kapcsolatok feltárására és bemutatására, amennyiben bibliai szövegeket, azokhoz társított tradicionális illusztrációkat és Kass Jánoséit, valamint a bibliai szövegek és / vagy illusztrációik által ihletett irodalmi szövegeket hoz egymással – kommentált – kapcsolatba. (Közben indirekt módon azt is dokumentálva, hogy többek között mi mindenre jók a *Biblia* és a *Verstár* című elektronikus hordozókon tárolt korpuszok.) Végül hivatkoznék a 7. és 8. fejezetekre, amelyek szövegek, azok megzenésítése és illusztrációi több oldalról megközelített kapcsolatát tárgyalják.

A könyv minden kétséget kizáróan nagy nyeresége a multimediális szövegekre vonatkozó szövegtani szakirodalomnak. Az olvasóknak azt kívánom, hogy örömet találjanak tanulmányozásában, a szerzőnek pedig azt, hogy hasonló eredménnyel folytassa a multimediális szövegekre vonatkozó kutatómunkáját.

Az idézett irodalom:

BENKES Zsuzsa – NAGY L. János – PETŐFI S. János:

1996. *Szövegtani kaleidoszkóp 1. Antológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

BENKES Zsuzsa – PETŐFI S. János:

1996. *Szövegtani kaleidoszkóp 2. Bevezetés a szövegmegformáltság elemzésébe*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése. (Szerk. BENKES ZSUZSA, a tanulmányokat írta PETŐFI S. JÁNOS.) OKSzi, Budapest, 1996.

Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése II. (Szerk. PETŐFI S. JÁNOS, a tanulmányokat írták BENKES ZSUZSA és PETŐFI S. JÁNOS.) OKSzi, Budapest, 1998.

PETŐFI S. János – BENKES Zsuzsa:

1998. *A szöveg megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba*. Iskolakultúra, Budapest, 1998.

2002. *A multimediális szövegek megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép / diagram / ...'-típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába*. Iskolakultúra, Budapest, 2002.

PETŐFI S. János – BÉKÉSI Imre – VASS László (szerk.):

1990 – *Szemiotikai szövegtan*. Szeged, JGY(T)F Kiadó.

7. A multimediális szövegek szemiotikai textológiai megközelítéséhez. 1994.

9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez I. 1996.

10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez II. 1997.

11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez III. 1998.

14.0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 14.1. Kép és szöveg. 14.2. Kommunikáció a médiában. 2001.

Macerata, 2004. május

Petőfi S. János

Bevezetés

Közhely, hogy életünk java részét kommunikátumok létrehozása és befogadása tölti ki. Ahogyan az is, hogy a humán kommunikáció médiumai közül a legátfogóbb és a legfejlettebb szemiotikai rendszer a verbális nyelv, amelyhez legfeljebb csak a zenei és néhány más technikai-szimbolikus médium mérhető.

Amikor azonban közelebbről is szemügyre vesszük a beszélt vagy írott, nyomtatott verbális kommunikátumaink működését, funkcióit és sajátosságait, meglepő véleménykülönbségeket tapasztalhatunk.

Ha írott, nyomtatott szövegek kerülnek szóba, e különbségek főként a szöveg lehetséges akusztikai formái és a nem verbális elemek, ábrák, képek stb. státusának eltérő megítélésére mennek vissza. Pedig többnyire tudomásunk van arról, hogy amikor magunkban olvasunk egy szöveget, halljuk is, amit olvasunk. Általában érezzük a tipográfia fontosságát is. A betűk közötti üres tér optimális megszervezése akár negyedével is csökkentheti a befogadó ráfordításait. (NB. nem úgy a szövegalkotót.) És mindannyian tudjuk, hogy a tudáshordozóink többségét nemcsak verbális nyelvi szövegek konstituálják, hanem képek, táblázatok, grafikonok vagy más vizuális nyelvi konfigurációk is. A kisiskolás olvasókönyvektől a praktikus funkciójú kommunikátumokon át a tudományos művekig. Többé-kevésbé tisztában vagyunk az illusztrációk referenciális, argumentatív, esztétikai stb., röviden interpretatív funkcióival, hatásával is. VOIGT VILMOS egyenesen úgy fogalmaz, hogy „a magyar emberek többsége normális, a könyvben először a képeket nézi meg, és netalántán utána nyúl a szöveghez” (PETŐFI – BÉKESI – VASS (szerk.): 2000. 129). – Ha pedig beszélt nyelvi megnyilatkozásokat (diszkurzusokat) vizsgálunk, közvetlenül tapasztal(hat)juk többek közt a paraverbális médiumok (például a kinezikus elemek) szemioízisát. A szemiotikai szövegtenban ilyen megfontolások alapján használjuk a 'dominánsan verbális' szöveg kifejezést.

A humán kommunikáció alapállásszerűen multimedialis.

Munkámban elsősorban a verbális (verbális nyelvi) és képi (vizuális nyelvi) összetevőből felépülő statikus multimedialis szövegek megközelítésére és elemzésére teszek kísérletet. Vállalkozásomat a humán kommunikáció multimedialis természete mellett az a tény is motíválja, hogy a 21. század alighanem a vizuális kultúra korszakaként köszöntött ránk.

A verbális és a vizuális összetevőről külön-külön elég sokat tudunk, viszonyukról, összefüggéseikről azonban vajmi keveset. Közismert például, hogy bár a verbális nyelv a legalapvetőbb, egyszersmind legkidolgozottabb jelrendszer, a vizuális nyelvi kommunikáció gyakran jóval hatékonyabb a verbálisnál. E jelenség mibenlétével kapcsolatban viszont már inkább csak hipotéziseink vannak. Az összetevők kölcsönviszonyának hézagossá ismeretében szerepet játszhat aztán az a tény is, hogy a képek elemzésének középpontjában sokáig a forma- és stíuselemzés állt. De ludas lehet benne maga a verbális nyelv is. HORÁNYI ÖZSÉB szerint: „Sokféleképpen tudunk beszélni a nyelvi dolgokról, de a képekkel és egyáltalán a vizualitással kapcsolatos teoretikus reflexióink (...) rudimentálisabb (elemibb) állapotban vannak (...) Sokkal kevésbé sztemderdizálódtak azok a kifejezések, amelyekkel képekről vagy képek funkcióiról beszélünk.” Ennek „talán a

nyelvünkben is megvan az alapja” (PETŐFI – BÉKÉSI – VASS (szerk.): 2000. 129). A problémával gyakran találkoztam magam is. Oka lehet természetesen az is, hogy a két összetevő kapcsolatának kutatásához nincsenek meg az intézményesített feltételek és keretek.

A *Szemiotikai szövegtan* című periodika körül működő nemzetközi tudományos műhely tevékenységében kezdettől fogva centrális kutatási irány a multimedialis humán kommunikáció vizsgálata. A 7. és a 11. kötetet teljes egészében, a 14. és a 15. kötetet pedig részben a multimedialitás különböző aspektusainak elemzésére szenteltük. A periodikában elméleti és elemző-értékelő írások (tanulmányok, ismertetések) egyaránt megjelentek. Itt csak néhányat említek röviden.

GÉCZI JÁNOS írásában egyebek közt középkori rózsa-képverseket elemez (GÉCZI: 1999.); KASS JÁNOS a könyvillusztráció kérdéseivel foglalkozik (KASS: 1994.); KIBÉDI VARGA ÁRON általános elméleti szinten közelíti meg a szöveg és illusztráció tematikáját (KIBÉDI: 1998.); NAGY PÁL a vizuális költészet történetét és alternatíváit tekinti át (NAGY P.: 1996.); ORDASI PÉTER irodalmi, zenei és népművészeti remekműveket állít párhuzamba (ORDASI: 2001.); PETŐFI S. JÁNOS tanulmányai közül a PETŐFI: 1996. a multimedialis humán kommunikáció elemzésének interdiszciplináris keretét vázolja, a PETŐFI: 1998. egy multimedialis szöveg multidiszciplináris megközelítésének aspektusait taglalja; PETŐFI S. JÁNOS és MARCELLO LA MATINA egy hárommédiájú szövegen értelmezi és szemlélteti a jelösszetevők kommunikatív funkcióit (PETŐFI – LA MATINA: 1994.); TERRY OLIVI és PETŐFI S. JÁNOS a vizuális költészetet a multimedialitás felé vezető sajátos műfajként mutatja be (OLIVY – PETŐFI: 1998.); stb.

Kutatásaim közvetlen elméleti hátterét PETŐFI S. JÁNOS újabb dolgozata, *A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiájához* (PETŐFI: 2001.) alkotja, amely az eddigi tapasztalatok teoretikus szintézisének is tekinthető, legalábbis a verbális irodalmi szövegekből és képi összetevőből felépülő statikus multimedialis vehikulumok vonatkozásában. Célkitűzése: „egy olyan tipológia körvonalazása, amely egyrészt figyelembe veszi a szóban forgó komplex jeleknek mind jelölő (elsősorban vehikulum), mind jelölt (elsősorban relátum) összetevőjét, másrészt annak a kommunikációs szituációnak a jellegét, amelyben ezek a komplex jelek létrejönnek” (PETŐFI: 2001. 61).

A komplex kommunikátumokat három főtípusba sorolja (PETŐFI: 2001. 61):

- (1) a kommunikátum alkotója annak verbális és képi összetevőből álló vehikulumában egy nem interpretatív úton létrejött relátumot juttat kifejezésre,
- (2) a kommunikátum alkotója egy általa befogadott verbális vagy képi vehikumból hoz létre egy verbális és képi összetevőből álló vehikulumot,
- (3) a kommunikátum alkotója két általa befogadott vehikumból / vehikulumhalmazból (egy verbálisból és egy képből) hoz létre egy verbális és képi összetevőből álló vehikulumot.

A létrehozott vehikulumok típusának jelölésére a következő relációkat és rövidítéseket vezeti be (KP = képi, VB = verbális):

‘Kp – vb’ típusú képi-verbális vehikulum: ebben a képi és a verbális összetevő egymástól elválaszthatatlan,

‘Kp & Vb’ típusú képi-verbális vehikulum: ebben a képi és a verbális összetevő egymástól elválasztható ugyan, de nem könnyen,

'Kp + Vb' típusú képi-verbális vehikulum: ebben a képi és a verbális összetevő egymástól elválasztható,

'Kp ← Vb', illetőleg 'Vb ← Kp' típusú vehikulum, azaz egy verbális vehikulumhoz hozzárendelt (nem annak alapján létrehozott) képi, illetőleg egy képihez hozzárendelt (nem annak alapján létrehozott) verbális vehikulum.

A fenti (szükséges és elvileg elégséges) kritériumok alapján a három főtípusban tízenhárom altípust különít el, illetőleg szemléltet: címszerű példákkal. Közülük négy comics karakter, amelyeket itt nem tárgyalok, elemzésük külön tanulmányt igényelne. A maradék kilenc altípus általános jellemzőit az 1. táblázatban mutatom be.

Típusjel	a	b	c	d	e	f	g	h	F
1. (1)'/Kp-vb'	+					+			2
2. (1)'/Kp+Vb'	+						+		3
3. (2)'/Kp-vb'		+				+			2
4. (2)'/Kp+Vb'		+					+		1, 4
5. (2)'/Kp←Vb'		+						+	6
6. (2)'/Kp-vb'			+			+			8
7. (2)'/Vb←Kp'			+					+	1
8. (3)'/Vb+Kp'				+			+		3
9. (3)'/Kp+Vb'					+		+		6

1. táblázat

Az 1. táblázat fejlécében szereplő betűszimbólumok jelentése PETŐFI rendszerezésének minimális, csupán technikai jellegű módosításával a következő.

- (a) a kommunikátum alkotója annak verbális és képi összetevőből álló vehikulumban egy nem interpretatív úton létrejött relátumot juttat kifejezésre,
- (b) a kommunikátum alkotója egy általa befogadott verbális vehikulumból hoz létre egy verbális és képi összetevőből álló vehikulumot,
- (c) a kommunikátum alkotója egy általa befogadott képi vehikulumból hoz létre egy verbális és képi összetevőből álló vehikulumot,
- (d) a kommunikátum alkotója két általa befogadott vehikulumból / vehikulumhalmazból (egy verbálisból és egy képiből) hoz létre egy verbális és képi összetevőből álló vehikulumot: a verbálisból kiindulva,
- (e) a kommunikátum alkotója két általa befogadott vehikulumból / vehikulumhalmazból (egy verbálisból és egy képiből) hoz létre egy verbális és képi összetevőből álló vehikulumot: a vizuálisból kiindulva,
- (f) a képi és a verbális összetevő egymástól elválaszthatatlan ('Kp – vb'),
- (g) a képi és a verbális összetevő egymástól elválasztható ('Kp + Vb'),
- (h) egy verbális vehikulumhoz hozzárendelt (nem feltétlenül annak alapján létrehozott) képi ('Kp ← Vb'), illetőleg egy képihez hozzárendelt (nem feltétlenül annak alapján létrehozott) verbális ('Vb ← Kp') vehikulum,
- (F) fejezetszám.

Az 1. táblázat utolsó (F) oszlopában a fejezetszámok egyrészt azt jelzik, hogy munkámban mind a kilenc altípust bemutatom, illetőleg kommentálom, másrészt azt, hogy elemzésükre egyfajta tematikus (a paradigmatikustól némiképp eltérő) sorrendben kerül sor.

A PETŐFITől alkalmazott jelöléseket a visszakereshetőség érdekében megtartottam. (Az 1. táblázat 4. sorában látható altípust például, ahová az illusztrált szövegeknek az a fajtája tartozik, amelyben az illusztrációt nem a verbális szöveg alkotója hozza létre, a következőképpen jelölöm: (2) / 'Kp + Vb' – (2), mert a kommunikátum alkotója egy általa befogadott verbális vehikulumból hoz létre egy verbális és képi összetevőből álló vehikulumot; 'Kp + Vb', mert a képi és a verbális összetevő egymástól elválasztható. A táblázat 6. sorában szereplő típus jelét technikailag a képi összetevő aláhúzása különbözteti meg a 3. sorban szereplőtől.)

Az altípusok bemutatásához elemzésre választott 'szövegpéldák' többsége Kass János, Kondor Béla és Nagy László életművéből származik. Poézisük és / vagy piktúrájuk számszerűen kis része is lefedi, sőt 'túlfedi' a tipológiai keretet. (Más vizuális nyelvi példákat az egyetemes művészet történetéből inkább csak jegyzetszerűen hozok.) Az elemzett kommunikátumok verbális összetevőjének további szerzői: Faludy György, Juhász Ferenc, Pilinszky János, Somlyó György, Szécsi Margit és Weöres Sándor. A bibliai korpuszokat, illetőleg a legendákat esetenként a *Biblia Sacra*-ból származó képek, illetőleg a *Legenga Aurea*-ból vett szemelvények is szemléltetik.

Bizonyos altípusokat vagy kompozíciókat 'szekunder' verbális nyelvi szövegek, rendszerint versek, versrészletek egészítenek ki, kontextualizálnak, a klasszikus magyar irodalomból: Ady Endre, Arany János, Babits Mihály, Juhász Gyula, Komjáthy Jenő, Kosztolányi Dezső, Madách Imre, Móricz Zsigmond, Petőfi Sándor és Somlyó Zoltán költészetéből.

Két 'szövegpéldához' zenei összetevő is társul, melyeknek szerzői Bartók Béla (*Cantata profana*) és Kodály Zoltán (*Psalmus Hungaricus*).

Összesen körülbelül 80 képet, hozzávetőlegesen 90 verbális szöveget (-részletet), közel 20 rajzos versvázlatot és néhány kottapéldát is bemutatok, illetőleg vizsgállok.

A komplex kommunikátumok verbális és vizuális nyelvi összetevői vagy eleve azonos befogadási térben helyezkednek el, vagy (közel) azonos interpretációs téridőbe ágyazza őket az anyag feldolgozásának módszere. Így minden esetben lehetővé válik a kontrasztív megközelítésük. Az altípusok és a példák természetesen különböző kérdéseket vetnek föl, ha azok mutatnak is analógiákat. Válaszaiban igyekeztem a tartalmi, tematikai aspektusokra, a motivikus összefüggésekre és dominanciaviszonyokra, a referenciális ekvivalenciákra koncentrálni. A verbális és / vagy vizuális, esetenként zenei nyelvi reprezentációk reprezentációinak egymásra vetítésével markánsabbá válnak a típusalkotás tényezői, alosztályok rajzolódnak ki, s körvonalaazódik egy új altípus is.

Az interpretatív kommentárok javarészt a deskriptív-explikatív strukturális interpretáció metódusát érvényesítik úgy is, hogy műveleteinek explicit bemutatására terjedelmi okokból csak egy szövegpélda elemzésekor kerülhetett sor. Procedurális aspektusok egy fejezetben kapnak prioritást.

A vizsgálati anyag elemzése átmeneti vagy 'rendhagyó' jelenségeket is felszínre hozott, amelyek túlmutatnak a poézis és a piktúra határterületein, például a poézis és a plasztika irányában. Egy részüknek, hogy úgy mondjam, a rendszeren belül inkább 'csak' kvalitása van, mint bizonyítása. De rávilágított arra is, hogy minél gazdagabb,

komplexebb, minél több mediális összetevőből építkezik egy poétikai, esztétikai funkciójú kommunikátum, annál hatékonyabban és adekvátábban szolgálhatja valamennyi mediális összetevő, így a verbális nyelv megközelítését és kutatását is egyfelől, másfelől annál közelebb áll a mindennapi kommunikációnk, a hétköznapi életünk humán valóságához, a praxishoz.

Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Petőfi S. János professzor úrnak, aki egyfelől indítványozta, másfelől folyamatosan figyelemmel kísérte és instruálta a jelen kutatásaimat. És szeretnék köszönetet mondani Kass János művész úrnak is, aki egyrészt verbális és vizuális nyelvi útmutatásaival segítette terveim megvalósítását, másrészt már két évvel ezelőtt bemutatta a kéziratot a *DigitArt* című folyóirat 2003/3. számának CD-mellékletén. Külön köszönettel tartozom Békési Imre professzor úrnak, aki odaadóan támogatta e kötet megjelenését.

Verbális és vizuális költői alkotások

Nagy László, Kondor Béla és Szécsi Margit életművéből

*Arccal a tengernek**

0. Illusztrált szövegek és képekről írt szövegek

A „gyermek első könyve – írja Kass János –, amit a kezébe vesz, illusztrálva van, s a Bibliái is, amivel temetni mennek. A teoretikusok szerint az illusztráció másodrendű műfaj, de ez inkább itt, Európa szegletében vélemény, és végül is nem szavak, de a művek kvalitása szabja meg az értékét és rangját minden tevékenységnek, és maradnak meg mindaddig, amíg könyv és könyvtár létezik a földön.” (KASS: 1994. 13.)

Bevezetésként a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok két altípusát veszem szemügyre, remélve, hogy példaelemzéseim árnyaltabbá teszik tipológiai jellemzőiket, vagy legalább adalékokkal szolgálnak további tanulmányozásukhoz. Az egyik az illusztrált (irodalmi) szövegeké (lásd az 1. és a 3. alpontban), a másik a képekről írottaké (lásd a 2. alatt). A verbális összetevők alkotói Nagy László és Szécsi Margit, a képi összetevőkéi pedig Kondor Béla és Nagy László.

1. Nagy László-versek illusztrációi Kondor Béla műterméből

Nagy László *Arccal a tengernek* című kötetét (NAGY: 1966.) kilenc illusztráció díszíti, melyeket Kondor Béla rajzolt.¹ Ebben a szekcióban hat verbális és hét képi összetevőből álló komplex kommunikátumot kívánok vázlatosan kommentálni. PETŐFI tipológiájában ezek a (2) / 'Kp + Vb' jelű ('VB' = verbális, 'KP' = képi) altípusba tartoznak (lásd a Bevezetésben az 1. táblázat negyedik sorát), s a következőképpen jellemezhetők (PETŐFI: 2001. 63):

Adva van egy verbális vehikulum. Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp + Vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján alkotja meg, és azt a kiindulásul adott vehikulummal attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, ennek következtében azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül is végbemeget.

A (2) / 'Kp + Vb' altípus 'bemenet'-ét tehát egy verbális vehikulum, 'kimenet'-ét pedig egy képi-verbális vehikulum alkotja. A definíció alapján az altípussal kapcsolatos kérdések ekként merülnek fel: (i) milyen elemek és relációk mutathatók ki (a) a verbális

* Ez a fejezet a *Szemiotikai szöveg*tan 15. kötetében megjelent, hasonló című tanulmányom kis-mértékben átdolgozott változata.

vehikulum anyagában, (b) a képi reprezentáció anyagában és (c) a komplex, képi-verbális vehikulum anyagában; (ii) milyen dominanciaviszonyok mutathatók ki a verbális és a képi összetevő szóban forgó elemei és relációi között: inkább (a) a 'közel egyidejű', egymástól részlegesen függő (szorosabban kompletív vagy 'alárendelő / subordinációs') interpretációt támogatják, vagy (b) az 'egymástól függetlenül is' végrehajtható (lazábban kompletív vagy 'mellérendelő / coordinációs') interpretációt, esetleg (c) a 'teljesen szabad' ('hozzárendelő / predikatív') interpretáció irányában hatnak; s végül (iii) beszélhetünk-e adekvát képi reprezentációról, és ha igen, milyen jelleggel?

A szóban forgó kérdések nyilvánvalóan azon a tapasztalaton alapulnak, amely a verbális és a képi komponens, illetőleg azok elemei között nemcsak feltételez, hanem el is vár valamiféle 'konzisztenciá'-t, szorosabb vagy lazább tematikus vagy motivikus kölcsönviszonyt, esetleg más módon specifikálható 'kontinuitás'-t a multimediális humán kommunikáció bármely fajtáját tekintve, a falfirkától a hétköznapi kommunikátumaink legkülönbözőbb megnyilvánulásain át, egészen a tudományos vagy éppen művészi szövegekig. (Csak zárjelesen jegyzem meg, hogy persze könnyű találni például olyan reklámot, amelynek összetevői között nem könnyű motiválható összefüggést létesíteni.) E kérdések inter- és transzdiszciplináris jellege, szövegtani, alkalmazott nyelvészeti stb. relevanciája, azt hiszem, ugyancsak nyilvánvaló.

1.1. Lánglakodalom

Nagy László *Lánglakodalom* című költeménye a *Galambcsőrök* ciklus egyik darabja, képi reprezentációját, vagyis Kondor Béla 'lánglakodalmát' lásd az 1. ábrán. A verbális vehikulum néhány, megítélésem szerint releváns elemeket és relációkat hordozó szegmense a következő:

LÁNGLAKODALOM

Az égbolt sikolt: rátokszakadok,

...

jajgat a kő is: közelítenek

csikorgó csontú páncélistenek.

...

Most vastüdejű gonosz angyalok

szárnyától az ég sajog, ragyog,

borulj a földre, ne less repülőt,

zúdít a földre foszforos esőt.

...

s a lécketrecekben ég a kiscsikó,

jászol tűzébe vicsorít a ló,

lángok közé a tehén borjazik,

szénfeketére ökrök sülnék itt –

Lángok közül te árva vakmerő,

Mi menthető volt, az se menthető.

1.1.1. A szemiotikai textológia elméleti keretében a szövegben kifejeződő világdarab mentális képe (a relátum-imágó) némi egyszerűsítéssel a nyelvi elemek kontextuális

szemantikai és figuratív interpretációjával alkotható meg (vö. például PETŐFI – VASS: 1992. 181 kk.). A „csikorgó csontú páncélistenek” és a „vastüdejű gonosz angyalok” kifejezés kontextuális értelme például a „ne less repülőt” közlésegyeség, a „foszforos eső”-é pedig az ég, lángok stb. elemek felhasználásával hozható létre (ha más-más módon is). A vehikulumhoz egy pusztító bombatámadás apokaliptikus képét rendelhetjük, irodalomtörténeti adatok alapján az iszkázi bombázását. GÖRÖMBEI ANDRÁS szerint a költemény apokaliptikus jellegét a látvány és a vízió egybetűnése adja: „ilyen értelemben szinte átmenetet képez a mitologikus versekhez. Vagy az olyan darabokhoz, melyeknek leíró, életképszerű anyagából egy-egy látomásosan metaforikus strófa kiemelkedik, a látomás síkját is a szemléletbe vonja, s így nyitja meg a kreatív lírának és a látomásos-metaforikus költészetnek bő forrásait” (GÖRÖMBEI: 1992. 32).

1.1.2. A képi reprezentáció elemeit és relációit lényegében az itt kiemelt metaforikus kifejezések vizuális megfelelői alkotják, illetőleg szervezik. A szelíd dombok, a mező és az apró háztetők fölött *vastüdejű, gonosz angyal*, a háború *páncélistene*, amint csuklójára csatolt szárnyaival tombol az égbolton, s lángot, orkánszerű „foszforos esőt” zúdít a mélybe. Szárnyai közt vergődő-zuhanó madarak. A kompozíció a versvehikulum leíró részeinek jelentős részét vizualizálja, ilyenformán adekvát képi reprezentációnak tekinthető, s jóllehet önállóan is interpretálható, legalább részlegesen, inkább szorosabban kompletív (alárendelő) illusztrációnak minősíthető.

1. ábra

2. ábra

1.2. Az angyal és a kutyák

Az angyal és a kutyák az azonos című ciklus címadó verse, melynek képi reprezentációja a kötetben vele szemben, itt a 2. ábrán látható. A költemény teljes vehikuluma a következő:

AZ ANGYAL ÉS A KUTYÁK

Mellemet nyomta nehéz álom,

gyémánt fénnel szememet sütötte:
láttam egy angyalt fönn a dombon
tüskés akácosban megkötözve.

Átlátszó volt az angyal torka,
benne a lélek föl és alá járt,
sárga kutyák két lábra állva
nyaggatták, csomóban tépték a tollát.

Korán ébredtem, fájt a szívem,
éreztem, valóság volt az álom,
angyaltollat keresni mentem,
hó ragyogott az egész világon.

1.2.1. A versvehikulumban kifejeződő világdarab a népi hiedelemvilággal hozható kapcsolatba, amely különös jelentőséget tulajdonít az álmoknak, gyakran szürrealisztikus jelleggel. GÖRÖMBEI ANDRÁS mint „mitikus borzongás”-t közelíti meg a költeményt (vö. GÖRÖMBEI: 1992. 35). A *Lánglakodalomban* apokaliptikus pusztulást okozó angyal itt mindenesetre „tüskés akácosban megkötözve” vergődik, szárnyatollát 'csomóban' tépik halált hozó kutyák.

1.2.2. A képi reprezentáció felső negyedét jobbról balra nyúló héttérben sötét kutyafej tölti ki. Átellenben földbe gyökerezett lábú angyal, testét, tehetetlenül verdeső szárnytollait vérszomjas kutyák marcangolják. Az illusztráció mintha egy, a három versszak harmadik és negyedik sora alapján megalkotható mentális képet reprezentálna, s ugyanakkor talán könnyebben függetleníthető a verbális összetevőtől (lazábban komplementív vagy mellérendelő), mint a *Lánglakodalom* esetében.

1.3. Virágének

A *Virágének* A *nap jegyese* című ciklusban kapott helyet, Kondor reprezentációja itt a 3. ábrán látható. A költemény vehikuluma a következő:

VIRÁGÉNEK

Emberek, mivé lettem!
Örömem elvesztettem.
Mikor mosolygok újra,
ki tudja, haj ki tudja?

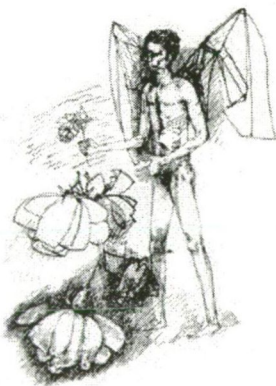
Se bokros Bakonyalja,
se Mátra kék havassa
énrajtam nem segíthet,
nem üdít ilyen szívet.

Testem is ágnak esve,
csúfol a csillag este.
Arcom nem illik fénybe,
gyámoltalanság képe.

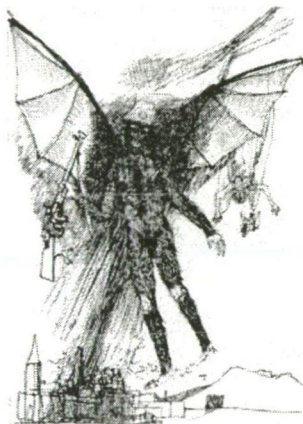
Vas-fiú aki voltam,
ujjadtól elomoltam.
Mutatóujjad jégcsap
gidaként bégetek csak.

Mindened én lehetnék,
bajom ha elkergetnéd.
Folyamodom hát hozzád,
fordítsd felém az orcád!

1.3.1. A *Virágének* a lírai én megrendítő kiábrándultságát juttatja kifejezésre, ami 1951 – 1952 fordulóján uralkodik el Nagy László lírájában, gyakran önéletrajzi vonatkozásokkal (itt például *Mátra két havassa*). Csalódottságát közvetlenül, archaikus egyszerűséggel (régies nyelvi formák, $\frac{3}{4}$ -es tagolás, páros rímek) foglalja furcsa 'szerelmi dal'-ba. „(...) Kezdetben naivan hittem, hogy bennem a hiba, s kiderült, hogy kint, a valóságban. Kezdetben mégis nem a felső vezetést hibáztattam, nem hittem, hogy elárulva a forradalom, ami éltetett ifjúságomban. Jártam szülőhelyemre, vártak panasszal, ésbontóan tragikomikus helyzetet láttam, meggyalázott embereket s néptől idegen erőket (...)” (NAGY: 1979a. 35).

3. ábra

4. ábra

1.3.2. A képi reprezentáción a furcsa szerelmi versezetben kifejeződő csalódottság élményét tört szárú rózsza, földre hulló, hatalmas rózsafejek és nehézkes, fémesen megszerkesztettnek tűnő szárnyak 'emelik' általános érvényűvé. A megrendültségen kívül közvetlen kapcsolat a verbális és a képi komponens között szinte csak a cím, illetve a virágének műfaji sajátosságai révén létesíthető. Az illusztráció ilyenformán az ellentét erejével segít(het)i a verbális vehikulum befogadását, azzal inkább hozzárendelő viszonyban. Megjegyzendő még, hogy a kép a komplex kommunikátum kontextusában kö-

vetkező, *Kezedben a rózsá lefejezve* című ciklussal és néhány darabjával (például *Virágtalan fejem*, *Virágok térdelnek*) direkterben indítványoz intertextuális (intermediális) kapcsolatokat, mint maga az ének.

1.4. A város címere

A *Vérugató tündér* című ciklus nyitódarabja A város címere. Kondor Béla reprezentációja itt a 4. ábrán látható. Terjedelmi okok miatt mindössze néhány sort idézek a versből:

A VÁROS CÍMERE

...
Eljön a fekete katona,
óriás fekete-bársony denevér,
duhogó lágy kupolák a szárnyai,
szörgatyás lábain óriás
görkorcsolyáit előrerúgva
leszáll a városba, megvakulunk,
megvakul a naptár, a történelem,
...

1.4.1. A város címere vehikulumában refrénszerűen, összesen nyolcszor ismétlődik a *fekete katona*. „Az egész verset a »mert« és az »eljön a fekete katona«, az ok és az okozat összefüggése szervezi apokaliptikus vízióvá, végítélet-látássá, amelyben azonban világosan élnek tünnek a reális társadalmi bajok jelzései (...)” (GÖRÖMBEI: 1992. 191). A szöveget szervező elemek abszurd módon antropomorfizálódnak: *a vagonok lisztje / nem akar keserű kenyér lenni, a tej nem akar / újra meg újra vízzé válni*. Ezért *eljön a fekete katona*. Az utolsó versszakban viszont az ok és az okozat felcserélődik. Abszurd léthelyzet, abszurd kompozíció. A pusztulás víziója, ha lehet, pokolibb és végzetesebb, mint a *Lánglakodalomban*.

1.4.2. A képi reprezentációt a hegyek felől a város fölé ereszkedő ördög-angyal démoni figurája dominálja. Szárnyai nem motorizált 'ikaroszi' vagy fémesen szerkezetes szárnyak, nem is a halálba marcangolt angyaléi, hanem alattomosan puha, bársonyosan förtelmes szárnyak. Fején sisak, jobb mancsában valami ismétlőfegyver. Amint lángot, pernyét szór a füstölgő városra, toronyra, háttéréből igazi angyalok buknak a mélységbe. A kép az idézett leírásen túl a verbális vehikulum számos elemét vizualizálja, de a látvány elemeit nem rendeli a nyelvi megformálás alá, ilyenformán a verstől függetlenül, 'teljesen szabadon' is interpretálható.

1.5. Búcsúzik a lovacska

Nagy László költészetének egyik leggyakoribb motívuma a *ló* (lásd többek között VASS: 1987 – 1988. 112). Rendszerint a civilizáció előretörésével halálra ítélt szépség vagy az emberi heroizmus jelképeként jelenik meg verseiben.

5. ábra

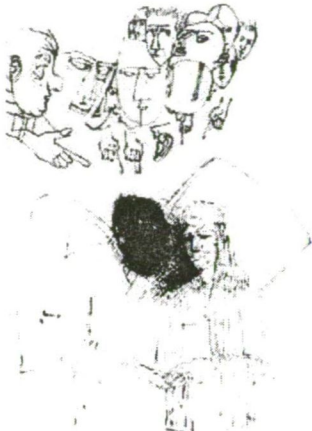
1.5.1. A *Búcsúzik a lovacska* című hosszúvers a *ló* haláltáncviziója; Kondor Béla hozzá készült illusztrációja itt az 5. ábrán látható. A hosszúénekekben azáltal válik a jelkép mitikussá, hogy a költő lényegében azonosul a búcsúzó lovacskával: *sárszeplős arccal bennem nyihog, tipródva nyög / ménese a halálnak*; „Ki akarja fejezni a költő létezéselménye mérhetetlenné mélyülő és sűrűsödő egész vonatkozásrendszerét, s természetesen önmaga és egy életforma végzetét is. E mondandók áthangolása az állati érzékenység és képzelet jelrendszerére, a ló és a költő dolgainak egybejátszása a részletekben lenyűgözően sikerül is, de óhatatlanul megterheli az anyagot, túlbonyolítja, túlfeszíti, önköréből ki-kilendíti a jelképet. A sokágú szándék egy ló monológja révén nem tud hibátlan művé szerveyedni” – állapítja meg KISS FERENC (KISS: 1972. 205).

1.5.2. A képpel kapcsolatban Ágh István a következőket jegyzi meg: „A Kondor-szimbólum a Nagy Lászlóival legerősebben a *Búcsúzik a lovacska* rettenetében található, a kerub-költő szomorú, koponyába váltó lófejekkel, a teljes forma égbe tart, akár egy szárnyatlan darázs, a lovacska lelke” (ÁGH: 2001. 72). A képi reprezentáció adekvát-nak minősíthető, s teljesen szabadon is interpretálható. A „csillagok között” ficáncoló kiscsikó motívuma szervezi Kass János illusztrációját is, amelyet a *Búcsúzik a lovacska*-val rokon *Kiscsikó-sírató* című költeményhez készített (lásd NAGY: 1977. 64).

1.6. Menyegző

A *Menyegző* című hosszúvers alapja egy bolgár népszokás, melynek során az ifjú házasokat bemutatják a tengernek, és megáldják.

1.6.1. Az ének ezt a szokást transzformálja pokoli dáridóvá, amelyben az áldás csak ürügy, hogy a mozdulatlanságra kárhoztatott pár mögött kedvére tobzódhasson a lakodalom. „A *Menyegző* annak az irodalomtörténeti pillanatnak a műve – írja KISS FERENC –, amelyben (...) a lírai hős (...) arra eszmélt, hogy körülötte, vele szemben egy ellenséges tendencia: a sokak által leegyszerűsítve, fogyasztóinak nevezett morál tör totalitásra” (KISS: 1981. 406). A költemény egyik pólusán az ifjú pár, másíkan a termő élet fölzáblására fölserglők jelennek meg. Képrendszere is a „világot irányító öregek és a tőlük elkülönülő fiatal pár” ellentétére épül (TOLCSVAI: 1998. 126). Ez a polaritás, mely minden kompromisszumot kizár, határozza meg az ének tematikus organizációját. Következők itt néhány sor a kezek, majd a fejek ’seregszemléjé’-ből.

6. ábra

7. ábra

...
 kezek a hátunk mögött, gótbetű-göröcsös kezek,
 sárgák meg zöldék, epeszakítók, heroin-fehér kezek,
 szűzmell-gyaluló, here-aszályos, halálfejgyűrűs kezek,
 kezek oltári gyertyasorként nyílt ujjuk
 s kezek egy-ujjuk: revolvertáska-kezek,
 savakkal, sorsokkal bánó, balzsamozásra váró kezek,
 kezek a hátunk mögött, kezek a koccintások
 villámaiban, az új párért emelt kezek,
 ...

kék darázs-gépek, precízek, csupa gombok, rugók,

motorizált rémek Kondor Béla baljós rézkarcairól,

...

sok cicoma, cirkuszi bokréta, elarc-kobak,
dagadnak sáfrányos gőzben, feggyúban tündökölnek,
hústörkölyösek, becukrozódnak, beittasodnak itt a fejek,
a parafafejek, a gyémántfejek, a díszítők-fejek,
a gumifejek, a fölfújható mosolyuak,
a mumusfejek, az ijedt fejek, a szerénykedők,
fejek a pironkodók, fejek a finnyás és mohó fejek,
hánykódnak a krémekben, lángolnak az alkohol üdveiben,
fejek vérdijasok, fejek árvák és örökké rezgő fejek,
fejek a migrén szentségtartói, sugarasak,
fejek az irigység csikorgó sóderfészkei, fejek,
fejek a rágalom remekbefaragott szószékei,
a szélkakas-fejek, a harcokcsikupola-fejek,
a galambdúc-fejek, a bábeli torony-fejek,
regebeli családfán rezgők: a fej városok,
dobogó démon-fejek, a sarabolatlan sárkányfejek,
fejek a hátunk mögött...

1.6.2.1. A *Menyegző*höz két képi reprezentáció is készült, az egyik a kötetben, nagyjából a kezek 'seregszemléje' mellett (itt a 6. ábrán) látható, a másik a kötet borító-lapján (itt a 7. ábrán). A 6. ábra felső felét erőteljes vonalvezetésű fejek és kezek dominálják, előtérben elmosódó kontúrokkal a szárnyas ifjú pár. Ágh István szerint: a *Menyegző* ezen „megjelenítése úgy utal vissza a szövegre, hogy felidézi a teljes költői látomást, szinte viszonzásképpen, ahogy a »motorizált rémek Kondor Béla baljós rézkarcairól« sora az egész Kondor-életművet fölmutatja” (ÁGH: 2001. 73). Az ifjú pár mozdulatlanságát a kezek és a fejek dinamizmusával ellentétpontozó reprezentáció adekvát, de inkább szorosabban komplementív (alárendelő) viszonyban áll a verbális anyaggal.

1.6.2.2. A borítón (itt a 7. ábrán) látható alkotás az 'arccal a tengernek...' tematikus egységeket vizualizálja. Ágh István a következőképpen látta: „A védőborítón a *Menyegző* ifjú emberpárjának vonalban absztrahált képe, csak a segítségért nyújtózkodó és a virágot tartó kéz a megnevezhető, szárnyak tűnnek át a paláston, holdba vagy napba vagy virágba fogalmazódik át az egyetlen emberi fej, közben az egész kompozíciót hatalmas élő vitorlásnak véljük, amelynek a hajószerkezet a távlata a tenger kékjén. Önálló mű az irodalmi inspiráció alapján” (ÁGH: 2001. 72). Az eddigiek szerint a teljesen szabadon befogadható (hozzárendelő) reprezentációk közé sorolom.

1.7. A költő-képzőművész és a rézkarckirály-költő barátsága jól ismert. Nagy László több művében, versekben (*A mindenség mutogatója, Temetés után*, NAGY: 1988. 423-425, 425-426) és prózai írásokban is (*Kondor Béláról, Kondor Béla három verse, Az öldöklő angyal tövében, Tisztelegjen a szó..., Boldogságtöredék*, NAGY: 1979a. 153-160) emléket állít művész társának. A *Seb a cédruson* című ciklus (1967 – 1973.) nyitódarabjában (NAGY: 1988. 409) például így tiszteli meg: JAJ A KERÚB KONDOR ORKÁNHUZATÚ SEBE.²

2. Kondor-képek verbális nyelvi reprezentációi Nagy László lírájából

Az eddigieknél nem kevésbé érdekes, de kevésbé vizsgált kommunikátumtípus az, amelyet PETŐFI a (2) / 'Vb ← Kp' szimbólummal jelöl a tipológiájában (lásd a *Bevezetésben* az 1. táblázat hetedik sorát), s a következőképpen jellemez (PETŐFI: 2001. 63):

Adva van egy kép (egy képi vehikulum). Egy verbális reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Vb ← Kp' típusú] verbális vehikulumot hoz létre, amelyet a kiindulásul adott kép (képi vehikulum) alapján formál meg, de azt nem egyesíti egy vehikulumban a kiindulásul adottal. Minthogy ebben az esetben nem jön létre egy (képi és verbális összetevőből álló) komplex vehikulum, a verbális és képi elem befogadása általában egymástól függetlenül (és egymástól különálló befogadási térben) megy végbe.

A (2) / 'Vb ← Kp' altípus 'bemenet'-ét tehát egy képi vehikulum, 'kimenet'-ét pedig egy verbális vehikulum alkotja. A definíció alapján az altípussal kapcsolatos kérdések ekként merülnek fel (az 1. pontban foglaltakkal analóg módon és motivációkkal): (i) milyen elemek és relációk mutathatók ki (a) a képi vehikulum anyagában, (b) a verbális reprezentáció anyagában; (ii) milyen dominanciaviszonyok mutathatók ki a képi és a verbális összetevő szóban forgó elemei és relációi között; (iii) milyen jelleggel (milyen ismervek alapján) beszélhetünk 'egymástól független' ('hozzárendelő' viszonyban lévő) alkotásokról?

A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumoknak ebbe a típusába tartozik Nagy László ciklusa, a *Hét vers Kondor Béla képeihez*, mely 1977 novemberében keletkezett. A költő naplójában mindössze ennyi áll erről: 1977. november 3., csütörtök: „(...) – A Tükörnek verset írni Kondor képeihez. Ezt már régen elvállaltam. Nemsokára megpróbálom.” (NAGY: 1994. 469.) Ebben a szekcióban ezeket a műveket kívánom röviden kommentálni.³

A szóban forgó, a költeményekkel azonos című(nek tekinthető) képek (a ciklus verseinek sorrendjében) a következők: *Darázskirály* (1963. olaj, farost, 34 x 28, itt lásd a 8. ábrán), *Késes ember (Gyilkos)* (1959. olaj, farost, 25 x 20, itt lásd a 9. ábrán), *A tengerész álma (Öreg halász)* (1964. olaj, farost, 58,6 x 61, itt lásd a 12. ábrán), *Szent Péter és egy nő* (1967. olaj, farost, 125 x 75, itt lásd a 13. ábrán), *Gitáros nő* (1967. olaj, pasztel, farost, 60 x 40, itt lásd a 14. ábrán), *Fiatal menyasszony (Öreg udvarló)* (1968. olaj, farost, 41 x 52, itt lásd a 15. ábrán) és *Bohóc* (1972. olaj, olajkréta, farost, 54 x 13,5, itt lásd a 16. ábrán).⁴

2.1. Darázskirály

2.1.1. A 8. ábrán látható ikonos festményt a Darázskirály portréja dominálja. Vörös, szenvedő arc, beesett, véres szemek, szomorú, meditatív tekintet. Fején háromszögekből korona – bohócsüveg, tövisszörű vagy egyszerre mind. A nyakában arany szív. Színtelen, görcsös tenyerén szerkezetszerű rovarféle: drótlábakon egyensúlyozó, fekete-sárga csíkos potroha fölött – a kép közepén – hártás légcsavar-szárnyakkal. Megidézi a szárnyalást, az angyalt, de az emberi manipuláció révén „gyilkos kis gépezet, agresszív erők letéteményese” is (NÉMETH: 1976. 12). A „figurához való viszonya jelző és magya-

rázó attribútum (...): ugyanakkor egzisztenciális jelentősége is van, hiszen a darazsat tartó kéz ugyanolyan görcsös ritmussal mozog, mint a darázslábak, a kéz és a rovar hasonulnak egymáshoz. A rovar és általában az állat – különösen a ló és a madár – motívuma igen gyakran feltűnik Kondor művein, a rovar és a madár kitüntetett szerepét elsősorban a repülés motívuma magyarázza, hiszen Kondor művészetének egyik kulcsszimbóluma a repülés, a szárnyalás, az emberi alkotóerő legnagyobb, ősi szimbóluma, amely körünkben ellentétes jelentésekkel párosul, a rombolás géniuszává is vált” (NÉMETH: 1976. 12). A háttérben húzódó város társadalmi-történelmi környezetbe helyezi, az aranyban lobogó óriás napkorong pedig az időtlenség, a mítosz szférájába emeli a figurát.

8. ábra

DARÁZSKIRÁLY

Tűnődés mártírja ifjan s elevenen
fiúk ti holtak ez vagyok ó nem a szégyen
pirít s nem kutyaalázat párázza be
a hét világot átütő szemet fiúk
süvítsen-e szárnya a távlaton-túli
távlatba mit bemértem égi gengszter
avagy szétpukkadjon szívem a földalatti
keszonban hol vasbeton könnyezik s kintről
rum néz be véres szemmel – ma nem születik
szárnnyal bárki szárny és távlat bánata ez
nem a napvilág méze kell – kimondhatatlan –
fünyelvel biztassatok fiúk: süvítsen

2.1.2. Kondor Béla képét a verbális reprezentáció kétféleképpen metaforizálja. A lírai én a vers felütésében 'tűnődés mártírja'-ként, hatodik sorában, tehát nagyjából a vehikulum közepén pedig 'égi gengszter'-ként jelenik meg. Az előbbi referense (vizuális megfelelője) a Darázskirály tragikus alakja, az utóbbié pedig a festmény szerkezetszerű, szárnyas organizmusa. Mindkettő a lírai énre utal, vagyis ha a festményen a Darázskirály és a rovar 'hasonul' egymáshoz, a vers anyagában lényegileg azonosul egymással. A festmény további elemeit jobbra e két metafora szervezi 'verbalizált ikon'-ná. A 'nem a szégyen pirít' (≈ vöröses, szenvedő arc), a 'hét világot átütő szemek' (≈ beesett, véres szemek, szomorú, meditatív tekintet) stb. a lírai énre mint 'tűnődés mártírja', a háromszor ismétlődő *szárny* inkább az 'égi gengszter'-re vonatkoztatható. A 'földalatti / keszonban hol vasbeton könnyezik' s még néhány más (verbális) kifejezés, közismert életrajzi vonatkozásain túl, interpretálható a háttérben húzódó város metaforizációjaként is, miként az ismétlődő 'távlat' az arany háttér perspektívájaként. (A nyomtatott vehikulumban kétszer ismétlődő *süvítsen* helyett egy 1977-es kéziratoldalon még *sivítson* szerepel, NAGY: 1980b. 206.) A reprezentáció tehát két találó metaforával dimenzionálja verbális materiába a festmény meghatározó elemeit és relációt. Mindezek ellenére csak ügyyel-

bajjal tudom a költeményt különálló, a képpel hozzárendelő viszonyban lévő alkotásnak tekinteni.⁵

2.2. Késes ember (Gyilkos)

2.2.1. A 9. ábrán látható *Késes ember (Gyilkos)* című Kondor-kép 'elvetemült' ikon. Arany háttéréből piros ruhájú-sapkájú, fehér inggalléros férfifej kipirult, sárgába mosódó félprofilja emelkedik ki. Vérpettyes kezében kés, melyre úgy hunyorít félszemmel, ahogy a mesterlövész gyilkos a távcsöves puska célkeresztjére. Vörös-arany pengéje szinte hosszú ujjai folytatásaként mered az égre. Az ikon bal alsó sarkában jól kivehető az alkotó aláírása és a 959-es szám.⁶

9. ábra

KÉSES EMBER

Heródes is így kezdte ahogy ez
aki sihederkorban kutusok
cicák fülit-farkát nyeste le
cifrált mint anyja a derelyét
összenőtt a kéz a késsel össze-
forradt hivatal s hivatás benne
így nem lehetett ő csillagszóró
toprongy köszörűs de csillagoltó
rekorder áramvonalas fejű
ím felöltöztetve jelképekbe
ünnepel most és viseli a vér
hemoglobinját sapka ez siltes
túlontúl szolgált s a háttér: arany

10. ábra

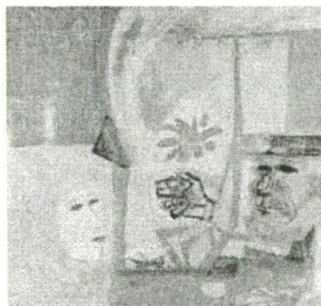
11. ábra

2.2.2. Nagy László ismerte a kés titkait. Erről tanúskodnak például a *Kés* című versének (NAGY: 1988. 439-440): következő sorai: „hánytorgó hajak alól, / éj-terjesztő köpenyek alól / orvul hátra tűzve rezegsz, / orgyilkosok címere, kés. / Kié vagy te – mindenkié”. E költemény képversváltozatát lásd a 11. ábrán (NAGY: 2001. 160). A költő-képzőművésznek „A szép piros hóhér” című akvarellje is (NAGY: 1980a. 27, itt lásd a 10. ábrán) rokona Kondor örök gyilkosának. E portréről találóan állapítja meg Csoóri Sándor, hogy „(...) Kondor bármelyik festményére is odaillene! Lehetne társa a *Késes embernek* (...)” (CSOÓRI: 1980a. 7).

Nagy László *Késes ember* című költeményét félelmetes hasonlat nyitja: főmondatának alanya Heródes, mellékmondatában az 'ez' mutató névmás exoforikusan utal a képre, ami tömeggyilkossá, brutális gyermekgyilkossá teszi a figurát. Együtt a kéz és kés, a hivatás és hivatal vagy hatalom (\approx fehér inggallér). A sapka a 'vér hemoglobinját' viseli, hozzá a 'háttér: arany'. A 'csillagszóró / toprongy' és a 'csillagolt / rekorder' ellentéte, szimbolikája nyilvánvaló. Az *áramvonalas* melléknév rendszerszerű értelme (sensusa) tárgyira, különösen járműre vonatkozik. Az 'áramvonalas fejű' szerkezet olyasféleképpen 'gépesíti' a halált a versben, ahogyan a figura késre hunyorító tekintete a festményen. A verbális reprezentáció egészében és részleteiben is utal a vizuális vehikulumra, illetőleg elemeire és relációira. Egymástól független interpretációs térben a költemény exoforikus utalását annak közvetlen verbális kontextusa (például a címe) referencializálhatja. A kép és a reprezentáció viszonya inkább hozzárendelő.

2.3. A tengerész álma (Öreg halász)

A TENGERÉSZ ÁLMA

12. ábra

Egy csillagot hazai parton sáfrányhajút
imádok én odakötök álmodt hajót
s ha laskafehér vitorlát eléd ereszték
bókolok neked gyönyörűm dehogy
a szesznek
majd rézoxid-orrom hófehérkévé varázslom
viszem eléd csupa tengergöröngy-pofámon
attól a perctől nincs közöm disznó szavakhoz
mert eljutva hozzád megtérek igaz
magamhoz
angyali dalhoz kalácsos karácsony-este
pilézzen hó a férfinyomort kirekessze
s mint kire szerelem édesen nagy súly esett
Bermuda-háromszögben elsüllyedek

2.3.1. Kondor Béla 12. ábrán látható *A tengerész álma* (Öreg halász) című képén a föllazított formai elemek az álom, a vágyak és a realitás mezsgyéjén szerveződnek kompozícióvá. A kép jobb oldalán rafinált, megtört arcú tengerész látható, vonásait a szél, az idő és a megpróbáltatások húzták ki rézoxiddal, no meg az alkohol. Érdes, csontos,

ugyancsak erőteljes vörössel megrajzolt keze virágot nyújt középre, ahol a tenger kékjén apró, fehér vitorlás horgonyoz. Vele szemben sápadt női fej, sáfrány haja csaknem bele-mosódik a háttérbe, szemében a tenger kékjével fürkészi a távot. Fölötte barnás mezőben (mintha képen) vékony kontúrral céda nőalak, elfordulva, háttal, tükör a kezében.

2.3.2. A verbális reprezentáció a tengerész (öreg halász) monológja. A nyelvi formai kötöttségek fellazítása a versben is megfigyelhető, például a felütés 'csillag' metaforája és 'sáfrányhajú' értelmezője közé ékelődik a 'hazai parton' határozói elem stb. A monológ egyik pólusát a realitás (a vizuális anyagban többnyire erőteljes vonalvezetésű) elemei alakítják: *hajó, fehér vitorla, szesz, rézoxid-orr, tengergöröngy-pofa*, disznó szavak, *férfinyomor*; másik pólusát pedig a vágyak, az álom (a képen többnyire finom, aprólékos vonalvezetésű) elemei: csillag, *sáfrányhajú, gyönyörűm*, angyali dal, kalácsos karácsony-este, *szerelem*, édesen nagy súly stb. A költemény záró sora a szexuális aktus perverz metaforizációja, amely nyilván a háttal álló, céda nőalak képi elemmel áll összefüggésben. A költemény a kép meghatározó elemeit a *virág* kivételével verbalizálja, s néhány olyan tényállást, nyelvi elemet is tartalmaz, amelynek nincs vizuális megfelelője. Önmagában is interpretálható (de talán inkább mellérendelő) alkotás.

2.4. Szent Péter és egy nő

13. ábra

SZENT PÉTER ÉS EGY NŐ

Ez a kults a minékünk rendeltetett magasságé pinczétül hét emelet denevér s bagoly a szomszéd s Viola a naív – meg pokolfüst de nints kaloda zenélhetsz – mantsomnak is szolgál a húr s majd édenzünk dönghet a pokol alul én játékból hordom ezt a péter-gönczöt visel noha tsak a szívem hét kolonczot s még röpködnöm is illik hölgyem a súllyal de hölgyem sárgahajúm ne keserülj el ha tsak szemmel követsz is: megalakult s boldog a társaságunk íme ez a kults

2.4.1. Kondor Béla 13. ábrán látható *Szent Péter és egy nő* (1967.) című, szigorúbb formavilágú képét is ellentétek szervezik. A kép keletkezésének időszakában – állapítja meg NÉMETH – „a színek áttetszőbbek lettek, és ezzel erősödött az anyagtalanodás, a vízionárius jelleg” (NÉMETH: 1976. 18). Vörösesbarna, geometrikus háttérben, a kép jobb oldalán, pucérnak látszó, sárga hajú nő foglal helyet, arca elé emelt kezében tart valami tárgyat, melyre szemérmes-kacér tekintetét függeszti. Feje fölött sárgásfehéren izzik a hold. Vele szemben álló férfialak, elől nyitott(nak tűnő) göncben, fejét dicsfény övezi, arca elé emelt kezében kulcs, melyet egész lényével (testtartásával, mozdulatával, arckifejezésével) a sárga hajú hölgynek kínál. A figurák közti távolság minimális, a térdük szinte összeér. – Ágh Istvántól (is) tudjuk, hogy Kondor Béla adott esetben „nyers volt,

mint egy melós (...) A jó házból valók tűrőképességét trágárságokkal tette próbára, lásák csak szörnyetegnek (...)” (ÁGH: 2001. 71).

2.4.2. Nagy László archaizáló nyelvi elemekkel (például *rendeltetett*) és helyesírással (*kults*, *pinczétül* stb.) ülteti versbe a jelenetet. Itt a költemény következő elemeit kívánom kiemelni: *bagoly*, *denevér*, *hét*, *kulcs*, *Viola*. A *bagoly* egyfelől ’sötétség’-et, másfelől ’bölcesség’-et jelent. A *denevér* a sötétség, az ördögi hatalmak jelképének tekinthető. A *hét* „szent szám, a három (Isten) és a négy (világ) összege: a hatnapos teremtés után a hetedik napon pihent meg a Teremtő” (SEIBERT: 1980. 282). A *kulcs* Szent Péter, illetőleg az oldás és kötés attribútuma: „Neked adom a mennyek országa kulcsait. Amit megkötsz a földön, a mennyben is meg lesz kötve, s amit feloldasz a földön, a mennyben is fel lesz oldva” (*Biblia*, Mt 16,19, 1997.). A *Viola* név a latin ’ibolya’ jelentésű szó megfelelője, amely Mária alázatosságára és Krisztus szenvedéseire egyaránt utal. Szent Péter a leggyakrabban emlegetett apostol, az ősegyház feje, az első pápa. A kulcsok birtoklása révén a mennyek kapuőre. Nagy László verse a lírai én monológja dialogikus kommunikációs keretben. Két részből áll. Az első hat sor groteszk helyzetértelmezés (*denevér s bagoly a szomszéd s Viola*) a kilátásokkal (*s majd édenzünk*), melynek során Szent Péter felajánlja a sárga hajú jövevénynek a mennyország kulcsát. A 6-12 sor Szent Péter személyes hangvételű vallomását és a jövevényhez fűződő reményeit vagy inkább elvárásait juttatja kifejezésre. A költeményt a *kults* keretezi: mennyei örömeknek nyitja. A komplex kommunikátumban több olyan elem (tényállás) is található, melynek ekvivalense a művek egyikében vagy másikában direkt módon nem található meg. Az eddig vizsgált ’kép-vers’-ek közül talán ez a legelkülönbözőbb költemény.

2.5. Gitáros nő

2.5.1. Kondor Béla 14. ábrán látható *Gitáros nő* című festményét a formaszigor és a forma nélküliség együttesen alakítja. A gitár húrjaira görcsösen tapadó, viszonylag fiatal nő portréján öregedő arc kontúrjai tűnnek át. A sárga háttérrel a kalcium akkordjai törnek fényesen fehérre.

14. ábra

GITÁROS NŐ

Te is megöregszel nyakad megöregszik
s kell csipkeövr de esküszöm a síron
túlról is látom a ráncot ajaj virág –
erezet és hajzat elavul a húr is
csupa mész lesz nyúzkod mészkő-izülettel
s mész-Jerikód nem döntöd le ajaj virág –
dísznek helyezlek hölgyi szemétdombra
ágyam kerek öt seb jó balzsamot rája
jó malacizmú bajnoknő ajaj virág –
fenyegettek s látom tél van ahol ültél
rámromol az étel életem és minden
bosszúm is csak engem ér el ajaj virág –

2.5.2. A verbális reprezentáció felütésében a 'te' exoforikusan utal a képre és / vagy a 'kép-vers' címére, kontextusára. A megszólított *virágként* meg *malacizmú bajnoknőként* imaginalizálódik, aki a *hölgyi személdombig* nyaggatja a húrokat. Ez a folyamat megmásíthatatlan. Ahol ültél, téiben a parázs. Ám a 'tragédia' kettős, így vagy úgy, visszaháramul a lírai énre (*ágyam kerek ői seb*). A vizuális és a verbális megjelenítés különbségei valószínűleg ez utóbbi mozzanatból származnak. A költemény, azt hiszem, nyitva áll a képtől független (hozzárendelő) befogadás számára.

2.6. Fiatal menyasszony (Öreg udvarló)

FIATAL MENYASSZONY

15. ábra

Habzik a koravén pofaszakáll s lecsurog
termi a habot a pápaszem kerete is
lég-fogú agg eb de szíve harapós
itt ha menyegző lesz a cicák egerek
rumosteáznak – művész ur megtébolyult?
Szorong a kicsi nő kisded skatulyába
zárná be magát de szerepe őrangyal
mentőövi – érzi homloka pántján fehér
vadember tánc dobog körbe illene már
e Picasso-trikósra nézni de égi
sugallatot hallgat: kisasszony menyországgal
díjazom a kínját kisasszony legyen erős
kisasszony ha lehet vigyázzon a művész urra

2.6.1. A 15. ábrán látható *Fiatal menyasszony (Öreg udvarló)* című Kondor-festmény hangulatára a humor, a derű és játékoság jellemző. Bal oldalon a *lég-fogú*, öreg udvarló: rút, ellenszenves, egyúttal komikus. Vörös-fehérben *habzó* pápaszem, mész *pofaszakáll*, *Picasso-trikója* ujjából felkapaszkodó karja-keze tar fejbúbját leplezi. Szavait fiatal lány, a menyasszony 'ügyeli', szorongva-szemlesítve. Arany hajkoronáját kékeszöld, pálcikaember-mintás *homlokpánt*: vademberkörtánc regulázza. Kettejük közt piroska virág, kéz, jobbra valami város, fölötte *őrangyal*, *mentőövi* szárny(csonk). Arany medál a mellükön.

2.6.2. Nagy László verbális reprezentációja valószerű jelenetet társít a képhez. Első része a művész úré, második részében a kicsi nő szerepére, feladatára kerül a hangsúly. A vers zárlatában a „mennyországgal díjazott kín ajánlata” (ÁGH: 2001. 70). A költemény a vizuális elemek java részét verbalizálja: *hab*, *lég-fog*, *pápaszem*, *pofaszakáll*, *homloka pántja*, *őrangyal(i szerep)*, *Picasso-trikó*, *vadember tánc dobog körbe* stb. A verses illusztrációk közül alighanem ez kapcsolódik legszorosabban, önálló műként valószínűsége ellenére sem egykönnyen interpretálható módon a 'bemenet'-ét alkotó képi vehikulumhoz.

2.7. Bohóc

2.7.1. A 16. ábrán látható *Bohóc* című kép Kondor Béla életének utolsó évében született. Egyfajta számadásként, önarcképként is értelmezhető. A piros árnyalatai közül alig kivehetően tűnik elő a bohóc kusza, kettős rajzolatú figurája, a művészsors tragikus ellentmondásossága.

16. ábra

BOHÓC

Mély aranytálkában glóriámban
mindig sötét a leves beakad
kanalamba a kárhozott spinkók
haja epesárga koromfekete
talárba klepetyusba királyingbe
hasztalan öltözők sündisznóbőrt is
ölthetek átdőfik bennem az angyalt
pátriárka-álcán is a fiút
aki vasreszeléktől szaharához
jutott el konnektoroktól az ég
halálos villanyházába mulassatok
hölgyek urak Mohácshoz mérve mi ez

2.7.2. A vizuális és verbális megjelenítésben leginkább a dráma közös. Ezt a kényszerű sorsközösséget visszaigazolhatja például az *Elhúllt bolondok nyomán* című Nagy László-vers is (lásd az 5. fejezetben). Nagy László bohóca hiába öltözik „talárba klepetyusba királyingbe”... Így azonban maga az élet is bohóctréfa, hát „mulassatok / hölgyek urak”. Ágh István szerint a vers „kísérteties azonosulás, mintha azt mondaná, megyek már hívásodra, nemsokára ott leszek a nevedben szóló utolsó verseimmel” (ÁGH: 2001. 71).⁷

3. Szécsi Margit-versek illusztrációi Nagy László műterméből

Nagy László képzőművészeti tevékenységére a 2.2. alatt (a 10. ábrán) már láttunk példát. De az általa rajzolt portré díszíti például Szécsi Margit *Páva a tűzfalon* című kötetét (1958.), s ő illusztrálta feleségének *A trombitákat összesöprik* (1965.), valamint *A nagy virágvágó gép* című könyvét (1969.) is.⁸ Ebben a szekcióban az utóbbi két kiadvány tizenöt illusztrált versanyagából kívánok kiemelni és röviden kommentálni három komplex kommunikátumot, amelyek a (2) / 'Kp + Vb' osztályba sorjáznak ugyan (mint az 1. alattiak), tehát az eddigiekhez viszonyítva nem képviselnek új altípust, de vizsgálattuk egyfelől differenciáltabbá teheti a típusalkotó tényezők funkcióit, másfelől pedig legálább futó bepillantást nyújthat a költő-képzőművész műtermébe is.

3.1. Június

A *trombitákat összesöprik* nyitó ciklusának (*Sisakban tulipán*) második darabja a *Június* című költemény, melynek Nagy László által készített illusztrációja itt a 17. ábrán látható. A vers teljes vehikuluma a következő:

JÚNIUS

Kéjnek, robotnak
mennydörgő palotája,
méhektől roskadó hársfa!

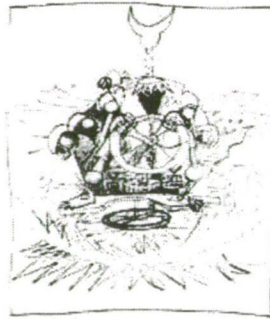
Megszimatolja az élet
az ő tomyait,
s hódolni hadakat,
súlyos arany-rajokat
odaparancsol.

Meg se moccanunk:
eljön hozzánk az élet,
meg se moccanunk:
eljön hozzánk a halál,
sorsunk betelik
erős illattal,
muzsikával – férgekkel.

Kéjnek, robotnak
mennydörgő palotája,
méhektől roskadó hársfa!

17. ábra

18. ábra

3.1.1. A költemény vehikulumában a középső versszak tizenkét sora az élet és a halál képének szembeállításával szimmetrikusan tagolódik két részre. E tizenkét sort a hárs *mennydörgő palotája* keretezi: az élet és a halál, a folytonos megújulás, a kétarcú idő szimbólumaként. Koronája méhek szorgos, fáradhatatlan hadától roskadozik, a cím alapján (is) a nyári napforduló táján.

3.1.2. A 17. ábrán látható képi reprezentáció n kozmikus hárs kapaszkodik a földbe, ahol gyökereit férgek rágják, de mézillattól, méhek hadától zajos lombjaival a Napba emelkedik. Középen háttal álló nőalak fonódik a fehér törzsre, szinte eggyé válva a fával, levéllel, mint a versben a lírai én. A képi reprezentáció a verselemek java részét megjeleníti, s önmagában is teljes értékű (hozzárendelő) alkotásnak tekinthető.

3.2. Papírkorona

A *nagy virágvágó gép* című kötet anyagát hat hosszúvers teszi ki, amelynek mind-egyikéhez készített Nagy László egy-egy rajzot. A kötet nyitó darabja a *Papírkorona*, illusztrációját itt lásd a 19. ábrán. A 20. ábrán látható képi reprezentáció ugyancsak ehhez a költeményhez készült, de nem ebből a kötetből való, hanem a *Szárny és piramis* (NAGY: 1980a.) 14. oldaláról származik.

A *Papírkorona* vehikulumának néhány sora a következő:

PAPÍRKORONA

...
fülemig az áldozat papírkoronáját lehúdom,
nem vagyok különb nálatok, papírmasina-kezelők,

...
... Ragyog a Rákóczi-út,
dunai vége széles szalagként fölível a mennybe,

...
déli hőségben kapaszkodok föl a várba,
lakóhelyére a disszidált kormányzónak...

...
uszályát fölfogva a kormányzóné, tollbóbitásan bókolva a dámasereg
hóдолóival a palotába bevonul poros cipővel,
most kezdődik a francia-négyes, négyesével puhán fősorakoznak,
s lejtenek lágyan, fordulnak pörgő-keményen,
de a kezükben szurony világít,
s a fordulónál messze kiszűrnak a város fölé,
Pestszentlőrincre, ahol az apám homlokára szuronyheggyel
fakasztanak gyöngyöt verítékből és vérből – elég volt.

...

3.2.1. A *Papírkorona* Szécsi Margit önéletrajzi ihletésű poémája. A látomásos-szimbolikus portré a lírai én ifjúkori álmait, vágyait állítja szembe a korabeli valósággal,

s kifejezésre juttatja csalódottságát, reményvesztettségét, egyszersmind a személyiség szuverenitásának igényét is.

3.2.2. A nagy virágvágó gép című kötetben megjelent képi reprezentáció (19. ábra) előterében, szírtén vagy bástyán, koronás női alak ül tűnődve, karját felhúzott térdére kulcsolja, kezében cigaretta. Füstjéből a kupolák fölött baljós fürgeteg képződik, melyben uszályok, lovak, tollbóbiták, tomporok örvénylenek. Ezt a dinamizmust előre feszített, gazdátlan lábak törik meg, szinte szuronyokként szegeződve a figura és a város fölé. Az illusztráció tehát némi egyszerűsítéssel azt a versmagatartást kísérli meg vizualizálni, amelyben a lírai én adott helyzetben múltja, emlékei meghatározó mozzanataival szembesül. Ami a két kép egymáshoz való viszonyát illeti, a kötetbeli illusztráción (lásd a 19. ábrán) a szurony-lábak fenyegetése talán kevésbé drasztikus (vagy tán rafináltabb), mint a 20. ábrán látható (a *Szárny és piramis*ből származó) tusrajzon, ugyanakkor az arányai-ban is feltűnően más, papírkoronás női figura nem a kép centrumában, hanem bal alsó sarkában foglal helyet. Elég nehéz lenne eldönteni, hogy melyik a sikerültebb verzió. Az azonban bizonyos, hogy mindkettő a verbális vehikulum azonos tematikus egységeit és relációt vizualizálja, s 'teljesen szabad'-on (is) interpretálható.

19. ábra

20. ábra

3.3. A nagy virágvágó gép

A *nagy virágvágó gép* a kötet címadó darabja, illusztrációját itt lásd a 18. ábrán (a 3.1. alatt). Vehikulumának néhány sora a következő:

A NAGY VIRÁGVÁGÓ GÉP

...
A Nagy Virágvágó Gép
rá a rengeteg virágra –

rászabadul a világra,
rá a rettentő kerék,
elsöpri a luxusménest:
a kék autókaravánt.
Megvillan a föld iránt
ezer nikkelt-csatabárd,
meghőköl a haláltól
a harang-fej-sokaság –

3.3.1. E költemény a „privatizálódás, a merkantilizmus nagyszabású költői jelképe: a mitikus Gép lenyesi az élet szépségeit, kiuzsorázza a létezés gazdagságát, ahol elvonul, ott pénzért árusítják ki az ember alkotóerejét” (BÉLÁDI (szerk.): 1986. 843). A Nagy Virágvágó Gép tehát az elidegenítő merkantilizmust jelképezi.

3.3.2. A 18. ábrán látható képi reprezentáció a címadó virágvágó gépet láttatja, a volán mögött különös vezetővel; kerekek, tárcsák, csatabárdok kaszabolják, nyesik a fűvet, virágokat. A rajz, ami valójában egy 20. századi acélszörnyet ábrázol, talán kevésbé látszik sikerülni, mint az előzőek, vagy mint például *A Balkán utca* című vers két, különböző időben keletkezett reprezentációja. (Ez utóbbiakat lásd például a *Szárny és piramis* című kötetben.)

4. A két típus alcsoportjai

Ebben a fejezetben a verbális és képi összetevőből felépített multimediális kommunikátumok két altípusával foglalkoztam behatóbban PETŐFI S. JÁNOS tipológiai keretében (PETŐFI: 2001. 61-65). Nem annyira a dimenzionális különbségek, mint inkább a tematikus, motivikus megfelelések és eltérések oldaláról. Az egyik a (2) / 'Kp + Vb' altípus, azaz az illusztrált irodalmi szövegek stb. (lásd az 1. és 3. alatt), a másik a (2) / 'Vb ← Kp' altípus, azaz a festményekről írott versek stb. (lásd a 2. alatt) osztálya. A (2) / 'Kp + Vb' altípusba tartozó anyagban a verbális összetevő alkotói Nagy László és Szécsi Margit, a képi összetevői Kondor Béla és Nagy László, a (2) / 'Vb ← Kp' altípusba tartozóban a képi összetevő alkotója Kondor Béla, a verbális pedig Nagy László. A tipológiai sajátosságokat példákkal próbáltam szembesíteni, és fordítva: a vehikulumok / reprezentációk azonos mediális materiájú reprezentációjával.

4.1. A (2) / 'Kp + Vb' altípusban Nagy László költeményeihez (mintegy hat verbális vehikulumhoz) szervesen illeszkednek Kondor Béla illusztrációi (az *Arccal a tengernek* című kötetben, amelyből összesen hét vizuális vehikulumot választottam ki).⁹ Az illusztrációk többnyire látomásos, mitologikus versekhez készültek. A verbális és a képi összetevő között az esetek többségében nagyfokú tematikus, motivikus megfelelések mutathatók ki. Kondor Béla rendszerint a verbális vehikulum domináns elemeit (például a *Lánglakodalom* esetében, lásd az 1.1. alatt) vagy tematikus egységeit ragadja meg (például a *Menyegző* esetében, lásd az 1.6. alatt), jó érzékkel és mértékkel, s velük, illetőleg körülöttük szervezi a vizuális kompozíciót úgy, hogy 'forrásidegen' (az adott költeményben nem olvasható) elemekkel nem terheli azt. Az így felépített komplex kommunikátumok verbális és vizuális elemei, relációi szemléltetik, elmélyítik, kiegészítik egymást, teljesebbé teszik a művet, ha más-más módon is. Adott esetben szorosabban komplementív (alárendelő) jelleggel (például *Lánglakodalom*), más esetben laza, mellérendelő

viszonyban (például *Az angyal és a kutyák*, lásd az 1.2. alatt), ismét más esetben inkább csak hangulati szempontból, hozzárendelő viszonyban (például *Virágének*, lásd az 1.3. alatt). A képi reprezentáció mint „önálló mű az irodalmi inspiráció alapján” is társulhat (például *Menyegző* a borítón) a verbális vehikulához (lásd a 7. ábrán). Lényegében hasonlóan jár el a költő-képzőművész Nagy László is Szécsi Margit verseinek illusztrálásakor. A *Június* képi összetevője például a költemény meghatározó elemei körül szerveződik (lásd a 3.1. alatt), a *Papírkoronáé* pedig a verbális vehikulumban tematizált versmagatartás szerint (lásd a 3.2. alatt).

4.2. A (2) / 'Vb ← Kp' altípus bizonyos értelemben inverze a (2) / 'Kp + Vb' altípusnak. Az a tény, hogy befogadásuk általában egymástól függetlenül történik, megnehezíti az egybevetésüket. Amikor azonban a befogadó valamilyen módon (például mint ebben a fejezetben) azonos interpretációs térbe helyezi a képi és a verbális összetevőt, lényegében az előző típushoz hasonlóan közelítheti meg az ide tartozó komplex kommunikátumokat, hasonló kérdések merülhetnek fel velük kapcsolatban, és hasonló (alárendelő, mellérendelő, hozzárendelő) alosztályokat alkothatnak. Nagy László adott esetben a képi komponenssel egyértelműen motiválható metaforikus kifejezéssel vagy kifejezésekkel verbalizálja a domináns vizuális elemet vagy elemeket, például a képpel mellérendelő viszonyban álló *Darázskirály* esetén *tünődés mártírja, égi gengszter* (vö. 2.1.), máskor vizuális elemekkel direkt módon kevésbé motiválható, de találó metaforák viszik versbe a képet, például a képpel hozzárendelő viszonyban lévő *Késes ember* esetén *Heródes* (vö. 2.2.). 'Forrásídegen' (az adott képen nem látható) tényállások és elemek talán gyakrabban szövődnek a Nagy László által verbalizált anyagba, mint a Kondor által vizualizált versekbe (lásd például *A tengerész álma* a 2.3. alatt). Olyasféle 'fordítás'-ra a versciklusban is találni példát, mint amilyen az *Arccal a tengernek* borítóján szerepel. Ha a *Menyegző* ottani reprezentációja (lásd a 7. ábrát) „önálló mű az irodalmi inspiráció alapján”, a *Szent Péter és egy nő* (lásd a 2.4. alatt) vagy például a *Bohóc* (lásd a 2.7. alatt) itteni reprezentációja önálló, hozzárendelő jellegű mű a képzőművészeti inspiráció alapján.

4.3. Összegezve: az 1. és a 2. alatt feltett kérdésekre az alpontokban adott válaszok alapján mindkét típusnak három alcsoportja lehet: (1) alárendelő, (2) mellérendelő és (3) hozzárendelő. Az alosztályokat a következőképpen jellemzem:

(2) / 'Kp + Vb' / (1) és (2) / 'Vb ← Kp' / (1). Az alárendelő vagy szorosabban kompletív jellegű alosztályba tartozik a (2) / 'Kp + Vb' vagy (2) / 'Vb ← Kp' típusjelű komplex kommunikátum, ha összetevői között szoros tematikus, motivikus stb. összefüggések állnak fenn, és az összetevők egyike olyan módon képezi le a másik összetevő elemeit, hogy attól elválasztva rendszerint nem interpretálható adekvátan.

(2) / 'Kp + Vb' / (2) és (2) / 'Vb ← Kp' / (2). A mellérendelő vagy lazábban kompletív jellegű alosztályba tartozik a (2) / 'Kp + Vb' vagy (2) / 'Vb ← Kp' típusjelű komplex kommunikátum, ha összetevői közt lazább tematikus, motivikus stb. összefüggések állnak fenn, és mindkét összetevő többé-kevésbé adekvát módon interpretálható önmagában is.

(2) / 'Kp + Vb' / (3) és (2) / 'Vb ← Kp' / (3). A hozzárendelő vagy inkább hangulati jellegű alosztályba tartozik a (2) / 'Kp + Vb' vagy (2) / 'Vb ← Kp' típusjelű komplex kommunikátum, ha összetevői közt inkább csak hangulati összefüggések állnak fenn, és rendszerint mindkét összetevő adekvát módon interpretálható önmagában is.

Befejezésül szeretném megjegyezni, hogy e – nyelvtudományból kölcsönzött, de ott sem egészen egzakt és egyöntetűen elfogadott – kategóriák analóg alkalmazhatóságát és produktivitását illetően nekem is lehetnek, s talán vannak is fenntartásaim. Abban sem vagyok biztos, hogy a tipológiai sajátosságokkal kapcsolatos kérdéseimre megnyugtató válaszokat sikerült volna formálnom. A tipológiai jellemzők és a leíró kategóriák finomításának indokoltsága, illetőleg szükségessége felől azonban nincsenek kételyeim.

Jegyzetek

1. Az *Arccal a tengernek* című kötetben az első illusztráció a védőborítón látható, a második a 31., a harmadik a 71., a negyedik a 137., az ötödik a 211., a hatodik a 229., a hetedik a 249., a nyolcadik a 327., végül a kilencedik a 353. oldalon található.
2. Nagy László képverseiről a 2. fejezetben lesz szó részletesebben.
3. Más (2) / 'Vb ← Kp' típusú alkotás is található Nagy László életművében. Ezek egyike a Korniss Dezső két képe (a *Pásztorok* és a *Rablók*) által ihletett *pásztorRablók*, ami kalligrammatikus jellege miatt is érdekes. (E költeménnyel kapcsolatban lásd például GÖRÖMBEI: 1992. 361.)
4. A képek forrása: NÉMETH: 1976.
5. Itt jegyzem meg, hogy Nagy László műfordítás-gyűjteményéhez a *Darázskirály* címet választotta. Jelképes cím: „a fordítói tevékenységet akartam érzékeltetni vele: ahogy a darázs a mézet, a fordító az idegen szellemi édességeket rabolja meg. Az ilyen rablótámadások nem károsítanak senkit, az ilyen agressziót szívesen veszik a népek, főleg a kicsik” (NAGY: 1979a. 125).
6. Az aláírás és a képek keletkezésének dátuma gyakran elmosódik vagy egyáltalán nem látható.
7. A ciklus valamennyi verse interpunkció nélkül jelent meg. Az interpunkció néhány aspektusával az 5. fejezetben foglalkozom.
8. Kondor Bélának egyébként Szécsi Margit is tisztelője volt, amit egyebek között a *Kondor Bélának* és a *Kedves Samu!* című költeménye is kifejezésre juttat. (Az előbbit lásd a 3. fejezetben.)
9. Itt szeretném megjegyezni, hogy az *Arccal a tengernek* második kiadása (1972.) Kondor Béla illusztrációi nélkül jelent meg.

Vizuális költemények Nagy László életművéből *Műveld a csodát*

0. Vizuális költészet

Az úgynevezett vizuális költészet körébe sorolható alkotások csoportját TERRY OLIVI és PETŐFI S. JÁNOS a multimedialitás felé vezető első lépést megtevő, sajátos verbális műfajként aposztrofálja (OLIVI – PETŐFI: 1998.). PETŐFI paradigmatis tipológiáját is az ide tartozó művek altípusa nyitja (lásd PETŐFI: 2001. 62, vö. a *Bevezetésben* az 1. táblázat első sorával).

Ebben a fejezetben a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumoknak ezt az altípusát veszem vizsgálat alá.

0.1. A *Szemiotikai szöveg*tan szép számban közölt írásokat a vizuális költészet különböző aspektusairól más szerzők tollából is, többek között ALMÁSI ÉVÁTÓL (ALMÁSI É.: 1994.) és NAGY PÁLTÓL. FÓNAGY IVÁN meghatározásában például „a képvers a hangírás és a grafika sajátos szintézise. Nem mond le sem a jelenségek közvetlen ábrázolásáról, sem a nyelvi kifejezésről: betűkre bontott mondatokat rajzol” (idézi NAGY P.: 1996. 202).

0.2. A NAGY PÁL által leltárba vett klasszifikációk igyekeznek tekintettel lenni a képi összetevő alakjára és a verbális összetevő szintaxisára egyaránt. „A konkrét és vizuális költészet legteljesebb osztályozása ismereteim szerint – írja – PETER MAYER angol költő és kritikus (a Sackner archívum megbízásából BOB COBBIN közreműködésével készült) klasszifikációja. MAYER 64 féle (!) vizuális költeményformát különböztet meg, melyeket különböző szempontok szerint csoportosít. (Például alkotóelemek; elrendezés; az erre alkalmazott módszer; a média, amelyben a képvers megjelenik stb.)” (NAGY P.: 1996. 203). Ezt követően megadja MAYER terjedelmes katalógusát.

Adott esetben mintha mégis a képi komponens formai megoldására kerülne a hangsúly. Ez bizonyos szempontból persze érthető, hiszen a vizuális költeményeket elsődlegesen alakzatokként percipáljuk, elnevezésük szerint is. Kitűnő művében KILIÁN ISTVÁN például a régi magyar képversek következő fajtáit különbözteti meg (ezek egyúttal fejezetcímek is): *A mágikus betűnégyzetektől az ember alakú kubusig* (51); *Akro-, mezo- és telesztichonok* (91); *Figurális mezosztichonok. Keresztek, rózsák, tulipánok, rejtett monogramok a szövegben* (117); *Háló, harmonika, háromszög, zászló, labirintus* (175); *Kerek, kör, óra és spirál* (191); *Keresztek* (205); *Püthagorász betűje: az üpszilon* (219); *Egy kétélű balta és egy sugárzó napkorong* (223); *Csillagok, szívek, kelyhek és egy korona* (229); *Virágok és koszorúk* (259); *Torony-, kapu-, rejtvény- és síremlékvers* (289). (Vö. KILIÁN: 1998.) Csoportosításában mintegy 112 művet mutat be, melyek feldolgozását rövid magyarázatok és hasznos glosszárium is segíti.

0.3. A vizsgálandó altípusba tartozó műveket a következőképpen jellemzi PETŐFI (PETŐFI: 2001. 62):

Adva van egy – nem egy kommunikátum interpretálása eredményeként létrejövő / létrehozott – relátum. Az alkotó azt egy olyan ['Kp-vb' típusú] képi-verbális vehikulumban juttatja kifejezésre, amelynek mindkét – azaz mind a verbális, mind magából a verbális materiából felépített képi – komponense az ő alkotása. A létrehozott vehikulumban a két komponens egymástól elválaszthatatlan, ennek következtében azok befogadása csak egyidejűleg történhet.

Az (1) / 'Kp – vb' (ahol 'KP' = képi, 'VB' = verbális) altípus 'bemenet'-ét tehát egy relátum, 'kimenet'-ét pedig egy képi-verbális vehikulum alkotja. A definíció alapján az altípussal kapcsolatos kérdések ekként merülnek fel: (i) a vizuális vehikulum domináns elemei verbális nyelvi elemek-e (vagy sem); (ii) a vizuális vehikulum domináns verbális elemei alapvetően mely szövegszinte(ke)n értelmezhetők; (iii) interpretálható-e 'külön' ('önmagában') is a verbális vehikulum és formamodell(je)ként a vizuális összetevő; (iv) milyen összefüggések, relációk mutathatók ki a verbális komponens adott szövegszint(ek)en értelmezett domináns elemei és a képi komponens között; s végül (v) milyen elvárások alapján minősíthető (minősül) a komplex kommunikátum inkább még verbális vagy inkább már vizuális nyelvi szövegnek (grafikának)?

Ezekre a kérdésekre a kiválasztott művekhez fűzött kommentárokat követően próbálók válaszokat formálni. A 'dominancia' kifejezés használatával kapcsolatban természetesen fölvetődhetnek aggályok, a példaelemzések azonban, úgy hiszem, legalább útbaigazítást nyújtanak értelmezését, érvényességi körét illetően. (A szövegszintek – a makro-, a közép-, a mikro- és a szubmikroszint, valamint a mediális alapelemek – meghatározását lásd például PETŐFI – VASS: 1992. 190.)

0.4. Az (1) / 'Kp – vb' altípus, illetőleg a vele kapcsolatban felmerült kérdések tanulmányozásához Nagy László bő kéttucatnyi, a vizuális költészet körébe sorolható alkotásából nyolcat választottam ki (NAGY: 1988.), nem feltétlenül kötetbeli sorrendjükben. Többségük *Képversek és betűképek* (1973.) címmel szerveződik ciklussá, s „jórészt azt a hangmódosulást készítik elő Nagy László költészetében, amely a játékos és groteszk elemek erősödését hozza a »lehetetlenért« hadban álló költő életművében” (GÖRÖMBEI: 1992. 365). Ahol lehetőség volt rá, a végleges változatot igyekeztem az előzmények, vázlatok oldaláról is szemügyre venni. Nagy László vázlatai zömmel a *Kísérlet a bánat ellen* című kötetben (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980.) jelentek meg, melyet „gyönyörűséges Képes Króniká”-nak nevez Csoóri Sándor. Mert „ha valaki végiglapozza ránk maradt spirálos füzetait: a versek, a műfordítások műhelynaplóit, a javított, az összefirkált kéziratlapok tömkelegét (...) egy újfajta napló titkaiba pillanthat bele” (CSOÓRI: 1980b. 5). (A „képes króniká”-t lásd még az 5. fejezetben.)

1. Kalligrammák

1.1. Seb a cédruson

A *Seb a cédruson* az azonos című ciklus (1967 – 1973.) nyitó darabja, a *Versben bujdosó* kötet egyetlen vizuális költeménye. (Nyomtatott és kéziratos formáját lásd az 1. és a 2. ábrán.)

1.1.1. CZINE MIHÁLY a következőket jegyezte fel keletkezéstörténetéről: „Író – olvasó találkozón többször hallottam Nagy Lászlótól egy képverset a cédrusról. Elmondta »történetét« is. Van egy libanoni cédrusdarabja, azon van egy forradás. Egy emberalakra hasonlító seb. A sebet kívágta a fából, de az emberarc ott maradt, negatívban. A libanoni cédrus négyezer évet is megél: láthatta Mózeszt, Jóbót, Jézust, Spartacust; népeket és történelmeket; sebeket és mindig sebeket. Ezt írta meg Nagy László a cédrus sebére hasonlító képversben.” (CZINE: 1981. 486.) A verbális anyag tehát a *seb* motívum körül építkezik.

[illegible]

1. ábra

[illegible]

2. ábra

1.1.2. GÖRÖMBEI ANDRÁS szerint „ez Nagy László legtökéletesebb képverse (...) Első változata még fát ábrázolt, a *Magányos cédrust*, a végleges változatban azonban a kalligramma profilból nézett emberi fejet és szemből nézett felsőtestet mutat (...)” (GÖRÖMBEI: 1992. 308). A figurát a kéziratban kisbetűk, a nyomtatott változatban nagybetűk képezik, interpunkció nélkül. Homlokán *elárvulva* a József Attila-i *szellem és szerelem* (*Ars poetica*), alatta az áldozati állatok antropomorf *sebe* („BÁRÁNYHÚS PIROSA... / BIKAHÚS VÖRÖSE”). Vállát a történelem sorsfordító alakjainak neve (Jób, Istár, Ekhnaton, Jézus, Prométheusz, Spartacus, Johanna, Dózsa), törzsét tragikus sorsú alkotók neve (Csokonai, Edit Piaf, Petőfi, Van Gogh, Majakovszkij, Attila, Radnóti, Dylan Thomas és Kondor), karjait pedig a JAJ és a SEBE szövegszavak alakítják. Az utolsó tétel a ’jeltele-

nek'-é. A költeményben „folytatódik a *Himnusz*... kötet portréverseiben megkezdett számbavétel, a lírai hős magányos áldozatvállalására hasonlító magatartást mutató elődök felsorolása, már egyre szélesebb művelődési körben (...)” (TOLCSVAI NAGY: 1998. 137). Sebük a világ sebe.

1.1.3. A mű összetevői közül a vizuális vehikulum domináns elemei verbális nyelvi elemek, melyek a szöveg valamennyi szintjén, a kompozícióegységek makroszintjén is értelmezhetők, illetőleg definiálhatók. Mindkét összetevő, úgy-ahogy, interpretálható 'önmagában' is. Összefüggésük inkább közvetlen, amit a félalakos portrét alkotó nevek révén és talán a cédrusdarab forradása által is a verbális matéria kellőképpen motivál. Szépen írt, illetőleg nyomtatott verbális szöveg, mely írás-, illetőleg szedés módjával emberi alakot formál.

1.2. Húsvét

A *Húsvét* a *Képversek és betűképek* ciklus (1973.) negyedik darabja. Címe, mint minden ciklusbeli műé, a tükör alsó szegletében van feltüntetve. (Lásd a 3. ábrán.)

3. ábra

1.2.1. A 3. ábrán egy sonka látható 'fordítva', csüklében zászlócska. „Nagy Lászlónak gyermekkorától kezdve kedves ünnepe volt a húsvét. – írja GÖRÖMBEI ANDRÁS – Ezért váltott ki belőle szarkasztikus indulatot az ünnepnek az a kiüresedése, hogy az egykor gazdag tartalmú ünnep ürügyén ma csak hatalmas zabálást rendeznek. A *Húsvét* ily módon a *Menyegző* egyik motívumát, a romlasztó megideologizálást groteszk ironiával fejezi ki képvers formájában: a szöveg szakrális képzetek profanizálódását groteszk ironiával mutatja be (...) A szöveg gazdagon groteszk-ironikus fogalmi jelentését vizuális líraisággal nyomatékosítja az íráskép (...)” (GÖRÖMBEI: 1992. 364). (A *Menyegző*vel kapcsolatos kommentárokat lásd az 1. fejezetben az 1.6. alatt.)

4. ábra

5. ábra

A verbális összetevő konvencionálisan is olvasható, összefüggő szöveg, különböző szintű egységei egymástól jól elkülöníthetők, illetőleg értelmezhetők makroszinten is. Minthogy a sonka alakja úgy-ahogy szimmetrikus, a verbális matéria a kalligrammatikus grafikus réteg 'eltávolításá'-val is sonka vagy félsonka formájú marad, amelynek egy lehetséges tagolását az írásjelek feltüntetésével adtam meg. Arra, hogy ez az 'eltávolítás' adott esetben mi módon is lehetséges még, jó példával szolgálhat egyebek közt Nagy László *Kés* című versének konvencionálisan és kalligrammatikusan is elkészített, illetőleg kinyomtatott változata. (Ez utóbbit lásd például NAGY: 2001. 160, itt az 1. fejezetben a 11. ábrán.)

1.2.2. A befogadó, az olvasó számára szinte kézenfekvőnek tűnik, a kalligrammatikus réteg kialakítása mégsem lehetett valami 'szimpla' tipográfiai ujjgyakorlat. Legálábbis erről tanúskodik a *Húsvét* 4. és 5. ábrán látható két modellje, amelyek közül az egyik 1971-ben, a másik pedig 1973-ban keletkezett (NAGY: 1980b. 65 és 100).

1.2.2.1. A 4. ábra grafikai elemei a következők: Léda portréja (alatta a „Léda szája” felirat olvasható), lófejek és csülkök. Középen, a beigli fölött és alatt jól olvasható a következő két megnyilatkozás: „Mi született meg? / A Beigli!” és „Mi támadt fel nektek? / a sonka”. Az utóbbi a csülök metszetén is kibetűzhető spirálisan. A beigli fölött jobbra „E” betű formában ez olvasható: „Párnái közt hegyek visszhangja / Kancanyerítés ... Visszhangja / Léda orrcimpái ... Piros szemek odúja”. (Talán az *Emberpár* című képvers előképe?) Alul (vers)címek: 1. *Kereszt...*, 2. *Seb a cédruson*, 3. *Oszlopos Simon*, 4. *Előre*, 5. *Kés*, 6. *Karácsony / beigli*, 7. *Húsvét / sonka*, 8. ?, 9. *Cégér ...* Nagy László tervei közt nyilván szerepelt a *Húsvét* testvérdarabja, a *Karácsony*, ami azonban tudomásom szerint nem készült el.

1.2.2.2. Az 5. ábra meghatározó grafikai elemei egy fordított disznóláb és egy férfi-alak, „A HÚSVALLÁSÚ”-é. Csúcsán kis lobogó és fejbúbján gözölgő kondér. Folyik a

nemzeti zászlós multság, dínomdánom. A sonka számokkal tűzdelt formája, illetőleg az azt konstituáló szöveg már megközelíti a végleges változatot. A vázlatok megkapóan merevítik ki az alkotási folyamat egy-egy mozzanatát.

MI
CSODA
CSODA
LÉPETT
AZ ÉGRE!
AZ ALVÉG
ÉS FELVÉG,
AZ Ó VÁROS,
AZ ÚJ VÁROS,
A HÚSVALLÁSÚ
SZÉKESFŐVÁROS
ÁMUL MEGIGÉZVE:
MICSODA CSODA, Ó!
DEHOGYIS DÉLIBÁB,
ÍME EGY FORDÍTOTT
BÁBELI DISZNÓI LÁB,
CSÜLKÖS MEG CSÁNKOS,
HÚSVÉTI PÍRRAL CSÁBOS.
CIRMOLTA OLTÁRI FÜSTTEL
SOKTORNYÚ FÜRÉSZPOR-VÁROS.
SÓ-GALAXISÁVAL E SONKA VIRÁGZÓ
TETEJÉN, AZ ÉTER HIDEGÉBEN ZÁSZLÓ.
SZENT JEL AZ ÁBRÁND FIAINAK – VÁRLAK.
KÉS-KÖRMENET INDULJ! NYÍLJATOK SZÁJAK!
NÉKTEK MA A KONCOK LÁGY KAPUJA TÁRUL,
ZSÍR HAVASA, HÚS HAJNALA TŰZVE IDEÁUL.
ÁLL A SONKA, MAJD SZÁLL ALÁ POKOLRA.
ETIKETT BONTJA, VILLÁMOLVA SÉRTIK
BICSAKOK – A BÁBELI SZENTSÉGIT!
ZÁSZLÓS TORNYA FOGYVA SÜPPED,
EBEKÉ A CSONT S AZ ÜNNEP
MEG A SEHOVA SE LÁTSZÓ
ZSÍRFOLTOS ZÁSZLÓ.

(A *Húsvét* írásjelekkel a kalligrammatikus réteg eltávolítása után)

1.2.3. A 0.3. alatt megfogalmazott kérdésekre itt hasonló vagy analóg válaszok adhatók, mint a *Seb a cédruson* kapcsán.

A Nagy László-repertoár legtöbb darabja ilyen típusú vizuális alkotás. Például: *Árvácska sírverse*, *Bárányos dedikáció*, *Jolinda*, *Kereszt az első szerelemre*, *pásztoRablók* stb. Az utóbbival kapcsolatban azonban szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a művet nem egy adott relátum, hanem két vehikulum, éspedig Korniss Dezső két képe (a *Pásztorok* és a *Rablók*) ihlette, ilyenformán inkább a (2) / 'Vb ← Kp' jelzetű kommunikátumok körébe sorolható. (Típusjellemzőit lásd PETŐFI: 2001. 63, itt az 1. fejezetben a 2. alatt.)

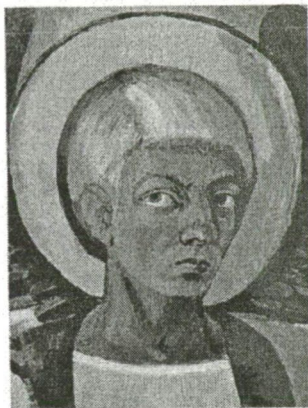
2. Képvversek

2.1. Önarckép

Az *Önarckép* (lásd 6. ábra) a *Képvversek és betűképek* című ciklus (1973.) nyitó darabja. A 7. ábrán ugyancsak egy *Önarckép* (ikon, acrylic) látható, 1973-ból (NAGY: 1980a. 117).

6. ábra

7. ábra

2.1.1. A vizuális vehikulumot (a 6. ábrán) többnyire betűk, szavak, terminus technicusok, illetőleg megnyilatkozásrészek konstituálják. A homlok ívét például a következő:

„az iniciálék alkalmazását természetesen az őstipográfus is átvette a miniatúráktól”

A járomcsontot pedig ezek:

„kidomborodnak a dúc felületéből / befestékezve papirost / simogatva kapjuk a / metszet / nyomtatát”

2.1.2. A verbális összetevő jelentései zömmel a nyomdászat, a tipográfia mesterségéből származnak. De nem kizárólag, hiszen a latin betűs magyar szavak mellett előfordul benne cirillika is, vagy például a nyakrészen a „HUNGARIAN AIRLINES”, sőt még egy repülőgép piktogramja is látható a kompozíción. A tipográfia témakörébe tartozó elemekből nem sikerült koherens szöveget (re)konstruálnom, aminek oka lehet az is, hogy bizonyos rész(let)ek nehezen vagy egyáltalán nem olvashatók, betűzhetők ki (még képszerkesztővel sem). A szóban forgó egységek ilyenformán inkább csak a szöveg közép-szintjének elemeiként, kommunikációegység-összetevőkként (esetleg kommuniká-

cióegységekként) értelmezhetők, illetőleg definiálhatók. GÖRÖMBEI ANDRÁS szimbolikus interpretációjával mindazonáltal egyet lehet érteni, hogy tudniillik a kompozíció kifejezésre juttatja: „a költő azonos a szóval, portréját a benne kavargó millió nyelvi elem vessé formálása hitelesíti” (GÖRÖMBEI: 1992. 364).

2.1.3. A képvers tematikusan többé-kevésbé együvé tartozó elemekből kialakított verbális összetevője 'önmagában' legfeljebb szövegtörredékekként interpretálható, autonóm egész szöveggént azonban nem. A verbális és a vizuális réteg összefüggősége nem annyira közvetlen, mint inkább szimbolikus. Eltávolítva a grafikus összetevőt, mint a *Húsvét* című alkotás esetén (lásd az 1.2. alatt), a verbális rész(let)ek technológiai folyamatok, szakmai instrukciók stb. töredékes leírásaiként jelennek meg, melyek a szerző vonásaira, önarcképére nem utalnak, nem emlékeztetnek. A grafikai elemek interpretatív szerepe jelentékeny, kétségkívül a szerzőt reprezentálják.

2.2. Hordószónok I

A *Hordószónok I.* a *Képversek és betűképek* című ciklus (1973.) egyik darabja (lásd a 8. ábrán). A 9. ábrán egy 1971-ből való vázlata látható (NAGY: 1980b. 66).

ELŐREELŐRE
ELŐREELŐRE
LÖRE ELŐREELŐRE LÖRE
LÖRE ELŐREELŐRE LÖRE
LÖRE ELŐREELŐRE LÖRE
LÖRE ÖRELO LÖRE
LÖRE ÖRELO LÖRE
LÖREELŐREELŐREELŐREELŐRE
LÖREELŐREELŐREELŐREELŐRE
LÖREELŐREELŐREELŐRE
LÖREELŐREELŐREELŐRE
LÖREELŐREELŐREELŐRE
LÖREELŐREELŐREELŐRE
LÖRE LÖRE
LÖRE LÖRE
LÖRE LÖRE
LÖREELŐREELŐREELŐRE
ELŐREELŐRE
ELŐREELŐRE
ELŐREELŐRE
ELŐREELŐRE

HORDÓSZÓNOK I.

8. ábra

9. ábra

2.2.1. „Mások a szavakból is ki engedték csurogni a lelket, a vért – írja Csoóri Sándor –, ő pedig még a merev betűkbe is lelket lehelt. Így készítette el a Hordószónok kétváltozatú betűversét. Így a Cégért, az Oszlopost, az Emberpárt. Mert még a betűk mögött is valami lappangó emberi lényeket keresett. Jeleket, üzeneteket, sugalom-táviratokat” (CSOÓRI: 1980b. 5-6).

2.2.2.1. A képversen egy nyilván hordón álló, föltartott kezű figura látható, az emberalakot a hars „ELŐRE” és a fals „LÖRE” lexéma formázza. A ciklus darabjai közül a „tonális és vizuális líraiság egységét a *Hordószónok I.* hozza olyan harmonikusan, hogy

a jelentésszintézis hibátlanul érvényesül, a szöveg és íráskép egymást erősítve fejezi ki azt az ítéletet, hogy a szüntelenül szónokló, örökké mozgósító ember, akinek szavai nem hordoznak megfontolt tartalmat, kiüresíti, ellentétükbe fordítja a szavak értelmét” (GÖRÖMBEI: 1992. 365).

2.2.2.2. A 9. ábrán látható irkalapon fölül talán egy asztali tükör. (Inkább csak tipelni lehet rá.) Bal alsó sarkában vonalas, jobb oldalán az „előre” lexémából megformált, feje tetejére fordított figura, deréktájon férfiportréval, alatta az „ÖNTUDAT” olvasható. Alul, fölül verscímek. Az alkotás grafikus formamodell-változatát lásd még a 4. alatt a 15. ábrán. E kép is mutat nem is egy föltartott kezű alakot, ekképp azonban akár egy 'dobogón dühöngő Schwarzenegger' is lehetne a felső figura, így a *Hordószónok I.* alakja is.

Ikertestvére a *Hordószónok II.*, melyet két sorban az „ELŐRE” lexéma hatszori megismétlése alkot, a második sorban tükörfírással, azaz 'visszafele' (vagy fordítva) olvashatóan. Kézírásos változata ugyancsak a 15. ábrán látható (a 4. alatt).

2.2.3. A képvers összetevői közül a vizuális vehikulum domináns elemei verbális nyelvi elemek, melyek szerkezetileg jórészt csak a szöveg mikroszintjén, a szóalakok szintjén értelmezhetők, illetőleg definiálhatók. A vizuális összetevő önmagában, úgyahogy, interpretálható. A két komponens összefüggése inkább szimbolikus, mint közvetlen. (Ezt megerősíteni látszik az 'ikrek' (*Hordószónok I.* és *Hordószónok II.*) egybevetése egyrészt egymással, másrészt például az ugyancsak ember alakú *Seb a cédruson* című művel.)

2.3. Emberpár

ÉVAÉVAÉVAÉVAÉVAÉVA
ÉVAÉVAÉVAÉVAÉVAÉVA
ÉVAÉVAÉVVVVVVVVVVA
ÉVAÉVA
ÉVAÉVA ádám
ÉVAÉVA
ÉVAÉVAÉVAÁÁÁÁÁÁÁÁ
ÉVAÉVAÉVAÉVAÉVAÉVA
ÉVAÉVAÉVAÉVAÉVAÉVA

EMBERPÁR

10. ábra

11. ábra

Az *Emberpár* a *Képversek és betűképek* című ciklus (1973.) egyik darabja (10. ábra). Kézírásos változatát lásd a 11. ábrán látható (*Szerlem első gyötrelem* című, 1973-ban keletkezett) füzetlap jobb felső sarkában (NAGY: 1980b. 71).

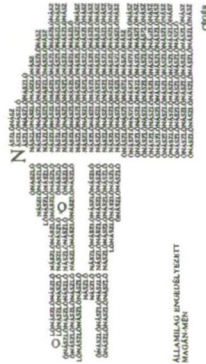
2.3.1. A képvers grafikai vázát az „ÉVA” harminchatszori nagybetűs leírása konstituálja, öles „E” betű alakban, középső szárát a kisbetűs és szinte parányi „ádám” alkotja. Hasonló formájú a 11. ábrán látható irkalap jobb felső sarkában lévő vázlat is.

2.3.2. A 'kompozíció' az első emberpár minimálisan meghökkentő 'verbális ábrázolása'. Groteszk teremtéstörténet? „ádám” mint „ÉVA” porcikája? Is. A szellem kapitulációja az érzéki megismerés előtt? Nyilván. Eksztatikus-végzetes eggyé válás – azonos-ság legfelső foka? Persze. Telhetetlen torok, nyúlfarknyi ingyencséggel? Az is. (Lásd még a 7. fejezet 5. alatt.)

2.3.3. A 0.3. alatt megfogalmazott kérdésekre nagyjában-egészében a *Hordószónok* I. című képvers kommentárjaival analóg válaszok adhatók.

3. Betűkép(ek): Cégér

A *Cégér* a *Képversek és betűképek* című ciklus (1973.) ötödik darabja (lásd a 12. ábrán). A 13. ábrán egy 1971-ben keletkezett vázlata látható (NAGY: 1980b. 63).

12. ábra

13. ábra

3.1. A cégér lexéma a következőképpen szerepel az értelmező kéziszótárban¹:

cégér fn 1. Vmely mesterség jelvényeként haszn., rendsz. a műhely, üzlet stb. bejárata fölé kifüggesztett tárgy v. címerszerű ábrázolat. 2. *pejor* Ürtűgy, álcázás. *Vminek a ~e alatt.* | Reklám, hírverés. *Jó bornak nem kell ~.* [ném]

A 12. ábrán látható képvers cégér gyanánt 'kifüggesztett' mént ábrázol. Kontúrajait, fejét, sörényét azonban nem valamely mesterség attribútumai töltik ki, illetve alkotják, hanem a Nagy László nevéből képzett betűkombinációk (úgy, hogy maga a név alighanem egyszer sem olvasható ki rendesen, például „ÓNÁSZLÓ” stb.). Vagyis e cégér a cégtulajdonosra, magára a költőre utal. Tudjuk, hogy Nagy László lírájának egyik leggyako-

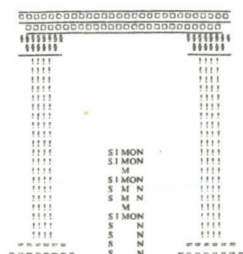
ribb motívuma a *ló* (lásd például VASS: 1987 – 1988. 112), s azt is, hogy a költő gyakran stilizálja magát a szerepébe (például *Búcsúzik a lovacska*, vö. az 1. fejezet 1.5. pontjával). Ilyen értelemben 'önarckép' a *Cégér* is. Játékos, kesernyés, ironikus. Mert jobb oldalt alulról fölfelé nézve ez olvasható: „ÁLLAMILAG ENGEDÉLYEZETT MAGÁN-MÉN”. (Vö. még a 7. fejezet 5. pontjával.)

3.2. Vázlatán (a 13. ábrán) mének láthatók, az egyik szárnyas, sörényét kézzel írt (szinte kivehetetlen) elemek alkotják. A lófejekon többé-kevésbé tisztán kiolvasható a mitologikus Orion név. Az „Államilag engedélyezett magánmén” folyóírással és nagybetűkkel is szerepel a skiccen, melynek további elemeit a cégtulajdonos nevének töredékei, szárnyaló *ditirambusz* és középen a *cégér* szó képezi.

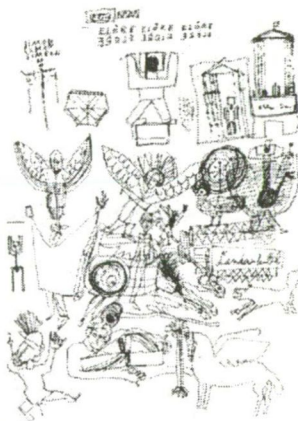
3.3. A kompozíció összetevői közül a vizuális vehikulum domináns elemei verbális nyelvi elemek, amelyek azonban legfeljebb a mediális alapelemek szintjén, szubmikro-, illetőleg mikroszinten definiálhatók. Egymástól elválasztva sem a vizuális, sem a verbális vehikulum nem interpretálható adekvát módon. Összefüggésük szimbolikus.

4. Applikáció(k): Az oszlopos

Az *oszlopos* a *Képversek és betűképek* című ciklus (1973.) darabja (lásd a 14. ábrán). A 15. ábrán egy 1973-ból való füzetlapon több formamodell-változata is látható (NAGY: 1980b. 101).

14. ábra

15. ábra

4.1. Simeon, mint ismeretes, egy 5. századi szíriai remete volt, aki hogy zavartalanul szemlélhesse a világot, kivonult a sivatagba, s évtizedekig élt egy nyolcvanlábnyi oszlopon. Tapasztalatairól nem sokat tudni ugyan, idővel mindenesetre a társadalomból kilépő, a világtól elvonuló ember jelképévé vált.

A kompozíció grafikai összetevője lényegében az írógépen található jelekből („!”, „§” stb.) van megalkotva. Ezek egyike-másika nem a verbális, hanem más médium notációs rendszeréből származik (az „=” jel például a matematikából). Diadalkapu: egyenlőségjelekből konstruált talpakkal, felkiáltójelekből hengerített oszlopokkal, paragrafusjelekből faragott fejekkel, lénia-párkányzattal és □-oromdísszel. Alatta a diadalmasan magános Sim(e)on betűképe. Ezek alapján a mű szimbolikus interpretációja már többféleképpen is megalkotható.

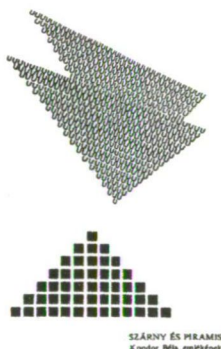
4.2. A 15. ábrán bemutatott zsúfolt füzetlapon fölül-középen a *Hordószónok I.* (vö. 2.2.) formamodell-változata látható, fölötte a *Hordószónok II.* nagybetűs szövege (vö. 2.2.2.2.). Mellette mindkét oldalon *Az oszlopos* variációi: balra a figura betűváza, jobbra a figurát ölelő oszlopok, még timpanonnal (sőt zászlócskával is). Alattuk röpködő szárnyas emberi alakok, lovak, kutyák stb. A mű létrehozásának egy-egy fázisa jól nyomon követhető a skiccen.

4.3. A kompozíció összetevői közül a vizuális vehikulum domináns elemei nem verbális nyelvi elemek. Verbális rétegét egy morfematikus szerkesztettségűnek tekinthető név alkotja. Önmagában adekvát módon nemigen interpretálható. Összefüggése a mű vizuális rétegével, illetőleg egészével motivált, közvetlen. Az interpretáció meghatározó tényezője alighanem a grafikai komponens.

Az efféle vizuális költemények, azt hiszem, rokonságban állnak többek közt a jelmondatokat vagy különböző feliratokat tartalmazó – bizonyos értelemben tehát diszkurzívnek tekinthető – képzőművészeti alkotásokkal. Ez utóbbiakra számos példát találhatni. Kondor Béla az *Apokalipszis bábokkal és masinákkal* című karcán (1956.) például ez olvasható: „BÉKÉT AZ EMBERISÉGNEK!” (lásd KONDOR: 1987. 19). Kass János *Cantata Profana* című színes rézkarcán (1966.) pedig *A szarvassá változott fiú* című Juhász Ferenc-költemény egyes sorainak töredékei betűzhetők ki. (A diszkurzív képzőművészeti alkotásokkal, köztük Kass János *Cantata profana* című illusztrációjával kapcsolatban lásd a 7. fejezetet).

Elmélet, módszer és eszközök szakítópróbája – a poézis és a piktúra határterületein.

5. Grafika: Szárny és piramis

16. ábra

A költő-képzőművész Nagy László és a(z) imént is említett) rézkarckirály-költő Kondor Béla barátsága közismert. (Vö. az 1. fejezet 1.7. pontjával.) A *Képversek és betűképek* közt (1973.) vizuális alkotással is adózik Kondornak, mely a *Szárny és piramis Kondor Béla emlékének* címet viseli (lásd a 16. ábrán).

5.1. A vizuális alkotás egyszerű és tiszta geometrikus idomokból építkezik. A címtől eltekintve nyelvi elemeket nem tartalmaz (ha a szárnyak U betű alakú vonalakból konstituálódnak is.)

5.2. GÖRÖMBEI ANDRÁS szerint „a piramis és a szárny ellentétében fölsejlik az az »üzenet«, hogy bár elszállt a teremtő »arkangyal«, hatalmas műve kikezdehetetlenül áll az időben” (GÖRÖMBEI: 1992. 364).

5.3. A művet vizuális nyelvi elemek dominálják, helyesebben alkotják – eltekintve a címtől. Megjegyzem, hogy a hallgatóim cím nélkül nemigen tudnak mit kezdeni a kompozícióval. A kép mindenesetre Kondor Béla személyére, illetőleg piktúrájára utal.

6. A vizuális költemények osztályozása. Párhuzamok és eltérések

6.1. Vizsgálataim eddigi eredményei alapján az (1) / 'Kp – vb' típusú alkotásoknak Nagy László életművében öt (helyesebben négy meg egy) fajtája különíthető el. Ezek a következők:

1. kalligrammák – ide tartoznak például az 1.1. és 1.2. alatt elemzett *Seb a cédruson* és *Húsvét* című alkotások;
2. képversek:
 - 2.1. szintagmatikusan szerkesztett kompozíció – ide tartozik a 2.1. alatt bemutatott *Önarckép* című képvers;
 - 2.2. morfematikusan szerkesztett kompozíciók – ide tartoznak a 2.2. és 2.3. alatt vizsgált *Hordószónok I.* és *Emberpár* című képvers;
3. betűkép vagy fonematikusan szerkesztett kompozíció – ide tartozik a 3. alatt értelmezett *Cégér* című mű;
4. applikáció – ide tartozik a 4. alatt kommentált *Az oszlopos* című alkotás;
5. grafika – ilyen az 5. alatt tárgyalt *Szárny és piramis* (?)

A vizuális költészet körébe a fentiek szerint az 1 – 3. jelzetű művek tartoz(ná)nak, vagyis a *kalligrammák*, a *szintagmatikusan* és *morfematikusan* szerkesztett *képversek*, valamint a *fonematikusan* szerkesztett *betűkép*. Az 5. sorszámú kompozíció már inkább *grafikának* minősülhet, a 4. pedig átmenetet képez a vizuális költemények és a grafika között.

Itt ismét az irodalmár GÖRÖMBEI ANDRÁST idézem. Amikor Nagy László „a *Képversek és betűképek* első darabjait – *Önarckép*, *Húsvét*, *Kés*, *Jolinda*, *Cégér*, *Emberpár* – az *Új Írás* 1973 / 7-es számában közölte, még alcímmel »mentegette« játékait (...)” (GÖRÖMBEI: 1992. 364). Az alcím ez volt:

„Készítettem tipográfiai feladatul
az Iparművészeti Főiskola másodéves grafikusainak.”

6.2. A vizuális költeményeknek PAPP TIBOR a következő felosztását nyújtja (PAPP: 1998. 9-13):

- statikus vizuális költemények:
 - kétdimenziós vizuális költemények;
 - háromdimenziós vizuális költemények;
- dinamikus vizuális művek.

A kétdimenziós vizuális művek rendezőelve a következő lehet:

1. topo-logikus:

azt jelenti, hogy az olvasó a vizuális költeményben található szabályos mondatokat, mondatfoszlányokat, szócafatokat, szótagokat vagy akár magányos betűket helyzeti adottságaik, grafikai analógiájuk vagy elszigeteltségük szerint kapcsolja egymáshoz vagy különíti el őket egymástól. (10.)

2. ikono-logikus: az így alkotott művekben

a szöveget (és a kiegészítésként esetleg hozzáadott nyomdai vagy grafikai elemeket) a költő úgy rendezi el a síkban, hogy a kialakult látvány felismerhető képmása legyen valaminek. Apollinaire óta ennek a vizuális formának *kalligramma* a neve (...) A kalligrammáknak négy csoportját különböztetjük meg. (11.)

2.1. kalligramma 1: ide

azok a művek tartoznak, amelyekben a nyelvi anyag lineáris és megfelel a normatív szintaxisnak (legtöbbjük hagyományosan szedett sorokban is megállja a helyét). A szöveg grafikai adottságainak kihasználásával megformált kép ezekben a művekben a nyelvi anyag mondandóját illusztrálja vagy ismétli meg. (11.)

2.2. kalligramma 2: ezekben a művekben

a képet megformáló szöveg megfelel a normatív szintaxisnak, de teljességében nem lineáris, ebből kifolyólag viszont nem tudjuk egyértelműen leszögezni: hol kezdődik és hol végződik a költemény olvasata. (12.)

2.3. kalligramma 3: ezekben a művekben

a kirajzolt kép szövege nem követi a normatív szintaxis követelményeit, részleteiben lineáris, azaz a jelentések egymásutánjában logikai folyamatot sejtet (...) (12.)

2.4. kalligramma 4: itt

a szöveg nem követi a normatív szintaxis követelményeit és részleteiben sem lineáris. Ezekben a művekben nincs mindig logikai

2. Vizuális költemények Nagy László életművéből. *Műveld a csodát*

összefüggés a kialakított kép és a felhasznált írásjelek, morfémák, szavak, jelentése között. (12.)

3. ikonoszintaxis:

az idesorolható költeményekben a művet megformáló jelek grafikai hozzáadás nélkül ikonná átlényegült képet sugallnak (...) (12.)

4. tipográfiai séma: ezekben a művekben

az ikono-logikus szerkezethez rendelt kép szerepét egy absztrakt forma (például keresztrejtvény, térkép, vasúti menetrendkönyv táblázata, labirintus stb.) helyettesíti (...) (12.)

5. tychoszintaxis:

a permutációt, a variálást teszi meg a vizuális költemény rendezőelvé (...) (12.)

6. antiszintaxis: az ide tartozó művek

csak utalásokban emlékeztetnek (de minden esetben emlékeztetnek) a nyelvre, a nyelv összetevőire vagy funkciójára. Minden ilyen mű határesetnek tekinthető, azonban a határnak mindig az irodalom felőli oldalán a helye, egyébként »értelmét« veszti, ugyanis csak irodalmilag pertinens, képzőművészeti nem. (13.)

7. lettrista vizuális kompozíció: ebben az esetben

az írott betű vagy a bármilyen jelkészletből kölcsönzött jel helyettesítheti a figuratív ábrákat és a geometrikus alapelemeket (...) (13.)

8. koncept művek: ezek

a költőben felvillanó vizuális ötlet látható nyomaként papírra vetett alkotások (...) (13.)

PAPP TIBOR kivonatossan ismertetett, illetőleg idézett felosztása alapján Nagy László itt vizsgált vizuális alkotásai a következő csoportokba tartoznak:

1. topo-logikus mű: *Hordószonek I. és Emberpár,*
- 2.1. kalligramma 1: *Seb a cédruson és Húsvét,*
- 2.2. kalligramma 2: *Önarckép,*
- 2.4. kalligramma 4: *Az oszlopos és Szárny és piramis,*
7. lettrista vizuális kompozíció: *Cégér.*

A 6.1. és 6.2. alatti felosztások között, úgy tűnik, nem annyira valamiféle opozíció, mint inkább egyfajta harmónia érzékelhető. S csoportosításom könnyen fedésbe hozható TERRY OLIVI és PETŐFI S. JÁNOS rendszerezésével is (lásd OLIVI – PETŐFI: 1998.).

Az eltérések a megközelítési módok és a vizsgálati kérdések különbségeiből adódhatnak. Akceptálhatónak tartom azonban PAPP TIBORNAK egyebek mellett a következő megállapítását (is): „A vizuális költemények (...) abban is különböznek a képzőművészeti alkotásoktól, hogy lényegük szerint nem egyedi darabok, azaz elsősorban sokszorosítás révén jutnak el az olvasóhoz, s mint irodalmi mű, könyvoldallá (képernyővé) átlényegült formában töltik be igazi szerepüket. A legtöbb vizuális költeménynek egyedi tárgyként nincs mítosza, ennek következményeképpen a sokszorosítás nem vesz el semmit az értékéből.” (PAPP: 1998. 13.) Mert tény, hogy vizsgálataim alapján például a *Szárny és piramis* inkább már grafikának minősül, ugyanakkor tény az is, hogy e kompozíció Nagy László *Versek és versfordítások* című gyűjteményes kötetéből származik.

A három rendszerezés összeegyeztethetősége, 'kompatibilitása' arra enged következtetni, hogy a 0.3. alatt megfogalmazott kérdések érvényesek, helyénvalóak, s talán alkalmas szempontokkal szolgálhatják a vizuális költői alkotások, tágabban a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok lingvisztikai, illetőleg szövegtani indítást és érdekeltségű megközelítését, valamint további kutatását.

6.3. Az (1) / 'Kp – vb' típus alosztályait magam a következőképpen jellemzem.

(1) / 'Kp – vb' / (1): *kalligrammák*. Kalligramma az az (1) / 'Kp – vb' típusjelű komplex kommunikátum, amelynek vizuális vehikulumát olyan verbális nyelvi egységek dominálják, melyek szintspecifikusan valamennyi szövegszinten definiálhatók és interpretálhatók, s a vizuális vehikulum, ha részlegesen is, rendszerint interpretálható önmagában.

(1) / 'Kp – vb' / (2): *képversek*. Képversnek minősül egy (1) / 'Kp – vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha vizuális vehikulumát olyan verbális nyelvi egységek dominálják, amelyek szintspecifikusan a szöveg mikroszintjén és / vagy a kommunikációegység-összetevők szintjén (morfeumatikusan és / vagy szintagmatikusan) definiálhatók, s a vizuális vehikulum, ha részlegesen is, általában interpretálható önmagában.

(1) / 'Kp – vb' / (3): *betűképek*. Betűkép az az (1) / 'Kp – vb' típusjelű komplex kommunikátum, amelynek vizuális vehikulumát olyan verbális nyelvi elemek dominálják, melyek szintspecifikusan a mediális alapelemek szintjén (szubmikro-, illetőleg mikroszinten) definiálhatók, s egymástól elválasztva sem a vizuális, sem a verbális vehikulum nem interpretálható adekvát módon.

(1) / 'Kp – vb' / (4): *applikációk*. Applikáció az az (1) / 'Kp – vb' típusjelű komplex kommunikátum, amelynek vizuális vehikulumát nem verbális nyelvi elemek dominálják, s szemben a vizuális vehikulummal, a verbális elemek önmagukban rendszerint nem interpretálhatók.

(1) / 'Kp – vb' / (5): *grafika*. Grafikának minősül egy komplex kommunikátum, ha vizuális vehikulumát nem verbális nyelvi elemek dominálják,

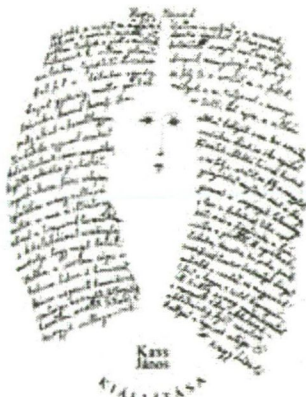
illetőleg verbális nyelvi elemek minimálisan (esetleg csak címszerűen) fordulnak elő benne.

(Az áthúzott karakterekkel azt kívánom kifejezésre juttatni, hogy az ilyen jellegű műveket, illetőleg szóban forgó csoportjukat nem sorolom az (1) / 'Kp – vb' típusjelű komplex kommunikátumok közé.)

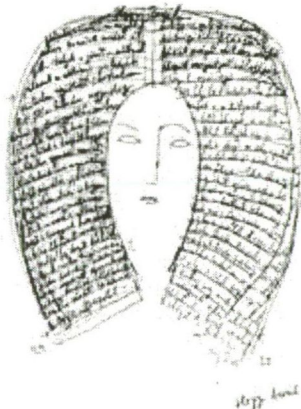
7. Egy átmeneti (?) típus: Hegyi beszéd

Végül még egy verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumot kívánok (e helyütt lényegében interpretatív kommentárok nélkül) bemutatni. Egészen közeli rokona az (1) / 'Kp – vb' altípus itt elemzett reprezentánsainak, ugyanakkor kapcsolatban áll a verbális vehikulum alapján létrehozott (2) / 'Kp – vb' altípussal is (lásd a *Bevezetés*-ben az 1. táblázat harmadik sorát), amelyet PETŐFI így jellemez (PETŐFI: 2001. 63.):

Adva van egy verbális vehikulum. Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp-vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képiségét a kiindulásul adott vehikulum verbális matériájából formálja meg. A létrehozott vehikulum két komponense egymástól elválaszthatatlan, ennek következtében azok befogadása csak egyidejűleg történhet.

17. ábra

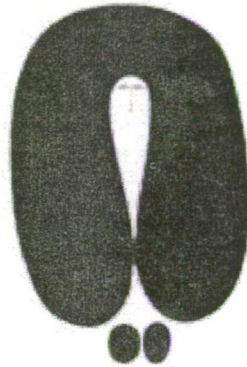

18. ábra

A 17. ábrán látható alkotás címe: „Kass János kiállításának plakátja Nagy László képversével” (KASS: 1997. 123), a 18. ábráé pedig ez: „Nagy László: Hegyi beszéd, 1974, a képvers első változata” (KASS: 1997. 122).

Nagy László *Hegyi beszéd* című költeménye az *Ajándék* (1967 – 1973.) című ciklusban jelent meg. A 17. ábrán látható chirografikus képversváltozat 'tipografikus' formáját címdoldalán közli az *Élet és Irodalom* 1974. április 13-i száma. Nagy László-kötet-

ben viszont ebben a – hagyományosan szedett eredetihez képest (lásd NAGY: 1988. 474) – sorhiányos változatában valószínűleg nem jelent meg (legalábbis nincs róla tudomás), mint mondjuk a ciklusnyitó *Seb a cédruson* (tipografikusan lásd az 1., chirografikusan lásd a 2. ábrán). Szegeden azonban időről időre előkerül a Kass Galériában. Képnek kép (nem is akármilyen), de nem grafika. Versnek vers (nem is akármilyen), de nem valamely konvencionális(an nyomtatott) kötetben, hanem a kiállítóterem paravánján. Ott viszont jól mutatja a multimediális kommunikátumok hallatlan gazdagságát és összetettségét.

19. ábra

A 17. (és 18.) ábrán látható művet az (1) / 'Kp – vb' altípus kalligramma csoportjához az a feltevés köti, hogy mindkét összetevő Nagy László alkotása.

A (2) / 'Kp – vb' altípushoz pedig e feltevés bizonytalanságai közelítik A képnek ugyanis egyrészt létezik kizárólag vizuális nyelvi elemekből – Kass János által – komponált változata is, melynek címe *Fej* (lásd a 19. ábrán, forrása: KASS: 1992. évszám és oldalszám nélkül). Másrészt az *Élet és Irodalom* 1974. április 13-i számának címlapján megjelent alkotást Kass János életműbibliográfiája a következőképpen jegyzi: „Plakátterv. Nagy László: Hegyi beszéd c. verséhez” (GÁL: 2002. 88. 1399. tétel). Harmadrészt TÜSKÉS TIBOR is a két művész közös alkotásának tekinti a kalligrammát (vö. TÜSKÉS: 1983. 157).²

Jegyzetek

1. A *Magyar értelmező kéziszótár* második, átdolgozott kiadása a kézirat anyagának lezárása után került a könyvesboltokba.
2. Kass János utólagos közlése szerint az alkotást 1974-ben „(...) elsősorban könyvheti plakátnak szántuk, vers-, prózaszövegekkel, plakátként a falakra. Ez sajnos nem ment, nem tudtuk elfogadtatni elsőre. Így lett kiállítási plakát ebben az évben”.

Szövevminták Kondor Béla életművéből *Szárny és piramis*

0. A „költő és festő: egy”

Ebben a fejezetben a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai vizsgálatának keretében az elemzendő példákat Kondor Béla köteteiből választottam. A szóban forgó kötetek a következők: *Boldogságtöredék. Versek és rajzok* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.). *Jelet hagyni*. Kondor Béla festményeivel. Szerkesztette és a szöveget gondozta: GYÖRI JÁNOS (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974.). És *Angyal a város felett. Összegyűjtött versek Kondor-képekkel*. Összeállította, a szöveget gondozta és az utószót írta: GYÖRI JÁNOS (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987.).

Két altípusról lesz szó.

1. Szöveg és kép

Az egyik altípus az (I) / 'Kp + Vb' ('KP' = képi, 'VB' = verbális), ahová például Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceg* című műve is tartozik (lásd a Bevezetésben az 1. táblázat második sorát). Sajátosságait PETŐFI a következőképpen karakterizálja (PETŐFI: 2001. 62):

Adva van egy – nem egy kommunikátum interpretálása eredményeként létrejövő / létrehozott – relátum. Az alkotó azt egy olyan ['Kp + Vb' típusú] képi-verbális vehikulumban juttatja kifejezésre, amelynek mindkét – a létrehozott vehikulumban egymáshoz rendelt (több esetben egymással párhuzamosan felépített) verbális és képi – komponense az ő alkotása. A két komponens egymástól elválasztható, ennek következtében azok befogadása mind közel egyidejűleg, mind egymástól teljesen elválasztva is megtörténhet.

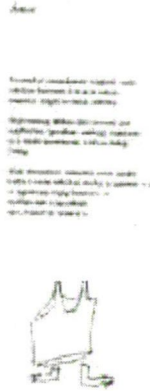
Az altípus sajátosságaival kapcsolatban analóg kérdések merülnek fel, mint az illusztrál irodalmi szövegek osztályát illetően (lásd az 1. fejezetben). Többek között: (i) milyen elemek és relációk mutathatók ki (a) a verbális, (b) a képi és (c) a komplex, képi-verbális vehikulum anyagában; (ii) milyen viszonyok mutathatók ki a verbális és a képi összetevő szóban forgó elemei és relációi között; s végül (iii) beszélhetünk-e adekvát illusztrációról, és ha igen, milyen jelleggel?

E kérdések tanulmányozásához hét komplex kommunikátumot választottam ki a *Boldogságtöredék* című könyvből (KONDOR: 1971.). A kötet költeményeinek túlnyomó többségéhez készült illusztráció, ezek a könyvoldalak üres helyein láthatók. A kiválasztott alkotások a következők: *Ámor* (32), *Vallomás* (33), *Előszó* (41), *Jancsi* (46), *Szidal-*

mazás (59), *Emlék* (84) és *Madárijesztő* (88). Itt kötetbeli sorrendjükben követik egymást, ez azonban nem jelent kronológiai rendet is, Kondor tudatosan törekedett az időrend összezavarására (vö. GYÖRI: 1987. 269).

1.1. Ámor

Az *Ámor* az *Ekevasba fogott madárszárny* című ciklus egyik darabja (lásd 1. ábra).

1. ábra

Az alkotás verbális nyelvi szövege a következő:

Ámor

Álmaimban szeretkeztem valakivel, vörös
trikóban feketett ő és az én hátam
meztelen, trágár és valódi, védtelen.

Majd másnap délben eljött szeretni már
napfényben, igazában, csakhogymásforma
ez a rendes szeretkezés, másfajta dolog.
Dolog.

Most álmaimban visszatérek ismét aludni
hátha a vörös trikóban tényleg megjelenik ő is
az ágyamban végig heverészve és
másfajta lesz a szeretkezés
újra, máskor is, máskor is.

1.1.1. A költeményben az álmok és a valóság, a vágyak és valóra válásuk szembe-sítése jut kifejezésre. A felütés a „trikó” és a „hát” kettősségében jeleníti meg a szerel-met, az 'ideális' nő és a hús-vér férfi („e női játékszer”, *Beszélgetésünk folytatása*, 65) viszonyát. Az álomszerűség és a valóság kontúrjait a Vénuszra utaló helyettesítő elemek: „valaki”, „ő”, és a lírai énre utaló tartalmas elemek: „meztelen”, „trágár”, „valódi” és „védtelen” ellentétei rajzolják tovább. Az eszményi partnert talán csak a „vörös trikó-ban” kifejezés teszi valamelyest plasztikusabbá, ha úgy tetszik tapinthatóbbá, fogha-tóbbá. A festő-költő másutt így ír a vörösről: „A vörös vércsomók, erek / és kiáltozások szép színe. / A vörös csavaros út / a kékbefulladó kék hegyre fel; / és nincs alatta semmi hegy.” (*Értekezés a színekről*). A középső versszak a valóság dimenziójába helyezi az aktust; „napfényben, igazában” azonban másként áll a dolog. Mert dolog. Legfeljebb „rövid lánglővelés.” (*Események*). A záró sorok pedig visszaváltanak az álom, immár az álombeli álom síkjára, hátha felcserélhető a valósággal.

1.1.2. Az illusztráció a vers „vörös trikó”-motívumát vizualizálja, mintha „ő” vi-selné fekete-fehérben. Csak hát az a „valaki” meg az „algebrai pontokhoz vezető kimért utacsák” (*Invokáció*) láthatatlanok. Kissé bizzar lenne, ha a libuska taposók fölött a címadó Ámort látnánk láthatatlan. Akárhogy is, ez az egyszerű rajz adekvátan reprezen-tálja a vers szóban forgó momentumát.

1.2. Vallomás

A *Vallomás* című költemény ugyancsak az *Ekevasba fogott madárszárny* ciklusból való (lásd 2. ábra).

Vallomás:

Vallomás egy meztelenről
Szavak és álom, és
csak a szavak által
a létezőt látom. A meztelen.

Vallomás, a meztelen egy kép,
ahol a létezőt látom
a meztelenről a meztelenről
a meztelenről a meztelenről.

Vallomás egy kép, és a
meztelenről a meztelenről
a meztelenről a meztelenről
a meztelenről a meztelenről.

Vallomás a meztelenről a meztelenről
a meztelenről a meztelenről.

2. ábra

A mű verbális nyelvi összetevője a következő:

Vallomás

Hallgass meg, mindenható!
Szomorú és okos, aki
szent derekadnak támad
a fényes késsel. Bocsátható.

Tudom, a semmi ura vagy,
ahol a zűr összebónyált
kötéllépcséin a halott vagy
az elborult mászhat csak.

Hallgass meg hát; okok
poklában égőt, mert
fenyegetően eszes állatok
késett ivadéka vagyok,

készen a pusztulásra és ölésre;
egészen érett az ölelésre.

1.2.1. Kiélezett, végletes létállapot fejeződik ki a költeményben. A vers textúrájában a Mindenhatóra utaló elemek („Hallgass meg” *(te)*, „derekad”, „vagy” *(te)*) talán hangsúlyosabbak, mint a lírai énre utalók. Jóllehet a lírai én könyörgésében is félig-meddig fenyegető, ám szavait annak tudatában intézi a Teremtőhöz, hogy eleve kilátástalan akár csak valamiféle fiktív kontaktus létrejötte is, hiszen a hozzá (a „semmi”-hez) vezető „összebónyált” grádicson csupán a halottak és az eszementek bókálaszhatnak. „Bocsátható.” A „fényes kés” legfeljebb visszafelé hatolhat. A dráma sorsszerű. A pusztulással farkasszemmet néző „szomorú és okos” *állatok ivadékáé*. Aki mindenestül megérett a szeretetre. Az utóbbi motívum a *Két fohász* című költeményben (12) a következőképpen fordul elő: „Faragatlan állataid létükkel / élnek...”, amiből itt mind a „faragatlan”, mind a „létükkel / élnek” kifejezésnek tulajdoníthatunk intertextuális interpretatív funkciót.

1.2.2. A tizennégy sor terjedelmű költeményt illusztráló kép mégis az arcra hulló konfesszió gesztusát reprezentálja. Indulatnak, önvesztő elszántságnak nyoma sincs rajta. Ez (általánosabb megfogalmazásban) azt is jelentheti, hogy az illusztráció nem csupán megvilágítja, árnyalja a verbális összetevő tartalmait, hanem vizuális formanyelven olyan szemantikai jegyeket társít azokhoz, amelyek a hiányában motiválható módon nemigen rendelhetők hozzá a verbális anyaghoz. Ez valószínűleg fordítva is érvényes lehet. Más szóval: a verbális és a képi összetevő kölcsönviszonya olyan interpretációs hátteret alakíthat ki, amelyet külön-külön talán egyik összetevő sem képes maga körül. – Az összegyűjtött versekben (lásd KONDOR: 1987. 34) nem található rajz a költemény környezetében.

1.3. Előszó

Az *Előszó* című vers a *Szégyen és büszkeség* ciklus nyitó darabja (lásd 3. ábra).

Előszó

Már miért nem röppen fel a dalom?
s lenne dal? És miért homályos
fürdőszobában gyenge tükör előtt?
Hol van már az igazi ének?

Az utcán véletlen hazugok füttyülnek, mintha
renyhe mását és csúnyán elkent szájjal
tokbabújk az igazi avagy a bölcs dalos.
Megint elkéstünk az aratással, mafla.

3. ábra

A kétszer négysoros versszöveg ez:

Előszó

Már miért nem röppen fel a dalom
s lenne dal? És miért homályos
fürdőszobában gyenge tükör előtt?
Hol van már az igazi ének?

Az utcán véletlen hazugok füttyülnek, mintha
renyhe mását és csúnyán elkent szájjal
tokbabújk az igazi avagy a bölcs dalos.
Megint elkéstünk az aratással, mafla.

1.3.1. A költeményre való utalás prekontextusában a következők olvashatók a magyar irodalom történetében: „ha színéről nézzük a Kondor-verset, szembeötlő, hogy szürkesége védekezés is. Védekezés a dagályosság s a retorika ellen. A költészet talmiságával szemben, a virágos beszéd, a tilinkózás, a teher nélküli szárnyalás ellenében ő az eszköztelen és póztalan igazmondás lehetőségeit keresi. Nem a siker bizonyosságával, inkább a korlátait tudók fanyar józanságával, annak tudatában, hogy valamiként a tiszta beszédnek is fel kell szállnia. A repülés ebben az értelemben is vissza-visszatérő álma volt. »Már miért nem röppen fel a dalom / s lenne dal?... Hol van már az igazi ének?« – kérdi *Előszó* című versében” (BÉLÁDI (szerk.): 1986. 859). Értelmezésemben nem csupán és nem egészen erről van szó.

Az „igazi avagy a bölcs dalos”-okat elszájalták, s kénytelen-kelletlen elsáncolták magukat a „fürdőszobában gyenge tükör előtt”. A tiszta dalt meg egyszerűen elhappolták. Alkalmi „hazugok” kántálják az utcán a „renyhe mását”. A vers kódjában pedig fa-

nyar iróniával vonja meg a zárómérleget: „mafla”. Sokkal többet úgymond nem is igen ’mond’ a vers.

1.3.2. Vizuális összetevőjét egy négylábú és egy szárnyas állat alkotja. Az előbbi kutyaszerű jószág, talán hiéna vagy sakál, az utóbbi prédára ereszkedő keselyűre emlékeztet. Bármelyik is dögevő ragadozó. Így viszont már többet, mást is ’mondhat’ a vers. A képi konfiguráció nemcsak illusztrál, értelmez, megvilágít stb., hanem a verbális összetevő vizuális ’folytatásaként’ átértelmez is úgy, hogy nemigen tudni, a vizuális vagy inkább a verbális összetevő-e a tulajdonképpeni illusztráció. Még ha verseskötetről van is szó. A komplex kommunikátumot (vehikulumot) talán ekként lehetne specifikálni: egy világfragmentum verbális és vizuális reprezentációja.

Igaza lehet a költő-képzőművész Nagy Lászlónak, amikor ezeket mondja: „A Kondori festészet s költészet nem kiegészíti, hanem föltételezi egymást. Mert két egymás melletti kristályszem nem egészen lezárt világ. Nyitottak egymás iránt. S ha van tökéletlenség a kristályoknál, az nem más, mint ez a kapcsolatot áhító és fönntartó nyitottság” (NAGY: 1979a. 159-160). Tudvalevő, hogy Nagy László nemcsak prózában, hanem versekben is emléket állít a rézkarckirály-költőnek, például *A mindenség mutogatója*, *Temetés után* vagy *Szárny és piramis* (NAGY: 1988. 423-425, 425-426, 488). (A *Szárny és piramis* elemzését lásd a 2. fejezetben.) De a felesége, a „balcsiki szél” (*A forró szél imádata*), Szécsi Margit is nagyra becsülte földijét. Erről tanúskodik a *Kondor Bélának* vagy a *Kedves Samu!* című költeménye is (SZÉCSI: 1978. 109-110, 233). Az előbbi tréfás Ajánlása ez:

Hajrá Samu, gyúrd az ipart,
amíg a Szent Lélek kitart.
E világ tiszta és rohadt,
s ha átsugárod mint a nap,
szívedre szennye nem ragad,
hajrá Samu, ne hagyd magad.

1.4. Jancsi

A *Jancsi* című költemény a *Szényen és büszkeség* ciklus egyik darabja (lásd a 4. ábrán).

A verbális komponens a következő:

Jancsi

Majd ballagok melletted: te csillogó
arccal sajnálsz és szeretsz.

Majd egy régi tájképen jövök eléd
fényes csizmában és fényes lovon.

Azután üres kertbe lépek és idegen
népség vesz körül összezárva téged is.

Majd kiáltó jelzés leszek én
egy rongált hosszú várfokon
és lángok hamvaznak tápláléktalanul
összecukott szemmel és fekete hajzatuk
elszánt, merev sötétben tűnik el.

Majd romlott mocsárban, mint a dög
időnként párolgó lélekkel járok
s hol itt, hol ott hullik csodálatos
jajgatásom.
Látható és hallható, nem fogható.

Jancsi

Majd kiáltó jelzés leszek én
egy rongált hosszú várfokon
és lángok hamvaznak tápláléktalanul
összecukott szemmel és fekete hajzatuk
elszánt, merev sötétben tűnik el.

Majd romlott mocsárban, mint a dög
időnként párolgó lélekkel járok
s hol itt, hol ott hullik csodálatos
jajgatásom.
Látható és hallható, nem fogható.

4. ábra

A költemény címét adó Jancsi nem más, mint Pilinszky. A költő-képzőművész és Pilinszky János barátsága – írja TÜSKÉS TIBOR – „(...) két önálló és szuverén művész egymásra találása, ahol – ha különböző mértékben is – mindegyikük ad és kap szellemi értékeket” (TÜSKÉS: 1986. 182).

Kondor Béla vizuálisan is megörökítette Pilinszkyt, s illusztrálta is. (A *Harmadnap*hoz készített grafikáját például interpretatív kommentárokkal lásd a 4. fejezetben.)

Az 5. ábrán egy 1959-ben készült tanulmány látható a költőről (forrása: TÜSKÉS: 1986. 183), a 6. ábrán pedig egy későbbi portré (forrása: PILINSZKY: 1971.)

Az 5. ábrán látható tanulmányról TÜSKÉS TIBOR a következőket írja: „(...) egyetlen lapon megkettőzve mutatja a költő alakját. A lap egyik felén a karosszékekben ülő, fejét bal kezével megtámasztó költőt látjuk, a lap másik fele kinagyítva és részletesen kidolgozva a költő fejét és állát támasztó bal keze fejét mutatja” (TÜSKÉS: 1986. 184).

A 6. ábrán látható portréről pedig a következőket jegyzi meg: „A leghitelesebb és legmeggyőzőbb Pilinszky-portré az a kép, amely a *Nagyvárosi ikonok* élére került: a fe-

hér alapon a fekete tusrajz sötét rácsozatából bontakoznak ki a költő finom arcvonásai, gyöngén előrebiccenő feje, figyelő tekintete” (TÜSKÉS: 1986. 184).

A *Jancsiról* ugyanitt ez áll: „a költemény a közös jövő sejtelmes, látomásos megidézése: kettős arckép, közös portré, ahol élesebben rajzolódnak ki a festő, a portrékészítő vonásai, mint a költő alakja” (TÜSKÉS: 1986. 183).

5. ábra

6. ábra

1.4.1. A vers egy fiktív, de nagyon is hétköznapi hangolt találkozás momentumából bontja ki a pusztulás hátborzongató vízióit. A címzett „te” (Jancsi) a felütéstől eltekintve nemigen jelenik meg a verbális nyelvi szövegben. (Nem is nagyon vall rá más.) A szokványosra fogott indítás azonban már a harmadik sorban áttűnik egy „régí tájkép” perspektívájába, amelynek keretében, keresetten bár, de jól kivehetők a lírai én kontúrjai: „fényes csizmában és fényes lovon”. A harmadik versszakban aztán idegenséggé zár a kert, a világ. A lírai én mind tűnékenyebbé válik. Már csak „kiáltó jelzés”, tápláléktalan

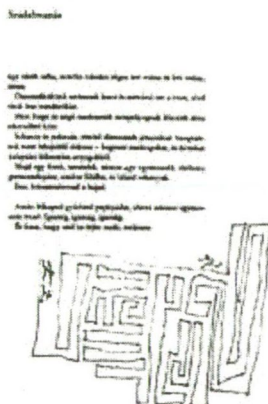
hamvazó lángok közt. Már csak lidérc. – VARGA EMŐKE a látás és a látvány kérdéseivel foglalkozó tanulmányában a következőket írja a záró sor kapcsán: „A *Jancsi* című versben, ahol a költői én a maga jövőjét, a »te«-nek az én miatt érzett hiányérzetén keresztül mutatja be, az utolsó sor így hangzik: *Látható és hallható, nem fogható.*” (VARGA: 2000. 80.)

1.4.2. Más a Pilinszky-arcmás az 5. és a 6. ábrán is. (Az eltérések, úgy tűnik, nem annyira a vizuális és a verbális portré sajátosságainak különbségeire mennek vissza, mint inkább a képzőművész adott esetben más alkotónál is megnyilvánuló verbális kifejezési ambícióira.) A *Jancsi* vizuális összetevője kusza, szinte kivehetetlen vonalakból áll, legfeljebb a *végkifejlettel* hozható összefüggésbe.

Az *Egyetlen pillanat kegyelme* című esszéjében Pilinszky a következőket írja Kondorról: „Rendkívüli szempár fürkészi itt önmagát, a világot, és bennünket. Egyszerre könnyörtelen a tekintete és gyengéd, személytelen és személyes, tartózkodó és szegyetelen, mint a segítség. A felebarát pillantása ez, és az angyalé – ahogy angyal volt, aki a hátunk mögött valamikor a kaput bezárta.” (PILINSZKY: 1984. 289.)

1.5. Szidalmazás

A *Szidalmazás* című költemény a *Szégyen és büszkeség* ciklus egyik darabja (lásd a 7. ábrán).

7. ábra

A kompozíció verbális szövege a következő.

Szidalmazás

úgy tűnik néha, mintha minden régen lett volna és lett volna;
nincs.

Összeszűkülünk embernek lenni és széttáruul ott a titok, ahol titok lesz mindörökké.

Mert forgó és zúgó szerkezetek sompolyognak álmaink sima tekeredései közt.

Suhanás és zuhanás, rémitő dörrenések játszódnak hangtalanul, mert lehajoltál oldozni – bogozni madzagokat, és drótokat kalapálni hihetetlen anyagokból.

Majd egy forró, temérdek, ráncos agy egyenesedik törékeny gerincoszlopára, amikor felállsz, és lábaid vékonyak.

Íme. Hátrasimítottad a hajad.

Aztán felkapod gyűrhető papírjaidat, ahová sokszor egymásután írtad: Igazság, igazság, igazság.

És futsz, hogy utol ne érjen senki, senkisé.

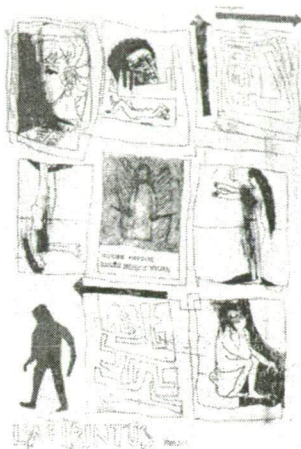
1.5.1. A költeménnyel kapcsolatban a következők olvashatók a magyar irodalom történetében: „A versek a képekben zajló küzdelem intermezzóiként hatnak. Csitultabb ihlet, tűnődő önszemlélet termékei. Míg kortársai a meggyőződés bizonyosságával állították igazaikat vagy vallatva, vádolva kérdeztek, Kondor Béla az »úgy tűnik, mintha...« jegyében közli szomorú észleléseit az emberi szféra beszűküléséről (*Szidalmazás*)” (BÉLÁDI (szerk.): 1986. 858). Ami az „emberi szférát” illeti, az kvázi rendben is volna, a többit viszont nem könnyű félreérteni.

A prózavers időszerkezete ezúttal nem az itt és most felől tart a jövőbe, mint a *Jancsi* esetén (az 1.4. alatt), hanem fordítva, a távoli múlt felől a jelenbe. Képvilága is ezt az irányt követi. De egy másfajta trend is körvonalazódik a szövegben, ami talán a ’fölegyenesedik’ vs ’lehajol’ ellentétben közelíthető meg legegyszerűbben. Tudniillik „lehajoltál oldozni – bogozni” ugyan, ám amikor talpra állsz újra: „egy forró, temérdek, ráncos agy egyenesedik törékeny gerincoszlopára”. Az egyenleg: hátrasimíthatod megint a hajadat. A Kondor-figurák gyakorta fabrikálnak, foglalatostkodnak valami szerkezetfélével, masinával: (innen) torz mechanizmusú gépezettel (*Rakétakilövő állvány, Az ember teremtése – A gép teremtése*), drótalakzattal (*Férfi konstrukcióval*), szárnyas szörnyecskével (*A műtűcsök felroppentése, Darázskirály*) stb. (*A Darázskirály* elemzését lásd az 1. fejezet 2.1. szekciójában.) A tételmondatszerű felütés és a záró ’versbekezdések’ értelmezési háttérét ezek a tartalmak árnyalják, ezek referencializál(hat)ják a „minden”, a „titok” vagy az „igazság” elemet is.

Mire kifogynál a szóból, utolér a vonal.

1.5.2. A költemény illusztrációja, mintha „álmaink sima tekeredései” mentén, egy labirintust ábrázol felülnézetben. Folyosóin pálcikaemberkéék futkorásznak fejvesztve, útvesztőiből azonban gombolyaggal sem lehetne könnyen kijutni. A verbális összetevő anyagát ez a rajz is átértelmezi. Intermediális kapcsolatban áll továbbá Kondor *Labirintus* című (lásd a 8. ábrán) kompozíciójával (a kép forrása KONDOR: 1987. 251).

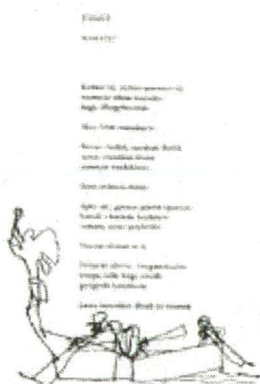
1.5.3. A 8. ábrán látható mű kilenc kis képecskéből szerveződik. Közülük kettő maga is labirintust ábrázol. Körülöttük nyilak, labirintusszerű vonalak futnak. Mire elveszítenéd a fonalat, utolér a szó: „MINDEN MEGVOLT / MIELŐTT MEGLETT VOLNA” – olvasható középiütt. Ez a sorpár nemcsak a *Szidalmazás* felütését variálja, hanem az *Alakot vesznek a kövek* című költemény következő sorait is: „Mert minden régen volt. Más. / Minden megtörtént, sírhatunk utána” (42).

8. ábra

1.6. Emlék

Az *Emlék* című költemény a *Mozgófényképek* ciklus egyik darabja (lásd a 9. ábrán).

9. ábra

A vehikulum verbális összetevője a következő:

Emlék

MÁRTÉLY

Kedves táj, kedves asszonyi táj
mostmár vélem maradsz,
hogyan elhagyhattalak.

Nem lehet maradnom.

Borzas üstökű, csonkult fűzfák
izmos törzsüket érteni
mennyit veszködtem.

Nem érdemes érteni.

Apró rét; gyapjas pihéid tiportam
háttal, s karikán kerekézve
vonalat írtam pelyhedbe.

Hamar elsimul az is.

Mélyedő állóvíz; üvegderекadon
tompá ladik hágy olvadó
gyógyuló karcolatot.

Lássú menetben állnak és eveznek.

1.6.1. A költemény (nem lineáris) kompozicionális organizációját a jobbra antropomorf tájleíró elemek: „kedves asszonyi táj”, „Borzas üstökű, csonkult fűzfák”, „Apró rét”, „üvegderекadon” stb. és a lírai én többnyire tagadó megnyilatkozásai: „Nem lehet maradnom”, „Nem érdemes érteni” stb. formálják. Lineárisan szabályos váltakozásuk egyenletes tempójú dinamikát visz a versbe. – Az alcímet alkotó Mártély Csongrád megyei település, ahol Tornyai János emlékére rangos, nem csak regionálisan népszerű művésztelep működött, s talán működik ma is, a Holt-Tisza mentén.

1.6.2. A képen ladik, lapát, függélyesen kiváló fűz vagy valami szárny. Emberek. Evezni eveznek, de nem fodrozzák – mélyítik a vizet: „Lassú menetben állnak és eveznek”. A költemény kódája szinte a víztükörre simul. A rajz mindazonáltal inkább illusztrál.

1.7. Madárijesztő

A *Madárijesztő* című vers ugyancsak a *Mozgófényképek* ciklusból való (lásd a 10. ábrán).

10. ábra

A komplex kommunikátum verbális összetevője a következő.

Madárijesztő

Játékos önelégültséggel és súlyos vívmányokkal leromlott városok és csontállványzaton vörös faltörmelék; így szól a dicséret változó kamaszkori hangon, nem áll elébe a megdermedt ítélet. És nem vet homokszemcséket csapága csuszkaíhoz senki halhatatlan.

Itt üldögélek bizony e rakott falak csúfos tövében és nem illő immár a mászkálás, de az eleresztett isten sem.

Jaj városom! Az álmok elkeverednek ocsmánysággal. Ami megesett és ami lehetett volna, egyként laza felhőbe párolgott össze és száll káromoló hajkoronánkon túl. Lerepült utolsó tekintélyünk és szélben ázik méltóságunk keménykalapja. Mint a karóra akasztott lukas ünneplő öltözék az arravetődő konok ijesztésül nehogy kicsipkedjék elejtett vetésünk.

És a rémitő bábú földbevert görcsös lábon térdig áttekinthetetlen sűrű vízben áll.

Láttam aztán a Földet gömbbel
 befelé fordultan, benne a házak
 gépek és üvegházi emberzsengék zárva.
 S láttam távolabbról, hogy városom
 fejfel és testtel lefelé lóg a füstbe.

1.7.1. A fölütés környezetrajza tragikus-groteszk láttelet: az egyik oldalon „leromlott városok”, „vörös faltörmelék”, a másikon „a megdermedt ítélet”. A versmagatartást az emberi erőfeszítések hiábavalóságának fölismerése, bizonyossága formálja egyfelől szemlélődővé, másfelől ironikussá. Az értékek jóvátehetetlenül elkeveredtek a hitványsággal: „Ami megesett és ami / lehetett volna, egyként laza felhőbe / párolgott össze”. Visszavonhatatlan, végérvényes értékromlás, -veszteség. Ilyesféle gondolatok fejeződnek ki az *Események* című vers következő két sorában: „Ahogy megeshetett, / másképpen is lehet” (37), vagy a *Miniben*: „Mintha megesett volna; mint, ahogy” (50). Az emberi méltóság sem több mint „karóra / akasztott lukas ünneplő öltözék”. A madárijesztő ennek az értékhiányos létállapotnak a metaforája. Akár a *Bohóc* (Nagy Lászlónak a festményhez írt, azonos című versével együtt lásd az 1. fejezetben a 2.7. alatt). Éppen csak a visszajáról. A többi káprázat, csalóka fénytörés, semmiség. A záró sorok párhuzamba állíthatók a *Töredék* című költemény kódjával: „Az udvarról fordított / udvarnak látom az eget.” (54.)

1.7.2. A vizuális összetevőt képező figura nem kifejezett keljfeljancsi. De azért talpra állhat. Ha a nyitott könyvet akár balra, akár jobbra 180 fokkal elforgatod. Igaz, akkor meg az írás nem stimmel...

2. Szöveg meg kép

A jelen szövegminta-vételben a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok másik altípusa PETŐFI elméleti keretében közel áll a (3) / 'Vb + Kp' altípushoz (lásd a Bevezetésben az 1. táblázat nyolcadik sorát), melynek jellemzői a következők (PETŐFI: 2001. 64):

Adva van egy v e r b á l i s vehikulum, valamint képek (képvehikulumok) egy tetszőleges halmaza. Egy komplex vehikulum létrehozója mindkettőt interpretálja, és egy olyan ['Vb+Kp' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a képek (képvehikulumok) halmazából a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján választja ki, és azt (vagy annak reprodukcióját) a kiindulásul adott verbális vehikulummal attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül történhet.

Az így definiált altípus és az új csoport rokonsága elég nagyfokú, az eltérés lényegében annyi, hogy mind a verbális, mind a vizuális vehikulum alkotója ugyanaz a személy. A definíció ezzel kapcsolatban ugyan nem foglal állást, a szemléltető példák azonban különböző alkotóktól származnak. Ez alosztályképző tényező lehetne, ám rendszerint, azt hiszem, nem volna gazdaságos két alosztályt tétélezni a típuson belül. (Vö. a 8. fejezet 3.1. pontjával is.)

2.1. Jelet hagyni

Kondor Béla *Jelet hagyni* című posztumusz kötete 1974-ben jelent meg. A látványosabb kiállítású könyv anyagát már nem Kondor válogatta (vö. NÉMETH: 1976. 5), hanem GYÖRI JÁNOS. Több, mint 100 verset és hat reprodukciót tartalmaz. Borítóját a *Két fohász* című költemény illusztrációja díszíti (még a *Boldogságtöredékből*). Mottója ez: „Az én életem bizonyosan furcsa, de tudom, hogy csak az elhalálozottak törvényeit szabad kimondani. Immár kegyetlenül fanyar öröm ez, nem jutalom – szinte nyugalom.”

GYÖRI JÁNOSTól tudjuk, hogy a kötetet Kondor szerette volna illusztrálni. „Úgy képzelte, hogy a következő kötetében nem a korrektúralapok üres helyeit »rajzolja tele« – írja GYÖRI –, hanem (...) minden verset színes képpel illusztrál (...) De (...) végigírásához és illusztrálásához beteljesedő sorsa nem hagyott elegendő időt” (GYÖRI: 1987. 270).

A könyv rendelkezésemre álló közkönyvtári példányából csupán két komplex vehikulumot emelek ki, e helyütt lényegében interpretatív kommentárok nélkül.

2.1.1. Tél

A *Tél* című költeményhez (64) a 11. ábrán látható festmény társul.

A kommunikátum verbális összetevője a következő:

Tél

A szeleburdi szél fölnyalja
a háztetők fényes vizeit.
A tél közelít.

Lent a pincében rakás fa lapít.
A tulaj kezében fekete cső.
Családja hat
felesége három volna
s gyereke huszonkettő.
Ezért az olcsó hasábokat
permettel buzgón locsolja.

A szeleburdi szél fölnyalja
a háztetők csillogó fényeit.
Csak az esők alja
maradt, megdermedt iszap.
A hófehér tél közelít.

A 11. ábra a közkönyvtári kötet két oldalát mutatja. Balról a vers, jobbról a kép, mindkét lapon egy korábbi kölcsönző halvány, ceruzás feljegyzései, összefogott, szép, de nehezen olvasható kézírással. (A kép alatt elmosódó észrevételeit áthelyeztem a versszöveg oldalára.) Az apró betűk írójától elnézést kérek, értékes széljegyzeteit ismeretlenül megköszönni nem tudom, de velük visszaélni sem szándékozom. Amikor e helyütt időzőjelek közt más betűtípussal, kurzív szedéssel dokumentálom őket, mindössze azt

szeretném szemléltetni, hogy mennyi nehézséget okoz már a kép recepciója is. Nos, a festmény lapján a következők állnak egymás alatti sorokban: „*felsejlő szoknya, (?) v. ördögfej*”, „*glória a test nélküli fej fölött*”, „*természetellenes a távolságuk, de mivel a felsőtest egyáltalán nem festetett meg, így nem tudni: nincs már, vagy csak nem látszik; síkban minden*”.

„*felsejlő szoknya, (?) v. ördögfej*”,
„*glória a test nélküli fej fölött*”,
„*természetellenes a távolságuk, de mivel a felsőtest egyáltalán nem festetett meg, így nem tudni: nincs már, vagy csak nem látszik; síkban minden*”.

11. ábra

Ezek az értelmezési kísérletek azt (is) mutatják, hogy mennyire erősek az interpretatív késztetéseink, elkötelezettségeink akkor is, ha motiválható összefüggéseket egykönnyen nem is találni a vizuális és a verbális összetevő között.

2.1.2. Megittam az életem felit...

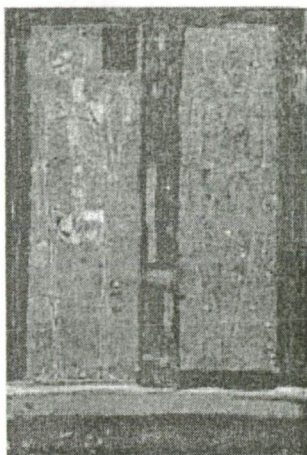
A *Megittam az életem felit...* című verset (120) a 12. ábrán látható festmény illusztrálja. A kommunikátum verbális összetevője ez:

Megittam az életem felit...

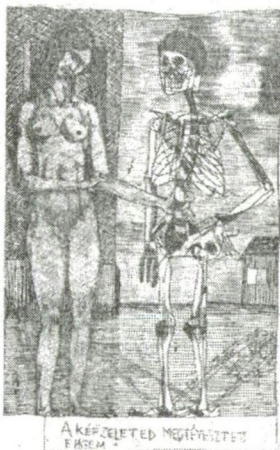
Megittam az életem felit
a másik fele az értelme volt
mind az egésznek, volt.
Rá még azt is elittam-ettem.

Lehet sokmindent tenni hozzá.
Borotválkozni, fogat kefélni
politizálni egy érdekes színben
farkasfogakat növeszteni bárányszőrben
szent disznóságokat követni el
amikor mindenki odanéz.

Most hölgyben mosakodom; hiába.

12. ábra

13. ábra

A 12. ábrán balról egy csontváz karcolódik a képre, föltartott bal kezében virág, fölötté fekete ablak, jobbról egy megejtően szépséges leányakt, zárt térben, egymástól elfordulva néznek befelé a szélek iránt. Az „ablak” gyakori motívuma poézisének is, például: „nincs többé ablak” (*Egy boldogságtöredék*, KONDOR: 1971. 7), „Van egy nagyon sötét szobám is / ablaka alig-alig” (*Bérház*, KONDOR: 1971. 87). (Az 'ablak'-motívummal kapcsolatban lásd VARGA: 2000. 81.) Mi más maradna a halál árnyékában, mint a távoli 'asszonyi táj'? Az illusztráció mintha a Blake-sorozat egyik 1962-ben készült darabjának ikerképe lenne (lásd a 13. ábrán).

A 13. ábrán látható „A képzeleted megtévesztett engem” című alkotás (a kép forrása KONDOR: 1987. 127) lényegében a két figura elhelyezésében és ’kapcsolatában’ különbözik a *Megittam az életem felit...* illusztrációjától.

2.2. Angyal a város felett

Kondor Béla verseinek gyűjteménye, az *Angyal a város felett* 1987-ben jelent meg, ugyancsak GYÖRI JÁNOS gondozásában. A *Boldogságtöredék* és a *Jelet hagyni* verbális anyagán kívül egy új ciklust is tartalmaz, amely az *Írás a falon* címet viseli. Az első és a második kötet után ugyanis „még mindig maradt annyi kiadatlan anyag, hogy a kézirat-hagyatékban talált versekkel kiegészítve, a *Boldogságtöredék* terjedelmét megközelítő új ciklust lehessen belőle összeállítani” (GYÖRI: 1987. 270). A gyűjteményes kötet számos fekete-fehér és színes reprodukciót is tartalmaz, az így felépített kommunikátumok azonban a 2.1. alatt bemutatottakhoz viszonyítva nem hordoznak új(abb) tipológiai karaktereket.

3. Verbo-vizuális reprezentációk

A mintavétel tanulságait nagyjából így lehetne összegezni. A kiválasztott komplex kommunikátumok verbális és képi komponense között többnyire szorosabb, motiválhatóbb és mélyebb összefüggések mutathatók ki, mint az illusztrált irodalmi szövegek rokon altípusában általában. Az 1. fejezetben olyan vehikulumokat vettem vizsgálat alá, amelyeknek verbális összetevője Nagy László, vizuális reprezentációja pedig Kondor Béla műve.

Ez a Samu, ugyanaz a Samu (vö. 1.3.). De a versek alkotója is Kondor Béla. S „költő és festő: egy (...) Kondor működése – vallja Nagy László – kép- és költeményalkotásban valóban azonos ihletettségű, azonos erejű is” (NAGY: 1979a. 154). A magyar irodalomtörténet Kondorra vonatkozó fejezete (BÉLÁDI (szerk.): 1986. 857-860) mintha nem osztaná a költő-képzőművész véleményét. „Mintha a költő Kondor nem lett volna azonos századunk egyik legmélyebben intellektuális és lelki alkatánál fogva is nyugtalan, zaklatott életű, sok élményű, sok tapasztalatú, mélyre és magasra egyaránt látó, világismerő és világteremtő festőóriásával – írja GYÖRI JÁNOS –, vagy mintha a képíró és a versíró művész az egyik Babits-regény, a *Gólyakalifa* hőséne tudathasadásos, kettős életét élte volna” (GYÖRI: 1987. 271).

Az 1. fejezetben általam alkalmazott kategóriák (‘alárendelő’, ‘mellérendelő’ stb.) itt metaforikus potenciáljuk ellenére is csak részlegesen működnek. Mert a mediális összetevők koegzisztenciája olyan szerves, hogy adott esetben azt is nehéz eldönteni: mi az illusztrált, mi az illusztráló, például *Vallomás* (lásd az 1.2. alatt) vagy *Előszó* (lásd az 1.3. alatt). Az (ap)percipiálható interaktív relációik föllazít(hat)ják részleges autonómiájukat, kétszeres mediális kötöttségüket is, például *Szidalmazás* (lásd az 1.5. alatt). A verbális összetevőt természetesen ki lehet ’nyír’-ni az (össz)képből – munkamódszerként virtuálisan magam is így jártam el. (De a *Szidalmazás* esetében például erre sincs szükség, lásd a 8. ábrát.) Talán nem is verbális és vizuális összetevőből felépített kommunikátumok ezek. Hanem organikus totalitásukban ugyanegy relátumok ugyanegy, részint verbális, részint vizuális, vagy inkább verbo-vizuális vehikulumai.

Ez alól természetesen vannak kivételek. Vannak összetevők, amelyek inkább csak illusztrálnak, értelmeznek, magyaráznak, ellenpontosznak stb., például *Ámor* (lásd az 1.1. alatt) vagy *Emlék* (lásd az 1.6. alatt).

Az 1. alatt feltett kérdésekre az alpontokban kifejtett válaszok alapján az (1) / 'Kp + Vb' típusjelű komplex kommunikátumoknak két alcsoportja rajzolódik ki: (1) egy inkább ábrázoló-szemléltető (*Ámor*, *Madárijesztő* stb.) és (2) egy inkább szemantikai jellegű (*Előszó*, *Szidalmazás* stb.). Az alosztályokat a következőképpen jellemzem:

(1) / 'Kp + Vb' / (1). Az inkább szemléltető-ábrázoló alosztályba tartozik az (1) / 'Kp + Vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha összetevői kölcsönösen értelmezik, szemléltetik, magyarázzák egymást (mint általában az illusztrált irodalmi szövegek esetén).

(1) / 'Kp + Vb' / (2). Az inkább átszemantizáló jellegű alosztályt metaforikusan a 'vizuális fonéma vs verbális vonal' csoportjának is nevezhetni. Ide tartozik az (1) / 'Kp + Vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha összetevői olyan interpretációs erőteret indukálnak, amely újra meg újra átszemantizálja, átstrukturálja az összetevőket mint a befogadói modellépítkezés alkotóelemeit. Elválasztásuk érvényteleníti organikus totalitásukat.

S vannak a mintavételben olyan illusztrációk is, amelyek komoly interpretációs fejtorőkül is szolgálhatnának, például *Tél* (lásd a 2.1.1. alatt). Mi mégis, ezeket is megkíséreljük interpretálni. A (3) / 'Vb + Kp' típusjelű komplex kommunikátumokat talán a mintanagyság növelésével lehetne specifikálni.

Befejezésül a következőket szeretném megjegyezni. Vizsgálataim során a kiválasztott objektumok verbális és vizuális komponensét az elvonatkoztathatóság kettős kényszerében igyekeztem egymástól átmenetileg elválasztani, külön-külön megközelíteni. Az összetevőkhöz fűzött vázlatos kommentárjaim az (ap)perceptív ingajaratok felfüggesztésével végrehajtott interpretatív műveletek részeredményei, amelyeket aztán megpróbáltam egymásra vetíteni. Ha ezt a szándékomat nem sikerült megvalósítanom maradéktalanul, illetőleg formailag és tartalmilag egyaránt artikulálnom, az egyfelől a metodológia alkalmazásával, másfelől a vizsgált vehikulumok, legvégül a relátum természetével, komplexitásával, szövevényességével hozható összefüggésbe. De akár sikerült, akár nem, bizonyosnak látszik, hogy ha a befogadó képi összetevő nélkül veszi kézbe az 1. alatt vizsgált kommunikátumokat, tágabban az ilyen típusúakat, ahogyan például az *Angyal a város felett* című kötetben találhatók, interpretációs tevékenysége kevésbé lesz hatékony, értelmezései kevésbé lesznek, kevésbé lehetnek árnyaltak, gazdagok, motiváltak, egyszóval eredményesek.

**Pilinszky János: Harmadnapon – Kondor Béla:
Illusztráció a Harmadnapon című vershez
A deskriptív-explikatív strukturális interpretáció aspektusai
*Et resurrexit tertia die***

0. Egy komplex kommunikátum és a deskriptív-explikatív strukturális szöveginterpretáció

Ebben a fejezetben egy verbális és vizuális nyelvi összetevőből felépített kommunikátum verbális nyelvi anyagának első fokú (és részben másodfokú) deskriptív-explikatív strukturális interpretációját kísérem meg bemutatni vázlatosan, a jelölő-jelölt szerkezet 'domináns'-nak tekinthető hordozóira szorítkozva.¹ A procedurális interpretáció aspektusai az 5. fejezetben kerülnek előtérbe.

Az interpretáció elméleti háttérét a szemiotikai textológia modellje alkotja, amelynek fogalmi apparátusára, terminus technicusaira vonatkozóan itt csupán a *Szemiotikai szövegtan* című periodika eddig megjelent tizenhat kötetére hivatkozom globális bibliográfiai információként.

A komplex kommunikátum verbális nyelvi összetevője Pilinszky János *Harmadnapon* című költeménye, amely először a *Kortárs* című folyóirat 1954. júniusi számának 904. oldalán jelent meg. Itt vizsgált formája a Pilinszky János *Összegyűjtött versei* című kötet 42. oldaláról való (lásd T'). Soraihoz hozzárendelek egy angol fordítást is, amely a PILINSZKY: 1991. 79. oldaláról származik.

T'

HARMADNAPON

És fölzúgnak a hamuszín egek,
hajnalfele a ravensbrücki fák.
És megérik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.

Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszűnhetett dobogni szíve –
Harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.

THREE DAYS LATER

And they resound, the ash-gray skies resound
with them the trees of Ravensbrück at dawn.
And the roots sense the brightness into the ground.
There comes a wind. The world sends mighty tones.

For killed he might have been by paltry knaves,
his heart might well have ceased to beat at three –
but three days later he defeated death.
Et resurrexit tertia die.

A költeményhez Kondor Béla készített illusztrációt (lásd T'' az 1. ábrán), melyet TŰSKÉS TIBOR *Pilinszky János alkotásai és vallomásai tükrében* című kötetének 187. ol-

daláról vettem ide (minthogy eredetije tudomásom szerint csak a Magyar Nemzeti Galériában található meg).

T''

1. ábra

Az így felépülő verbális és vizuális vehikulum PETŐFI tipológiai keretében (PETŐFI: 2001.) a (2) / 'Kp + Vb' jelű (KP = képi, VB = verbális) altípus hozzárendelő alosztályába tartozik (lásd még az 1. fejezetben).

Az explikatív interpretáció eredményeit az illusztrációhoz fűzött kommentárokkal is megpróbálom elmélyíteni (és fordítva).

1. A T' verbális összetevőhöz rendelhető vehikulum-imágó (VeIm)

1.1. A *figura* vizuális (primer) imágójának létrehozásakor különbséget tehetünk egy címként felfogható és egy általa dominált szövegrész vehikuluma között.

1.2. A címrész és az általa dominált szövegrész vehikulumának betűtípusa nem azonos.

1.3. A (verbális nyelvi) szöveg a versekre vonatkozó konvencionálisnak tekinthető ismereteinknek megfelelően van szedve.

1.4. A *notáció* vizuális (primer) imágójának létrehozása során megállapítható, hogy a címrész egy határozói kifejezés, az általa dominált, két négysoros versszakra tagolt szövegrész pedig többnyire ponttal lezárt szövegmondatokból (kompozícióegységekből [= leFcK..]) áll (lásd a T' / 4 reprezentáció K.. jelű szimbólumait). A csak magyarul tudó interpretátor számára gondot okozhat az [leFcK01] kompozícióegység *ravensbrücki* ele-

me (lásd T' / 7 reprezentáció), valamint a latinul íródott [leFcK07] kompozícióegység („Et resurrexit tertia die”: ’És feltámadott a harmadik napon’).

1.5. Az akusztikus vagy auditív (szekunder) vehikulum-imágó konstitutív tényezői (a figurális és a notációs aspektusokat a T' lexikai és a poétikai arculatára együttesen vonatkoztatva): a hangsúlyviszonyok, a szólamok, a melódia, szünetek, a rímstruktúra stb.

2. A T' verbális összetevőhöz rendelhető kontextuális formáció (Fc)

2.1.1. A T' lexikai kontextuális formációjának (leFc) mikroegységei (lásd T' / 1 reprezentáció) többé-kevésbé eleget tesznek a konvencionálisnak tekinthető elvárásainak; a megszűnhetett és a szíve kifejezésekben e helyütt kurzív szedéssel kiemelt magánhangzók hosszúsága azonban eltér a magyar helyesírás szabályaitól.

2.1.2. A mikroegységek összetevőit a lexikai egységek Sg.3. és Pl.3. személyragos alakjai dominálják.

A T' / 1 reprezentációban a rövidítések nagyjában-egészében megegyeznek a *Magyar értelmező kéziszótár* (MÉrtKSz) rövidítéseivel; értelmezésük megkönnyítésül: FőN: főnév, MeN: melléknév, IgN: igenév, HSz: határozószó, KSz: kötőszó, NEL: névelő, fn-i: főnévi, tn: tárgyatlan, ts: tárgyas stb.

T'/1 reprezentáció

a	Nel	a	
dies, diei	FőN	die	Sg. ablativus
dobog	Ige	dobogni	
	tn	dobog+ni	Ige+IgN. képző (fn-i)
ég	FőN	egek	
		eg+ek	FőN+többesjel
és	KSz	és	
et	KSz	et	
fa	FőN	fák	
		fá+k	FőN+többesjel
fény	FőN	fényt	
		fény+t	FőN+tárgyrag
-felé	HSz utótag	(hajnal)fele	
felzúg	Ige	fölzúgnak	
	tn	föl+zúg+nak	IgK+Ige [alanyi ragozás] kijelentő mód, jelen idő, Pl.3.
gyökér	FőN	gyökerek	
		gyöker+ek	FőN+többesjel
hajnal	FőN	hajnalfele	
		hajnal+fele	FőN+HSz utótag
halál	FőN	halált	
		halál+i	FőN+tárgyrag

hamuszín	FőN	hamuszín	
harmadnap	II. HSz	harmadnapon	HSz+hat.rag
		harmadnap+on	
		harmadnapra	HSz+hat.rag
		harmadnap+ra	
hitvány	MeN	hitvány	
legyőz	Ige	legyőzte	IgK+Ige
	ts	le+győz+t+e	[tárgyas ragozás]
			kijelentő mód,
			múlt idő, Sg.3.
megérez	Ige	megérzik	
	ts	meg+érz+ik	IgK+Ige
			[tárgyas ragozás]
			kijelentő mód,
			jelen idő, Pl.3.
megöl	Ige	megölhették	
		meg+öl+het+t+ék	IgK+Ige+Igeképző
			[tárgyas ragozás]
			kijelentő mód,
			múlt idő, Pl.3.
megszűnik	Ige	megszűnhetett	
	tn	meg+szűn+het+ett	IgK+Ige+Igeképző
			[alanyi ragozás]
			kijelentő mód,
			múlt idő, Sg.3.
mert	KSz	mert	
Ravensbrück	FőN	ravensbrücki	
		ravensbrück+i	FőN+MeN. képző
resurgo	Ige	resurrexit	kijelentő mód,
			múlt idő (praesens
			perfectum), Sg.3.
szél	FőN	szél	
szív	FőN	szíve	
		szív+e	FőN+birt. szem.jel
			(bs: Sg.3, bk: egy)
támad	Ige	támad	
	tn (és ts)	támad	Ige
			[alanyi ragozás]
			kijelentő mód,
			jelen idő, Sg.3.
tertius	SzN	tertia	Sg. ablativus,
			femininum
világ	FőN	világ	

4. Pilinszky János: Harmadnapon – Kondor Béla: Illusztráció a Harmadnapon című vershez

zeng	Ige tn (és ts)	fölzeng fö!+zeng	IgK+Ige [alanyi ragozás] kijelentő mód, jelen idő, Sg.3.
zsoldos	II. FőN	zsoldosok zsoldos+ok	FőN+többszjel

2.2.1. Ami a T' kontextuális lexikai kommunikációegységeit illeti (lásd a T' / 2 reprezentációban a k.. jelű szimbólumokat), azok közül hiányos, elliptikus szerkezetű a k00, a k02, a k08 és a k09.

T'/2 reprezentáció

[leFck00] HARMADNAPON

És [leFck01] fölzúgnak a hamuszín egek,
[leFck02] hajnalfele a ravensbrücki fák.
És [leFck03] megérik a fényt a gyökerek.
És [leFck04] szél támad. És [leFck05] fölzeng a világ.

Mert [leFck06] megölheték hitvány zsoldosok,
és [leFck07] megszünhetett dobogni szíve –
[leFck08] Harmadnapra legyőzte a halált.
Et [leFck09] resurrexit tertia die.

Kötőszók kurzív szedése a T' / 2 reprezentációban azt juttatja kifejezésre, hogy azok nem részei a kommunikációegységeknek, hanem csak a szóban forgó egységek összekapcsolására szolgálnak.

2.2.2. Az egyes lexikai kommunikációegységek összetevőkre bontását a T' / 3 reprezentáció mutatja be, melyben a szögletes zárójelbe tett szimbólumok azonosak a T' / 2 reprezentációban alkalmazottakkal; a dőlt betűkkel szedett szimbólumok szerkezeteket jelölnek (MIÉGJSZ: minőségjelzős szerkezet); az álló nagybetűkkel szedett szimbólumok pedig (szöveg)mondatrészeket minősítenek. Bizonyos „ALANY” vagy „TÁRGY” szimbólumok előtt a * azt fejezi ki, hogy a szóban forgó mondatrészt implicit módon az igei toldalék tartalmazza (például [leFck06]: (*TÁRGY [Sg.3.] stb.).

T'/3 reprezentáció

[leFck00]

Harmadnapon

IDŐ-H

[leFck01]

fölzúgnak

ÁLLÍT

a hamuszín egek,

MIÉGJSZ

ALANY

[leFck02]	hajnalfele		a ravensbrücki fák. <i>MIÉGJSZ</i> ALANY
	IDŐ-H		
[leFck03]	megérzik	a fényt	a gyökerek.
	ÁLLÍT	TÁRGY	ALANY
[leFck04]	szél	támad	
	ALANY	ÁLLÍT	
[leFck05]	fölzeng	a világ.	
	ÁLLÍT	ALANY	
[leFck06]	megölhették	hitvány zsoldosok, <i>MIÉGJSZ</i> ALANY (*TÁRGY [Sg.3.])	
	ÁLLÍT		
[leFck07]	megszünhetett	dobogni	szíve – (* <i>BIRTJSZ</i>) ALANY
	ÁLLÍT	ÁLLPH	
[leFck08]	Harmadnapra	legyőzte	a halált.
	IDŐ-H	ÁLLÍT	TÁRGY (*ALANY [Sg.3.])
[leFck09]	resurrexit	tertia die. <i>KIJELJSZ</i> IDŐ-H (*ALANY [Sg.3.])	
	ÁLLÍT		

A kommunikációegységek összetevőszerkezetével kapcsolatban itt csak egyetlen kommunikációegység, az [leFck08] adott (kontextuális) szemantiko-szintaktikai szerkezetét kívánom elemezni röviden.

Az [leFck08] „Harmadnapra legyőzte a halált” kommunikációegység összetevőinek lehetséges szintaktikai elrendezései (ha az igekötő elválaszthatóságát is figyelembe vesszük) a következők.

- (1) A halált harmadnapra győzte le.
- (2) A halált harmadnapra legyőzte.
- (3) A halált győzte harmadnapra le.
- (4) A halált győzte le harmadnapra.
- (5) A halált le harmadnapra győzte.
- (6) A halált legyőzte harmadnapra.
- (7) Harmadnapra a halált győzte le.
- (8) Harmadnapra a halált legyőzte.
- (9) Harmadnapra győzte a halált le.
- (10) Harmadnapra győzte le a halált.
- (11) Harmadnapra le a halált győzte.
- (12) Harmadnapra legyőzte a halált.

- (13) Győzte a halált harmadnapra le.
- (14) Győzte a halált le harmadnapra.
- (15) Győzte harmadnapra a halált le.
- (16) Győzte harmadnapra le a halált.
- (17) Győzte le a halált harmadnapra.
- (18) Győzte le harmadnapra a halált.

- (19) Le a halált harmadnapra győzte.
- (20) Le a halált győzte harmadnapra.
- (21) Le harmadnapra a halált győzte.
- (22) Le harmadnapra győzte a halált.
- (23) Legyőzte a halált harmadnapra.
- (24) Legyőzte harmadnapra a halált.

Ezeknek az elrendezéseknek a grammatikai és kommunikatív minősítésekor abból a globális alapelvből indulhatunk ki, hogy az összetevők sorrendje bizonyos szempontból 'közlési fontossági sorrend'. Ami az [leFck08]-at illeti, ez azt jelenti, hogy ebben a kommunikációegységben a legfontosabb (rematikus) összetevő a 'harmadnapra', ezután következik a 'legyőzte', majd a 'halált'.

2.3.1. A T' első fokú kompozícióegységeinek kontextuális lexikai formációját és az első fokú kompozícióegységek összetevőszerkezetét a T' / 4 reprezentáció szemlélteti.

T'/4 reprezentáció

[leFck00] HARMADNAPON

[leFck01] És fölzúgnak a hamuszín egek,

hajnalfele a ravensbrücki fák.

[leFck02] És megérzik a fényt a gyökerek.

[leFck03] És szél támad. [leFck04] És fölzeng a világ.

[leFck05] Mert megölhetnék hitvány zsoldosok,

és megszünhetett dobogni szíve –

[leFck06] Harmadnapra legyőzte a halált.

[leFck07] Et resurrexit tertia die.

[K00]: k00

[K01]: és k01, – k02.

[K02]: és k03.

[K03]: és k04.

[K04]: és k05.

[K05]: mert k06, és k07 –

[K06]: k08.

[K07]: et k09.

Az első fokú kompozícióegységekkel kapcsolatban megjegyzem, hogy az [leFck07] és az [leFck08] jelű kommunikációegységek között található gondolatjelet mondatzáró

írásjelnek tekintetem. Motiválhatónak tartom azonban azt a tagolást is, amely az [leFck06], az [leFck07] és az [leFck08] jelű három kommunikációegységet (lásd T' / 2 reprezentáció) egyetlen kompozícióegységnek tekinti.

2.3.2. Az első fokú lexikai kompozícióegységek magasabb egységekké szerveződését a T' / 5 reprezentáció mutatja, melyben a „^” szimbólum a formális egymáshoz kapcsoltság (konkatenáció) jele.

T'/5 reprezentáció

K00 és K01 és K02 és K03 és K04 mert K05 ^ K06 et K07

A K01-et, K02-öt, K03-at, K04-et és K07-et bevezető mellérendelő kapcsolatos és kötőszó 'anaforikus' szerkezetet eredményez.

2.4. Ami a poétikai kontextuális formációban (poFc) a metrikai-ritmikai struktúra sajátosságait illeti, az [leFcK01] – [leFcK04] alkotta első versszakban kétféle diaeresis lehetséges: 4 + 6, illetőleg 5 + 5 felosztású, az [leFcK05] – [leFcK07] alkotta másodikban pedig 5 + 5, lásd a T' / 6 reprezentációt (melyben az első oszlop a sorok szótagszámát, a második a metrikai-ritmikai tagolást, a harmadik a grammatikai és kommunikatív felosztást, a negyedik pedig a rímeket jelöli).

T'/6 reprezentáció

És fölúgnak a hamuszín egek,	10	4+6, 5+5	(4+6)	a
hajnalfele a ravensbrücki fák.	10	4+6, 5+5	(4+6)	b
És megérzik a fényt a gyökerek.	10	4+6, 5+5	(3+7, 4+6)	a
És szél támad. És fölzeng a világ.	10	4+6, 5+5	(4+6)	b
Mert megölhették hitvány zsoldosok,	10	5+5	(5+5)	x
és megszünhetett dobogni szive –	10	5+5	(5+5)	c
Harmadnapra legyőzte a halált.	10	4+6, 5+5	(4+6)	x
Et resurrexit tetria die.	10	5+5	(5+5)	c

A T' / 6 reprezentációban látható metrikai-ritmikai struktúra és a szemantiko-szintaktikai szerkezet(ek) egymásra vetítésével hozható létre a T' teljes verbális kontextuális formációja. (A metrikai-ritmikai struktúra például az [leFck08] esetén többféle grammatikai szerkezetre (lásd a 2.2.2. alatt bemutatott (3), (4), (7), (8), (11) stb. számúakat) is rávetíthető.)

3. A T' verbális összetevőhöz rendelhető rendszerszerű formáció (Fσ)

3.1. A T' rendszerszerű lexikai formációja (leFσ) mikroegységeivel (vö. T' / 1 reprezentáció) kapcsolatban megállapítható, hogy azok többsége eleget tesz a rendszerre vonatkozó tudásunknak. Elemei közül jelentős szövegkonstitutív szerepet játszanak a következők toldalékai: „fölúgnak”, „megérzik”, „megölhették”; „fölzeng”, „legyőzte”, „megszünhetett”, „támadt”; „egék”, „fák”, „gyökerek”. Az *MÉrtKSz*-ben önálló lexikai elemként nem található meg: a *hajnalfele* és a *fölzeng*.

3.2. A T' lexikai kommunikációegységei (vö. T' / 2 reprezentáció) és azok összetevőszervezetei konfiguracionálisan lehetnek többértelműek, relacionálisan azonban nem. Az [leFck02]-nek például több egyértelmű relacionális kommunikációegység feleltethető meg.

3.3.1. A T' rendszerszerű formációja első fokú kompozícióegységei közül (vö. T' / 4 reprezentáció) az [leFcK05]-ben (pont helyett) gondolatjel tölti be a mondatzáró írásjel funkcióját. (Lásd még a 2.3.1. alatt.)

3.3.2. Ami a T' rendszerszerű formációja magasabb fokú lexikai kompozícióegységeinek (vö. T' / 4 reprezentáció) elemzését illeti, túlnyomórészt nem szintaktikai rendszerszerű ismeretekre van szükség. Ezek az ismeretek poétikaiak éppúgy lehetnek, mint nyelvi-szemantikaiak, vagy legaláltalánosabb értelemben a 'világ'-ra vonatkozóak.

3.4. A T' poétikai rendszerszerű formációját (poFσ) illetően a tíz szótagú sorokhoz a sormetszetek többé-kevésbé szabályosan hozzárendelhetők. Minthogy az 5 + 5 tagolás a második strófa szerkezetének is megfeleltethető, ezt preferálhatjuk (lásd még a 2.4. alatt a T' / 6 reprezentációt).

Itt jegyzem meg, hogy a *szíve* rövid 'i'-je motiválható a *die* válaszrímmel, Pilinszky költészetében azonban viszonylag gyakori a felső nyelvválású magánhangzók nem konvencionális használata. (A *megszünhetett* rövid 'ü'-jére nemigen tudok verstani magyarázatot adni, mert a költemény metruma nem időmértékes, ami esetleg indokolhatná azt.)

4. A T' verbális összetevőhöz rendelhető rendszerszerű sensus (Sσ)

Ami a T'-ben a rendszerszerű lexikai sensus (leSσ) mikroegységeit illeti, elemzésük alapjául a T' / 7 reprezentáció szolgál.

A szótári alakok elemzéséhez tekintsük itt a következő, az *MÉrtKSz*-ből, az *Új Magyar Lexikon*ból és a Györkösy Alajos szerkesztette *Latin – magyar szótár*ból (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.) származó explikációkat.

T'/7 reprezentáció

dies, diei, m., f. 1. (nappali) világosság, nappal [...]; 2. határnap, vminek kelte [...]; 3. *transl.* Napi munka, napi út; időtöltés; időtűzés; 4. *transl.* Idő [...].

felzúg tn ige *vál* Hirtelen zúgni kezd. ~ az *orgona*, a *sokaság*.

fény fn 1. Látható sugárzó energia. *Északi v. sarki* ~: a sarkvidéki égbolton mutatkozó fényjelenség; *Fényk*: ~t *kap*: a negatívot káros mértékű fény éri.*lvál*: Vminek a ~ei: kivilágítása. A város ~ei. 2. Sima felületről visszavert csillogó sugárzás. A *gyémánt* ~e.*lvkinek a szeme* ~e: a) sz. ragyogása; b) látása; c) az, akit legjobban szeret és óv. 3. *Műv Fényk* <Képen> világos folt, részlet. 4. *rég irod*: ~re *hoz*: napvilágra h. 5. *vál* Díszes külső, ragyogó szépség, pompa. A *királyi udvar* ~e; *sajtó*: a ~ *városa*: Párizs. 6. Dicsőség, tekintély. A család *régi* ~e. 7. *irod* Az értelem, a szellem világossága.*lvminek a magyarázó, megvilágító ereje*. *Vmilyen* ~t *vet vmire*; *sajtó*: vminek a ~ében: vminek ilyen ismeretében. 8. *vál* Derű, öröm. ~t *visz vkinek az életébe*. [?]

gyökér fn 1. Növénynek a földben lefelé növe (szerteágazó) része.*lvkonyha Petrezselyem gyökere mint zöldség*. 2. Fog, haj tyúkszem töve. 3. Vminek a kiindulása, kezdete, eredete. A *baj gyökere*. 4. *Nyelvi rég Szógyök*. [fgr]

harmadnap I. fn 1. *nép*: Vminek ~ja: vmely esemény 3. napja. 2. ~ja: 3 nappal ezelőtt, ill. 3 nap óta. ~ja (nem) láttam. I ~ra: a 3. napra. II. hsz A 3. napon. ~felgyógyult.

legyőz ts ige 1. Teljes győzelmet arat vkin. ~i ellenfelét. 2. Vki úrrá lesz vmin, hatástalanná tesz, leküzd vmit. ~i a betegséget. Ivd: ~i (ön)magát: nem engedi vmely káros indulatát érvényesülni.

megérez ts ige 1. Érzékelve megállapít vmit. *Megérzi vminek a szagát, ízét.* IÖsztönösen felfog. IElőre megsejt. 2. Vminek fájdalmas v. kellemetlen következményét megtapasztalja. *A sok éjszakázást ~te a szervezete.*

Ravensbrück → Fürstenberg (NDK) É-i városrésze, ahol hírhedt fasiszta tábor volt, amelyben kizárólag nőket helyeztek el. A táborban 93000 ember pusztult el. (*Új Magyar Lexikon.*)

resurgo 3 *surrexi, surrectus (surgo)* 1. ismét felkel, újra fölemelkedik; 2. *transl.* Újra feltámad, újra keletkezik v születik.

támad tn (és ts) ige 1. Váratlanul keletkezik, ill. hirtelen kialakulva feltűnik. *Szél ~; jó ötlete ~t.* 2. *ritk rég* <Égitest> fölkel, feljön. I(Új) életre ~; feltámad, (fel)éled. 3. (ts is) Fegyveres összecsapást kezdeményez. *Nagy erőkkal ~; hátba ~ta az ellenséget.* Ivkire, vmire v. vki, vmi ellen ~: ellenségesen ütni-verni stb. kezdi. I(ts is) Sp Rohamozva ostromol. ~ az ellenfél; a szélsőt ~ja. 4. (ts is) Erősen (és indulatosan v. vádaskodva) kifogásol, hevesen bírál. *Az elnököt ~ja; nekem ~t, hogy mit keresek ott.* [?]

tertius 3 ord. Harmadik.

zeng tn (és ts) ige 1. *vál* Telten, tisztán, messze hangzóan szól, hangzik. ~ a kürt, az ének. 2. (ts is) rég irod Énekel, dalol. *Madár ~ a fán; dalt ~.* Its tréf v. gúny: *Dicsőhimnusz, ódákat stb.* ~ vkiről: (túlzottan) magasztalja. I(ts is) rég irod Költői művet ír (vkiről, vmiről). 3. Tele van vkinek, vminek a hangjával. ~ az erdő a madárdaltól; úgy kiabál, hogy ~ belé a ház. 4. *nép irod:* ~ az ég: dörmög. [↔zendít]

zsoldos II. fn Tört, rendsz. pejor Zsoldos, katona. 2. *sajító* pejor Bérenc, csatlós.

4.1. Ami a T' rendszerszerű lexikai sensusának mikroegységeit illeti, azok sensus-szemantikai explikációja alapján minimálisan az alábbiakat érdemes kiemelni.

4.1.1. Különböző relációk (párhuzamok, ellentétek stb.) mutathatók ki a lexikai elemek következő csoportjai között: *ég, fény, hajnal(fe), hamuszín; fa, gyökér; Ravensbrück, világ; fölzúg, (föl)zeng; dobog, szív; halál, megöl, megszűnik; legyőz, támad; hitvány, zsoldos* stb.

4.1.2. A T' időszerkezetét jelentős mértékben motiválják a perfektív igék. A *fölzúg, megérez, támad, fölzeng* stb. lineáris láncok modalitása releváns tényezője a T' kommunikációegység-összetevőinek (vö. T' / 3 reprezentáció).

4.2. Minthogy a T'-ben egyfelől hiányos szerkezetű a k02, a k08 és a k09 (lásd 2.2.1.) kommunikációegység (vö. T' / 2 reprezentáció), másfelől a „fölzúg” MÉrtKSz-beli explikációjában (lásd T' / 7 reprezentáció) nem található az 'egék'-hez vagy a 'fák'-hoz hasonló potenciális nominálist (*metafora*), továbbá a „megérez” igéhez jelentéskomponensei alapján rendszerszerűen nem rendelhető hozzá sem a 'fény', mert többé-kevésbé más érzéktérülethez kapcsolódik (*színesztézia*), sem a 'gyökér' mint ágens (*megszemélyesítés*), illetőleg a „fölzeng” alanya általános, nem rendelhető 'első fokú' (közvetlen) jelentés a következő kommunikációegységekhez: k01, k02, k03, k05, k08 és k09.

4.3. Ami a T'-ben a rendszerszerű lexikai sensus első és magasabb fokú kompozícióegységeit illeti (vö. T' / 4 és T' / 5 reprezentáció), a következőket jegyezhetni meg. Az első és a magasabb fokú kompozícióegységek között egyrészt az összetevők leíró jellege teremt rendszerszerű sensus típusú kapcsolatot, másrészt az *és* kötőszó (lásd még a 2.3.2. alatt), illetőleg a megokolt előtagú ellentét: '*mert / ugyanis** megölhették (...), és (...) – *de** harmadnapra legyőzte a halált' (lásd többek között BÉKESI IMRE: 1993. 134 kk.). Ez utóbbit megerősíteni látszik például az [leFck06] – [leFck08] angol fordításában a *but* elem is (lásd a bevezetésben).

4.4. A T' rendszerszerű poétikai felépítésében (po Σ), szó- és metaforaválasztásában stb., valamint metrikai-ritmikai szerkezetében nem találhatók olyan összetevők, amelyekhez rendszerszerű sensust rendelhetnénk. Ennek következtében a teljes verbális rendszerszerű sensus lényegében azonos a lexikaival.

5. A T' verbális összetevőhöz rendelhető kontextuális sensus (Sc)

5.1. A T'-ben a kontextuális lexikai sensus (leSc) mikroegységeivel kapcsolatban a következőket kívánom megjegyezni. Az, hogy az adott vehikulumban található szóalakokhoz milyen kontextuális sensusokat rendelünk, elsősorban attól függ, hogy egy-egy adott szóalak szótövéhez a lehetséges lexikai jelentések közül melyiket rendeljük mint feltételezésünk szerint abban realizálódót. Így választhatjuk ki például a *fény* lexikai szócikkból (lásd T' / 7 reprezentáció) a 'látható sugárzó energia' vagy 'az értelem, a szellem világossága. | Vminek a magyarázó, megvilágító ereje', esetleg a 'derű, öröm' értelmet, a *támad* lexikai szócikkból pedig a 'váratlanul keletkezik, ill. hirtelen kialakulva feltűnik' értelmet stb.

5.2. A T' kontextuális sensusának lexikai kommunikációegységeivel (vö. T' / 2 reprezentáció) kapcsolatban a következőket jegyzem meg.

5.2.1. A szóban forgó egységek közül az [leFck06] tárgyi vonzatának, az [leFck07] pedig birtokos jelzőjének implicit jellege következtében (lásd még 2.2.2.), az [leFck08] és [leFck09] viszont elliptikus szerkezete miatt nem referencializálható egyértelműen (lásd még 2.2.1.). Ugyanezen okokból a K05, K06 és K07 első fokú kompozícióegységek sem konkretizálhatók.

5.2.2. A szóban forgó egységekhez különféle performatív modalitású 'szubvilág'-alkotó igék rendelhetők. Az [leFck01]-hez például a 'hall', az [leFck08]-hoz a 'tudom' stb.

5.3. A T' kontextuális lexikai sensusában magasabb fokú kompozícióegységeket jelző elemeknek tekinthetők az *és* / *et* meg a *mert* kötőszók. A K01-et és a K07-et indító *és* előzményekre, illetőleg következményekre utal. A 'természeti jelenségek'-re, valamint az implicit exoforikus 'humán / transzcendens elemek'-re vonatkozó kifejezések, igei toldalékok kodenotatív és / vagy koreferenciális láncokat képező használata a konvenciókat kielégítőnek tekinthető: *folzúgnak, megérzik; megölhették (őit), megszünhetett ([az] ő [szíve]), legyőzte (ő) stb.*

5.4. Ami a poétikai kontextuális sensust (poSc) illeti, itt csupán arra kívánok utalni, hogy az *és* kötőszó hatszori 'anaforikus' helyzetű megismétlése egyre intenzívebbé teszi az előzmények és következmények által kontextuális szemantikai keretbe foglalt költe-

mény hangulati hatását. – A teljes verbális kontextuális sensus a lexikai és a poétikai kontextuális sensus egymásra vetítésével hozható létre.

6. A T' verbális összetevőhöz rendelhető relátum-imágó (ReIm)

A relátum-imágó azon ismeretrendszerek alapján alkotható meg, amelyekkel az interpretátor a szöveggel kapcsolatba hozható tényleges vagy fiktív 'világfragmentumok'-ra vonatkozóan rendelkezik. A T'-höz rendelhető relátum-imágó úgy hozható létre, hogy az interpretátor elképzei a T'-ben kifejezésre jutó tényállások konfigurációját.

7. A T' szimbolikusan interpretálandó elemeiről

7.1. A T' általam szimbolikusan interpretálandónak ítélt egyes elemeit elsősorban bibliai kontextusok felhasználásával motiválom.

- *Harmadnapon / harmadnapra*: „Te, aki lebontod és harmadnapra fölépíted a templomot, szabadítsd meg magad!” (*Mt*, 27,40); „Te, aki lerombolod a templomot és három nap alatt felépíted, mentsd meg magadat, szállj le a keresztről.” (*Mk*, 15,29-30); „Az Emberfiának – mondta – bűnösök kezébe kell kerülnie, fölfeszítik, de harmadnap feltámad” (*Lk*, 24,7); „Bontsátok le ezt a templomot, és harmadnapra fölépítem.” (*Jn*, 2,19). – Ily módon már a cím megváltással, feltámadással kapcsolatos elvárásokat kelt.
- *Hajnalfele*: „(...) a hét első napjának hajnalán (...)” (*Mt*, 28,1); „A hét első napján kora reggel, napkeltekor kimentek a sírhoz.” (*Mk*, 16,2); „A hét első napján kora hajnalban (...)” (*Lk*, 24,1). – A *hajnalfele* ilyenformán elementáris erejű változásokat vetít előre, amit tovább erősítenek a T'-öt domináló perfektív igék (lásd még a 4.1.2. alatt).
- *'Természeti jelenségek'*: „Erre a templom függőnye kettéhasadt, felülről egészen az aljáig, a föld megrendült, sziklák repedtek meg, sírok nyíltak meg és sok elhunyt szentnek feltámadt a teste (...) Hirtelen nagy földrengés támadt” (*Mt*, 27,51-52, 28,2). – Illetőleg a szeged környéki nagytáj archaikus imádságai *A kösziklák meghasadnak* című darabjából:

mert a magas fák lehajlanak,
a kösziklák meghasadnak,
a fényes nap besötétedik,
a madarak énekléseik elfelejtik.

- *Legyőzte a halált*: „Nincs itt. Feltámadt, ahogy előre megmondta.” (*Mt*, 28,6); „Miután a hét első napjának reggelén feltámadt, először Mária Magdolnának jelent meg (...)” (*Mk*, 16,9); „Miért keresitek az élőt a halottak között? Nincs itt, feltámadt.” (*Lk*, 24,5). – A K07 mint a K06 variánsa egyfelől erősítő szerepű, másfelől a latin nyelv méltóságával mintegy hitelesíti a feltámadás mozzanatát.
- *Az implicit exoforikus 'humán / transzcendens elemek'* referensei a történelem apokaliptikus, verbálisan nemigen minősíthető poklának, poklainak ál-

dozataiként, 'imitatio Christi'-ként nominalizálhatók (vö. SZÁVAI DO-
ROTTYA: 1996. 32).

7.2. A T' a krisztusi áldozatot a ravensbrücki halálgyár, a második világháború, tá-
gabban a történelem valamennyi pokla vértanúinak sorsába transzferálva juttatja kifeje-
zésre – a megváltás misztériumába vetett biztos hittel emelkedve felül e (kollektív) bü-
n(ök)ön.

8. Interpretáció és illusztráció

8.1. Minthogy Pilinszky János versét a ravensbrücki láger közvetlen élménye, Kondor Béla alkotását (lásd T'') pedig Pilinszky költeménye ihlethette, az (1. ábrán látható) illusztrációt a T' sajátos, fekete-fehér ikonografikus interpretációjaként közeli-
tem meg, a T' és a T'' (lehetséges) korrelációira koncentrálni.

8.2. A T'' kompozicionális súlypontja az illusztráció felső harmadában elhelyez-
kedő – szögesdrót 'koronához' (tövískoszorúhoz?) vagy sötét napkoronghoz, esetleg
füstgomolyaghoz hasonlítható – „hamuszín” folt.

8.3. A T'' domináns elemei a „hamuszín” folt felé ív(ek) mentén emelkedő keresz-
tek. E keresztek mintegy kiszakadnak az őket keresztülfonó drótkerítés fogságából,
amely alul egy épületcsoportot kerít körül. Az „egek” felé 'emelkedő' keresztek körvo-
nala 'ekvivalens'-nek tekinthető a T' feltámadás-motívumával.

8.4. Az épületek kontúrjai kicsik, de kivehetőnek látszó elemeik: a kémény, a ku-
polatető és az alacsony barakktábor. A T' és T'' korrelációi alapján: a T''-ön felismer-
hető épületkomplexum haláltábor, amit a *ravensbrücki* kifejezés is motivál.

8.5. Az épületegyüttes mögött erőteljes, sűrű vonalakkal megrajzolt sugárnyaláb,
„fény” látható, mely emlékeztet a vallásos képeken gyakori – Krisztust vagy valamely
szentet övező – dicsfényre. E sugarak összekapcsolhatók egyfelől a T' „hajnalfele” hatá-
rozójával, ami szintén a feltámadásra utal(hat) (lásd például a 7.1. alatt), másfelől k03
szimbólumú kommunikációegységének szinesztéziás „fény” elemével.

8.6. A T''-öt domináló „hamuszín” folt körül emberi kezek, kézfejek – gyakran ki-
csavarodott, természetellenes tartásban – nyúlnak a magasba. A kereszteken átfutó, len-
dületos vonalak áthatolva a „hamuszín” folton, 'mozgásba' hozzák a levágott kezeket,
azt a benyomást keltve, hogy „szél támad”, s megemelkedik, „fölszeng a világ”, a kompo-
zíció egésze. (Ezt felerősíti az a tény is, hogy a T'' jobb alsó negyede szinte teljesen
'üres'.) Az „egek” felé nyúló, kicsavarodott kezek a ravensbrücki láger (egykori) lakóit,
a holokauszt áldozatait képvisel(het)ik, akik a T'-ben az implicit exoforikus elemek no-
minalizációjával „imitatio Christi”-ként vannak jelen. Az ikonografikus interpretáció
megváltó dinamikája őket emeli a T'' kompozíciójának csúcsára.

8.7. Az ismertett grafikus ikonikus elemekből álló képi konfiguráció kontextspe-
cifikus szemantikai architektónikáját a T'-ével analóg módon lehet verbalizálni. Rövi-
den: a T''-ben nem annyira a holokauszt borzalmait jutnak kifejezésre, mint inkább a
szörnyűségeken felülemelkedni képes, a minden poklokat legyőzni tudó humanizmus /
transzcendencia.

Ebben a fejezetben, miként azt a bevezetésben jeleztem, Pilinszky János *Harmad-
napon* című költeménye deskriptív-explikatív strukturális interpretációjának aspektusait

kísértem meg vázlatosan bemutatni a szemiotikai textológia elméleti keretében. Az interpretáció eredményeit Kondor Béla „Illusztráció Pilinszky János *Harmadnapon* című verséhez” grafikájának kommentálásával igyekeztem elmélyíteni. S ha a (szöveg)interpretáció és az illusztráció valamennyi releváns elemét nem is sikerült hiánytalanul feltárnom, és maradéktalanul egymásra vetítve számba vennem, remélem, hogy munkám így is hasznos szempontokkal és adalékokkal szolgálhat a két mű értelmezéséhez, illetőleg a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok (2) / 'Kp + Vb' jelű altípusának (lásd a *Bevezetésben* az 1. táblázat negyedik sorát) alaposabb megismeréséhez és adekvát elemzéséhez.

Jegyzetek

1. A jelen fejezet alapját a VASS – BARTHA: 1998. képezi. Közreműködéséért ezúton is szeretnék köszönetet mondani volt hallgatónak.

Vázlatok a költészet forrásvidékein

Néhány (f)irkalap Nagy László Képes Krónikájából

Nyúlhat a virág

0. A költészet forrásvidékein

A jelen fejezet hármasszoros kötöttségű. Egyrészt a Nagy László-i életmű sajátosságainak feltárására irányuló korábbi munkáim sorát folytatja (VASS: 1990., 1991. stb.), másrészt a verbális és képi összetevőkből felépített kommunikátumok tipológiai sajátosságaival kapcsolatban PETŐFI nyomán (PETŐFI: 2001.) felújított itteni vizsgálataimhoz kötődik, harmadrészt pedig új kutatási (rész)területet ígér.

1. Nagy László Képes Krónikájáról és megközelítésmódjáról

Ezen új terület kutatási objektumai (f)irkalapok Nagy László *Kísérlet a bánat ellen* című (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980.) „gyönyörűsége Képes Króniká”-jából. A kötetet a költő özvegye, Szécsi Margit állította össze, s összesen 215 füzetlapot tartalmaz *verscímcímekkel* vagy csupán *rajz, szöveges rajz* stb. megjelöléssel. (Lásd még a 2. fejezetben a 0.4. alatt.)

Vázlatok, változatok, firkák. Alkalmassint szinte a priori gondolat(foszlány)ok, töredék gondolatok vagy nagyobb egységek (közel) egyidejű verbális és vizuális reprezentációi, -variánsai. Amilyeneket Netti(nike) digitális irkáiban vagy könyvtári könyvek számarfüles margóin láthatsz, olykor a vizsgadolgozatok pecsétetes piszkozatívein is. „Ha valaki végiglapozza ránc maradt spirálos füzetét – írja Csoóri Sándor –: a versek, a műfordítások műhelynaplóit, a javított, az összefirkált kéziratlapok tömkelegét (...) egy újfajta napló titkaiba pillanthat bele. Egy metaforikus naplóéba, amely szinte képszerszerűen eleveníti meg a versért folyó, változatos napi küzdelmeket” (CSOÓRI: 1980b. 5).

A „képes krónika” a költészet forrásvidékeire kalauzolja az olvasót. Bővizű, termékeny, de szinte földérintetlen tájak. A kéziratlapok, a tények elfogulatlan elemzése és egybevetése betekintést nyújthat az 'alkotás grammatikájá'-ba, legalább abban a sávban, amelyet az adatok kiparcelláznak. Az eszközeink persze nem tökéletesek, ez azonban legfeljebb csak részlegesen zavarhatja a terepmunkát. Ha működik az anyagmegmaradás törvénye, működik a gondolat-megmaradásé is, a praxis és a teória pedig jóváírják a mérleget.

A művek általában mint az alkotási folyamat eredményei kerülnek az olvasó, az elemző diák vagy a kutató asztalára. A 'késztermék' strukturáltsága, kiegyensúlyozottsága, szimmetriái gyakran elfedik a „versért folyó, változatos napi küzdelmek” processzusát, fogantatásuk, kihordásuk és megszületésük mozzanatait. Pedig az interpretatív kom-

munikatív akció sem ér véget akkor, amikor a befogadó behajtja a verset, és visszatér a könyvet a polcra.

A (f)irkalapok ebben a procedurális megközelítésben bizonyosan kommunikátum(ok)nak tekinthetők.

2. Hét vers és vázlatok

Itt összesen hét verset választottam ki Nagy László életművéből, amelyekhez (f)irkalap vagy (f)irkalapok társulnak. Ezek a gyűjteményes kötetbeli (NAGY: 1988.) sorrendjükben a következők: *Lehetőségek* (439), *Gábor* (459), *Új évszak jön* (509), *Verseim verse* (551), *Elhúllt bolondok nyomán* (552), *Balassi Bálint lázbeszéde* (555) és *A genszterekhez* (631).

Változataik együttesében mindegyik multimediális kommunikátum. A verbális és képi összetevőből felépített alkotások PETŐFITől kidolgozott tipológiai keretében az (1) / 'Kp + Vb' altípusba tartoz(ná)nak (lásd a *Bevezetésben* az 1. táblázat második sorát), ahová például Kondor Béla illusztrált versei is. Az altípus jellemzőit lásd a 3. fejezetben az 1. alatt.

A füzetlapok verbális nyelvi anyagát adott esetben releváns részleteiben, máskor teljes egészében (esetleg csak egy-egy főlétesnek tűnő vagy ismétlődő rész elhagyásával) igyekszem lejegyezni, majd vázlatosan kommentálni. A lejegyzés célja a kézírásos verbális elemek, egységek láthatóvá-olvashatóvá tétele (e helyütt 'nagyítás'-a is). A szövegűség érdekében célszerű néhány egyszerű jelölést bevezetni a kinyomtatott (végleges) változat vehikulumával nagyjából megfeleltethető chirografikus szövegűhely(ek)en / variáns(ok)on / részlet(ek)en. A folyamatosan írt szövegűszelvények sorrendje általában jól nyomon követhető, az áthúzások, betoldások stb. kronológiai sorrendjével kapcsolatban azonban – topológiai adottságaik és jellegük alapján – inkább csak feltételezéseink lehetnek. A véglegessel megegyező verbális nyelvi elemeket e fejezet alapszedés-típusával azonos karakterekkel szedtem, a kisebb eltéréseket az alapszedés-típus *kurzíválásával* jelöltem, a végleges változatban nem szereplő elemek megkülönböztetésére pedig *más betűkészlet szolgál kurzív* szedéssel. Szükség esetén a szövegváltozatokat görög kisbetűkkel, a sorváltozatokat pedig sorszámuk felső indexelésével („”) is elkülönítettem. Amikor az adatokat egymáshoz rendelve táblázatban közlöm, a versek vehikulumát a soremelések miatt kismértékben eltér a nyomtatott (gyűjteményes kötetbeli) formájuktól. A jelölések¹ a következők:

- „*...*”: inkább csak valószínűsített vagy valószínűsíthető verbális elem(ek);
- „*?*:”: rekonstruálhatatlan(nak), kibetűzhetetlen(nak) (tűnő) verbális elem(ek);
- „...<”: beszűrt / betoldott, olvasható verbális elem(ek) vagy javítás(ok);
- „>?<”: beszűrt / betoldott, nem olvasható(nak látszó) verbális elem(ek);
- „<...>”: (vízszintesen) áthúzott vagy fölülírt, olvasható verbális elem(ek);
- „<?>”: áthúzott vagy fölülírt, nem olvasható(nak látszó) verbális elem(ek).

2.1. A – HAT/-HET hatóköréről (Lehetőségek)

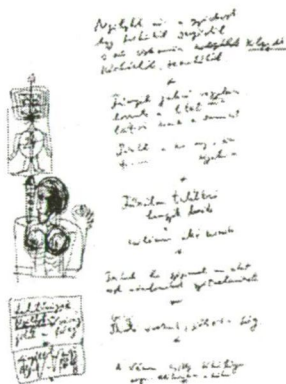
A *Lehetőségek* a *Medvezsoltár* című ciklus (1967 – 1973.) egyik darabja. Kézírásos változatait, 1973-ból, lásd az 1. ábrán (NAGY: 1980b. 146).

LEHETŐSÉGEK

Nyílhat a virág

Jöhet a féreg

2.1.1. A 60-as, 70-es évek fordulójára a költő túljutott a hosszúversek formai és tematikai lehetőségein. Lírájában fölbukkannak „(...) olyan rövid versszerkezetek – írja TOLCSVAI NAGY GÁBOR –, amelyeket korábban egyáltalán nem lehetett olvasni Nagy Lászlótól, s amelyek tömörségük, epigrammatikus jellegük kényszerítő ereje révén már nem a vizuális imagináció kifejtő, leíró beszédmódjában működnek, hanem az anyagi-érzéki összetevőt a legelemibb szintre vonják vissza” (TOLCSVAI NAGY: 1998. 134). Ilyen költeményei például a *Záróra*, *fejlövés*, az *Én vacogok már* (ezek elemzését lásd VASS: 1991b. 71 kk.). Ilyen a *Lehetőségek* is.

1. ábra

2.1.2. A *Lehetőségek* című (f)irkalapon (az 1. ábrán) egy női portré látható, fölötté sematikus figura, mellettük a *Lehetőségek* lehetőségei. A verbális és a képi elemek között egykönnyen nem létesíthető motiválható kapcsolat.

2.1.3. Az 1. ábrán látható füzetlapról öt *lehetőséget* jegyeztem le, topográfiai sajátosságaikra alapozott feltételezéseim szerint keletkezésük sorrendjében.

- (α) *Tested ha gyönyörrel nem etet
csak rám *? gyötrelmeimet.*
- (β) *Bimbó > Virág < növekszik, jöhet a féreg.*
- (γ) *A Vénusz csillag *? fénycsík
*arany *? *karika a tóban*

- (δ) *Kinyílt a virág*
Eljött a féreg.
- (ε) <Kinyílt a> >Nyílnak a< virág *.*
jöhet a féreg

E lehetőségek közül az (α) a *Gábrriel* című költeménybe került át (lásd 2.2.). A (β) következtető utótagú mellérendelt összetett mondatként tematizálja a végleges változatot. Az első tagmondata az ok / előzmény, a második az okozat / következmény, vagyis egymáshoz elég egyértelműen a *tehát, hát, így, ezért* grammatikai kötőszókkal explikálható relációban kapcsolódnak. Analóg a helyzet a (δ) esetén is. A (γ) metaforája egybejátssza az 'égi' és a 'földi' ('tavi') lehetőségeket, az (ε) pedig gyakorlatilag azonosnak tekinthető a végleges változattal. A *Lehetőségek* cím (aláhúzáva) csak a (δ), illetőleg az (ε) fölött olvasható.

Többféle következtetés hozzárendelését, illetőleg ironikus interpretációt jószerével csak a végleges kétsoros tesz lehetővé. Mindez lényegében egy közvetlenül a mikro-összetevők szintjén végrehajtott javításnak köszönhető: éspedig a ható ige alkalmazásának. Ez egyrészt nyelvtanilag is az alapigével megnevezett cselekvés *lehetőségét* fejezi ki, másrészt minimálisan fellazítja a (β) kapcsán tárgyalt egyértelmű relációt, ami így már inkább választó, mint következtető jellegű, ekként mégiscsak adekvátabb a tematikával.

2.1.4. Más megfogalmazásban: adott esetben egy akár a mikroegység-összetevők szintjén elvégzett javítás is előidézheti nemcsak a mikro-, a közép- és a makroszint, hanem a szövegegész formai és szemantikai felépítésének, organizációformáinak (itt főként a relacionálisnak és az inferenciálisnak) a (jelentős, lényegi) megváltozását. (A szövegszintek, a kompozícióegységek és a kommunikációegységek, valamint a szemiotikai textológiai organizációformák fogalmával kapcsolatban lásd például PETŐFI: 1991. 11 kk.).

2.2. De a 'de' nemde nem 'de'? (Gábrriel)

A *Gábrriel az Ajándék* című ciklus (1967 – 1973.) egyik darabja. Rajzos versvázlatát a 2., kézirátát pedig a 3. ábra (mindkettő 1970-ből való) mutatja (NAGY: 1980b. 28, 29).

GÁBRIEL

Világos nappal viola
cirmolja mackó-pofámat.
Jön a tündér s nem hoz gyönyört,
csak vékonyka nyálat.

Gyönyört ha nem ad,
okot ad hogy utáljam.
Ingatom árva medve-fejem
s mennydörög a májam.

Úristenem, fujj az égből
ágyékomra dérből fátyolt.
Gyönyört ha nem ad:
megszületése is kár volt.

Lovam szeme véres oltárt,
sarkantyúm szitkot sugároz.
Gyönyört ha nem ad:
elrobogok szilaj banyámhoz.

2.2.1. A költemény Báthori fejedelem féktelen szenvedélyét juttatja kifejezésre. „Ez az ösztönmélyi erotikus vadság – írja GÖRÖMBEI – önportréban, monológban nyilatkozik meg, így létmélységű érvelésjellege is van, az ösztönös életszemlélet sodró erejét is érzékelteti (...)” (GÖRÖMBEI: 1992. 301).

2.2.2.1. A 2. ábrán látható vázlaton markáns férfiprofil: metszett vonások, férfiasan nemes megindulás. Előtte visszahorkanó mén. A lap alján az első versszak 'kezdetei' olvashatók. Ez a versszak (a már ismertetett jelölésekkel) a következő:

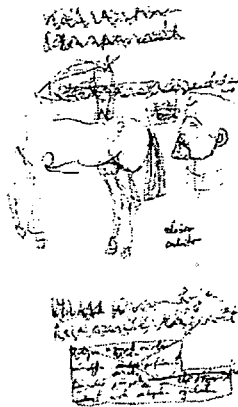
Világos nappal viola
súrolta »súrolja« medve »mackó«-pofámat
*tündér jön, de ** <gyönyört> »nem hoz gyönyört«*
<ereszt> csak vékonyka nyálat.

2.2.2.2. A 3. ábra kézirata két helyen tér el a végleges szövegtől, mind a kétszer a harmadik versszakban. Az egyik eltérés az, hogy az egy kompozícióegységet alkotó sorpárok itt még fordított sorrendben szerepelnek. A szemiotikai textológia terminus technicusaival úgy is mondhatni, hogy alapjában véve csak a szóban forgó egységek elrendezettsége (konfigurációja) változott meg a szöveg kompozíciójának makroszintjén. A másik pedig az, hogy a „dérből” elem helyén a „hideg” elem állt, azaz:

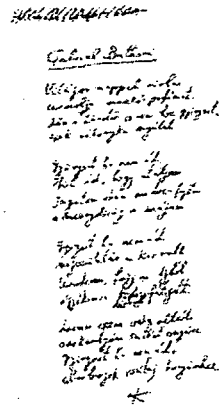
*Gyönyört ha nem ad:
megszületése is kár volt.
Úristenem, fujj az égből
ágyékomra <hideg> »dérből fátyolt.*

2.2.3.1. A korábbi előzmény (lásd 2. ábra) „de” kötőszóval explikál ellentétet. BÉKESI IMRE interpretációs keretében az ilyen jellegű oppozicionális konstrukció a következő utótagú ellentét *de... (te)hát* kötőszóegyüttessel alakult típusát képviseli, amelyben az okozatiság oki része áll közvetlen ellentétben az előtaggal, s amelynek alapképlete (vö. BÉKESI: 1993. 114 és kk.):

(A de (C tehát B))

2. ábra

3. ábra

A fenti konstrukciótípusnak – elvileg – sorrendi változata a *de... mert* kötőszó-együttessel alakult megokolt utótagú ellentét, amelyben az oksági viszony okozati része áll közvetlen ellentétben az előtaggal, s amelynek alapképlete (vö. BÉKÉSI: 1993. 84 és kk.):

(A de (B mert C))

A korábbi előzmény rekonstruált gondolatmenete a következő lehetett (a nyilak a transzformációk irányát mutatják): „tündér jön” → „Jön a tündér”, „de *?* <gyönyört> nem hoz gyönyört” → „s nem hoz gyönyört”, *tehát / ezért* „okot ad, hogy utáljam”. Sőt, ha a harmadik versszak kompozícióegységeinek sorrendjében nem történik változás a kézirat sorrendjéhez képest (lásd 2.2.2.2. alatt), akkor az okozati lánc kvázi közvetlenül folytatódik vagy legalábbis folytatható így: *tehát / ezért* „megszületése is kár volt”, amit lényegében egy újabb okozat követ: *tehát / ezért* „fujj az égből / ágyékomra (*hideg* →) dérből fátyolt”. Ez azonban szemantikailag 'inkompatibilis' a megelőző okozatokkal. Feltevésem szerint az így rekonstruált láncolatot szakíthatta meg a költő a harmadik versszak kompozícióegységeinek végleges változatbeli sorrendjével, aminek eredményeként a „Gyönyört ha nem ad: / megszületése is kár volt” sorpár már nem a szóban forgó oksági lánc okozati folytatásaként jelenik meg, hanem (a következtető viszonyt 'megfordító') megokoló utótagként, s így az „Úristenem, fujj az égből / ágyékomra dérből fátyolt.” előtag okát fejezi ki. Elvileg mintha az (A de (C *tehát* B)) következtető utótagú ellentétnek az (A de (B mert C)) megokolt utótagú sorrendi változata rajzolódna ki. Mindenestre határozottabbá vált a lírai én 'fohász'-a Istenhez egyrészt, másrészt nemcsak a szemantikai 'inkompatibilitás' szűnt meg, hanem nyílt egy új asszociációs mező is. Az utolsó stófa analóg struktúrájú a harmadik versszakkal.

2.2.3.2. Ami a „*hideg*” → „dérből” csere formai következményét illeti, a minőségjelző helyére lépő eredethatározói elem már a versmondattól szintjén működik, s szemben a

jelző szerkezettag szintű szerepkörével, mondatszintű hatáskörrel motiválja a környezetét. Ami pedig szemantikai következményét illeti, tudvalevő, hogy Nagy László költészetében talán a leggyakoribb motívum a *hó* szócsoporthoz, amelybe a „dér” és a „hideg” is beletartozik (lásd például VASS: 1987/1988. 112).

A *dér* és a *hideg* rendszerszerű jelentései a következők (MÉrtKSz: 224 és 543):

dér fn 1. A 0 C° alá lehűlt talajra, tárgyakra apró jégkristályokban lecsapódó párából keletkezett csapadék. 2. *irod* Az öszülő haj (színe). *Megüti a ~ a fejét, a haját*: öszülni kezd. [?]

hideg I. mn 1. Alacsony(abb) hőmérsékletű. ~ víz; ~ éjszakák. **Szh**: ~, *mint a jég*. | A fázás érzetével jár. ~ *verejték*. | ~ *vérű*: alacsony és a környezethez igazodó testi hőmérsékletű <állat>. | (Már) nem meleg, kihűlt. ~ *ez a leves*. | Amit nem melegítve fogyasztunk. ~ *vacsora*. 2. **Műsz** *Ipar* Melegítés, izmítás nélküli, ill. így készített. ~ *tömés*; ~ *hullám*: a fodrásziparban vegyszerrel így készített tartós h. 3. Meleg érzelmek, szeretet, szenvedély híjával lévő. ~ *arc, fogadtatás*; ~ *nő*: *átv is* nemi kéjt nem érző nő; *se ~, se meleg*: a) az állásfoglalástól tartózkodó; b) közönyös; c) közömbös. 4. **Műv** A kék v. az ibolya felé hajló <szín, fény>. ~ *tónusú kép*. [...]

A hó-motívum kontextuális jelentései Nagy László lírájában pedig ezek: 1. 'hóval borított, befedett valami'; 2. 'a világ hideg, rideg keménysége', 3. 'a lírai én belső világa, illetve annak határai', 4. 'a lírai én viharos érzelmei, felháborodása, haragja', 5. 'külső körülmények okozta fájdalom, kín', 6. 'külső körülmények okozta gond, baj', 7. 'szűkebb és / vagy tágabb, hideg, rideg, rendszerint ellenséges környezet', 8. 'a külvilág hideg, rideg, fenyegető, ellenséges erői, hatalmai; gonoszság', 9. 'elmúlás, megsemmisülés, pusztulás, halál', 10. 'semmi; megváltás'. (Vö. VASS: 1990. 51.) A kilistázott jelentések közül bármelyiket használjuk is föl a „dér” összetevő kontextualizálásához, rendszerszerű értelmével erőteljesebbé teszi a lírai én szitokszavait, mint a „hideg” elem.

2.2.3.3. A „cirmol” ige nem tagja a „magyar irodalmi nyelv és a mai magyar beszélt nyelv” (MÉrtKSz: V.) szókészletének. Sem az MÉrtKSz, sem az MNYÉrtSz nem tartalmazza. A tájszótár így explikálja a jelentését (B. LÖRINCZY (főszerk.): 1979. 712):

cirmol ts ige *círmol* (Gyergyó-vid. 1402: 83: szid.

|| Ö: *el~*, *le~*, *meg~*.

Azt hiszem, hangulatilag jobban illeszkedik a vers szövegébe, mint előzménye, a „*súrol*” ige.

2.2.4. Rekonstruálható revíziók tehát a szöveg mikro- és makroszintjén történtek. A mikroszintűek egyrészt módosították a logikai viszonyokat a mezoszinten: *de* → *s*, *s* ez, ha áttételesen *s* más mértékben is, mint a *Lehetőségek* esetén (vö. a 2.1.4. alatt), hatással

lehetett a makrojavításra, lásd a harmadik versszakot alkotó kompozícióegységek cseréjét (a 2.2.2.2. alatt); másrészt viszont inkább hangulati, stilisztikai jellegűek (például *sírol* → *círmol*). Mindez természetesen fordított sorrendben is végbemehetett, ennek nyomán követésére azonban nyilvánvalóan – s tegyük hozzá: szerencsére – nincsenek és nem is lesznek eszközeink, módszereink.

2.3. „Költészet nélkül csak félszárnyú lenne az emberiség.” (Új évszak jön)

Az *Új évszak jön* a *Versben bujdosó* című ciklus (1967 – 1973.) nyitó verse. Az 1970-ben készült rajzos vázlatát lásd a 4. ábrán (NAGY: 1980b. 22).

4. ábra

2.3.1. Nagy László hitt a szó erejében. A *küldetés* című költői prózájában például így vall erről: „A költészet természeténél fogva, tehát eredendően hordozza magában a küldetést, eszményi célja van (...) minden igazi versből sugárzik, vibrál a küldetés. Izgat, vagy lázít a jóért, pörlekedik a rosszal és elfogult mindig. Nyugtalanul elégedetlen másokkal és önmagunkkal. Akár komor, akár pajkos, az emberit fejezi ki folyton. S mert rámutat az embertelenre, elkészíti helyét az emberinek (...) Ezt alázattal mondom, de kihívó meggyőződéssel állítom, hogy költészet nélkül nem jut el az ember az eszményi jövőbe, amiről nemcsak a költők álmodoznak. Költészet nélkül csak félszárnyú lenne az emberiség.” (NAGY: 1979a. 63). Az *Új évszak jön* ennek a hitnek a megkérdőjelez(öd)ését, megrendülését juttatja kifejezésre, talán először az életműben.

2.3.2. A költemény kéziratán (a 4. ábrán) a javított, áthúzott szövegrészek mellett férfitörtré, ló, alatta két rózsablaabszerű ábra meg egy pénisz. A képi konfiguráció elemei és a költemény egységei között említésre érdemes összefüggést nem véltem fölfedezni.

A (f)irkalapon tulajdonképpen két variáns látható: az (α) jelű, mely az 1. táblázat középső oszlopában olvasható, minden bizonnyal korábbi, mert átlósan is át van húzva, a második, (β) jelű változat a tükör jobb margója mentén olvasható. A variánsok sorváltó-zatait a könnyebb egybevetés érdekében hozzárendeltem a végleges változat (lásd az 1. táblázat bal oldali oszlopában) soraihoz.

ÚJ ÉVSZAK JÖN	(α)	(β)
1 Új évszak jön, betűk vetése,	1 Új évszak, >ez< a költészeté.	1' <Új évszak ez, a költészeté.>
	2 <Kezdődik, hiszem hittelen,>	2' >Új évszak <ez> >jön<, betűk vetése,
2 vesztése húsnak, forróságnak.	3 mert hova jutottam, sehova	3' <húsnak vetése, vérnek, lángnak>
	4 színtelen seholba, semmibe,	4' <vetése> >vesztése< húsnak, forróságnak.<
	5 <nem a kincshez, boldogulásához>	
	6 halálosan pusztá papírhoz.	
3 Vetközném inkább életemet	7 Vetközném inkább <húsomat> >izmainak<	5' Vetközném inkább <izmain> >*forróságom*< >életem<
4 vadaknak valódi mezőben	8 vadaknak valódi mezőben	6' vadaknak valódi mezőben
5 vagy az ágyban sörényeseknek.	9 vagy az ágyban sörényeseknek	7' vagy az ágyban sörényeseknek
6 Mert hova jutottam – sehova,		8' Mert hova jutottam, sehova,
7 színtelen seholba, semmibe,		9' színtelen seholba, semmibe,
8 halálosan pusztá papírhoz.		10' halálosan pusztá papírhoz.
	10 <vagy a csöndnek>	11' <Vérpadja a csöndnek, az is édes,>
	11 >mert tán< *édes* az önkéntes rombolatás	12' <áhitom vissza tegnapom.>
9 Tegnapok vérpad-édességű		13' Tegnapok *?*-édes-ségű
10 csöndje megrendül, más lesz a kín:		14' csöndje *megrendül*, más ma a kín,
11 hátba löksz, teremtés, terrorizálsz,	12 ha a teremtés <kény-szere fáj>,	15' hátba löksz, teremtés, terrorizálsz,

12	ó, te szivárvány- szoknyás mozdony,	13	de »terrorizál«.	16'	ó, te *szivárvány- szoknyás* mozdony,
13	görgetsz lassúdan magad előtt			17'	görgetsz lassúdan magad előtt,
14	s bennem a bárány- arcú világ	14	<i>Ha a pusztaság fáj, ha a csöndért</i>	18'	s bennem a <i>bárányzó</i> <i>arcú világ</i>
15	megszületik újra, s csak tudnám:	15	<i>bocsánat nincs, én nem akarok</i>	19'	megszületik újra, <i>tudom már</i>
16	a Tejút amino-savai			20'	a Tejút *?* savai
17	mit akarnak, milyen új kölkök lépnek ki a tenger bölcsőiből!			21'	mit akarnak, milyen új kölkök
				22'	lépnek ki a tenger bölcsőiből

1. táblázat

(α) változat (lásd az 1. táblázat középső oszlopában)

2.3.3.1. Az (α) változatban mindössze öt sor egyezik meg a végleges, illetőleg a (β) változat soraival, ha nem is a topológiai megfelelő szöveghelyeken. A 2. táblázatban az (α) szóban forgó sorainak sorszáma középtű látható. A nyilak itt is a transzformációk irányára utalnak: balra a végleges változat, jobbra pedig a (β) megegyező sorainak sorszáma mutatnak (paralel az 1. táblázat elrendezésével).

6 \leftarrow 3 \rightarrow 8'
 7 \leftarrow 4 \rightarrow 9'
 8 \leftarrow 6 \rightarrow 10'
 4 \leftarrow 8 \rightarrow 6'
 5 \leftarrow 9 \rightarrow 7'

2. táblázat

2.3.3.2. Az (α) verziót illető, alighanem leglényegesebb változtatás a 3., 4. és 6. számú sorok 'zárása', aminek következtében a kissé banális 5.: „nem a kincshez, boldoguláshoz,” sor 'törlődik'.

2.3.3.3. A másik, fontos következményekkel járó revízió az (α) 2.: „Kездődik, hiszem hittelen,” sorának törlése. A 3. sor *merttel* bevezetett okhatározói mellékmondata ugyanis a 2. sor állítását okolja meg, tehát azt, hogy a lírai én 'hittelen'-ül hisz, valójában kételkedik az „új évszak”, a „*költészet*” évszakának kezdetében. Minthogy a törlés ezt az ok – okozati viszonyt is eliminálta, az 1. és 3. sorok között 'hiátus' keletkezik, más szóval a bennük kifejeződő tényállások kapcsolata motiválatlanná válik. Az így létrejött 'hiátus'-t valamiképpen ki kell tölteni, például specifikálni kell a felütést, ami maga után vonhatja az időközben – a 3-4. és 6. sorok zárásával – kialakított okhatározói blokk szövegbeli helyének megváltozását is. Ennek megoldása az (α)-ban még nincs meg.

2.3.3.4. A harmadik számottevő változtatás az (α)-t illetően a „csönd”-nek mint ’lehetőség’-nek a hatályon kívül helyezése. Az alternatíva érvénytelenítésének ad abszurd gondolati, nyelvi-poétikai váza, levezetése is rekonstruálható. A „csönd” tudniillik „önkéntes rombolatás”, ami éppen „édes” is lehet akkor, ha „fáj” vagy fájdalmat okoz a teremtés „kényszere”, ’terror’-ja. Így már nemcsak a szónak, a versnek (kizáró) ellentéte a „csönd”, hanem a teremtésnek is. Ami pedig ellentéte a teremtésnek, az egyszerűen mind nihil, „pusztaság” is. S mi van, ha a „pusztaság” is „fáj”, esetleg jobban, mint a teremtés „kényszere”? Mindennek már csak a nyomai találhatók meg a (β) 11’, 12’ sorában.

2.3.3.5. Az (α) 1-ben még „költészet” áll. A szinonimaszótár a következő megfelelőit kínálja föl (O. NAGY GÁBOR – RUZSICZKY ÉVA: 1978. 222):

költészet rég vál poézis; <a költő tevékenységeként> versköltés, versírás | <mint vminek a költői jellege> vál: költőiség, líraiság

(β) változat (lásd az 1. táblázat jobb oldali oszlopában)

2.3.3.6. A (β) változat még őrzi a „költészet” kifejezést, de 2’ sorában már megjelenik metonimikusan körülírt formája, a „betűk vetése”. (Megjegyzem, hogy a népies *betűvetés* jelentése: ’kézzel való írás’, vö. MÉRTKSz: 130.)

2.3.3.7. A (β)-t illető, talán leglényegesebb változ(tat)ás az, hogy az (α) 2.: „Kezddik, hiszem hittelen,” sorának törlésével létrejött ’hiátus’-t (vö. 2.3.3.3.) először a 3’: „húsnak vetése, vérnek, lángnak” felsorolásával próbálja áthidalni a költő (amelynek révén a lírai én azonosul is a költészettel). Ez azonban még így sem „új évszak”, hanem új zsácutca. A felsorolás erőtlenné bizonyulhatott, a „vetése” megváltoztatásával törli is a 4’-ben: „<vetése> ’vesztése’ húsnak, forróságnak.” A „vesztése” ugyanis a felsorolás elemeit („hús” stb.) végeredményben kauzális viszonyba állítja a felütés elemeivel (a „költészet”-tel). S itt egy következtető utótagú oppozicionális konstrukció (lásd a 2.2.3.1. alatt) és egy megokoló utótag relációjában ismét a BÉKESI-féle interpretációs modell kapcsolattípusait vélem körvonalazódni.

2.3.3.8. A 8’ → 6.: „Mert hova jutottam” (lásd 2. táblázat a 2.3.3.1. alatt) kontinuuussá s több szempontból is motiválhatóvá válik. Mert már nem csupán a lírai én kételeyeit indokolja meg, mint az (α)-ban, sőt nem is csak a szó erejét, a költészet hatalmát kérdőjelezi meg, hanem kétségessé teszi a lírai én egzisztenciáját, egyáltalán életlehetőségeit is. Hozzájárul ehhez az is, hogy a korábbi „húsom”, „izmain” kifejezéseket az 5’ → 3. sorban az „életem” kifejezés váltja föl.

2.3.3.9. A „teremtés” azonban nem ismer irgalmat: „a bárányzó arcú → bárányarcú világ / megszületik újra”. A (β) 14’ sorában szereplő „ma” és 19’ sorában szereplő „tudom már” kifejezések mintegy aktualizálják a lírai én élethelyzetét, ugyanakkor bizonyos szempontból le is zárják a költeményt, de összhangban állnak a felütés „ez” névmási elemével. Ha azonban e névmást felváltja a „jön” a felütésben (és a címbe is), nyilvánvaló ellentmondás keletkezik közöttük. Valószínűleg ez a magyarázata annak, hogy a vég-

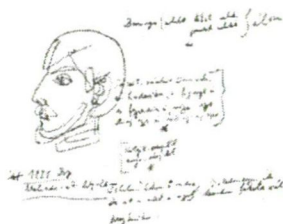
leges változat megfelelő szöveghelyein már a „lesz” és a „csak tudnám” kifejezések állnak, a költemény előnyére.

2.3.4. Itt is tapasztalhatni tehát a szöveg valamennyi szintjével kapcsolatba hozható inkább értelmi-logikai és inkább stilisztikai jellegű javításokat is.

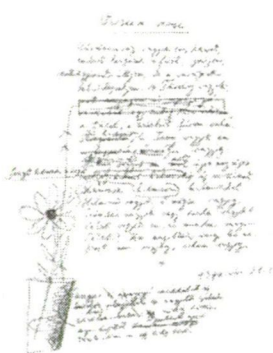
2.4. „Egyelőre trampli” (Verseim verse)

A *Verseim verse* az *Így írlak versbe* című ciklus (1973 – 1977.) nyitó darabja. Az 5. ábrán látható (korábbi) vázlat a 'képes króniká'-ból való (NAGY: 1980b. 197), a 6. ábrán látható pedig a *Szárny és piramis* kötetből (NAGY: 1980a. 111). Mindkét vázlat 1976-ban készülhetett.

2.4.1. A *Verseim verse* című költeménytől kezdve a költő naplófeljegyzései is seíthetők a terepmunkát. *Krónika-töredék* címmel kiadott naplóját (NAGY: 1994.) 1975 februárjától vezette többé-kevésbé rendszeresen, az utolsó bejegyzés dátuma: 1978. január 29. Ebben az időszakban még vagy 70-80 verset ír Nagy László, amelyek közül többet is 'lereferál' a feljegyzései között.

5. ábra

6. ábra

A *Verseim verse* első említésekor (1976. december 21.) a következő olvasható a naplórészletek közt (NAGY: 1994. 339):

december 21., kedd

Írom a *Verseim versét*. Nagy leszámolás. Egyelőre trampli. Majd megszorítom nagyon.

2.4.2. Az 5. ábrán balra férfifej, mellette néhány, a végleges változattal lényegében megegyező sor, fölül zárójelben ez áll: „...lélet vetek / perelek veletek”. A 6. ábrán pohár víz, benne a virág. Ez az előzmény elég közel áll a végleges változathoz, csupán egy-

két javítást és betoldást látni a lapon. A szöveg itt még kisbetűkkel szerepel, néhány nagy kezdőbetűs allegorikus elemtől (*Akarat, Törvény, Fény* stb.) eltekintve, és interpunkció tagolja. Az írásjelek utólagos törlése (két kérdőjel kivételével) többféle értelmezést is lehetővé tesz (lásd PETŐFI – VASS: 1993a. 91). Dátum is olvasható a lapon, 1976. dec. 21-2.

A költeménnyel kapcsolatos következő bejegyzés kelte Nagy László naplójában (NAGY: 1994. 339-340) 1976. december. 22.

december 22., szerda

A *Verseim versét* pallérozom. Sűrítennem kell. Nagy pesszimista vers lesz ugyanis. Késébe vonja az eddigi fejlődést. Sőt, véteknak tartja. Valahol, lehet, mikor a fáról lejtöttünk, kezdődött minden rossz. Állatnak kellett volna maradnunk, az állat jobb, mint az ember. – Ronda nagy képmutatás ez a karácsony is.

Végleges formájában 1997. január 17-én gépelte le versei versét a költő (vö. NAGY: 1994. 355).

VERSEIM VERSE

KÍVÁNC SISÁG VAGYOK ÉN AKARAT
EMBERT LEIGÉZEK A FÁRÓL JÁRJON
SZÁLEGYENEST ÁLLJON DE A VIRÁGNAK
LETÉRDEPELJEN A TÖRVÉNY VAGYOK
ANYA-ODUJÁBÓL NAGYOBB CSALÁDNAK
TÜZÉHEZ IDÉZEM CSILLAG KÖRÉ
TÜZEIT ZÁSZLAIT FÚVOM VALA
ÉN HADASÍTOM A FÉNY VAGYOK ÉN
A FEGYVEREIN IS MÉGSE RAGYOG
HIÁNY VAGYOK ÉN MERT ÚJRA MEG ÚJRA
FÉNYT HALMOZOK CSILLAGOT ÚJ SZERSZÁMOT
HALMOZVA HALMOZOK HALMAZOKAT
HALMOZÁS VAGYOK Ő MÉGSE RAGYOG
TÉVEDÉS VAGYOK? VAGY KÉRDÉS VAGYOK?
VÉTEK VAGYOK ÉN ÉS MINDEN MAGOM
VÉTEK HA MEGÖLTÖK ÜNNEP LESZ AZ
MERT NEM RAGYOG SOHASE RAGYOG

2.4.3.1. A 6. ábrán látható (f)irkalap (tehát a kidolgozottabb változat) anyagát és a PETŐFI – VASS: 1993a. egy részletét (PETŐFI – VASS: 1993a. 90 és kk.) a 3. táblázatba foglaltam. A táblázat (α) jelű oszlopában a (6. ábrán látható) (f)irkalap anyagát tüntettem fel (a már ismert jelölésekkel), félkövérrel emelve ki a költő által használt írásjeleket. A tükör jobb margója mentén hozzárendeltem a költemény lexikai kompozicionális organizációja középszintjének lehetséges egységeit a PETŐFI – VASS: 1993a. tanulmány alapján. Ebben az oszlopban az általunk egyféleképpen tagolt sorok mellett (amelyeket fekete kör jelez) négy olyan blokk található, amely különféleképpen tagolható. Az elsőben, a harmadikban és a negyedikben két-két, a másodikban három tagolási lehetőség olvasható. Ez azt jelenti, hogy ezeket a lehetőségeket figyelembe véve, a költemény közép-

szintje 2×3×2×2, vagyis összesen 24-féleképpen tagolható. Ez a tagolás írásjeleket még nem alkalmaz (eltekintve itt a nyomtatott változatban is megmaradt két kérdőjeltől).

(α)

VERSEIM VERSE I

1	<i>Kíváncsiság vagyok én, Akarat,</i>	•	KÍVÁNCISISÁG VAGYOK ÉN I
AKARAT I
2	<i>embert leigézek a fáról, járjon,</i>	1a	EMBERT LEIGÉZEK A FÁRÓL I
JÁRJON
3	<i>szálegyenest álljon, de a virágnak</i>		SZÁLEGYENEST I ÁLLJON I DE
A VIRÁGNAK
		1b	EMBERT LEIGÉZEK A FÁRÓL I
JÁRJON I
SZÁLEGYENEST ÁLLJON I DE A
VIRÁGNAK
4	<i>letérdepeljen. A Törvény vagyok,</i>	•	LETÉRDEPELJEN I A TÖRVÉNY
VAGYOK I
5	<i><mert anyajogú és apajogú></i>	2a	ANYA-ODUJÁBÓL NAGYOBB
CSALÁDNAK
6	<i><vackából egy csillag köré idézem></i>		TÜZÉHEZ IDÉZEM I CSILLAG
KÖRÉ I
5'	<i>anya- és apajogú vackából is,</i>		TÜZEIT ZÁSZLAIT
FÚVOM VALA I
6'	<i><bűdös> >bűz< odujából <?**></i>	2b	ANYA-ODUJÁBÓL NAGYOBB
CSALÁDNAK
TÜZÉHEZ IDÉZEM I CSILLAG
KÖRÉ
7	<i>>tüvéhez idézem: <egy> csillag köré,<</i>		TÜZEIT ZÁSZLAIT
FÚVOM VALA I
8	<i>a tüvét, a zászlait fúvóm vala.</i>	2c	ANYA-ODUJÁBÓL NAGYOBB
CSALÁDNAK I
TÜZÉHEZ IDÉZEM I CSILLAG
KÖRÉ
TÜZEIT ZÁSZLAIT
FÚVOM VALA I
9	<i><Seregesitem,> >Én hadasítom< a Fény</i>	3a	ÉN HADASÍTOM I A FÉNY VA-
GYOK ÉN I
10	<i><a fegyverein.> >fegyverein is< <Ő></i>		A FEGYVEREIN IS I MÉGSE RA-
GYOG I
	<i>mégse ragyog.</i>	3b	ÉN HADASÍTOM I A FÉNY VA-
GYOK ÉN
A FEGYVEREIN IS I MÉGSE RA-
GYOG I
11	<i>Hiány vagyok <én,> mert újra meg</i>	•	HIÁNY VAGYOK ÉN I MERT
ÚJRA MEG ÚJRA
12	<i><csillag-halmot> >fényt< halmozok,</i>	•	FÉNYT HALMOZOK I CSILLA-

	>csillagot< új szerszámot.		GOT I ÚJ SZERSZÁMOT I
13	Halmozok halmozva halmazokat.	•	HALMOZVA HALMOZOK HAL- MAZOKAT I
14	Halmozás vagyok, ő mégse ragyog.	•	HALMOZÁS VAGYOK I Ő MÉGSE RAGYOG I
15	Tévedés vagyok vagy kérdés va- gyok?	•	TÉVEDÉS VAGYOK? I VAGY KÉRDÉS VAGYOK? I
16	Vétek vagyok én és minden magom	4a	VÉTEK VAGYOK ÉN I ÉS MIN- DEN MAGOM
17	Vétek! Ha megöltök ünnep lesz az		VÉTEK I HA MEGÖLTÖK I ÜNNEP LESZ AZ I
		4b	VÉTEK VAGYOK ÉN I ÉS MIN- DEN MAGOM
			VÉTEK I HA MEGÖLTÖK I ÜN- NEP LESZ AZ I
18	Mert nem ragyog, sohase ragyog.	•	MERT NEM RAGYOG I SOHASE RAGYOG I

3. táblázat

A tagolási lehetőségek közül 10 évvel ezelőtt az 1b, 2b, 3a és 4b változatok tűntek számunkra meggyőzőbbnek (lásd a 3. táblázat jobb oldali oszlopában), a következő motívációk alapján (PETŐFI – VASS: 1993a. 91).

- a 'szálegyenest' minősítés 'jobban illik' az 'álljon', mint a 'járjon' állításhoz;
- bár el lehet képzelni az 'anya-odujából nagyobb családnak' egységet a 'törvény vagyok' állítás minősítőjeként is (lásd 2c), ez a lehetőség számunkra kevésbé elfogadható, mint a másik kettő; e másik kettő közül pedig a 2b tagolás látszik jobb lehetőséget nyújtani a 'csillag' első és másodfokú referenciájának interpretatív meghatározásához;
- a 3a tagolás szerint 'a fény vagyok én' állítás általánosabb jelleget nyer, mint a 3b szerint, és véleményünk szerint 'alkalmasabban' illeszthető a szöveg egésze interpretációjába;
- a 4b tagolás kompozicionálisan (és texturálisan / = paralelisztikusan/) egybehangzóbb a 3a tagolással (lásd „a fény vagyok én”), valamint a „hiány vagyok én” egységgel, mint a 4a.

Az ismertetett választások eredményeként hoztuk létre a versszöveg kompozicionális organizációjának lexikai kommunikációegységeit, majd (preferált) első fokú makroegységeit. Itt csak az utóbbit mutatom be, amely már írásjelek alkalmazásával készült (PETŐFI – VASS: 1993a. 97).

VERSEIM VERSE

KÍVÁNC SISÁG VAGYOK ÉN, AKARAT,
EMBERT LEIGÉZEK A FÁRÓL; JÁRJON,
SZÁLEGYENEST ÁLLJON, DE A VIRÁGNAK
LETÉRDEPELJEN. A TÖRVÉNY VAGYOK,
ANYA-ODUJÁBÓL NAGYOBB CSALÁDNAK
TÜZÉHEZ IDÉZEM, CSILLAG KÖRÉ,
TÜZEIT, ZÁSZLAIT FÚVOM VALA.

ÉN HADASÍTOM, A FÉNY VAGYOK ÉN,
 A FEGYVEREIN IS, MÉGSE RAGYOG.
 HIÁNY VAGYOK ÉN, MERT ÚJRA MEG ÚJRA
 FÉNYT HALMOZOK, CSILLAGOT, ÚJ SZERSZÁMOT.
 HALMOZVA HALMOZOK HALMAZOKAT.
 HALMOZÁS VAGYOK, Ő MÉGSE RAGYOG.
 TÉVEDÉS VAGYOK? VAGY KÉRDÉS VAGYOK?
 VÉTEK VAGYOK ÉN, ÉS MINDEN MAGOM
 VÉTEK, HA MEGÖLTÖK ÜNNEP LESZ AZ.
 MERT NEM RAGYOG, SOHASE RAGYOG.

A nyomdai terminusok szorításában akkortájt sem időnk, sem érkezésünk nem maradt rá, hogy a vers végleges változatát egybevevessük a (f)irkalap anyagával, azt pedig a fenti írásjeles tagolásunkkal. Látom, hogy a mi írásjelhasználatunk, ritkábban a tagolásunk is némiképp eltér a költőtől (az eltéréseket félkövérrel és aláhúzással is igyekeztem kiemelni), többnyire azokon a szöveghelyeken, ahol ennek lehetőségét két vagy három alternatívával magunk is jeleztük.

2.4.3.2. A kéziratlapok egybevetésével nem nehéz észrevenni, hogy mennyit küszködhetett a költő az „anya-odujából” kifejezésért. A vázlatokon a következő variánsai olvashatók (lásd a 3. táblázat (α) jelű oszlopában az 5-6. és 5'-6'. számú sorokat): „*anya-jogú és apajogú vackából*”, „*büddös odujából*”, „*bűz-odujából*”, „*kölyök-odujából*” (az odú mindenütt odu). Az „én hadasítom” helyett még „*Seregesitem*” szerepelt. (A végleges szöveghez képest jószerével ennyi az eltérés a változatokon.)

2.4.4. A 2.4.3.1. alatt bemutatott eltérések a vers kompozicionális organizációjának középszintjén (és részben makroszintjén) regisztrálhatók. Ez az organizációforma a szemiotikai textológia modelljében alapvető fontosságú, hiszen meghatározó módon befolyásolhatja a szöveg szemantikai interpretációját. A *Lehetőségekhez* vagy a *Gábrrielhez* fűzött kommentárokon túl (lásd a 2.1.3., illetve a 2.2.3. alatt) gondoljunk csak „A királynőt megölni nem kell félnek jó lesz ha mindenki beleegyezik én nem ellenzem” típusú megnyilatkozásokra. Némi egyszerűsítéssel: a költő és a mi tagolásunk közt regisztrálható eltérésekből adódó interpretációs különbségek, ha nem is kizárólag, de igen nagy mértékben az interpunkcióval, illetőleg az interpunkció törlésével függenek össze.

2.4.5.1. GÖRÖMBEI ANDRÁS ezeket írja a költeményről: „A *Verseim verse* nagyra törő költői szándékról és annak hiábavalóság-érzéséről egyszerre vall (...) A költői cselekvés hiábavaló, az ember emberré emelése, morális, egyenes gerincű és érzékeny lényre ígézése nem sikerül (...) Az a kétely is megszólal már, hogy vajon nem eleve elhibázott-e az ember javíthatóságának, megválthatóságának hite (...) De észre kell vennünk a keserű tagadásban is a magasabb rendű erkölcsi igényesség feladhatatlanságát, mert keserűségét csak tragikus ironiaként értelmezhetjük (...) A költő kiiktatása csak a vegetatív létszinten vesztglő embernek lenne öröm, mert nem maradna, aki igényességre ösztönözze, aki megzavarja igénytelen vegetációját.” (GÖRÖMBEI: 1992. 272-273.)

2.4.5.2. TOLCSVAINÁL pedig ez áll: „a kezdő »KIVÁNCSISÁG VAGYOK ÉN AKARAT«, »TÖRVÉNY VAGYOK«, »A FÉNY VAGYOK«, a transzcendens fölismerésen alapuló tragikus látásmódban helyezi el a lírai szöveget (s vele együtt) a lírai beszélőt, a középső »HIÁNY VAGYOK«, »TÉVEDÉS VAGYOK? VAGY KÉRDÉS VAGYOK?« a kezdő sorozat határozott értékrendjének a megrendülését jelzi, míg a záró »VÉTEK VAGYOK« kaphat tragikus és

ironikus értelmezést, külön-külön és egyszerre is, elsősorban az »ÜNNEP LESZ« elemmel, amelynek ünnepélyes és egyúttal gúnyos, (ön)ironikus értelmezhetősége a legnyitottabb a szövegben.” (TOLCSVAI NAGY: 1998. 165.)

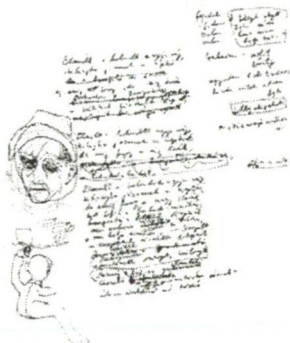
2.5. „Kegyetlenül nekimentem a versnek” (Elhúllt bolondok nyomán)

Az *Elhúllt bolondok nyomán* az *Így írlak versebe* című ciklus (1973 – 1977.) harmadik darabja. Vázlata a 7., kézírata pedig a 8. ábrán látható 1977-ből (NAGY: 1980b. 208, 209).

2.5.1. Nagy László naplórészletei és a füzetlapok anyagának egybevetésével nagyjából kirajzolódnak a vers keletkezésének momentumai, s képet kaphatunk a megformálás műveleteiről, eszközeiről is. Első említése az 1977. április 3-i bejegyzésében olvasható (NAGY: 1994. 389).

április 3., vasárnap

Pár óráig írtam a verset, nem tudom, mi sült ki belőle, egyelőre jól megy, a bolondcsinálásról szól.

7. ábra

2.5.2.1. A 7. ábrán bajuszos férfifej látható kézzel, alatta furcsa pózban egy figura (talán kisgyerek), mellette változatok a költemény forrásvidékeiről, jobb oldalon fölül rím��avak (például *fejedelem / ijedelem* stb.).

A költeménnyel kapcsolatos következő naplóbejegyzés 1977. április 4-én (akkor még nemzeti ünnepen) keletkezett (NAGY: 1994. 390).

április 4., hétfő

A *bolondok útját* elkezdtem. Látom már, hogy lesz belőle vers, csak türelem...

A versből 24 sort megírtam, de néhol át kell fogalmaznom teljesen.

A 7. ábra verbális nyelvi komponensét körülbelül 24 – 25 chirografikus sor alkotja, ez azonban nem folyamatos versszöveg, hanem a költemény felütésének három változata néhány sorban. Az 1977. április 4-i bejegyzés nyilvánvalóan nem erre a füzetlapra utal. A 4. táblázat a vers 'kezdetei'-ből mutat pár sort a 7. ábrán látható rajzos vázlatról.

(α)		(β)		(γ)	
1'	<i>Elmúlt a bolondok napja rég,</i>	1''	<i>Elmúlt a bolondok napja rég,</i>	1'''	<i>Elmúlt a bolondok napja rég,</i>
2'	<i>kihányta józanul a naplár,</i>	2''	<i>kihányta józanul a naplár,</i>	2'''	<i>kihányta józanul a naplár,</i>
		3''	<i>de amíg forog a nagy kerék,</i>	3'''	<i>de amíg forog a nagy kerék,</i>
		4''	<>		
		5''	<i><a bolondcsinálás tart,></i>	4'''	<i>*csak* folyik a bolond- csinálás,</i>
3'	<i><de a beugratás az örök></i>			5'''	<i>beugratás a <*boldnál,*> világos Napnál</i>

4. táblázat

A 4. táblázat (α) jelű oszlopában a felütés első változatának kezdő sorai olvashatók a 7. ábrán látható (f)irkalap tetejéről, a (β)-ban a második változatéi, a (γ)-ban pedig a harmadik változat első sorai.

1977. április 9-én az alábbiakat jegyezte föl Nagy László a készülő költeményről (NAGY: 1994. 392).

április 9., szombat

Egész nap dolgoztam, s hiába. Úgy látom, elhibáztam a verset, kacskaringósan folyik, mint a régi, a szabályozatlan Tisza, és emellett igen elvonatkoztatott. Ki érti meg? Már látom, hogy miért lett ilyen. Két sor miatt: „ha tüntetne hogy éljen a rák / harsog a köpeny-had fehéren”. Ez volt a fontos, körülváltattam, sztaniooltam. Tehát spekuláltam, hogy eladhassam, amiről nem is lehet mostanában írni. Embargó van a Béres-ügyre. Elhűlve jöttem rá, hogy rossz a vers. De jó, hogy rájöttem... A versem kétségbe ejt, holnap egészen átírom.

Az április 9-i bejegyzés „ha tüntetne hogy éljen a rák / harsog a köpeny-had fehéren” sorainak (melyek kis módosítással a végleges szövegváltozatban is olvashatók), illetőleg az „Embargó van a Béres-ügyre.” megnyilatkozásnak a háttéréül szükségesnek tartom megjegyezni, hogy Nagy László kezdettől fogva figyelemmel kísérte a Béres-ügy fejleményeit. Még 1976. július 10-én írta be ezeket a megjegyzéseit: „Dr. Béres rákellenes találmányán gondolkoztunk fél 1-ig. Egyetlen dolog a fontos: minél előbb szabadalmaztatni. Ezt segíti elő a film minél előbbi elkészítése és bemutatása fontos politikai tényezőknél. Hogy külföldi találmány meg ne előzzön bennünket. Béres már külföldön is publikálta, félő, hogy ellopják, s hamarosan gyártják. Az ország érdeke. Csak sikerüljön a dolgunk (...)” (NAGY: 1994. 261-262). A későbbiekben nemcsak figyelemmel kíséri, hanem folyamatosan kommentálja, bírálja is a Béres-cseppek körül kirobbant, évekig

tartó, főként politikai indíttatású botránysorozat. (Kilométereknyire nyúlt akkortájt a Kígyó-patika farka.) Az *Elhúllt bolondok nyománt* eredetileg dr. Béresnek ajánlotta.

Az utolsóként idézett bejegyzés, mely 1977. április 10-én íródott, arról tanúskodik, hogy a költő alaposan átdolgozta az addigi vázlatait, s a költemény befejezéséhez közeledik (NAGY: 1994. 393):

április 10., vasárnap

Kegyetlenül nekimentem a versnek. Egész nap csináltam. Csaknem teljesen kész, nyílt beszéd, egyenesen fut, jó ritmus, jó rímek, érdekes asszociációk, közhely egyetlen sincs benne, hacsak az egész vers nem az, nem egy óriás közhely. Ezt még nem tudom eldönteni. Mindenesetre elmondtam, ami a begyemben volt.²

2.5.2.2. A 8. ábrán a vers kéziratváltozata látható, kivételesen dátum is szerepel a lap alján, éspedig: 1977. ápr. 10. húsvét vasárnap. A fenti naplóbejegyzés tehát nagy valószínűséggel erre a (f)irkalapra vonatkozhat.

8. ábra

A 8. ábrán középtűt látható oszlopban a vers teljes, de még mindig nem végleges szövege olvasható, előtte (balra) betoldás, amely minden bizonnyal a főszöveg leírása után kerülhetett az irkába. A füzetlap verbális anyagát az 5. táblázatba foglaltam. A táblázat első, (δ) jelű oszlopa a 8. ábra főszövegét, középső, (ε) jelű oszlopa pedig a főszöveg elé betoldott variáns sorait tartalmazza. Ezúttal a végleges versszöveg sorait próbáltam a variánsok sorváltozataihoz rendelni, ezért a nyomtatásban megjelent költemény vehikuluma a jobb margó mentén olvasható.

(δ)	(ε)	ELHÚLLT BOL- LONDOK NYO- MÁN
1' Dehogy merevít meg delelés,	1 Dehogy merevít meg delelés	1 Dehogy merevít meg delelés
2' még romlatlan madár a májam,	2 még romlatlan madár a májam	2 még romlatlan madár a májam
3' gyöngy még bennem az elrendelés	3 gyöngy még bennem az elrendelés	3 gyöngy még bennem az elrendelés
4' hogy a bolondok úttját járjam.	4 hogy a bolondok úttját járjam	4 hogy a bolondok úttját járjam
5' Amíg a vérem kereke jár,	5 amíg a vérem kereke jár	5 amíg a vérem kereke jár
6' a szél amíg számat csiszolja:	6 a szél amíg számat csiszolja	6 a szél amíg számat csiszolja
7' lesz a veszett ügynek bolondja,	7 lesz a veszett ügynek bolondja	7 lesz a veszett ügynek bolondja
8' s békákkal tüzdelt kalap alatt	8 békákkal tüzdelt kalap alatt	8 békákkal tüzdelt kalap alatt
9' májust imádó verses beszéd,	9 lesz a májusért föl- kelt beszéd	9 lesz a májusért föl- kelt beszéd
10' ha napozik a bírói szék	10 ha napozik a bírói szék	10 ha napozik a bírói szék
11' s négy lába négy szál százsorszáron	11 s négy lába négy szál százsorszáron	11 s négy lába négy szál százsorszáron
12' s hollók ha babaró- zsák szemét	12 s hollók ha babaró- zsák szemét	12 s hollók ha babaró- zsák szemét
13' kiszedik szólnán, hogy jómadár	13 kiszedik szólnán, hogy jómadár	13 kiszedik szólnán, hogy jómadár
14' <nem> egy se< marad <egy se> étlen <s> >se< tétlen,	14 egy se marad étlen se tétlen	14 egy se marad étlen se tétlen
15' ha tüntetve, hogy éljen a Rák	15 ha tüntetve hogy éljen a rák	15 ha tüntetve hogy éljen a rák
16' harsog a köpenyhad fehéren	16 harsog a köpenyhad fehéren	16 harsog a köpenyhad fehéren
17' <s bennem árad széjjel a szégyen,> >fölkörog a vers feketében<	17 fölkörog a vers feketében	17 fölkörog a vers feketében
	18 kidadogja ki van veszélyben	18 kidadogja ki van veszélyben
	19 ha naparanyból annyi karát	19 ha naparanyból annyi karát
	20 vész el a fények vesztőhelyén	20 vész el a fények vesztőhelyén
	21 ha nyög a remény ha a zászló	21 ha nyög a remény ha a zászló
22' s látom hogy a patyolat kapca,	22' <ba> látom, hogy a zászló *u* kapca	22 a veszejtők lábain kapca

5. Vázlatok a költészet forrásvidékein. Néhány (f)irkalap Nagy László Képes Krónikájából

23'	<i>vonszolva, gyalázva a sárig,</i>	23''	<i>vonszolva, gyalázva a sárig,</i>	23	<i>vonszolódik titkon a sárig</i>
		19''	<i>ha naparanyból annyi karát</i>		
		20''	<i>vész el fények vesztő-helyén</i>		
		21''	<i>*? ha a zászló</i>		
		22'''	<i>patyolata akár a kapca</i>		
24'	<i>ha tudnám igazán ha tudnám</i>			24	<i>s tulipánfák tornyát legázló</i>
25'	<i>hogy apokaliptikus kanca</i>	25'	<i>rühes apokaliptiszis-kanca</i>	25	<i>rühes apokaliptiszis-kanca</i>
26'	<i>égi szivárványt kikének sárlik:</i>	26''	<i>szivárványt kikének sárlik</i>	26	<i>rablónak ha szivárványt sárlik</i>
27'	<i>lesz a veszett ügynek bolondja,</i>	27'	<i>lesz a veszett ügynek bolondja,</i>	27	<i>lesz a veszett ügynek bolondja</i>
28'	<i>lesz aki a gondot <kimondja,> *kibontja*</i>	28''	<i>világgá a gondot kibontja,</i>	28	<i>világra a gondot kibontja</i>
29'	<i>s lesz idő ami sose felejt,</i>	29''	<i>lesz idő, ami sose felejt</i>	29	<i>lesz idő ami sose felejt</i>
30'	<i><?> röhejt,</i>	30''	<i>lesz kezeske hogy írjon röhejt</i>	30	<i>mert kéz is lesz hogy írjon röhejt</i>
31'	<i><?> *hazai* panasz-könyvbe.</i>	31''	<i>s kint az országos panaszkönyvbe –</i>	31	<i>s kint az országos panaszkönyvbe –</i>
32'	<i>Szállj csuklómra csillagok örve,</i>			32	<i>száll csuklómra csillagok örve</i>
33'	<i>fakadj ki te fohász, te árva,</i>			33	<i>kiszakad a fohász az árva</i>
34'	<i>hogy egy bolond százat csinálna,</i>			34	<i>hogy egy bolond százat csinálna</i>
35'	<i>ez a száz pedig milli-omot.</i>			35	<i>a száz pedig milli-omot</i>

5. táblázat

(α), (β) és (γ) változat (lásd a 4. táblázat oszlopaiban a 2.5.2.1. alatt)

2.5.3.1. E háromszor néhány sornyi töredékváltozat a verssel kapcsolatos első naplóbejegyzés(ek) időszakában keletkezhetett. Pár nappal később mindenestül abortált mindhárom. Két dologra azonban így is rámutathatnak.

2.5.3.1.1. Az egyik a vers alapötletének eredete, forrása. Április 1-je a téli napfordulót követő századik nap (a néphit szerint ezen a napon akasztotta föl magát Júdás). Egyébként az „április bolondja”, „áprilist járatás” az ókori tavaszkezdő örömnépekre megy vissza, amikor ilyesféle tréfákkal csinálunk bolondot egymásból, főként gyerekefjel (ORTUTAY (szerk.): 1975. 89):

Április bolondja
 Felment a toronyba,
 Megkérdezte: – Hány óra?
 Fél tizenkettő;
 Bolond ez a kettő.
 Vágfarkasd (Mátyusföld, Nyitra)

Aztán fölcseperedvén az alapötlet a nemzeti léptékű hülyítés szimptomájaként íródott az „országos panaszkönyvbe”.

2.5.3.1.2. A másik mozzanat, amire rámutatnak az elvetélt felütésváltozatok, hogy a feltételezett alapötlet eredendően leíró jelleggel indíthatta meg a verset, nem pedig 'replika'-ként, mint a végleges változat éle. A *dehogy* határozószó jelentése ugyanis 'egyáltalán nem', és valaminek a nyomatékos, olykor indulatos tagadását fejezi ki (vö. *MÉRTKSz*: 221), vagyis olyan kontextust előfeltételez, amely a versszöveg belső kommunikatív organizációját dialogikus és / vagy polilogikus színezetűvé rajzolja át. Meglehet, hogy a replikaszerű indítás összefüggésben áll, vagy legalábbis összefüggésbe hozható a költő április 9-én kelt naplóbejegyzésével, illetőleg annak tágabb kontextusaival.

(*δ*) és (*ε*) változat (lásd az 5. táblázat oszlopaiban a 2.5.2.2. alatt)

2.5.3.2. A (*δ*) és az (*ε*) szembevetendő sajátossága, hogy (ellentétben a végleges változattal) mindkettőben megtalálhatók az írásjelek, miként például a *Verseim verse* kéziratán is (lásd a 2.4. alatt).

2.5.3.3. A (*δ*) 9': „*májust imádó verses beszéd*,” sorának szintaktikai és szemantikai átstrukturálása szerencsésen fokozza a dikció replika jellegét a (végleges változat) 9.: „*lesz a májusért fölkelt beszéd*” sorában. A „fölkelt” elem egyrészt befejezetté nyilvánítja a tulajdonságként megnevezett cselekvést (szemben a folyamatos melléknévi igenévi „*imádó*” kifejezéssel), másrészt disztribúciója nem a 'valamire való', hanem a 'valamilyen cél, érdek elérésére való' irányulás, azaz az 'elhatárolódás', 'kiválás' mozzanatát kölcsönzi a sornak. Ez a kommunikációegység-összetevők szintjén végrehajtott szintaktikoszemantikai javítás elsősorban a lírai én szerephelyzetét támogatja. (Vö. Nagy László 1977. április 10-én kelt feljegyzésével.)

2.5.3.4. A 14'. első: „*nem marad egy se étlen s tétlen*,” variánsa konfigurációs organizációjának megváltoztatásával → „*egy se marad étlen se tétlen*” a határozatlan névmási elem főhangsúlyos helyzetbe került, ezáltal forikus utalásai tisztázódtak, következőképpen erőteljesebbé vált a lírai én értékrendjétől eltérő vagy azzal szembenálló trendek tagadása.

2.5.3.5. A 17'. első: „*s bennem árad széjjel a szégyen*,” kissé retorikus sorát a 17-ben a lényegesen expresszívabb → „*fölzokog a vers feketében*” megoldás váltja fel, mely ellentétet is hordoz a 16. ' = 16.: „*harsog a köpenyhád fehérén*” sorral.

2.5.3.6. A (végleges változatbeli) 22.: „*(a zászló) / a veszejtők lábain kapca / (vonszolódik titkon a sárig)*” sornak három előzménye is van: 22': „*s látom hogy a patyolat kapca, / (vonszolva, gyalázva a sárig,)*”, → 22'': „*<ha> látom, hogy a zászló *is* kapca / (vonszolva, gyalázva a sárig,)*”, → 22''': „*(a zászló) / patyolata akár a kapca*. Köztük szintaktikailag és szemantikailag is lényeges különbségek vannak. A (*δ*) jelű, elsőnek tekinthető változat-

ban (azaz a 22.'-ben) szereplő 'tisztaság, fehérség, makulátlanság' kontextuális jelentésű „*patyola*” szót (vö. *MÉrtKSz*: 1094) a 22''-ben a „zászló” váltja föl, ez a 22'''-ben birto-
kos jelzős szerkezet determinánsaként („(zászló) / *patyolata akár...*”) válik hasonlat ha-
sonlítottjává, a 22. sorszámu végleges változatba pedig teljes metafora tagjaként kerül.
Ezáltal nem csupán a 'tisztaság, ...' gyaláztatik a sárig (az 'ellenérdekelt' értékrend kép-
viselőitől), hanem a 'közösségi, nemzeti jelkép' (vö. *MÉrtKSz*: 1529), a zászló is. Ez a
motívum ekként jelenik meg például a *Hószakadás a szívre* című költeményben: „a zász-
ló / a szentséges fehér selyem / ... / köpedelem rajta sötét / a sötét zászlósúráké”. (Inter-
textuális metafora? Intertextuálisan ugyanis fennáll, hogy a 'lírai énnel szemben álló
erők': a „bírói szék”, a „veszejtők” stb. ≈ „sötét zászlósúrák”).

2.5.3.7. A (δ)-ban (5. táblázat bal oldali oszlopa a 2.5.2.2. alatt) a 24' – 25' – 26':
sor: „*ha tudnám igazán ha tudnám / hogy apokaliptikus kanca / égi szívárványt kéiknek sárlik:*”
kontextuális viszonyai nem egészen világosak, sőt a 27.' = 27.: „lesz a veszett ügynek bo-
londja,” sorhoz nyelvtanilag is helytelenül kapcsolódik (tudniillik: „*ha tudnám... / hogy... /*
... / lesz [↔ lenne]”). A 26'-nak a metrikai-ritmikai szerkezete sem kifogástalan. A
hangsúly a „*keiknek*” névmási elemen van, ez azonban ellentétezi az összetevők elrende-
zésével pozicionált közlési fontossági sorrendet. (Vö. az 1977. április 9-i naplóbejegye-
zéssel.) A 26.: „*rablónak ha szívárványt sárlik*” kiigazítja a hibákat: kontinuussá teszi a
sorokat, a kérdést állítássá transzformálja, előre hozza a részeshatározót, és szemantizál-
ja is („*keiknek*” → „*rablónak*”), törli továbbá a „szívárvány” erőtlen és kissé redundáns
(„*égi*”) jelzőjét. Ezzel (közel) egyidejűleg a 25'-ben nominalizálja az „*apokaliptikus kan-
ca*” attributív szószerkezet melléknévi determinánsát, jelentéssűrítő kompozíciót alkot
vele, s azt újabb attributív szószerkezetbe kapcsolja alaptagként: „*rühes apokalipszis-
kanca*”. Ez csak formálisan is vagy háromszoros 'áttétel'. (Vö. a napló 1977. április 10-
én kelt soraival.)

2.5.3.8. Az (ε)-ban (5. táblázat középső oszlopa a 2.5.2.2. alatt) a 28'': „*világgá a*
gondot kibontja,” sor határozójának translativusi-factitivusi viszonyranggal való megfor-
málásában szerepet játszhatott a „világgá kürtől” 'feltűnő módon híresztel' analógiás
hatása, ami viszont egyfelől pejoratív használatú (vö. *MÉrtKSz*: 807), másfelől nem felel
meg teljesen a lírai én versbeli szerepvállalásának. A 28.: „*világra a gondot kibontja*”
végleges változat sublativusi esetraggal alakult határozója külső helyviszonyt jelöl: a 'vi-
lág (ítélőszéke) elé', ami már adekvát a versmagatartással.

2.5.3.9. A 31.'-ben a „panaszkönyv” jelzője még a **baṣar**, a 31.'' = 31.: „(s kint) az
országos panaszkönyvbe –” sorban már az „országos”. Ezt a kifejezést TOLCSVAI NAGY
GÁBOR kissé laza és lapos poétikájú megoldásnak tartja, amely véleménye szerint némi-
képp rontja a költemény választékosságát (vö. TOLCSVAI NAGY: 1998. 167 és kk.).

2.5.3.10. A (δ) 33': „*fakadj ki te fohász, te árva,*” és a végleges 33.: „*kiszakad a fo-
hász az árva*” sor modalitása és állítmányának szemantikája is különbözik egymástól. A
„*kejfakad*” 'indulatos szavakban kitör, (indulat, jókedv) kitör valakiből' kontextuális (álta-
lam így aktualizált) jelentésével szemben a „kiszakad” kontextuális jelentése a 'kiválva
valamiből megszűnik vele a kapcsolata' jelentésmozzanatot is tartalmazza (vö. *MÉrtKSz*:
700 és 730), ami tovább erősíti a lírai én által képviselt értékrend és a vele szemben álló
erők értékeinek konfliktusát.

2.5.4. Az elemzett szintaktikai – szemantikai, esetleg 'csak' formai (sorrendi) revíziók jobbára a szöveg mezoszintjén, valamint a kommunikációegység-, illetőleg a mikroegység-összetevők szintjén történtek. A befogadó oldaláról többnyire a versattitűd és a stílus tényezőivel motiválhatók.

2.5.5. A fenti megállapítások kiegészítésül először GÖRÖMBEIT, majd TOLCSVAIT idézem.

2.5.5.1. GÖRÖMBEI interpretációja szerint: „az *Elhúllt bolondok nyomán* 1977 áprilisában vallja meg egy közvetlen vita kifejezőkényszerében a jó ügyek elrendelésszerű képviselését mint életelvét, költői programját (...) Az »elhúllt bolondok« a szépség, igazság, jószág rendíthetetlen képviselői, tehát ugyanazoknak az alapvető erkölcsi értékeknek a védelmezői voltak, amelyekre a *Menyegző* ifjú párja esküdött. S ha nem sikerült is megteremteniük közösségi méretűen azokat, kísérletük az emberség értékeinek védelme révén még »elbukásuk« esetén is »ünnepély« (...) Arról vall ez a vers, hogy amíg ő él, addig mindig lesz »májusért fölkelt beszéd«, addig mindig tiltakozni fog a romlasztó közönyösség ellen, a szent ügyek beszennyezése ellen (»ha a zászló a veszejtők lábain kapca...«). Amit cselekszik, az nem a »vátesz« magára maradása, hiszen nem kuruzslásra vállalkozik, hanem »világra a gondot kibontja«, megmutatja a bajokat, szól az értelmesebb, szebb emberi életért. Nem »váteszként« cselekszik, hanem megítélő szellemi-erkölcsi hatalomként (...)» (GÖRÖMBEI: 1992. 277).

2.5.5.2. TOLCSVAI pedig többek közt megállapítja, hogy „az *Elhúllt bolondok nyomán* egyik legfeltűnőbb jellegzetessége, a korábbi korszakokhoz képest megnövekvő fogalmiság, a vizuális imaginatív részek kismértékű visszaszorulása. Ez a változás az áttétel nélküli megformálás fontosságát mutatja, azt, hogy már nem annyira lényeges az imaginárius tér-idő folytonosság fölépítése az egyes versszövegekben, a gondolati rendszer léphet annak helyébe (...)» (TOLCSVAI NAGY: 1998. 170).

2.6. „Már megakadok minden szónál” (Balassi Bálint lázbeszéde)

A *Balassi Bálint lázbeszéde* az *Így írlak versbe* című ciklus (1973 – 1977.) egyik darabja. Vázlata a 9. ábrán látható, valószínűleg 1976-ból (esetleg 1977-ből) (NAGY: 1980b. 198).

2.6.1. Naplójában 1977 márciusában említi többször is Nagy László a költeményt. Első feljegyzései róla a következők (NAGY: 1994. 377, 378):

március 7., hétfő

Kínlódtam a Balassi-verssel, de nem hiába, gondolom. Kész 3 versszak (majdnem!), a többi pedig a fejemben. Csak az istenke segítene továbbra is, ill. segítene jobban, mint eddig.

március 8., kedd

Balassi-versemet nézegettem sokáig, alakul, nehezen. Holnap délelőtt lehet, előbbre jutok.

9. ábra

2.6.2. Annak, hogy az irodalomtudósok fölfigyeltek a (f)irkalapok jelentőségére is, jó példája GÖRÖMBEI ANDRÁS következő megállapítása (lásd a 9. ábrát): „Ehhez a vershez Nagy László mindkét műzsáját segítségül hívta: nemcsak leírta, hanem le is rajzolta Balassi Bálint lázbeszédét. A kézirat margóján egy vad katona ábrája, fölötte eszményi-vé stilizált, hanyatt fekvő, lehunytt szemű, csupa lélek arc, efölött pedig undorító dongók, hatalmas, petéző potrohhal. A halálra ítélt vagy halálra szánt szépség a vadság és züllés közepette, kiszolgáltatva a rohasztás impériumának. Ez a vízió mozgatta Nagy Lászlót (...)” (GÖRÖMBEI: 1992. 329). Mennyire más ez az arc, mint például a 6. táblázat (α) jelű oszlopában a változat alá, illetőleg a végleges szöveg utolsó versszakai elé nem csak helykitöltés miatt applikált, közismert Balassi-portré. (A kép forrása: *Verstár. A magyar líra klasszikusai*, Arcanum Digitéka, Budapest, 1998.)

A következő naplóbejegyzések már a vers befejezésének fázisairól számolnak be (NAGY: 1994. 380, 381):

március 12., szombat

Megindul a vers, ma a végére járok. Igen súlyos a forma, nyelvileg győzni kell, hogy ne legyen rögzös, hiszen elszabadult, kiszakadt mondandó ez, Balassi lázbeszéde! És vigyáznom kell, hogy amennyire lehet, mai legyen. Különben miért is írnám!... A Balassi-verset befejeztem, de nagyon sok a javítani való. Így kilenc versszak. Már megakadok minden szónál.

március 14., hétfő

Nagyon bizakodva hozzáfogtam a vershez... Haladok, haladok, jó lesz a vers. Már, már tisztán látom, egészen látom. Csak türelem, türelem... A Balassi-vers kész. 11-re befejeztem. Örvendek.

március 15., kedd

Reggel a *Balassi lázbeszédét* legépeltem. Jó vers. A szerk.-ben Alföldy elolvasta: tetszik neki. Nem adom le mostanában.

A költemény verbális matériáját a 6. táblázatba foglaltam. A táblázat első, (α) jelű oszlopa a 9. ábrán látható füzetlap verbális összetevőjét tartalmazza. A végleges, nyomtatásban megjelent változat ezúttal is a jobb margó mentén olvasható.

Az utolsóként idézett naplórészlet már a költemény utóéletével kapcsolatos, 1977 júniusából (NAGY: 1994. 417):

június 23., csütörtök

Két verset adtam az Új Írásnak: *Kérés, nem teljesítve, Balassi Bálint lázbeszéde*. Meglátjuk, Feri mit szól hozzájuk. – Jován kétségbeesve jött: fél a Balassi-versestől, letolják érte, mondtam vegyünk ki a lapból, ugyanis betördelték már.

2.6.3. Az (α)-hoz képest jelentősebb javítás összesen tizenkét sorban tapasztalható a végleges változatban. A változtatásokhoz a következő minikommentárokat tudom hozzáfűzni.

(α)	BALASSI BÁLINT LÁZBESZÉDE
1 Ördög már veletek, ti álszent hivatok,	1 Ördög már veletek, ti álszent hivatok,
2 hités uraságok, csipkegallérban, csuhában,	2 hités uraságok csipkegallérban, csuhában,
3 kik arcomra <i>dongtok a kárt örvendeni</i> rajtam,	3 kik arcomat dongva a kárt örvenditek rajtam,
4 dongók, a Szentlélek dühödt pirosa kitilt.	4 dongók, a szentlélek dühödt pirosa kitilt.
5 De jöttök, <i>csak jöttök</i> sátorom száján <i>beúszva</i>	5 De ti bejöttök sátorom száján szalag gyanánt,
6 <i>vagytok sötét lobogó ami bécsig élér</i>	6 utatok sötétül Bécsig, hol jó hír a gyász hír.
7 <i>*neki* örömbír, nekem fekete *cirkusz,* zsolozsma</i>	7 Hány sértett fenség marka eresztett szemfedőnek,
8 <i>*? * szemfedelem.</i>	8 csipeszes inkvizíciónak, ti dogma-dongók!
9 *Dögbanyák,* az ágyú nem lök oly mérges tojást	9 Dögbanyák, az ágyú nem lök oly mérges tojást
10 amilyent farotok csöve pököd< <az> eleven húsrá.	10 amilyent farotok csöve pököd eleven húsrá,
11 homlokom kínja nektek oszmán nyalánság <i>tálon</i>	11 homlokom kínja nektek oszmán nyalánság, vissza,
12 ördög már veletek, ördög, ki világra csinált.	12 ragadatok Belzebúbra, ki világra kúrt!
13 Pokolé a tábor, hol vitéznél több a <riban> >kurva<	13 Pokolé a tábor, hol vitéznél több a ringyó

5. Vázlatok a költészet forrásvidékein. Néhány (ő)irkalap Nagy László Képes Krónikájából

14	s teknőc-lovasoknak csak hasa-me-
nése gyors –	14	s teknőc-lovasoknak csak hasa-me-
nése gyors –
15	ti nem hullotok el, ** kitagadom	15	Ti nem hulltok el, de sorsom kitaga-
dom
16	<közületek> »körötökből« »a körből, mert
bűn, hogy veletek egy hiten éltem.	16	innen, mert vétek, hogy egy-hiten
veletek éltem.
17	Csontváz-deákom, halál, imhol e virágos
kalpag	17	Csontvázdiák, te, halál, tiéd a rózsás
kalap,
18	játsz vele, húzd fejedre, amíg ** e világot	18	kobakodra húzd és ámulj amíg én a
világot.
19	levetkezem, a májust, bár fülemüle-
szóval bélelt	19	vetkezem, a májust, bár fülemülesző-
val bélelt,
20	<?> <hullámzó füvet, vetést>	20	margarét-gombos rétet levetek s zöld
mezőt.
21	<?>		
22	margarét-gombos réteket vetek le,
ezüst mezőt.		
23	Lovam delfin-szökése torkig érő kalászá-
ján	21	Delfin-szökésű ló torokig habzó
kalász közt
24	semmi, az Óceán tajtékja, semmi, a
Nap	22	már semmi, az Óceán habzata semmi,
a Nap
25	arany sebe »nagy sebe« »?« semmi, hold
apáca-haskérge, semmi,	23	férfiseb-láza, a mátka-ezüst
haskéregű Hold
27	csillagok, *mátkám* töredék ezüstöm,
semmi.	24	s töredék aranyaim: csillagok, elszórt
semmi.
28	Csikóm delfin-szökése torokig érő kalá-
szon,		
29	semmi, az Óceán habzata semmi, a
Nap		
30	nagy sebe *láza,* az apáca-*haskérgű*
Hold,		
31	csillagok, **		
32	Lengyel Zsuzsána, citera et ecetera	25	Lengyel szép Zsuzsánna, citera et
cetera,
33	s kitől fürdő forr fel, a hölgy és mó-
kusa semmi,	26	s kitől fürdő forr fel, a Hölgy és
mókusa, semmi,
34	doboz tömlőben gyűrűm *,* kezé-
ben
<?>	27	doboz-tömlőben gyűrűm, hontalan
voltom semmi,
		28	hervadj le földig, te rózsás kalapos
halál!

1554 – 1594

- 29 Szent vagyok, költő-vitéz, akit sebein
 30 átgyalázott, piszkolt, gyilkolt az arany
 Kamarilla
 31 kátránnyá rontva a vért, de a vers
 Pelikán,
 32 valakihez pirosa áttör időn s ködön.
- 33 Ördög már veletek, oltottmész-ruhám
 dörög,
 34 zsinórzata villám, nem esem hanyatt
 se orrlag,
 35 angyalaim karolnak égbe, s majd
 krónika csácsog:
 36 címere hárfa – hungarus volt, isten-
 telen.

6. táblázat

2.6.3.1. Az (α)-ban végrehajtott javítások, úgy tűnik, nem annyira nagy horderejűek, mint például az *Új évszak jön* esetében (lásd a 2.3.3. alatt), valószínű tehát, hogy kidolgozottabb változat lehet (mint annak (α) variánsa, lásd 1. táblázat a 2.3.2. alatt). Azt azért nem állítanám, hogy a javítások csupán stilisztikai jellegűek.

2.6.3.2. Az (α) 3.: „kik *arcomra dongtok a kárt örvideni* rajtam,” kommunikációegységétől szintaktikai összetevőszervezetében tér el a (végleges változatbeli) 3.: „kik *arcomat dongva a kárt örviditek* rajtam,” sor. A 3. határozója („*arcomra*”) szerkezettag szintű tárggyá változott („*arcomat*”), szerkezettag szintű tárgya mondatszintre emelkedett („*kárt*”), infinitivusi célhatározója („*örvideni*”) állítmánnyá („*örviditek*”), állítmánya („*dongtok*”) pedig módféle határozóvá („*dongva*”) transzformálódott. Mindezek eredményeül – talán – visszafogottabbá vált a halálos sebekről égő lírai én aktivitása, egyáltalán jelenvalósága, egyszersmind dinamikusabbá és visszataszítóbbá is a stáb rajza. (Vö. Nagy László 1977. március 12-i naplóbejegyzésével.)

2.6.3.3. A 6.: „*vagytok sötét lobogó ami bécsig élér*” sor „*sötét lobogó*” metaforáját tömörebb és expresszívabb szerkezet váltotta fel a 6.-ban: „*utatok sötétül Bécsig, hol jó hír a gyászhr.*”, melynek antitézise nemcsak a feszültséget fokozza, hanem minősíti is Bécsét.

2.6.3.4. A 7.: „**neki* örömbír, nekem fekete *cirkusz* *zsolozsma*” sor tulajdonképpen a 6. metaforizációját folytatja, a (végleges változatbeli) 7.: „*Hány sértett fenség marka eresztett szemfedőnek,*” sor viszont egyrészt újabb attribútumokat hoz („*sértett fenség*”), másrészt már az ellenséges hatalmakat fogja vallatóra.

2.6.3.5. Az (α) 12.: „*ördög már veletek, ördög, ki világra csinált.*” sora a felütés megismétlésével indul, s relative 'eufemisztikus' kifejezéssel zár. A 12.: „*ragadatok Belzebúbra, ki világra kúrt!*” sor viszont akár elemi reakciókat is kiválthat, bárhol, bármikor, bárkiből. Meg kell jegyeznem, hogy a „*kúr*” ige sem tagja a „*magyar irodalmi nyelv és a mai magyar beszélt nyelv*” (MÉrtKSz: v) szókészletének. A tájszótár így explikálja a jelentését (B. LÖRINCZY (főszerk.): 1992. 643):

kúr tn ige kúr (Keszthely 1228; Bogy 1159): kö-
zöszül. || Ő: meg~. – Vö. kúrel.

2.6.3.6. A 16.: „<közületek> >körötökből> a körből, mert< bűn, hogy veletek egy hiten éltém.” sor határozói a referált entitások 'közöttiség', illetőleg a 'zárttság', 'közelség', 'összetartozás' szemantikai mozzanatával (vö. *MÉrtKSz*: 776, 793) némiképp ellentmondanak a lírai én identitásának. A 16.-ban („innen, mert vétek, hogy egy-hiten veletek éltém.”) az általánosabb helyvonatkozású „innen” (vö. *MÉrtKSz*: 595) kikapcsolja ezt az ellentmondást.

2.6.3.7. Az (α) 17.: „Csontváz-deákom, halál, imbol e virágos kalpag” sorban a „halál” birtokos személyjeles invokációja, melynek „csontváz” előtagja önmagában is a *halál* megszemélyesítője (vö. *MÉrtKSz*: 208), nem csupán kedélyes(kedő), már-már meghitt, hanem nyelvtanilag a lírai én birtokává is teszi a *halált*. Abszurdum. A 17.-é: „Csontvázdiák, te, halál” valamelyest távolságtartóbb. A régies, de tréfásnak is minősülő „kalpag” (vö. *MÉrtKSz*: 640) éppenséggel maradhatott volna is, akárcsak a „deák”.

2.6.3.8. A 18.: „játsz vele, húzd fejedre, amíg *? e világot” sor egyrészt szintén bensőséges(ebb) kapcsolatra utal a lírai én és a *halál* között, másrészt részletezőbb, lassúbb is, mint a 18.: „kobakodra húzd és ámulj amíg én a világot” végleges megoldás.

2.6.3.9. A (végleges) 21.: „Delfin-szökésű ló torokig habzó kalász közt” sornak az (α)-ban (lásd 6. táblázat a 2.6.3. alatt) két előzménye is van, az egyik a 23.: „Lovam delfin-szökése torkig erő kalászan”, a másik a 28.: „Csikóm delfin-szökése torokig erő kalászon,” sor. E variánsok lényegében csak a „lovam”, „csikóm” elemekben különböznek egymástól, de megegyeznek egyrészt abban, hogy birtokos személyjeles alakjaik mind a birtokost, mind a birtokot egyedítik, jöllehet itt a lét a tét, nem kevesebb, mint hogy a lírai én nem pusztán a saját lovától búcsúzik, hanem a lótól általában, végső soron az élettől; másrészt abban is, hogy valamelyest a 'kalász hullámozása'-nak irányába mozdítják ki a képet (szemben a 21. (végleges) változattal).

2.6.3.10. A 23.: „(a Nap) / férfiseb-láza, a mátka-ezüst haskérgű Hold” végleges sorváltózat metaforái nemcsak antropomorfizálják az égitesteket, hanem olyan tartalmakat vonnak a Nap és a Hold (egyébként is) szimbolikus jelentéskörébe (például a „férfiseb” kifejezés által), amelyek jobban megfelelnek a vershelyzetnek, a lírai én attitűdjének, mint akár a 25.: „(a Nap) / arany sebe >nagy sebe< >?< semmi, hold apáca-haskérge, semmi,” akár a 30. „nagy sebe *láza,* az apáca-*haskérgű* Hold,” melyekben az „apáca” előtag úgy szólván kissé bizarr. (A végleges változat 28-36. sorainak nincsenek megfelelői a füzetlapon.)

2.6.4. A rekonstruálható revíziók általában logikai ellentmondásokat oldanak fel szintaktikai, illetőleg lexiko-szemantikai eszközökkel, vagy a költemény képrendszerét teszik expresszívabbé.

2.6.5. Vázlatos kommentárjaim lekerekítéséül először ezúttal is az irodalmár GÖRÖMBEI ANDRÁST – s közvetítésével a szintén irodalmár KISS FERENCET – idézem, majd a nyelvész TOLCSVAI NAGY GÁBORT.

2.6.5.1. GÖRÖMBEI ANDRÁS monográfiájában kitűnő elemzést nyújt a 'pelikánvers'-ről (GÖRÖMBEI: 1992. 325-333), miközben fejtegetéseibe szövi KISS FERENC megállapításait is. „A Balassi Bálint lázbeszéde a Kortárs 1977 szeptemberi számában jelent meg, s a decemberi számban már elemzés készült róla az év Kortárs-közleményei

rovatban, amikor pedig megjelent a *Jönnék a harangok értem* című kötetben, a kritikák sorra kiemelték, KISS FERENC irodalomtörténeti léptékben mérve is remekműnek minősítette és lényeglátó jellemzését adta: »Most *Balassi Bálint lázbeszédé*-ben új csoda tanúi lehetünk: olyan meghasonlásé, mely a sorsra és a régi magyar versre való ráhangoltság folytán kényszerít ámulásra: aki így tudott elmenni, ura volt a sorsnak, s az elveszőben is hatalmas étellel szemben is volt hatalma a maga méltóságát megőrizni. A szerep tökéletességében az évszázadokon átívelő én megkettőzése legalább olyan esztétikai nyereség, mint az azonosulás: a reinkarnáció egy történelemből megvalósult változata.« (GÖRÖMBEI: 1992. 329.) GÖRÖMBEI végül arra jut, hogy a 'pelikán-vers' „tág belső horizontú összegző vers, hangja az átoktól a szentségig, az iróniától az áhitatig váltakozik. Összetett, küzdelemben egyensúlyt teremtő ars poetica jellegű alkotás” (GÖRÖMBEI: 1992. 332).

2.6.5.2. TOLCSVAI NAGY GÁBOR némileg másként értékeli a költeményt. „A *Balassi Bálint lázbeszédé* drámai monológjára a versbeszéd stílusának (nem szimmetrikus) kettőssége jellemző: egyrészt az emelkedett, már mindenben fölülelemelkedő megszólalás, másrészt a prófétai hang indulatos, dühös kifakadása: egyrészt a személyes sors utolsó, a transzcendenciát még egyszer a maga teljességében fölillantó (vagy fölillantani kívánó) pillanatához, valamint a végső kérdések igényéhez illő választékos, ünnepélyes regiszter, másrészt a tehetetlen, de igaza tudatában szent dühből fakadó vulgaritás. Magát a teljes versszöveget azonban a retorizált emelkedettség jellemzi (melynek egyik jele a ketszerűen ismétlődő, kezdő és záró átokmondó megszólítás)... A transzcendencia részleges kiürülése nem maradhat nyelvi következmény nélkül, ezért a lírai hős a lassan számára is részben hiábavaló ellenállásban olyan nyelven szólal meg, amely nem tudja azt az összetettséget nyújtani számára, amelyet az 1952-től kidolgozott nyelv tudott. A vizuális imagináció által létrehozott lírai tér-idő folytonosság redukálódása a mitológia terét szűkíti és a lírai hős cselekvési lehetőségeit korlátozza, immár szükségszerűen, de a kötetben hullámozó mértékben és érvénnyel. E korlátozást igyekszik oldani a klasszicizáló, irodalmi emelkedettségű, pátoszos és retorizált beszédmód, csak rész sikerrel. A vers stílusa azért is különleges a Nagy László-életműben, mert a monológban sűrűn előforduló többes szám második személyű megszólítások ezúttal konkretizálva a káosz negatív oldalának képviselőit célozzák meg.

A *Balassi Bálint lázbeszédé* nem csupán Nagy László életművében az utolsó, minden korlátja ellenére nagy erejű vers, amely még egyszer összegzi a tragikus lírai látásmód poétikáját, hanem valójában egyike az ilyen beszédmódú költeményeknek a magyar líra eddigi történetében is.” (TOLCSVAI: 1997. 177-178.)

2.6.5.3. Az idézett megállapítások megegyeznek abban, hogy a 'pelikán-vers'-et jelentős alkotásnak ítélik. A költemény esztétikai értékét illetően azonban már számottevő véleménykülönbségek vannak a szerzők közt. „(...) Esztétikai nyereség (...)”, „(...) egyensúlyt teremtő ars poetica (...)” – olvashatjuk KISSTŐL, illetőleg GÖRÖMBEITŐL. Jellemző a „(...) versbeszéd stílusának (nem szimmetrikus) kettőssége (...)”, „igyekszik oldani a klasszicizáló, irodalmi emelkedettségű, pátoszos és retorizált beszédmód, csak rész sikerrel” – írja TOLCSVAI. A különbségek mibenlétére nehéz lenne megnyugtató válaszokat formálni. Úgy tűnik mindenesetre, hogy az esztétikai minőségek is jócskán ki vannak szolgáltatva, talán nem is annyira a kutató elvárásainak vagy ízlésvilágának, mint inkább a mindenkor szociokulturális kontextus paramétereinek. S aligha lehet perdöntő,

mondjuk az a tény, hogy például a *Versben bujdosó* című kötetet, amikor 1973-ban jószerével még ki sem jött az Athenaeum Nyomdából, már szétkapkodta az ország.

2.7. „Formába kalapálnom nehezebb” (A gengszterekhez)

A *gengszterekhez* a *Vidám üzenetek* című ciklus (1973 – 1977.) egyik darabja. Vázlata a 10. ábrán látható, valószínűleg 1975-ből (NAGY: 1980b. 138).

10. ábra

2.7.1. A vers közvetlen előzményeiről a költő naplója tájékoztat. 1975 februárjában a következő följegyzések születtek vele kapcsolatban (NAGY: 1994. 10, 11-12):

február 21., péntek

(...) Most jövök a Zeneakadémiáról, most hagytam a taxiban a pénztárcámat, kb. 2000 forint + személyi igazolvány – nagyon bánt. Már egyszer történt velem ilyen, a taxisnő visszahozta. Reménykedjek? Várok majd az új [igazolvány]ra a rendőrségen?

február 22., szombat

(...) Pénztárcámat csak várom, a megtalálónak, aki visszahozza, 500 forintot adnék. Igazolványom most: az autóbuszberlet.

február 25., kedd

(...) A gengszteres vers elindult, fejemben kész már teljesen, formába kalapálnom nehezebb; jó ritmus, erősen hülye vagy brutális rímek – ezekért kínlódok, iparkodom. Kell bele naivitás is.

2.7.2. A 10. ábra jobb oldalán föltartott kezű férfi látszik, kezében virággal – a költemény egyik sorát vizualizálja.

A költő 1975. február 28-án készült el a végleges változattal, naplójában ezt jegyezve föl *A gengszterek*höz: „Javítom a gengszter-verset; gépelem” (NAGY: 1994. 13).

A költemény verbális anyagát a 7. táblázatba foglaltam. A táblázat középső, (α) + (β) jelű oszlopa a 10. ábrán látható füzetlap szövegrészletei közül a korábbi(nak tekinthető), jobb oldali, (γ) jelű oszlopa pedig a későbbi sorváltozatokat tartalmazza, melyeket hozzárendeltem a bal margó mentén olvasható végleges változat soraihoz.

A GENGSZTEREKHÖZ elrablott s megkerült igazolványom okán		(α) + (β)	(γ)
1	Önök életrevalók, önök ügyesek,		1''' önök életrevalók, önök ügyesek
2	ruganyosak, a Rossszal örök jegyesek,		2''' <i>romlással</i> örök jegye- sek x *álkoszorút* *álkulcsot, *güzü- *?*
3	álarcot vesznek, álne- vet, álkulcs-füzért,	3' Önök <i>bordják</i> az álarcot álkulcs-fü- zért,	3''' Álarcot vesznek, álnevet, álkulcs- füzért
4	álkoszorút, mit büzzel a güzü izélt,	4' s *?*, * – * <i>bocsánat</i> * – a <i>bűn üzenet</i> .	4''' Álkoszorút, * <i>mert</i> * <i>bordják a bűn</i> *örömet*
5	ájulok, ahogy a másét kebelezik,	5' *?* ahogy a *?*	5''' <i>Ámulok</i> , ahogy a
6	áltában a kassza- mackót kibebelezik!	6' áltában a kassza- mackót kibebelezik.	6''' Áltában a kassza- mackót kibebelezik. y <i>naivak <is></i> <*örök*>
		3'' *?* a <i>bűn örömet</i>	
		4'' <i>viselik, ahogy</i> *álarcot, *ál-kulcs- füzért	
		5'' <i>Ámulok</i> , ahogy a másét kebelezik	
		6'' áltában a kassza- mackót kibebelezik	
7	Nekem kínom a szakma: borosta, penész	7' <i>Egyetlen sort is leírom</i> <i>szörnyű nehez,</i>	7''' *?*, * borosta, *?*
8	kiüt egy sorért is, lassan jön érte pénz,	8' <i>kiüt a penész</i> , lassan jön érte a pénz,	8''' kiüt *?* is, lassan jön érte pénz
9	s önök rámjöhetnek, halleluja harsan,	9' s önök rámjöhetnek, „halleluja” harsan,	
10	s föltámad a kéz, mert a stukker a hasban!	10' s <i>fönt remeg</i> a kéz, mert a <i>kés</i> a hasban.	

5. Vázlatok a költészet forrásvidékein. Néhány (f)irkalap Nagy László Képes Krónikájából

11	Hála, hogy titkon vált meg tőlem a tárca,	11'	<Hála, hogy <i>tudtom</i> <i>nélkül tűnt el az a</i> <i>pénz</i> >	
		11''	Hála, <hogyan titkon <i>tűnt</i> > >titokban ba- gyott< el a pénz meg tárca,	
12	s kár, hogy az én bárcámmal mentek a táncba –	12'	s kár hogy a < <i>saját</i> > *bárcámmal* mentek a táncba.	
13	mellőzték volna, kéznél a kuka, bele!	13'	<i>Eltépní tüstént, ott van a</i> kuka, bele!	
14	Mert az én képem s nevem is rossz ka- bala.	14'	< <i>kiderült,</i> > > <i>ugyanis</i> < a nevem s képem: rossz kabala.	
15	Viselte Karesz is, a teleki-téri,	15'''	Viselte Karesz is, a teleki-téri,	
16	s lebukott márvány- ingben, urak, meg- éri?	16'''	s lebukott már- ványingben, urak megéri?	
17	Nem hasonlítunk – sért ez a személyesdi,			
18	bolygó nevemet vissza a lényem esdi,			
19	énem hasad másképp s félnem elég nagy ok:			
20	megölnék s kistülhet: gyilkosom én va- gyok–			
21	Merengek, íme, cí- mem és nevem alatt,			
22	címerem nézem, pil- lézi rám a havat,			
23	s látom a Nagy Raz- ziát, és hajlok a hitre:			
24	nem buknak végül önök se Örök Sittre,			
25	úgy anyalkodnak: jót összehoznak sokat,			
26	s kárhozom én, hogy ne legyünk azono- sak.			

7. táblázat

(α) + (β) és (γ) változat (lásd a 7. táblázat oszlopaiban)

2.7.3. A verssoroknak általában két változatuk van, némelyiknek három. A lényegesebb javításokat a végleges változat sorainak száma szerint kommentálom röviden.

2.7.3.1. A 3.: „álarcot vesznek, álnevet, álkulcs-füzért,” sornak két változata van, a 3'': „*? * a bűn örömet” azonban alig rekonstruálható. Miután a költő a (γ)-ban a 3': „Önök hordják az álarcot álkulcs-füzért,” → 3''': „Álarcot vesznek, álnevet, álkulcsfüzért” → 3.: „álarcot vesznek, álnevet, álkulcs-füzért,” elé beszúrt két sort, az 1''': „önök életrevalók, önök ügyesek” → 1.: „Önök életrevalók, önök ügyesek,” és a 2''': „romlással örök jegyesek” → 2.: „ruganyosak, a Rosszal örök jegyesek”, e sor(változatok)ban fölöslegessé vált az „önök” megszólítás. Az „álnevet” szövegszó csak később kerülhetett ide, amikor kidolgozta a 17., 18.: „Nem hasonlítunk – sért ez a személyesdi, / bolygó nevemet vissza a lényem esdi,” stb. sorokat, amelyek előfeltételezik a(z „álnevet”) szóalak korábbi előfordulását.

2.7.3.2. A 4.: „álkoszorút, mit búzzal a güzü izélt,” előzményeit, a 4': „s *?,* – *bo-csánat* – a bűn üzenet.” → 3''4'': „*? * a bűn örömet / viselik, ahogy *álarcot,* *ál-kulcs-füzért” → 4''': „Álkoszorút, *mert* hordják a bűn *örömet*” sorokat szinte teljes egészében törölte. Ezzel mentesítette a sort és a verset is a „Kékfény”-szerű oknyomozó bűnügyi krónika ballasztjaitól, amik nyilvánvalóan tompították volna a szarkasztikus hangvétel élet. A „mit búzzal a güzü izélt,” kommunikációegységet (vonatkozó mellékmondatot) nem kommentálom.

2.7.3.3. Az 5. számú sorváltozat(ok)ban, az 5'' = 5'''-ban: „Ámulok, ahogy a másét kebelezik”, a 'csodálkozik valamin' passzív szemlélődést kifejező „ámul” igét (vö. MÉrtKSz: 41) az erőteljesebb, 'eszméletét veszítve valahova esik' jelentéssel kontextualizálható „ájul”-ra (vö. MÉrtKSz: 14) cserélte ki, s ezzel energikusabb, ironikusabb is lett a lírai én megütkezésének kifejezése.

2.7.3.4. A 7': „Egyetlen sort is leírnom szörnyű nehéz,” leíró jellegű megállapítását a 7.: „Nekem kínom a szakma: borosta, penész” sorban a „kínom a szakma” metaforával tette tömörebbé, egyszersmind epésebbé is. A 8.: „(penész) / kiüt egy sorért is, lassan jön érte pénz,” sorral egybevetve jól megfigyelhető itt is annak az intenciónak az érvényesülése, amit naplójának február 25-i bejegyzése (lásd feljebb) irányoz elő: „jó ritmus, erősen hülye vagy brutális rímek”. (Lásd még: „kebelezik / kibelezik”, „személyesdi / esdi”, „hitre / Sittre,” stb.)

2.7.3.5. A 10.: „s föltámad a kéz, mert a stukker a hasban!” és a 10': „s fönt remeg a kéz, mert a kés a hasban.” sor viszonyában két eltérés is figyelmet érdemel. Az egyik a „remeg” és „föltámad”, a másik a „kés” és a „stukker” különbsége. Az előző a statikus és dinamikus oppozíciójában ragadható meg. A „remeg” ige 'rázkodik, fél valamitől' jelentésmozzanatával (vö. MÉrtKSz: 1156) kevésbé kifejező, kevésbé érzékelteti a lírai én felháborodását, haragját, mint a „föltámad” a maga 'újra mozgásba jön, (új) erőre kap, fellázad' jelentésszavakkal (vö. MÉrtKSz: 393). – A 10. ábra rajza elég egyértelműen a „föltámad”-dal alakult sort vizualizálja. Különösen szerencsés lenne bizonyosan tudni, hogy melyik keletkezhett korábban, a rajz vagy a „föltámad a kéz” verbális változat. Nem zárható ki ugyanis, hogy a rajz készült el hamarabb, s a kézirat 10': „s fönt remeg a kéz, mert a kés a hasban.”, kevésbé kifejező sorát igazítva az ábrához, született meg a végső verbális változat. Ezt valószínűsíti az a tény is, hogy a „föltámad a kéz” szerkezet nem található meg a (f)irkalapon. Az ilyen jellegű információk sokat segíthetnének a verbális

és a vizuális nyelvi összetevő viszonyának, együttműködésének jobb megismerésében. – A másik javítás is élénkíti a hangnemet, hiszen a „*kész*”-sel szemben a „*stukker*” az argó eleme (vö. *MÉrtKSz*: 1226). Veszteség viszont a „*kéz*” ↔ „*kész*” „*brutális*” belső rím.

2.7.3.6. A 11. sor (lásd 7. táblázat a 2.7.2. alatt) és variánsai: 11': „*<Hála, hogy tudtom nélkül tűnt el az a pénz>*” → 11'': „*Hála, <hogy titkon tűnt> >titokban hagyott el a pénz meg tárcá,*” → 11.: „*Hála, hogy titkon vált meg tőlem a tárcá,*” az 'ellop' háromféle körülírását tartalmazza, a 11' tényszerűen, a 11'' és 11. megszemélyesítéssel.

2.7.3.7. A 13': „*Eltépní tüstént, ott van a kuka, bele!*” szinte cimborálva korhol oda a gengszterökhöz, míg a 13.: „*mellőzték volna, kéznél a kuka, bele!*” tárgyyszerűbb és távolságtartóbb, tehát találóbban illeszkedik a vers egészébe.

A 17-26. soroknak nincs megfelelője sem az (α) + (β), sem a (γ) jelű változatokban. (A (γ) x. sora lényegében beépült a szövegbe, az y. viszont törlődött.)

2.7.4. A *gengszterek*hez esetében rekonstruálható javítások inkább hangulati, stilisztikai jellegűek.

3. A (f)irkalapok az alkotás grammatikájáról

A (f)irkalapok a versek kihordásának különböző stádiumait őrzik. Olykor csupán egy-egy ötlet áll rajtuk, máskor a javított, majdnem kész alkotás. Legtöbbször azonban valamely közbülső verzió. Az eltéréseket jól szemléltetik például a *Verseim verse* című költemény változatai (lásd a 2.4.1. alatt az 5. és 6. ábrán). Persze két vagy több változat ugyanarról a költeményről elég ritkán található a képes krónikában. Ebből az is következik, hogy analógnak tekinthető kihordási stádiumok nemigen tanúsíthatók vagy tipizálhatók. A „versért folyó, változatos napi küzdelmek” processzusából bizonyos alkotói tendenciák, módszerek, eljárások így is kirajzolódnak. Közülük inkább csak a jellemzőbb vonásokat próbálom a dolgozatom anyagából kiemelni, összefoglaló jelleggel, utalásokkal és egy-két további kommentárral.

3.1. A javítások, változtatások nyilvánvalóan az alkotói intenció szolgálatában állnak, amelynek megvannak és úgy-ahogy rekonstruálhatók is a szociokulturális dimenziói és az egyéni motivációi egyaránt. Az előbbire az *Elhúllt bolondok nyomán* (lásd a 2.5. alatt), az utóbbira a *gengszterek*hez című költemény (lásd a 2.7. alatt) lehet a tipikus példa.

3.2. Javítások valamennyi szövegszinten bekövetkezhetnek, és hatással lehetnek a szöveg valamennyi organizációformájára. Bármilyen indítatásúak is, a formai és a szemantikai architektonikát (a formációt és a sensust) egyaránt érintik, érinthetik.

3.3. A változtatások alapvetően kétfélék lehetnek: inkább értelmi-logikai és inkább stilisztikai természetűek.

3.4. Az értelmi-logikai jellegű javítások nyilvánvaló célja a tematizáció árnyalása, a tiszta gondolatmenet, világos logikai relációk, az áttetsző vershelyzet és egyenes -attitűd kialakítása, valamint az ellentmondások feloldása, mint például az *Új évszak jön* felütése (lásd a 2.3.3.2. alatt) esetében. A feszes, világos kompozíció fontosságára többször utal a költő is, többek közt az *Elhúllt bolondok nyomán* című költemény kapcsán is (lásd a 2.5.2.1. alatti naplófeljegyzéseit).

3.5. Azt hiszem, nyilvánvaló az inkább stilisztikai jellegűnek minősíthető javítások célja is. Tipikusan lásd a *gengszterek*hez című költeményt (a 2.7. alatt). Stilárisan is fontosnak mutatkozik a szintaktikai környezet ilyen vagy olyan átpozicionálása, lásd példá-

ul a *Balassi Bálint lázbeszéde* című vers harmadik sorában (a 2.6.3.2. alatt). Nem egészen nyilvánvaló azonban, hogy milyen relációk regisztrálhatók az inkább stilisztikai jellegű revíziók és a szöveg esztétikuma között, lásd például a 2.6.5. alatt konfrontált és kommentált méltatásokat. (Ami a metrikai-ritmikai struktúrát illeti, olyan változtatást ritkán észleltem, amely elsődlegesen vagy döntően annak javítására irányult volna.)

3.6. Egy-egy mikroelem, lexéma, szókapcsolat vagy makroszintű egység feltalálása adott esetben az egész (vers)szöveg szintaktiko-szemantikai erőterének (formai és szemantikai architektonikájának) alakulására hatással lehet, mint például a (tisztán grammatikai természetűnek is vehető) – HAT / – HET morfoforma alkalmazása a *Lehetőségek* című kétsorosban (lásd a 2.1.3. alatt), vagy a makroszintű egységek átkonfigurálása a *Gábor* harmadik versszakában (lásd a 2.2.3.1. alatt).

3.7. Az ellentét, illetőleg az ellentéttel szerveződő struktúrák minden bizonnyal igen lényeges szerepet játszanak a szövegek felépítésében. Aligha véletlen, hogy SZABÓ ZOLTÁN is az egyik legfontosabb szövegszervező elvnek tekinti, jóformán minden munkájában (lásd többek között SZABÓ: 1997. 109 és kk.).

Az ellentét valószínűleg akkor is működik, amikor az alkotó valamilyen módon 'föllazítja', grammatikailag esetleg törli a markáns viszonyt (mint a *Gábor* első versszakában a 2.2.3.1. alatt). Úgy tűnik, hogy az ilyen típusú, igen nagy stílusértékkel is bíró megoldások jóval gyakrabban fordulhatnak elő a költészetben, mint amennyire fehérre feketén ki tudjuk mutatni. Ám, ha az eljárást rekonstruálni sem tudjuk, legalább helyül-közzel a befogadás során, akkor a textuálisan adott, illetőleg a megnyilatkozásokban kifejeződő tényállásokhoz általunk gyanútlanul hozzárendelt relációtípológiai séma és a háttérben húzódó kapcsolásfajta implikációi közt feszültség keletkezhet, vagy megsokszorozódhat a feszültség, vele a stilisztikum.

Alkotói oldalról az ilyen jellegű törlések, fölülíráások 'kockázat'-ai a költői intenció, a beszédhelyzet és versmagatartás kimunkáltságának függvényében áll(hat)nak. Befogadói részről pedig a költői intenció rekonstruálására irányuló kondícióinkéban. Tapasztaljuk is, hogy interpretációs gyakorlatunkban a hipotéziseink alapján akarva-akaratlanul is létrehozunk ilyen vagy olyan funkciókonfigurációt műveleteink eredményessége érdekében, ám az alkotói intenció rekonstruálására az esetek többségében úgyszólván nincs esély. Csak az „s” van előtted, és semmi más. Csak a *Verseim verse* végleges szövege van előttünk, és semmi más. Mert a kézirat vagy változat nem áll a rendelkezésünkre prompt, esetleg elkallódott. Igaz, ősi dokumentumok, tekercsek, kéziratok, kódexek tűnnek fel újra és újra. És ha megkerülnek is. A 'kézirateredeti' vajon milyen jelleggel tekinthető, mondjuk így, 'intencióeredeti'-nek is? És ha munkahipotézisül elfogadjuk is akként, vajon hogyan, melyik, milyen rubrikában írhatnánk jóvá annak az emberöltőnyi különbségnek a tételeit és konzekvenciáit, ami az alkotás és a befogadás szociokulturális kontextusa közt fennáll?

3.8. Igen fontos, a formai és szemantikai felépítésre egyaránt ható változtatásnak tekinthető az interpunkció hiánya, helyesebben törlése, mint például a *Verseim verse* (lásd a 2.4.4. alatt) vagy az *Elhullt bolondok nyomán* című költemény esetében (lásd a 2.5.3.2. alatt).³

3.9. Ami a (fj)rkalapok vizuális nyelvi elemeit illeti, megállapítható, hogy motívusok vagy tematikusan általában összefüggésbe hozhatók a verbális nyelvi anyag egészével vagy valamely részletével, elemével. Az előbbire jó példa lehet a *Balassi Bálint*

lázbeszéde című költeményt vizualizáló képi konfiguráció a kézirat (kommentárját lásd a 2.6.2. alatt), az utóbbira pedig a *Verseim verse* egyik vázlatán a virág motívumának verbális és vizuális megjelenítése (lásd a 2.4.2. alatt). Akad(hat) példa arra is, hogy egy szövegrész a vizuális anyag valamely komponensét verbalizálja. Valószínűleg ez a helyzet *A gengszterekhez* című költemény füzetlapja esetén (lásd a 2.7.3.5. alatt). – Az persze, hogy a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai keretét miként lehetne ebben a procedurális irányban is kiterjeszteni, elég fogós kérdés.

Az ebben a fejezetben vizsgált kommunikátumok típusát az (1) / 'Kp ~ Vb' szimbólummal jelölöm, amelyet afféle kvázi altípusnak tekintek. Ilyenfajta komplex kommunikátumok több altípusból is előkerülhetnek, s valamennyi altípus megközelíthető procedurálisan is. Ténylegesen az (1) / 'Kp + Vb' altípusba (lásd a 3. fejezetben az 1. alatt) lennének sorolhatóak. Ha pedig egészében, kötetként szemléljük a „képes krónika”-t, többnyire olyan kommunikátumokat tartalmaz, amelyek a (3) / 'Vb + Kp' altípushoz (lásd a *Bevezetésben* az 1. táblázat nyolcadik sorát, illetőleg a 3. fejezetben a 2. alatt) állnak közel.

Az ilyen jellegű mikro- és makroszkopikus szövegvizsgálatok, hitem szerint, számos adalékkal vagy újabb támpontokkal gyarapíthatják nemcsak egy adott, választott alkotó életművével összefüggő tudásunkat, nemcsak egy adott, örökölt verbális nyelv működési mechanizmusaival és mediális relációival kapcsolatos kompetenciánkat, hanem talán a költői alkotás tágabb értelemben vett grammatikájának mibenlétére vonatkozó hipotéziseinket, hézagos ismereteinket is. És ki tudja, még milyen meglepetéseket tartogat(hat)nak. Ígéretei mindenesetre kecsegtetőek, perspektivikusak. Mikro- és makrogrammatikai, interpretáció- és kommunikációelméleti, alkotás- és befogadástárgyi, kognitív pszichológiai és szövegszociológiai, stilisztikai és esztétikai stb. hozadékaik egyaránt lehetnek – más médiumok vonatkozásában is. Egy pillanatig sem állíthatnám azonban, hogy ezeket az aspektusokat egyforma súllyal sikerült volna exponálnom, hiszen már a *tereptárgyak* föltérképezése, egzakt elhatárolása és tájolása sem volt valami újjgyakorlatszerű, szimpla foglalatosság. Ahhoz pedig, hogy a részeredményekből nyugodt lélekkel általánosítható következtetésekhez lehessen jutni, további elfogulatlan, figyelmes és mélyreható kutatásokra, ambícióra és természetesen sok-sok türelemre van szükség.

Jegyzetek

1. Korántsem hiszem, hogy akárcsak technikai értelemben sikerült volna optimális jelölési rendszert találnom.
2. Nincs az a szövegalkotó, aki így vagy úgy ne tartana ettől.
3. A vizsgálat részeredményeit reményeim szerint a diákok, a hallgatók is hasznosíthatják, esetleg nemcsak a kötelező vagy a választott kurzusaik keretében, hanem a mindennapi interpretációs és szövegalkotói gyakorlatukban, illetőleg annak javításában is.

Egy jubileumi kiadvány margójára
Kass János: Ötven év képben és írásban
A Tisza árad, majd apad...

0. Verbális szövegek által ihletett képek

Az eddigiekben a verbális és képi összetevőből felépített komplex kommunikátumok közül a következő altípusokat vettem vizsgálat alá: egyrészt olyan illusztrált műveket, amelyeknek (verbális és vizuális) összetevőit nem ugyanaz a szerző készítette ((2) / 'Kp + Vb', ahol 'KP' = képi, 'VB' = verbális), másrészt a 'megverselt kép'-ek stb. osztályába tartozókat ((2) / 'Vb ← Kp'), melyeknek alkotói ugyancsak különböző személyek¹, harmadrészt a vizuális költészet körébe sorjázó kompozíciókat ((1) / 'Kp – vb' és (2) / 'Kp – vb')², negyedrészt azt az altípust, amelyben a verbális és vizuális összetevőt is ugyanaz a művész készítette ((1) / 'Kp + Vb' vs (3) / 'Kp + Vb')³, végül olyan vehikulumokat, (f)irkalapokat, amelyek rendszertanilag a kiindulásul választott tipológiai keret (PETŐFI: 2001.) egyik (al)osztályába sem sorolhatók be⁴. Közben a strukturális és a procedurális interpretáció aspektusai is előkerültek.

0.1. Ebben a fejezetben újabb altípusok kerülnek sorra. Az elméleti keret ezúttal is PETŐFI S. JÁNOS tipológiája (PETŐFI: 2001.), a vizsgálat 'kiinduló' objektumait pedig egyrészt a *Biblia Sacra* című illusztrált kiadvány (KÁROLSFELDI: é. n.), másrészt és főként Kass János jubileumi kötetének (KASS: 1997.) kommunikátumai alkotják. Az utóbbiak egy része anyagát képezte jubileumi kiállításának is, amelyet 2002. december 17 és 2003. március 30 között tekinthetett meg a közönség a Kass Galériában. Írásom nem a *Biblia Sacra*, hanem a Kass-életmű margójára készült, amit nyilvánvalóan jelez az is, hogy az előbbiből mindössze öt, a jubileumi kiadványból (KASS: 1997.) viszont mintegy tizennégy alkotás származik. (Más művekre, festményekre, illusztrációkra stb. címszerűen csak szórványosan utalok a jegyzetekben.)

0.2. Az egyik altípus PETŐFI keretében (PETŐFI: 2001.) a verbális szövegek által ihletett vizuális művek ((2) / 'Kp ← Vb' jelű csoportja (lásd a *Bevezetésben* az 1. táblázat ötödik sorát). Ide tartoznak egyebek között a bibliai szövegek alapján létrehozott különféle alkotások. Az altípust a következőképpen jellemzi PETŐFI (63):

Adva van egy szöveg (egy verbális vehikulum). Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp ← Vb' típusú] képet hoz létre, amelyet a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján alkot meg, de azt nem egyesíti egy vehikulumban a kiindulásul adottal. Minthogy ebben az esetben nem jön létre egy (képi és verbális összetevőből álló) komplex vehikulum, ennek következtében a verbális és képi elem befogadása általában egymástól függetlenül (és egymástól különálló befogadási térben) megy végbe.

0.3.1. A szinte körülhatárolhatatlanul gazdag anyag feldolgozásakor adott esetben a *Biblia Sacra* (a továbbiakban *BS*) vizuális összetevőiből indultam ki.

Az ezekhez hozzárendelt versek vagy magából a *BS*-ből származnak, vagy pedig a *Biblia 5.0 – Az Írás* című CD-ROM-ról (Arcanum DataBases Kft. Budapest, 1997.). A digitális Biblia rövidítéseit megtartottam, ennek megfelelően: az *Sz* a Szent István Társulat által kiadott katolikus fordításra, a *K* a Károli Gáspár-féle Bibliára, az *R* pedig a Magyar Bibliatársulat református fordítására utal.

A szentek életével kapcsolatos szövegrészletek a *Legenda Aurea*ból valók.

0.3.2. Ezzel párhuzamosan Kass János életművéből (KASS: 1997. alapján) válogattam rokon illusztrációkat.

0.3.3. Az így körvonalazódó korpuszt további ('másodlagos') verbális összetevőkkel egészítettem ki (kontextualizáltam), lényegében a klasszikus magyar irodalom legjavából. E kiegészítésekhez a *Verstár – A magyar líra klasszikusai* című korongot (Arcanum DataBases Kft. Budapest, 1998.) használtam fel.

Kommentárjaim megfogalmazásakor ezúttal is tartalmi, tematikai aspektusokra, illetőleg a verbális és a vizuális összetevők közötti összefüggésekre próbáltam koncentrálni. Ebben a törekvésemben megerősítettek a J. SEIBERT (szerk.): 1986. kiadványban olvasható bevezetés (*A német kiadás előszava*, fordította: HARMATHNÉ SZILÁGYI ANIKÓ) következő sorai is (5):

„Nem is olyan régen a műalkotások megítélésében még másodrendű szerepet játszott a téma. Az ábrázolások mikéntje fontosabb volt a tárgynál, az érdeklődés középpontjában a formaelemzés és a stílus állt... A tiszta forma- és stíluselemzés mellett azonban sosem szűnt meg az érdeklődés a műalkotások tárgya és jelentése iránt.”

Néhány ízben olyan képleírásokat is dokumentálok kivonatossan vagy részlegesen, amelyeket másodéves magyar szakos hallgatóim készítettek szemináriumi foglalkozáson, a szövegekre, illetőleg az illusztrációkra és alkotójukra vonatkozó információk nélkül, vagyis dekontextualizált képek alapján.⁵ Meg kell azonban jegyeznem, hogy ezek viszonylag kisméretű fénymásolatok felhasználásával készültek (technikai okok miatt), amelyek sajnos nem láttathatnak minden részletet kellőképpen (miként e helyütt sem).

1. Bibliai korpuszok

1.1. Ádám és Éva

1.1.1. Az 1. ábrán látható illusztráció a *BS* kiadványból való, a 2. ábra pedig Kass János *Ádám és Éva* című rézkarcát mutatja 1970-ből (forrása: KASS: 1997. 202).

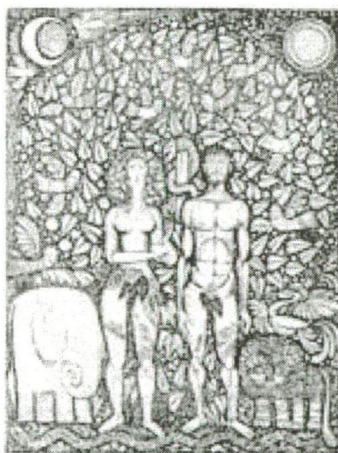
A *BS* a következő „felvilágosító” szöveget rendeli az 1. ábrán látható képhez tizen-négy nyelven:

²⁶Azután mondá Isten: Teremtsünk embert a' mi képünkre és hasonlatosságunkra: hogy uralkodjék a' tenger' halain, az égi madarakon, a' barmokon, az egész földön, és minden czuszó mászó állaton, melly mozog a' földön. (*BS*. I. Mos 1,26.)

1. ábra

Az 1. ábrán a Teremtőt mandula alakú földöntúli fény, isteni világosság veszi körül, amint megáldja a saját képére formált első emberpárt. Föltartott jobb karja felől a kisebb termetű Ádám és Éva, lényegében meztelenül, a 'kegyelem köntös'-ében (Éva saját haja öltözékében), baljánál mindenféle állatok.

2. ábra

1.1.2.1. Kass János illusztrációja is az első emberpárt mutatja (a 2. ábrán), de az Úr nélkül. Fölöttük a Nap és a Hold, mellettük a teremtés, mindenfajta állatokkal. Mögöttük

a tudás fájának lombja (az ókorban talán fügefafa, amely idővel almafává hellenizálódott), köztük a törzsére tekeredő kígyó. Láruk alatt is kígyó. Bár Éva kezében az alma (mely a termékenység, a halhatatlanság, a szerelem és a szépség szimbóluma, de a tudás, a bűn, a halál és a megváltás jelentését is hordozza) még épnek látszik, ágyékukat már fügefalevél takarja.⁶

1.1.2.2. Az Úr egy másik különleges fát is sarjasztott a Paradicsomban, az életét, amelyet kerubok őriztek lángpallóssal a kert közepén. A 3. ábrán Kass Jánosnak *Az életfa* című rézkarca látható 1986-ból (forrása: KASS: 1997. 207).

3. ábra

A 3. ábrán a koronájánál és a törzsénél kezeiktől óvott életfa körül egymással szemben térdelő emberpár látható, föltartott bal tenyérrel, jobbra az örök Éva, karján-keblén kisgyerek. Fölöttük mindenütt galambok. Az egyik magyar – rajz szakos hallgatóm a következő leírást rendelte hozzá:

„A kép középpontjában egy fa látható, talán a tudás fája. Jobbról női alak, karjában gyermekével, balról szakállas, meztelen felsőtestű férfi térdel. Bal karjukat nyitott tenyérrel az arcuk felé emelik. Jobbra fönt és a fa törzsén nyitott kéz, talán az Úr keze. A bal felső sarokban a békét vagy a lélek tisztaságát jelképező galamb látható. – Illusztrációként bibliai szöveghez, esetleg ikonográfiai tanulmányhoz tudnám elképzelni.”

1.1.3. A bibliai alakok vagy események későbbi irodalmi feldolgozásai az intertextualitás különböző, a 'genotextus'-hoz szorosabban vagy lazábban, tematikusan vagy motivikusan stb. kötődő példái, 'fenotextusai'. – Az első emberpár elég gyakori 'versalkotó elem' a klasszikus magyar költészetben. Kosztolányi Dezső *Ádám* című szonettje a világháború alatt, 1916-ban (a *Mák* című kötetében) jelent meg.

ÁDÁM

Most gyakran gondolok arcodra, Ádám,
én ősapám, mert fáj, hogy létezem
s a nevem: ember. A gond szolgálágyán
feléd lóbázom csüggeteg kezem.

Papagáj, tigris közt csúf emberállat,
kire kövér kenyérfa bólogat,
körömmel vakarod vörös szakállad,
s úgy képzelem, hogy véres a fogad.

Ó, első ember... Ó, fájdalmak útja...
Te vagy a szennyos óceánnak kútja,
amelyből fájó sorsomat öröklöm.

Bár láthatnálak színről-színre téged,
hogyan most, mikor könny, átok és jaj éget,
örjögve az arcodba vágjam öklöm.

A költemény nem Ádám történetének valamely mozzanatát dolgozza fel, hanem a háborúval az emberiségre szakadt borzalmat és az ellene való tiltakozást juttatja kifejezésre (mint például az egykorú *Öcsém* vagy a *Háborús fohász az aggokhoz* című Kosztolányi-vers is, stb.). Ádám inkább keserű-fájdalmas hivatkozás: a lírai én a véres kor előképeként, állatok közt *véres fogú*, „csúf emberállat”-ként, minden jaj, fájdalom, szenvedés forrásaként aposztrofálja. Az elkeseredettség és a tehetetlenség megkérdőjelezi az ember ember voltát, a létezés értelmét, s lényegében a visszajára fordul („örjögve az arcodba vágjam öklöm”). Az itt bemutatott verbális és vizuális kontextusokhoz ezeken a szálakon kapcsolható úgy-ahogy Kosztolányi *Ádámja*.

Más elődöt, más mozzanatot látni Juhász Gyula *Ádám halála* című szonettjében (1924.):

ÁDÁM HALÁLA

A rögn ült s a csillagokba nézett,
Melyek az Édenkertben is ragyogtak,
Ó, messze, távol, gyönyörű ígézet –
És érezte, hogy már nem látja holnap.

A verejték ült fáradt homlokára,
Mely egykor az üdv fényében derengett,
Már közeleg a bokrok közt halála,
Mint az angyal, ki elvevé a kertet.

A szelíd Ábel hívja nyugovóra,
Ki a komor Kainnal egy a földben
S míg tekintete a mezőre röpren,

Eszébe jut az első boldog óra,
Mikor Évának a szemébe nézett,
És érzi: ez volt a vég és enyészet!

Juhász Gyula költeménye szemléletes hasonlattal („Mint az angyal, ki elvevé a keretet.”) von párhuzamot az Édenkert és az élet, illetőleg a kiűzetés és a halál közt. A rögről a csillagokba révedő Ádám az Évával töltött „első boldog óra” emlékével búcsúzik az élettől, készülődik halott fiaival, Ábel és Káin után. A vershelyzet hangulatát hatásosan erősíti fel a múlt és jelen idejű igealakok: *ült, nézett, érezte – hívja, röppen, érzi* stb. oppozíciója. Ádám halálát a Szentírás csupán tényszerűen rögzíti: „És lőn Ádám egész életének ideje kilencszázharmincz esztendő; és meghala.” (K: 1 Móz. 5,5.)

Az életfa pedig Komjáthy Jenő *Rohan a nap...* című költeményében a bűn és a bánat gyökén sarjad.

Csak álom volt a bűn, a bánat;
Sötét gyökén életfa támad,
Mely sudarával égig ér,
És beárnyékol egy világot
Lombjával a pazér.
(Komjáthy Jenő: *Rohan a nap...*)

1.2. Noé

4. ábra

1.2.1. A 4. ábrán látható illusztráció a *BS* kiadványból való, az 5. és a 6. ábra pedig Kass János *Noé*, illetőleg *Noé bárkája* című rézkarcát mutatja 1970-ből (forrása: KASS: 1997. 162, 16).

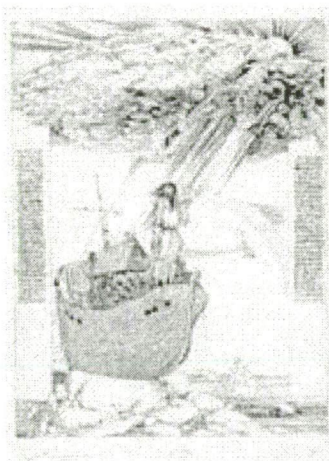
A **BS** az 1Móz 8,18-19 verset rendeli hozzá (tizennégy nyelven) a 4. ábrán látható illusztrációhoz. Az alábbiakban ennek a két versnek olvasható három magyar nyelvű változata (a digitális Bibliából a 0.3.1. alatt értelmezett jelölések alkalmazásával).⁷

¹⁸Kiméne azért Noé és az ő fiai, az ő felesége, és az ő fiainak feleségei ő vele.

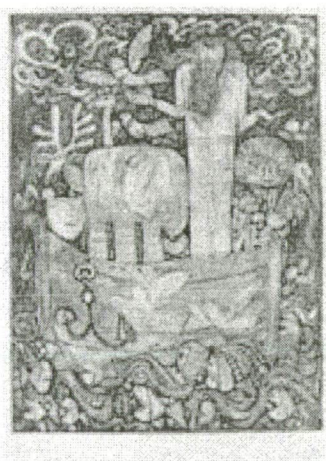
¹⁹Minden állat, minden csúszó-mászó, minden madár, minden a mi mozog a földön, kijöve a bárkából az ő neme szerint. (**K**: 1Móz. 8,18-19.)

¹⁸Noé kiszállt fiaival, feleségével és fiainak feleségeivel. ¹⁹Minden vadállat, minden háziállat, minden madár, minden földi csúszómászó kijött a bárkából, egyik fajta a másik után. (**Sz**: Ter 8,18-19.)

¹⁸Kijött tehát Nőé fiaival, feleségével és fiainak feleségeivel együtt. ¹⁹Minden élőlény, minden csúszómászó, minden madár, minden, ami mozog a földön, csoportonként kijött a bárkából. (**R**: 1Móz. 8,18-19.)

5. ábra

6. ábra

Noé az Ószövetség első pátriárkája, Ádám tizedik utóda. Attribútuma a galamb és a bárka. Az előbbi a béke egyetemes szimbóluma, az utóbbi az egyházé (is lehet). Az özönvizet a maga által épített bárkában csak ő és családja, valamint minden élőlényből egy-egy pár élte túl. Amikor bárkája megfeneklett az Ararát hegyén, először egy hollót, majd egy galambot engedett ki, hogy megtudja, eltűnt-e a földről a vízözön. A galamb másodjára friss olajággal a csőrében érkezett a hajóra, harmadjára azonban már nem tért vissza. Noé ekkor felnyitotta a bárka fedelét, és újtukra bocsátotta a teremtményeket.

A *BS* (4. ábrán látható) illusztrációja Noé történetének utóbbi mozzanatát ragadja meg, amikor a pátriárka és minden elevenek a bárka ajtaján át a szárazföldre lépnek, s szétszóródnak földön és égen.

1.2.2. Kass János (5. és 6. ábrán látható) illusztrációi a fentnél kissé korábbi mozzanatot ábrázolnak, amint a pátriárka 'próbaút'-ra bocsátja a tenyeréből a galambot (Ter 8,8 vs 10 vs 12).

Az 5. ábra a már megfeneklett, a 6. a még hánykódó hajót jeleníti meg, az előbbi világos háttérben tisztuló égbolt, napsugarak és előtűnő szivárvány, az utóbbiában sötét felhők, zuhogó eső. Noé mindkét esetben a hajó orrán áll, tenyerén a galamb, körülötte a nyüzsgő élet.

Az 5. ábrán látható rézkarc bal és jobb oldali 'keret'-ében a művész szép kalligráfikus nagybetűivel a következő (az 1 Móz 6,14, 16-17; 7,1, 4, 11, 18, 21, 24 és 8,6-8 verseknek megfeleltethető) verbális nyelvi szöveg olvasható⁸:

„CSINÁLJ MAGADNAK GÓFER FÁBÓL BÁRKÁT, REKESZTÉKEKET CSINÁLJ A BÁRKÁBAN, ÉS SZURKOZD MEG KÍVÜLRŐL, BELÜL SZUROKKAL. ABLAKOT CSINÁLJ A BÁRKÁN, A BÁRKA AJTAJÁT PEDIG OLDALT CSINÁLD. ÉN PEDIG IME ÖZÖNVIZET HOZOK A FÖLDRE, HOGY ELVESZEJTSÉK MINDEN TESTET, MELYBEN ÉLŐ LÉLEK VAN AZ ÉG ALATT. MONDA AZ ÚR NOÉNÁK: MENJ BE TE ÉS EGÉSZ HÁZAD NÉPE A BÁRKÁBA. MERT HÉT NAP MÚLVA ESŐT BOCSÁTOK A FÖLDRE NEGYVEN NAP ÉS NEGYVEN ÉJJEL. NOÉ PEDIG HATSZÁZ ÉVES VALA, AMIKOR ÖZÖNVÍZ VOLT A FÖLDÖN. A VIZEK PEDIG ÁRADÁNAK ÉS NEVEKEDÉNEK A FÖLDÖN, ÉS A BÁRKA JÁR VALA A VÍZEN. ÉS ODA VESZEN MINDEN FÖLDÖN JÁRÓ TEST, MADÁR, BAROM, VAD, ÉS A FÖLDÖN NYÜZSGÓ MINDEN CSÚSZÓ-MÁSZÓ ÁLLAT. ÉS ERŐT VEVÉNEK A VIZEK A FÖLDÖN SZÁZ ÖTVEN NAPIG. ÉS LÖN NEGYVEN NAP MÚLVA, NOÉ KINYITÁ A BÁRKA ABLAKÁT. KIBOCSÁTÁ A HOLLÓT, KIBOCSÁTÁ A GALAMBOT, HOGY MEGLÁSSA, VAJJON ELFOGYTAK-E A VIZEK”

Mindkét illusztráció az idézett applikáció végére 'rajzolt' „kibocsátá a galambot” mozzanatot mutatja be (kis eltéréssel). Az egyik hallgatóm a következő leírást rendelte a 6. ábrához.

„Az illusztráció Noé bárkáját juttatja eszembe. A túlélést és a menekülést, az újrakezdést és a reményt. Persze búcsúzást és szomorúságot is. – A képen egy bárka hányódik a háborgó tengeren, a sötét és felhős ég alatt. A csónakban köpenyszerű, világos ruhában szakállas férfi áll, karjait szétárja, jobb kezéről galamb száll a magasba. Állatok veszik körül: balról derekáig érő elefánt, fölötté szarvas, zsiráf, jobbról nyúl, mögötte oroszlán. A bárka oldalán horgony és galambok, az előtérben halak, kígyók láthatók, talán egy polip is.”

1.2.3. Noé meglehetősen gyakori versalkotó 'elem' klasszikus líráinkban. A legbibliásabb magyar költő, Ady a következőképpen értelmezi át, illetőleg aktualizálja a történet főbb motívumait (1905-ben):

NOÉ BÁRKÁJA

Volt egyszer egy hajó,
Tarka népű bárka,
Szél-bali özönvíz
Omlott, csapott rája –
Mokra s kuruc mennykő
Tüzét mind ráhordta,
Noé bárkájának
Címezte, csufolta.

Hajh, hajh! Hol a hajó?
Tréfás kedvű átok:
Most a bal-vizeken
Keres Araratot.
A régi bárkának
Férgesét kiszedte,
S még tarkább sereggel
Száguld vad vizekre.

Negyvennyolcas tigris
És disszidens foka,
Éjszakai bagoly
És nemzeti róka,
Szárnyaló turulok
És csökönyös rákok,
Ilyen Noé-bárkát
Tán Noé se látott.

Rajt' a szőlő-tő is,
Negyvennyolcas töke,
(Régi, nemes nektárt
Kapunk-e még tőle?)
Kossuth-Noé viszi
Vadvizeken át is,
Hajh, de kár, hogy viszi
A *filoxerát* is.

A *Noé bárkája* című költemény nem jelent meg kötetben, de minden bizonnyal Ady alkotása. Szarkasztikus utalásai, metaforái („negyvennyolcas tigris”, „disszidens foka”, „nemzeti róka” stb.) a *tarka* összetételű és elvtelen koalícióra (Alkotmánypárt, Függetlenségi Párt, Néppárt stb.), valamint Kossuth Ferencre (a Függetlenségi Párt elnökére, a későbbi koalíciós kormány miniszterére) vonatkoznak.

1.3. Lót és leányai

1.3.1. A 7. ábrán látható illusztráció a *BS* kiadványból való, a 8. ábra pedig Kass János *Lót és leányai* című rézkarcát mutatja 1986-ból (forrása: KASS: 1997. 204).

7. ábra

A **BS** a következő felvilágosító szöveget rendeli a 7. ábrán látható illusztrációhoz:

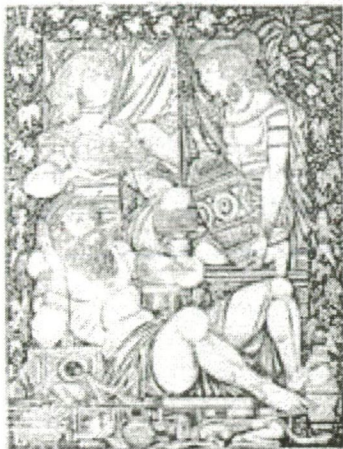
²⁴Ekkor bocsáta az Isten Sodomára és Gomorrára kénköves és tüzes esőt az Istentől az égből. ²⁵És fölforgatá ezen városokat, és az egész körülfekvő tartományt, a' városnak minden lakosaival, és a' földnek minden növényeivel együtt. ²⁶Lótnak: felesége pedig visszatekintvén sóoszloppá változék. (**BS**: I. Mos. 19,24-26.)

Lót Ábrahám unokaöccse. Történetének többnyire két epizódját szokták megjeleníteni. Az egyik a következő. Szodomában Lót bizonyult az egyetlen igaz embernek, ezért amikor az Úr tüzes esővel pusztította el Szodomát és Gomorrát (mintegy az Utolsó ítélet előképeként), ő és családja, a felesége és a két lánya elmenekülhetett. Asszonya azonban az Úr tilalma ellenére is visszanézett a lángoló városra, ezért sóbálvánnyá kövült.

A 7. ábrán látható kép, illetőleg a hozzá rendelt versek ezt a jelenetet tárják elénk. Az egyik hallgatóm a következő leírást rendelte az illusztrációhoz:

„A képen négy személy látható, az előtérben hárman 'kifelé' sietnek, a bal alsó sarok irányába. Az elől haladó két ember nő, az egyikőjük kendőjével takarja arcát, a másikójuk összekötözött batyut cipel a fején. Sarkukban erős, izmos férfi, a vállán csomaggal. Lepelszerű ruhát viselnek, amely testük körül lobog. Arcukon rémület, menekülés, tekintetüket mintha valami nagy fény vakítaná. Mögöttük, nekünk háttal, vékony nőalak zuhan jobbra, égre nyújtott kezekkel. A háttérben borult ég alatt égő város, épületek, tornyok láthatók.”

1.3.2. Kass János (8. ábrán látható) illusztrációja Lót életének másik epizódját mutatja.

8. ábra

Szodoma pusztulása után Lót a hegyekbe menekült lányaival. Minthogy vőlegény nélkül maradtak, leitatták apjukat, és gyengéd incestusba hemperedtek vele, amiről a próféta mit sem tudott. Mindketten fogantak tőle, egyikőjük Moábot, másikójuk Benamit szülte. Lót tehát apja is, nagyapja is a két fiúnak, ők pedig féltestvérek és unokafivérek egyszerre. Utódaik, a vérfertőzésből származó moabiták és ammoniták állandó ellenségeskedésben álltak Izraellel.

A 8. ábrán a próféta hever elfüggönyözött barlangszátra közepén ágyékkötőben, jobb kezével a fejét támasztja, bal kezében serleg, mögötte két gyönyörű nőalak, gyümölcsöt és bort szolgálnak fel kaptos apjuknak. A képet szőlőlevelek és fürtök keretezik. „Mintha egy fürdőbe vagy hárembe lépnénk – írja az egyik hallgatóm –, amikor a hölgyek kiszolgálják az urakat.”⁹

1.3.3. A bibliai alakok közül Lót nem túlságosan 'népszerű' a magyar klasszikusok körében. De azért akad rá példa. Madách Imre műve históriájának első epizódját dolgozza fel. A *BS* (7. ábrán látható) vizuális nyelvi megfogalmazásával nagyjából korrespondens utolsó négy versszaka a következő:

„Óh mint dül, óh mint forr az egek tűzárja,
Halld a nép örvengő, elhaló sirását.
Lángtenger már minden, itt-ott egy torony még,
Mint sötét kísértet, tartja fel folyását.”

„Hát fecskénk, mond a nő, a dalos kis állat,
Elvesz-é az is? Hejh, Isten őt mért sujta?”
„Ahol esni kell a büszke palotának,
Ott a fecskéfészek a sors áldozatja.

És midőn felírják a toronynak estét,
A fecskére nincs gond, az el van feledve.
Őh de jőjj, kövess nő, s hátra ne tekints, mert
Kebled e rettentő képtől megmeredne.”

„Hadd meredjen s vesszen együtt kis körével,
Hadd feledjék azt is, mint a fecskefészket,
Csak te élj és szenvedj, mint igaz próféta!”
Ezzel hátra fordult, s iszonytól kővé lett.
(Madách Imre: *Lót*)

Madách verse Lót Szodoma népéhez intézett prófécijában, illetőleg a feleségével folytatott dialógusában mutatja be a város és a környék pusztulását, valamint az asszony szenvedését, ragaszkodását zárt kicsi világához, fecske fészkéhez, és kővé válását.

1.4. Izsák feláldozása

1.4.1. A 9. ábrán látható illusztráció a *BS* kiadványból való, a 10. ábra pedig Kass János *Izsák feláldozása* című rézkarcát mutatja 1970-ből (forrása: KASS: 1997. 205).

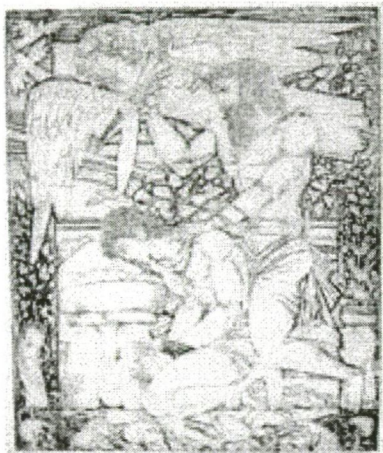
9. ábra

A *BS* a Ter 22,11-12 verseket rendeli hozzá a 9. ábrán látható illusztrációhoz.

¹¹De az Úr angyala rászólt az égből és azt mondta: „Ábrahám, Ábrahám!” „Itt vagyok” – felelte. ¹²Az folytatta: „Ne nyújtsd ki kezedet a fiú felé és ne árts neki. Most már tudom, hogy féled az Istent és egyetlen fiadat sem tagadtad meg tőlem.” (Sz: Ter 22, 11. 12.)

Izsák az idős Ábrahám elsőszülött fia az Úr ígéretében, akit a pátriárka a Teremtő parancsára kényszerül feláldozni. „A képzőművészetben a dráma csúcspontját szokták megjeleníteni: az áldozati oltárnál térdelő Izsákra Ábrahám már-már lesújt késével, amikor egy angyal vagy a felhőkből kinyúló Isten keze megakadályozza ebben (...) Végül Izsák helyett egy a szarvánál fogva a bozótban vagy egy fán fennakadt kost áldoz fel, amelyet a keresztfán függő, feláldozott Krisztus előképének tekintettek ugyanúgy, mint magát Izsákot” (SEIBERT: 1986. 9-10).

1.4.2. A *BS* illusztrációjához hasonlóan Kass János rézkarca is a drámai csúcspontot jeleníti meg (a 10. ábrán). Mindkét kompozíciót Ábrahám alakja dominálja, előtte a térdre szorított Izsák, fölülről az angyal nyújtja kezét óvón az elsőszülött feje fölé.

10. ábra

A 9. és a 10. ábrán bemutatott illusztrációk főbb különbségei a következők: Kass alkotásán a kevésbé meglelt korú, de talán kissé hitehagyottabb vagy legalábbis nem a *csillagokba néző* Ábrahám jobbról, az áldozatnak háttal és meztelen felsőtesttel jelenik meg; Kass Izsákja erőteljes, de sorsába törődött fiatal férfi, előre kötözött kezekkel, aki a sziklaoltár előtt térdel, a *BS*-é rémült fiatal fiú, hátra csavart karokkal, aki az oltáron térdel. A *BS* illusztrációján a kos hátán érkező angyal oltalmaz, és láthatóan kommunikál is, Kassén vízszintesen a képbe 'úszva', inkább csak oltalmaz, stb.¹⁰

1.4.3. Izsák történetével kapcsolatban klasszikus líránk reprezentáns alkotása Juhász Gyula *Izsák sírása* című verse (1916.).

IZSÁK SÍRÁSA

Ó Ábrahám, kopár vagy, mint a hó már,
Mely vén hegyek tetőin vesztegel.
S hideg a szíved, mint e sziklaoltár,
Melyen ifjú véremmel vesztesz el.

Ó Ábrahám, te meddő bölcsességed
S konok hited tesz a szívemre kést.
Az Isten néma, ó de hív az élet,
Süket füled nem hallja énekét?

Ó Ábrahám, te csillagokba nézel
És Sára arcán nem vársz már mosolyt.
De bennem most csírázik az ígélet
S te a csíráat halálra taposod?

Ó Ábrahám, az Isten messze, fénylő,
Bölcs és magos, te látod, féled őt,
De élni vágyik a fiatal élő
És élni nem bűn még az Ur előtt?

És félni nem bűn fényes kés hegyétől,
Mely megkereste ifjú szívemet.
Ó Ábrahám, az angyalok az égből
Remegve néznek és – könyörgenek.

Juhász Gyula költeménye az ifjú Izsák monológja, akinek a Szentírás megfelelő szöveg helyén mindössze egyetlen kérdés jut: „ímhó van a tűz és a fa; de hol van az égő-áldozatra való bárány?” (K: 1 Móz. 22,7). A vershelyzetet az anaforikusan megszólított Ábrahám *konok*, rideg, csillagnéző hite, amely végső soron Isten ígéletével is ellentmondásban áll, hogy tudniillik megsokasítja a pátriárka utódait, és az ifjú természetes élni akarása („bennem most csírázik az ígélet”), az élet Ábrahám számára tűnt szépségei („Sára arcán nem vársz már mosolyt”) polarizálják. De még az angyalok is Izsákért *könyörgenek*.

1.5. Mózes

1.5.1. A 11. ábrán látható illusztráció a *BS* kiadványból való, a 12. ábra Kass János *Mózes / Az öldöklő angyal* című rézkarcát mutatja 1967-ből (forrása: KASS: 1997. 97), a 13. pedig Kass *Mózes és Cippóra* című képét 1986-ból (forrása: KASS: 1997. 201).

A *BS* a 2 Móz 12,31-33. verseket rendeli a 11. ábrán látható illusztrációhoz.

³¹És hívatá Mózeset és Áront éjszaka és monda: Keljetek fel, menjetek ki az én népem közül, mind ti, mind Izráel fiai és menjetek, szolgáljatok az Úrnak, a mint mondatok. ³²Juhaitokat is, barmaitokat is vegyétek, a mint mondatok és menjetek el és áldjátok engem is. ³³És az Egyiptombeliek erősen rajta valának, hogy a népet mentül hamarabb kiküldhessék az országból; mert azt mondják vala: mindnyájan meghalunk. (K: 2 Móz 12,31-33.)

E versek, illetőleg a 11. ábrán látható események bibliai háttere vázlatosan a következő. Mózes (mint Krisztus előképe) kéri a fáraót, hogy engedje szabadon Izrael népét, a fáraó azonban megtagadja a kérést. Az Úr ezért tíz csapással sújtja az országot: a víz vérré változik, békák, szúnyogok, böglyök lepik el az országot, dögvész pusztít,

fekélyek borítják el az egyiptomiak testét, jégeső, saskajárás, majd sötétség száll az országra (2Móz 7,8-12). A fáraó mégis hajthatatlan maradt, emiatt bekövetkezik a tizedik csapás is, az Úr minden elsőszülöttet elpusztít: „Én végigvonulok azon az éjszakán Egyiptomon, és megölök minden elsőszülöttet Egyiptomban: embert és állatot, s ítéletet tartok, Egyiptom minden istene fölött, én, az Úr.” (Sz: Kiv 12,12.) Az izraeliták a bárány vérével kenték be az ajtófélfákat, illetőleg a szemöldökfákat, s ezáltal menekültek meg a pusztító, az ártó angyal öldöklésétől. Azon az éjszakán (Abib vagy Niszan hónap 14-én) hangzanak el a fáraónak a 2 Mózes 12,31-33-ban olvasható szavai.

11. ábra

A 11. ábra centrumában jellegzetes egyiptomi obeliszk előtt a fáraó látható, amint beszédet intéz a balról álló Mózesnek és testvérének, Áronnak, fölül öldöklő, szárnyas angyalok, kezükben kard, másutt a városban az elsőszülöttek tetemei, zokogó anyák, családtagok.

1.5.2.1. Kass János illusztrációján (a 12. ábrán) sötét háttérben csak a bosszúálló angyal jelenik meg a város fölött. Erőteltjes, szakállas férfiarc, feje fölé emelt kezében kés. Valósággal eltörpül alatta a város.¹¹ Az egyik hallgatóm a következő leírást rendelte a 12. ábrához.

„A kép nagy részét kontúros férfialak, valamilyen vezér, akár hadisten is lehet, tölti ki, aki jóval nagyobb, mint az alatta húzódó város. Ruházata szinte szétterül a házak fölött. Vonásai erőteljesek, markánsak, feje fölé tartott kezében tör. A háttér sötét, félelmetes. A keretben különböző figurák, fejek, kezek tűnnek elő.”

1.5.2.2. A 13. ábrán Mózes és felesége, Cippóra („Madárka”) látható (melyet több változatban is megrajzolt a mester). Az egyik hallgatóm a következő leírást rendelte hozzá:

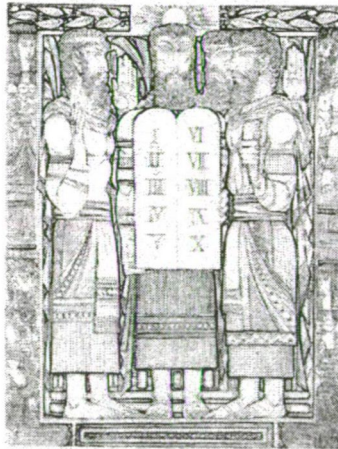
„A képen a szerelmi vágy kibontakozását láthatjuk, némi tartózkodással. Egy hosszú hajú, szakállas férfi és egy fölékszerezett, göndör hajú nő fordul egymással szembe, válluk, mellük meztelen. A férfi jobb kezével a nő mellét tapintja. Orruk összeér, egyikőjük esküre tartja középtűt a kezét. A férfi mintha a nő felett állna. Az illusztráció vonalvezetése egyszerű, tiszta, nemes.”

12. ábra

13. ábra

14. ábra

1.5.2.3. A 14. ábrán Kass János *Kőtáblák* című rézkarcát tekinthetni 1986-ból (forrása: KASS: 1997. 198).

Kass János 14. ábrán bemutatott illusztrációja Mózes mint prófétát ábrázolja, kezében a törvénytáblákkal, melyek Isten szövetségét jelképezik az emberrel a törvény által. Az Úr a Sínai hegyen pecsételte meg frigyét a népével, midőn Mózes megkapta a táblákat. A fölül lekerekített kettős táblán római számok jelzik a tízparancsolatot. Mózes feje fölött ragyog a nap. A képet galambot, olajágot tartó figurák keretezik.

1.5.3. Mózes a magyar irodalom klasszikusainak körében az egyik legtöbbet 'foglalkoztatott' bibliai személyiség (Madách drámáján kívül is). Kosztolányi Dezső *Mózes imája* című költeménye 1905-ből való.

MÓZES IMÁJA

Hatalmas úr, sziklás erősség,
te láthatatlan nagy titok.
Intesz, s a földi munka hőseit
dörgő szavaddal elhivod.

Te fenn a csillagoknak ormán
trónolsz ragyogva, komolyan.
Mi itt törődünk lenn mogorván
s tűn életünk, mint a folyam.

Te tündökölsz a másvilágon
magánosan, győzhetlenül.
A mi sorsunk csak röpke álom,
mely az idővel elrepül.

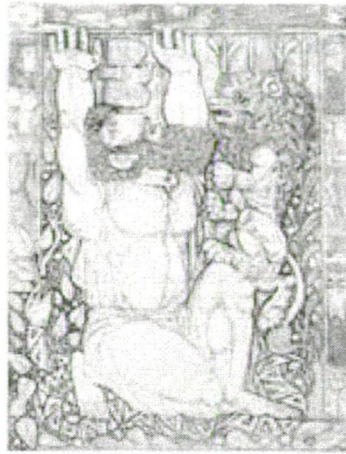
Ránk csapsz dúló, sötét haraggal,
s mi hervadunk, miként a fű,
mit a kaszás vígan levagdal,
te végtelen vagy s tiszta, hű.

Kevés időig sírva élünk
s aztán a sírra rábukunk.
Légy szörnyű harcainkba vélünk,
s taníts meghalni, ó, urunk!

Kosztolányi imájában Mózes nem bűnbocsánatért, nem a szabadulásért, nem a népért stb. fordul az Úrhoz. A költemény szövegszerző elve az ellentét, melyet a *végtele*n isteni szféra, az örökkévalóság és a gyötrelmes, múltó földi élet, e „röpke álom” képei hordoznak: *te – mi, fenn – lenn, trónolsz – törődünk, ragyogva – mogorván, sötét – tiszta* stb. Ám az Úr e munkás világból is elszólítja, halni hívja a halandót. Előbb-utóbb ezt is megtanuljuk, ha ügyel-bajjal is. Az ima inkább szerepvers, mintsem valamely ószövet-ségi szövegrészlet vagy epizód parafrázisa.

1.6. Dániel próféta

1.6.1. A 15. ábrán Kass János *Dániel próféta* című rézkarca látható 1986-ból (forrása: KASS: 1997. 200).

15. ábra

Dániel, ószövetségi próféta történetét leggyakrabban két megpróbáltatásával ábrázolja a művészettörténet. Az egyik: Dániel az oroszlánok barlangjában, amikor is az ülő vagy álló próféta imára emeli kezét; a másik: a három ifjú a tüzes kemencében.

Az első háttérben ez áll. A babiloni fogság idején (i. e. 587 – 517) Dárius király főfelügyelővé nevezi ki Dánielt, majd rátermettsége, tehetsége jutalmául az egész birodalma fölé akarja rendelni. A felügyelők és a satrapák irigységükben mindenféle ürtügyet felhoztak ellene, de nem lehetett hibát találni benne. Ezért olyan határozatot adattak ki a királlyal, amely összeegyeztethetetlen volt Dániel őseinek szokásaival. A próféta természetesen hű maradt a mózesi törvényekhez. Emiatt már bevádolhatták, mondván a királynak: „Dániel, aki Júda foglyai közül való, nem törődik veled és tilalmaddal, amelyet kiadtál. Naponta három ízben elvégzi imádságát” (Sz: Dán 6,14). Így került az oroszlánok barlangjába, Isten azonban elküldte angyalát, s az bezárta az oroszlánok száját. Miután a király ily módon megbizonyosodott Dániel ártatlanságáról, azokat a férfiakat vetette az oroszlánok közé, akik bevádolták.

Kass János illusztrációján (a 15. ábrán) az oroszlánok barlangjában látható Dániel. A próféta kígyón guggol (az 1.6.2. alatt is motiválható módon), bal térdén a király(i) fenéke. Tekintetét és kezét az égre emeli. A felső vízszintes mezőben előre nyújtott kezű angyal, az oldalsó függőleges mezőkben pedig olajágot tartó nőalak és kígyót szorongató, szakállas férfi látszik. Az egyik hallgatóm a következő leírást rendelte a 15. ábrához.

6. Egy jubileumi kiadvány margójára. Kass János: Ötven év képen és írásban

„A képen díszes keretben robusztus férfi látható, fél térdre ereszkedve, kezét az égbe emelve. A másik térdén viszonylag kis termetű oroszlán ül.”

1.6.2. Ha nem is gyakran, de Dániel is szerepel a klasszikus magyar irodalomban. Arany János a *Toldi szerelmének* Ötödik énekében így foglalja hasonlatba:

Mint éhes oroszlán Dániel vermében:
Bömböl egyet, szörnyűt, börtöne mélyében,
(Arany János: *Toldi szerelme*, Ötödik ének, 51)

Babits pedig önálló éneket szentel a prófétának (*Az istenek halnak, az ember él* című kötetében).

DÁNIEL ÉNEKE

Mégis megemlékeztél rólam, Isten
és azokat, akik téged kerestek,
akik téged szeretnek, megtaláltad.

Ifjú próféták üstökét ragadva
elhoztad babilóni ketrecemhez
a fűgét és a datolyát kezökben.

Hirdesd azért, világosság, sötétség,
az Urat! Hirdesd, pusztaság, folyóvíz
s bölcs cethalak és minden vízben-üstök!

Adjatok nékem szurkot, faggyat és szőrt:
fegyver nélkül megölöm én a sárkányt,
a cifra szörnyet, aki nektek isten.

De az oroszlánt nem bántom, ki engem
nem bánt. Estére visszatérek hozzá
s vad teste bundás melegében alszom.

Hallom majd nagy szívét dobogni; a föld
vele dobog, s az ég is; – én meg alszom
ringatva, mint az Isten csecsemője.

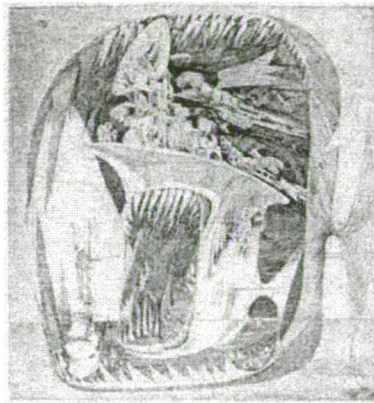
Dániellel (az 1.6.1. alattihoz) hasonló eset történt Círusz (Kürosz) király uralkodása idején is. A próféta Kürosz bizalmasaként leplezi le Bél papjainak csalását, majd elpusztítja a bálványt. De volt egy kígyó is, amit Dániel fegyver nélkül ölt meg: „szurkot, hájat és szőrt vett, összefőzte őket, pogácsákat csinált belőlük és beadogatta őket a kígyó szájába. A kígyó megette és szétpukkadt.” (Sz: Dán 14,27.) Ekkor a király ellen támadtak a bábeliek, s ő kénytelen volt kiadni nekik a prófétát. Így került ismét oroszlános verembe.

Babits éneke ezt az epizódot dolgozza föl. A költemény második strófájában szereplő „ifjú próféták” voltaképpen Habakuk, akit az Úr angyala üstökénél fogva vitt Júdeából Babilonba, a barlanghoz, hogy étekkel kínálja Dánielt. Ekkor így fohászkodik föl a

próféta: „Megemlékeztél rólam, Istenem, mert te nem hagyd el azokat, akik szeretnek.” (Sz: Dán 14,38.) A Babits-vers felütése ennek a fohásznak a parafrázisa. Dániel ezúttal is megmenekült, s a feltámadás reményének megtestesítőjévé vált. A költemény lényegesen szorosabb intertextuális kapcsolatban áll a bibliai előtörténettel, mint például Ady verse az 1.2.3. alatt. Harmadik strófája egyszersmind a *Jónás könyve* előképének tekinthető.

1.7. Jónás a cethalban

1.7.1. A 16. ábrán Kass János *Jónás a cethalban* című rézkarca látható 1970-ből (forrása KASS: 1997. 165).

16. ábra

¹Az Úr odarendelt egy nagy halat, hogy nyelje el Jónást. Jónás három nap és három éjjel a hal gyomrában volt. (Sz: Jón 2, 1.)

Amint közismert, Jónást az Úr küldte a Tigris menti, romlott Ninivébe (ma Mo-szul), hogy bűnbánatot hirdessen, a próféta azonban, rendhagyóan, ki akart térni a feladat elől, és hajóra szállt. A hajósok, hogy megmenekedjenek a hirtelen támadt viharból, sor-sot vetnek, majd a tengerbe dobják, mire a hullámok elcsendesednek. Az Úr odarendelt egy óriási cetet, s az elnyelte Jónást. Három nap, három éjt a hal gyomrában volt (miként az Emberfia a föld szívében), végül szárazra vetette a hal.

„(...) A feltámadt Krisztus előképének, a bűnbánatot hirdető prófétának az ábrázolása méltán került a templomokban a szószékre; a 18. sz.-ban még arra is van példa, hogy a szószéket kitátott szájú cethal formájára alakították ki” (SEIBERT: 1986. 154).

Kass János grafikája (a 16. ábrán) azt a mozzanatot ragadja meg, amint a cet vagy inkább a cetben a cet elnyeli a prófétát.

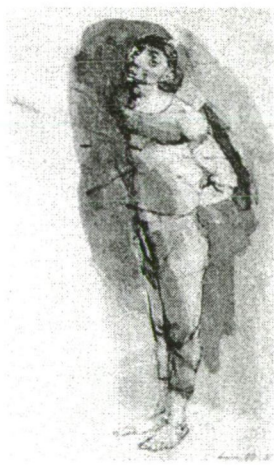
1.7.2. Jónás históriája irodalmunkban Babits Mihály nagyszabású tolmácsolásában a legismertebb. A kötetben 1940-ben megjelent elbeszélő költemény Babits emberi és művészi kiteljesedésének szintézise. RÓNAY GYÖRGY ekként látja: „A babitsi ironia és rejtezkedve-vallás e mesterművében a bibliai történet – költői értelemben véve a szót, hiszen, mint tudjuk, az ószövetségi *Jónás könyve* maga is költői alkotás – egyszerre lett a legfájóbb személyes vallomás költői objektivációja és az elfúló emberi tiltakozás megrázó kiáltása” (RÓNAY: 1973. 282). A 16. ábrán bemutatott jelenet Babitsnál így fest:

Az Úr pedig készített vala
Jónásnak egy hatalmas cethalat
s elküldte tátott szájjal hogy benyelne
halat s vizet vederszám nyelve mellé
minek sodrán fejjel előre, hosszant
Jónás simán s egészben úgy lecsusszant
gyomrába hogy fején egy árva haj
nem görbült...

2. Legendák

2.1. Szent Sebestyén

2.1.1. A 17. ábrán Kass János *Szent Sebestyén* című tusrajza látható 1957-ből (forrása: KASS: 1997. 47).

17. ábra

Diocletianus kegyencének attribútuma a nyílvessző. A pestisszent általában ágyékkötőben, fatörzshöz / oszlophoz kötözve jelenik meg, testéből nyilak állnak ki. „A le-

meztelenített, sok sebből vérző test a Fájdalmas Krisztusra emlékeztetett, a beléfűrődő nyilak pedig az Úr pestisnyilaira, amelyekről Szt. Sebestyén közbenjárására reméltek menekülést” (SEIBERT: 1986. 279).

A 17. ábra hátrakötözött kezű, kissé előre dőlő, felszegett fejű, szenvedő arcú férfialakot mutat, testéből kiálló nyilakkal.¹²

2.1.2. A szent elég ritkán fordul elő a klasszikus magyar lírában. Juhász Gyula így írja versbe a *Szent Sebestyén* című költeményében (1924-ben).

SZENT SEBESTYÉN

Nyilazzatok: a seb rózsát terem,
Mely nyílni fog az örök kertbe fenn!

Nyilazzatok: minden nyíl szárny nekem
Feléd, örök hazám, ó végtelen!

Nyilazzatok: bíbor dísz lesz sebem,
Mely hirdeti: halálon győzelem!

Nyilazzatok: kínom megszentelem
Isten vitéze én, az Úr velem!

Nyilazzatok: én már emelkedem
Túl hegyeken és túl fellegeken.

Nyilazzatok: koronát küld nekem
Örök Cézárom, égi jegyesem!

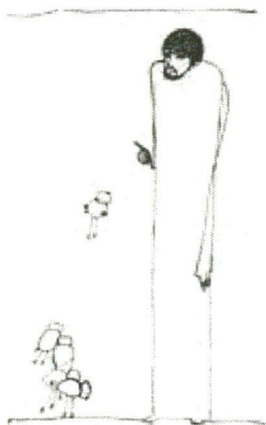
Juhász Gyula költeményét a kikötözött szent ellenségeihez intézett felszólításai konstituálják. Az első sorok anaforikus ismétlései („Nyilazzatok”) és a monoton rímsszerkezet mesterien érzékeltetik a kínzás hiábavalóságát. Az ismétlés(ek)e)t minden versszakban a földi lét és az isteni szféra: „örök kert”, „végtelen”, „halálon győzelem”, „az Úr velem”, „túl fellegeken”, „égi jegyesem” stb. oppozíciója ellenpontoszza. Az első, a harmadik és az ötödik sor teljes metaforái: *seb* \approx *rózs*a, *nyíl* \approx *szárny*, *seb* \approx *bíbor dísz* a halálra ítélt férfi magasztos mozdulatlanságát hangsúlyozzák, grammatikailag is, az utolsó három versszak első sorai pedig szinte eloldják Sebestyént a földtől. Hasonlóképpen Kass tusrajzán (a 17. ábrán) is. A rózsza a szeretet és a vértanúság jelképe is (lásd többek között GÉCZI: 1999. 218 kk.).

A *Legenda Aurea* a következőképpen beszéli el Sebestyén kínzását (48):

Diocletianus a mező közepén megkövezte Sebestyént és katonáival rányilaztatott, s azok úgy telelővöldözték nyílvezzőkkel, hogy olyan lett, mint egy sündisznó. Azt hívn, hogy már meghalt, eltávoztak.

2.2. Assisi Szent Ferenc

2.2.1. A 18. ábrán Kass *Assisi Szent Ferenc* című tollrajza látható 1966-ból (forrása: KASS: 1997. 167), a 19. ábra pedig a művész *Assisi Szent Ferenc* című rézkarcát mutatja 1980-ból (forrása: KASS: 1997. 164).

18. ábra

19. ábra

A rendalapító és alighanem legszeretetre méltóbb szent történetéből¹³ napjainkig kedvelt képtéma maradt prédikációja a madarakhoz, mint a középkori ember természet felé fordulásának első megnyilvánulása, amit közismert *Naphimnusza* is kifejezésre juttat. Kass János illusztrációi ezt a természettel való bensőséges kapcsolatot emelik ki legendáriumából, a 18. ábrán néhány vonallal, a 19. ábrán mozgalmasabb kompozícióban, sugaras dicsfényben.¹⁴

A jelenetet a *Legenda Aurea* több változatban is elmeséli (245, 246), ezek egyike a következő:

Egy alkalommal a Velence környéki mocsarakban bolyongva hatalmas madársereget látott a mocsárban énekelni, és így szólt társaihoz: „Madár nővéreink Teremtőjüket dicsőítik, álljunk be közéjük, és énekeljük el a zsoltosmát az Úrnak.” Mikor csatlakoztak hozzájuk, a madarak meg se rezzentek, de mivel fülsiketítő csivitelésük miatt egymás szavát se hallották, Ferenc így szólt: „Madár nővéreim, hagyjátok abba éneketeket, amíg lerójuk az Úrnak kötelező dicséretünket!” Azok tüstént elhallgattak, majd a dicséret végéztével újra megengedte nekik, hogy énekeljenek, ők pedig a szokott módon azon nyomban újra kezdték éneküket.

2.2.2. Érdekes, hogy a legszeretetre méltóbb szent viszonylag ritkán szerepel a klasszikus magyar lírában. (Talán, mert nem kalendáriumi jelkép olyan jelleggel, aho-

gyan például a korai idők mártírjai?) Somlyó Zoltán *Csóktalanság* című verse (mely a *Dél van* kötetében Szegeden jelent meg 1910-ben) a szent aszketizmusát állítja elének.

CSÓKTALANSÁG

Béke tevéled, assisi Ferenc
és minden aszkéta szentek!
Harcos szívembe ti mindennap
bús processzióra mentek.

Elül a tömjén fellege száll,
az apró érutakon által.
S jöttek utána, csontos fiúk,
vékony, kivérezett lábbal.

S az idegen vér a szívembe reked,
ahol én, a nagy Szánalom, fekszem.
S a ti fájdalmas szívetek fáj nekem is,
ó, hidd el, szent, szőke Ferencem.

Sok csóktalan, tagadott asszonyotok
az ajkát mind nekem kínálja...
Béke tevéled, assisi Ferenc,
a csóktalanság fölkent királya!

A *Csóktalanság*ban a lírai én az aszkéta szenteket szólítja meg, névről a „szőke Ferenc”-et, a szegénység, a szüzesség és az engedelmesség tiszta szívű képviselőjét, amint „kivérezett lábbal” indulnak a szívében „bús processzióra”. E belső tájakon kavargó mindennapos körmenetben mintha azonosulna is a szent eszméivel, legalábbis részlegesen. Ám a „Sok csóktalan, tagadott asszony”...

3. A típusjellemzőkről

Ebben a fejezetben – a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai vizsgálatának keretében – verbális szövegek által ihletett vizuális és verbális műveket vettem vizsgálat alá. Az ’elsődleges’ verbális szövegek zömmel a Bibliából való, kisebb részben legendák, a ’másodlagos’ verbális művek csoportja pedig egyfajta tematikus válogatás a magyar irodalom klasszikusainak alkotásaiból. A bibliai szövegek, illetőleg a legendák által inspirált vizuális művek, illusztrációk kisebb hányada a *Biblia Sacra* című kiadványból, nagyobb része pedig Kass János jubileumi albumából (KASS: 1997.) származik. (Más vizuális reprezentációkra legfeljebb jegyzetszerűen utaltam.) Az ily módon egymással megegyező befogadási térbe került verbális és képi összetevők nagyjából egyidejű interpretálásával lehetővé vált a közöttük fennálló tematikus, motívus stb. összefüggések, párhuzamok és eltérések bemutatása, megvilágítása. A klasszikus magyar líra legjavából válogatott ’másodlagos’ verbális szövegek, illetőleg részletek fő funkciója az, hogy árnyaltabbá tegyék, elmélyítsék, újabb elemekkel egészítsék ki, lényegében a magyar irodalom történetében kontextualizálják a komplex vehikulumokat.

Alkotóik: Ady Endre, Arany János, Babits Mihály, Juhász Gyula, Komjáthy Jenő, Kosztolányi Dezső, Madách Imre és Somlyó Zoltán. Hasonlóan jár el Kass János is, amikor nem csupán címszerűen, hanem verbális, zenei nyelvi stb. elemek applikálásával a magyar irodalom, zene stb., tágabban a magyar, még tágabban az európai és az egyetemes művelődés történetében kontextualizálja képeit vagy plasztikáit. (Lásd a 7. és részben a 8. fejezetben.)

A verbális és vizuális összetevők ilyenformán egy hármas, külön-külön is erősen strukturált viszonyrendszert jelenítenek meg. Ebben a rendszerben „az alfa és az ómega” az Ige, a Logosz (‘szó’, ‘beszéd’), amit az idők, a különböző korok és szerzők a maguk módján képeznek le, a saját kifejezőeszközeikkel fogalmaznak meg, és egyre terebélyesebb verbo-vizuális korpuszként örökítenek tovább.

Az intertextuális, illetőleg intermediális kapcsolatok különböző jellegűek. A ‘szövegváltozat’ egyszer híven, szorosabban követi a genotextust (lásd például Kass János *Noé és Noé bárkája* című rézkarcát az 5. és a 6. ábrán vagy Babits Mihály *Dániel éneke* című költeményét az 1.6.2. alatt stb.), másszor csupán motivikusan utal rá (lásd például Kass János *Mózes / Az öldöklő angyal* című rézkarcát a 12. ábrán, továbbá Juhász Gyula *Ádám halála* című szonettjét az 1.1.3. alatt). Adott esetben – nyilvánvalóan – religiózus, más esetben – megint nyilvánvalóan – inkább világius vagy legalábbis kevésbé szakrális. Az előbbit a **BS** illusztrációi példázhatják, az utóbbit Kass Jánoséi. Olykor történelmi, társadalmi, esetleg aktuálpolitikai dimenzióba állítja a témát a szerző (lásd például Kosztolányi Dezső *Ádám* című verbális ‘szövegváltozatát’ az 1.1.3. alatt vagy Ady Endre *Noé bárkája* című költeményét az 1.2.3. alatt, esetleg Kass János *Dániel próféta* című rézkarcát a 15. ábrán stb.), olykor pedig személyes életérzései kifejezőjévé hangolja át (lásd például Juhász Gyula *Izsák sírása* című költeményét az 1.4.3. alatt vagy Kosztolányi Dezső *Mózes imája* című versét az 1.5.3. alatt, esetleg Kass János *Jónás a cethalban* című rajzát a 16. ábrán stb.). Úgy tűnik azonban, hogy a vizuális ‘szövegváltozat’-ok általában motiválhatóbb módon szövődnek a genotextushoz és / vagy az általa generált óriási korpuszhoz, mint a verbális fenotextusok, parafrázisok, amelyek közül egyik-másik igen csak átértelmezi az adott témát.

Ami az elméleti keretben a PETŐFI által definiált (2) / ‘Kp ← Vb’ jelű alcsoport produktivitását illeti (lásd a 0.2. alatt), egyfelől szeretném megjegyezni, hogy típusjellemzői szükséges és elégséges szemponttal szolgáltak a vizsgálatba bevont komplex kommunikátumok megközelítéséhez, elemzéséhez, illetőleg vázlatos kommentálásához. Az alosztályképzés meghatározó tényezői a tematikus, motivikus és főként az intertextuális, illetőleg -mediális relációk lehetnének. Másfelől viszont szeretném hangsúlyozni, hogy az itt feldolgozott, mégoly terjedelmes és strukturált anyag is legfeljebb szolid mintavételnek tekinthető a verbális szövegek által ihletett vizuális (és verbális) művek rendkívül gazdag családjából, azon belül is elsősorban a bibliai szövegek alapján létrehozott vizuális (és verbális) alkotások nem kevésbé gazdag csoportjából. Ezért az altípus rendszerezését egyelőre korainak, elhamarkodottnak és hiányosnak érezném. Klasszifikációját nyilván csak a mintavétel növelése viheti előbbre.

4. Egymáshoz társított képek és versek

Miként említettem, a (2) / 'Kp ← Vb' típusjelű komplex kommunikátumokhoz általam hozzárendelt szekunder szövegek fő funkciója az volt, hogy a magyar irodalom történetébe ágyazzák a verbális (főként bibliai) szövegek által ihletett képeket, melyeket olykor hallgatói képleírásokkal is kontextualizáltam. Ám hozzárendelésükkel egyszerűsmind egy újabb altípust is bemutatam. Éspedig az egymáshoz társított képek és versek (3) / 'Kp + Vb' jelű típusát (lásd a *Bevezetés*ben az 1. táblázat kilencedik sorát), melynek jellemzői a következők (PETŐFI: 2001. 64-65):

Adva van egy k é p (egy képvehikulum), valamint verbális vehikulumok egy tetszőleges halmaza. Egy komplex vehikulum létrehozója mindkettőt interpretálja, és egy olyan ['Kp + Vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek verbális összetevőjét a verbális vehikulumok halmazából a kiindulásul adott kép (képvehikulum) alapján választja ki, és azt a kiindulásul adott képpel (képvehikulummal) attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül történhet.

A (3) / 'Kp + Vb' típusjelű komplex kommunikátumok osztályozásának alapja analóg lehetne a (2) / 'Kp ← Vb' típusjelűével (vö. a 3. alatt). Klasszifikációjára azonban nemcsak kvantitatív, hanem kvalitatív okok miatt sem vállalkozom. Tartok tőle ugyanis, hogy az így inkább a saját relevanciamotivációimat juttatná kifejezésre, mint az altípus belső struktúráját.

Jegyzetek

1. Lásd az 1. és a 4. fejezetben.
2. Lásd a 2. fejezetben.
3. Lásd a 3. fejezetben.
4. Lásd az 5. fejezetben.
5. Együttműködéséért külön is szeretnék köszönetet mondani Eördögh Sára, Gyalai Katalin, Horváth Ilona, Kopasz Éva, Rostás Boglárka, Sólyomvári Noémi és Torma Edit másodéves hallgatóknak.
6. Az illusztráció felidézheti például A. Dürer *Ádám és Éva* című művét 1504-ből, stb.
7. A verbális szövegváltozatokat (nem csupán a bibliaiakat) érdemes és tanulságos lenne diakrón nyelvészeti eszközökkel is megközelíteni, ez azonban már túlságosan megterhelné a jelen fejezet anyagát. Egybevetésekre, egyezéseik és eltéréseik explicit megfogalmazására külön dolgozatban szeretnék visszatérni.
8. Az úgynevezett diszkurzív képekkel részletesebben a 7. fejezetben foglalkozom.
9. Ezzel szemben például Dürer *Lót és lányai* című műve az első, az 1.3.1. alatti epizódhoz kapcsolódik.
10. Veronese *Izsák feláldozása* című festményén (1575 körül) például az angyal valósággal kicsavarja Ábrahám kezéből a kést.
11. Kass János Mózes-sorozatának és Madách Imre drámájának korrespondenciáival külön tanulmányban foglalkozom részletesen.

6. Egy jubileumi kiadvány margójára. Kass János: Ötven év képen és írásban

12. Mantegna *Szt. Sebestyén vértanúsága* című művén (1455.) például az antik oszlophoz kötözött szent a kereszténység győzelmét juttatja kifejezésre a pogányság fölött, G. A. Bazzi *Szt. Sebestyén* című olajképét (1525.) viszont inkább a daliás ifjú test bemutatása dominálja.
13. Legendáját 1297 és 1299 között festi meg Giotto di Bondone huszonnyolc jelenetből álló freskóciklusában (az assisi Szent Ferenc-bazilika felsőtemplomában).
14. Velük szemben például Kondor Béla *Szent Ferenc prédikál a madaraknak* című grafikája (1967.) kissé ironikusan tolmácsolja a témát.

Piktúra és poézis – Kass János művei alapján *Csak tiszta forrásból*

0. A 'diszkurzív' képzőművészeti alkotások

A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumoknak különösen érdekes és komplex típusát alkotják azok a – szokásosan képzőművészeti alkotásoknak tekintett – festmények, illusztrációk stb., amelyeknek a vizuális nyelvi komponensébe verbális nyelvi elemek is beépülnek, jelmondatok, különböző feliratok vagy valamilyen szöveg, szövegrészlet applikálásával. Az ilyen 'diszkurzív' alkotások komplexitása abban áll, hogy vizuális nyelvi és verbális nyelvi reprezentációk egyszerre.

Ebben a fejezetben a verbális és képi összetevőből felépített szövegek tipológiai sajátosságainak feltárására irányuló kutatásaim keretében diszkurzív képzőművészeti alkotásokat veszek vizsgálat alá.

1. A vizsgálati anyag és megközelítésének szempontjai

1.1. Az elemzés objektumait Kass János jubileumi kötetének (KASS: 1997.) kommunikátumai alkotják, éspedig (zárójelben a művek keletkezésének évszáma): *Az özönvíz* (1962.), a *Szent György* (1965.); a *Hamlet* (1980.) és a *Claudius, a király* (1980.); az *In memoriam Tótfalusi Kis Miklós* (1967.), a *Kner Imre emlékére* (1967) és a *Fejek* (1972.); egy Nagy Lászlóval közösen készített költészetnap plakát (1973.); a *Szent Dávid* (1976.) és az *Egész ez város rakva haraggal* (1976.), valamint a *Cantata Profana* (1966.).¹ Az elméleti háttér PETŐFI S. JÁNOS tipológiája (PETŐFI: 2001.), amely azonban nem definiál olyan alcsoportot, amelybe az itt vizsgált művek besorolhatóak lennének.

1.2. A diszkurzív képzőművészeti alkotások megközelítésének alapkérdése az, hogy (i) milyen (jellegű) ekvivalenciaviszonyok mutathatók ki a vizuális és a verbális nyelvi reprezentációk között? Ha nagyjában-egészében egybevág a két összetevő interpretálásával (re)konstruálható tényleges vagy fiktív világfragmentum, azt lehet mondani, hogy az összetevők 'totálisan koreferens'-ek. Ellenkező esetben inkább parciális (motivikus / metaforikus) koreferenciáról beszélhetünk. Ilyenkor az alapkérdés a következőkkel egészül ki: (ii) milyen kisebb vagy nagyobb mértékben eltérő, szűkebb / közvetlen és tágabb / közvetett (vizuális, verbális, zenei stb.) kontextusok² rendelhetők a mediális összetevőkhöz, és (iii) milyen motivációk alapján?

A verbális reprezentáció jellege, példáulul típusa (jelmondat, felirat, cím stb.) vagy terjedelme (idézet, autonóm rész- vagy egész szöveg stb.) természetesen okozhat interpretációs nehézségeket, funkcionálisan azonban ez a kérdés nem tűnik relevánsnak.

2. Kép és szöveg

2.1. Az özönvíz

Az 1. ábrán látható (diszkurzív) illusztráció Kass János *Az özönvíz* című szitanyomatát mutatja 1962-ből (forrása: KASS: 1997. 163).

A Noéval, az Ószövetség első pátriárkájával kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat lásd a 6. fejezet 1.2.1. pontja alatt.

1. ábra

2.1.1. Kass János (1. ábrán látható) szitanyomata a már megfeneklett hajót jeleníti meg, leengedett horgonnyal. Ellentétben Kass más Noé-ábrázolásával (például *Noé*, 1970., lásd a 6. fejezetben az 5. ábrán), a pátriárka itt nem a hajó orrán áll, hanem a kajút ablakából lelkendezik a tisztuló égboltra, amelyen még sötét folt a Nap. Alul, a megenyhült víz színén a galamb tükröképe.

2.1.2. Az illusztráció felső harmadában a művész szép kalligrafikus nagybetűivel (idézőjelben) a következő verbális nyelvi részlet olvasható:

„... KINYITÁ NOÉ A BÁRKA ABLAKÁT... ÉS KIBOCSÁTÁ A GALAMBOT, ÉS AZ NEM TÉRE TÖBBÉ ŐHOZZÁ VISSZA...”

A vizuális összetevő nagyjából az applikáció végén levő „és az nem tére többé ő-hozzá vissza” kifejezéssel megfeleltethető mozzanatot jeleníti meg.

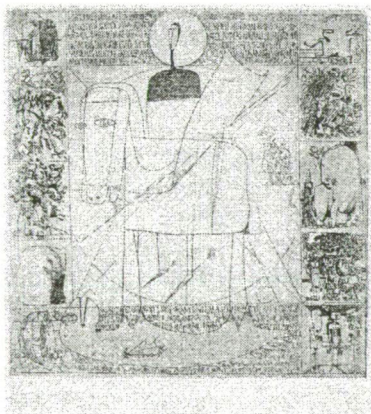
Az applikáció tehát idézet, ószövetségi szövegrészletek alkotják, amelyeknek közvetlen verbális ko(n)textusa az 1 Móz 8,6 és 12. (Vö. a Károli Gáspár-féle Biblia meg-

felelő szöveghelyeivel, például a *Biblia 5.0 – Az Írás* című CD-ROM, Arcanum DataBases Kft. Budapest, 1997. anyaga alapján.)³ A diszkurzív illusztráció vizuális és verbális nyelvi összetevője alapján ugyanarra a világfragmentumra utal, mondhatni, totálisan (direkt módon) koreferensek.

2.2. Szent György

A 2. ábra Kass János *Szent György* című rézkarcát mutatja 1965-ből (forrása: KASS: 1997. 115), a 3. pedig a *Szent György* című rajzot (forrása: KASS: 1992. évszám és oldalszám nélkül).

György a keresztény lovagok, városok, várak, templomok és ispotályok védőszentje. 1222-től Anglia hivatalos patrónusa is. Attribútumai: lovagi vértet, kard, pajzs, lándzsa, vörös kereszt zászló, ezüst ló, sárkány⁴, megszabadított szűz (Küthereia és áprilisi Föld). A sárkányölő mondája a 11. században kapcsolódott össze a vértanú nevével. A sárkányt mint az ördög megtestesítőjét „általában óriáskígyóra emlékeztető alakban ábrázolják, páncéllal, szarvakkal, a hátán tüskékkel, szárnyasan, ragadozó mancsokkal és mérget vagy tüzet okádó krokodilusfejjel” (SEIBERT: 1986. 276).

2. ábra

3. ábra

A *Legenda Aurea* mint a szentek legendáinak legfontosabb forrása a következőképpen meséli el a sárkány megölésének történetét (102-103):

A kappadókiai származású György vitéz elvetődött egyszer Libya provincia Silena nevű városába. A város mellett volt egy tenger nagy tó, abban lakott egy dögletes sárkány... Hogy haragját csillapítsák, a polgárok kénytelen-kelletlen két juhot adtak neki naponta, különben a város falaira rontott, és úgy megfertőzte a levegőt, hogy nagyon sokan belehaltak. Amikor a juhek már fogytán voltak, és többet szerezni

sem tudtak, úgy határoztak, hogy a juhok mellé egy-egy embert adnak. Sorsot vetettek hát az összes fiún és leányon, és a sors nem tett kivételt.

Mikor már majdnem minden ifjút és hajadont fölfalt a szörnyeteg, a sors választása a király egyetlen leányára esett, őt ítélve a sárkánynak...

Szent Györgyöt éppen arra vitte az útja. Meglátta a síró leányt, s megkérdezte, miért búsul...

Amíg így beszélgettek, hát jött a sárkány, kidugva fejét a vízből... György erre lóra pattant, keresztet vetett, és vakmerőn a közelgő sárkányra rontott. Lándzsáját nagy erővel megforgatta, s magát Istennek ajánlva, a sárkányt súlyosan megsebesítette és a földre terítette...

„Ne féljete! Azért küldött engem az Úr, hogy a sárkány fenyegetésétől megszabadítsalak benneteket. Higgyetek Krisztusban, keresztelkedjetek meg mindnyájan, s máris megölöm a sárkányt.” Ekkor a király egész népével együtt felvette a keresztiséget, Szent György pedig kardot rántva megölte a sárkányt... Ezután Szent György négy dolgot kötött röviden a király lelkére, hogy tudniillik gondoskodjék Isten templomairól, tisztelje a papokat, buzgón hallgasson misét, és ne feledkezze meg a szegényekről...

2.2.1. A rézkarc (a 2. ábrán) és a rajz (a 3. ábrán) azt a jelenetet láttatja, amint a lovag lándzsájával leteríti a várost sanyargató, mérges leheletű szörnyet, s ezzel megmenti a szűzet (is). A figura és a szörnyeteg is hordozza szokásos jegyeinek nagy részét (mindkét képen).

A rézkarcon (a 2. ábrán) felül, a szent feje körül szép kalligrafikus nagybetűkkel Juhász Ferenc *Babonák napja, csütörtök: amikor a legnehezebb* című költeményéből olvasható egy rövid betét, ami alul, a sárkány teste tájt megismétlődik. Ez a betét nem található meg a (3. ábrán látható) rajzon.

2.2.2. Az 1963-ban keletkezett *Babonák napja*... „egyszerre szerelmes vers és a hazaszeretet verse, amely mögött felsejlik az 1956-os forradalom leverése utáni korhangulat és a tragikus alternatíva végiggondolása” (BODNÁR: 1993. 46). Terjedelmi okokból itt csupán néhány részlet következhet a költeményből:

Ácsorgok mélázva a kő-villany-szigeten:
az Oktogonon.

...

Ez a tér a virágzó kő-magány
Galapagos-szigete.

Magam vagyok.

A tér, mint kivilágított óriáskerék forog,

...

Szívem az égre feszítve látja sorsát:
mint óriás színes agyvelő,
villany-térkép vibrál fölöttem:
Magyarország.

...

Gyíkbőrbe bújt asszonyok,
kígyóbőrbe bújt férfiak.
És éhesek.

És szomjasak.

...

Hová megyek?

Mit énekelek?

„Ments meg uram engem a gonosztól!”

A harmadik napon a legnehezebb, a harmadikon.

El kéne szaladni.

Itt kéne maradni.

Ögyelgek a villanysörhabon.

Bár ordítóznék, mint a gyerek, aki valamit szeretne,
ordítóznék, de mindenki kinevetne.

És fölmásznék rád villany-érháló-Magyarország,
feküdnék neon-agyadon,
hogy lássák az átsugárzott bordák
között megdagadt szívemet.
Amely tied.

...

Én nem kiáltok,

nem mondok átkot,

csak állok az esős szívárvány-vadonban,

szájamból nagyanyám szava lobban:

„Ments meg uram az Egyszarvú lótól, a Négymellű madártól,

ments meg uram a Pikkelyes kostól, a Vonító virágtól,

ments meg uram az Ugató békától, a Patás angyaltól,

ments meg uram engem, ments meg a gonosztól!”

...

Mit akarok?

Mit akartam?

Magamat szívedbe kapartam,

mint akna-tűzben a föld-anyá

hasába a bozontos-arcú kis katona:

...

Magam vagyok.

Veled vagyok.

...

Én elhiszem

hogy puha álcádat leveted,

megépi hited,

s arany-mozaik szárnyaidd kibontod,

kigöngyölöd a nyálás, puha ragacsból,

kitinszerkezete megszikkad, megszilárdul,

hártyája megszárad, kifeszül,

hogy kilüktetsz a kékeres lucsokból,

s az idő méhe csendesen bezárul.

Mert tudom, hogy a sorsom a te sorsod.

Itt állok egyedül.
 Ázott fejemet lehajtom.
 A harmadik napon a legnehezebb, a harmadikon.
 Csütörtök este van.
 Nem átkozom magam.
 Nem siratom.

S elindulok hazafelé, ázottan, életre-szántan,
 a kék, zöld, piros esőben, a szocializmus korszakában.
 (Juhász Ferenc: *Babonák napja, csütörtök: amikor a legnehezebb*)

A fenti részletek között az első idézőjelben tényleges imatöredék szerepel („Ments meg uram engem a gonosztól!”), amely a „Getsemáné kertben imádkozó Jézust idéz”-i (CSÚRI: 1987. 383), a másodikban laikus ördögűző fohász, mely „egy fiktív ősi magyar hiedelemvilághoz, lényegében a pogány magyar múlthoz teremt kapcsolatot” (CSÚRI: 1987. 390). Kass János az utóbbit applikálta *Szent György* című rézkarcára (lásd a 2. ábrát). A zsolozsmatöredékek Juhász Ferenc költeményében egyértelműsítik azt az állapotot – állapítja meg CSÚRI KÁROLY –, amely szerint „a földi Oktogon magyar világa, az ’esős szivárvány-vadon’, ahonnét a költő-elbeszélő *Istenhez* fordul segítségért, emblematikusan a *bűn* állapota, a *pokol* birodalma, s benne a *gonosz* kísért” (CSÚRI: 1987. 381). Az illusztráción (a 2. ábrán) olvasható betét verbális kontextusa kijelöli: egyfelől az Oktogon Galapagos-szigetére, másfelől a Biblia Getsemáné kertjére, s nem utolsósorban a „föld-anya”, az újjászületés pogány mítoszára is vonatkoztatja a vizuális összetevő tematikáját – „a szocializmus korszakában”.

A rézkarc vizuális és verbális nyelvi összetevői (a 2. ábrán) ily módon meglehetősen távoli történelmi, kulturális és társadalmi-politikai kontextusokat kapcsolnak együvé, más szóval: inkább motivikusan (vagy metaforikusan) koréferensek. A *Babonák napja, csütörtök: amikor a legnehezebb* költeményből származó betét mintegy az Oktogon-Galapagos közegébe ágyazza a kép tematikáját. Ekképp válhatott Szent György hivatottan a korabeli Magyarország nem hivatalos patrónusává. A 3. ábrán látható (betét nélkül készült) rajz erre direkt módon nyilvánvalóan nem képes.

2.2.3. Szent György viszonylag ritkán fordul elő a klasszikus magyar lírában. Juhász Gyula *A szabad jövő lovagjai* (1927.) című költeményén kívül nemigen találni rá példát.

A SZABAD JÖVŐ LOVAGJAI

Szent György lovag a sárkányt győzte le,
 A sárkánynak volt tizenkét feje,
 A sárkány, mely bennünket porba fú,
 Ezerfejjű és millió karú.

Dalokkal őt hiába altatod,
 Dologgal őt hiába altatod,
 Ő mindig többet követel: Szived,
 Agyad, véred, mind, mind hozzáviszed!

Szent György lovagja a jövőnek az,
Ki nemcsak vallja, hogy vesszen e gaz,
De harcol is kitarót ellene,
Mert küldi az Igazság szelleme!

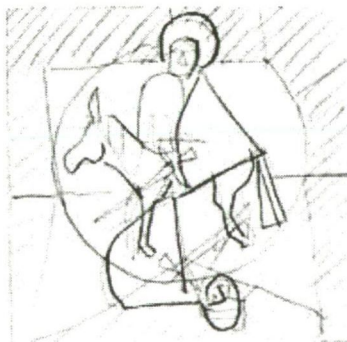
Áldott, akit nem bódít e fene
Baziliskusznak bűvölő szeme,
Ki tudja, hogy ős ellensége ez
S feléje eszmét és erőt szegez.

Igazságdárdák, vígan szálljatok,
Vén szörny szívébe eltaláljatok,
Romlott szívébe, amely szívtelen:
A kegyetlennek nincsen kegyelem!

Juhász Gyula lovagja korabeli Szent György, aki az igazság és az eszmények dárdaival kész harcolni és diadalmaskodni az „Ezerfejű és millió karú” sárkányon. A „vén szörny” a pogányság, a babona, a hazugság, a nyomor, a szegénység, az emberalázás stb. megtestesítője, illetőleg okozója. Az „ős ellenség”, akire nagyjából egy időben a Psalmus Hungaricus is mennydörgött (lásd a 6.1.3. alatt). Juhász Gyulának épp elég oka akadt haragudni ott, ahol különben magmód, „halkan ballagott”.

4. ábra

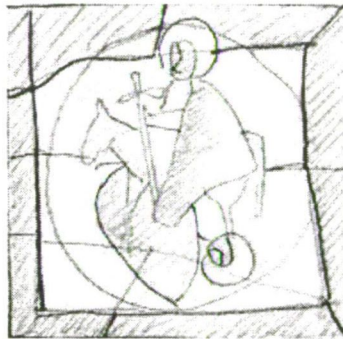

5. ábra

2.2.4. Az egyik magyar – rajz szakos hallgatóm (szemináriumi foglalkozáson) a következő verbális nyelvi leírást rendelte a dekontextualizált (szerző és cím nélkül megadott) 2. ábrához.

„Kötődöm a klasszikus kultúrához, a hagyományokhoz. Úgy vélem, hogy a régebbi korokban mindennek megvolt a maga helye, az emberek meghatározott, jól működő rendszerben éltek. Ez a kép a múlt csillogását idézi számomra, jól látható, közérthető módon. – A keretes kompozíción a főfigura a középpontban helyezkedik el úgy, hogy síkjában előrébb van a keretnél, de átnyúlik abba, alul szervesen kapcsolódik ahhoz. Világos kör fogja át. A keretet kisebb képek (például cet), fölül talán idézetek (amiket nem tudok kiolvasni) alkotják, sötétebb tónusa kiemeli az illusztráció középső, világosabb részét. A főfigura stilizált középkori lovag, karddal, pajzzsal, lándzsával, a feje körül dicsfény. A lovagot a keret alsó szegmensével szürreális figura köti össze, amely mintha az alsó világban heverne, de a ló lábainak meghosszabbításával, mintegy a lovag tükörképeként, jól illeszkedik a rendszerhez. A kép egy kicsit talán korunk sekélyességének kritikája is.”

A 4., az 5. és a 6. ábrán látható vázlatokat pedig SÓLYOMVÁRI NOÉMI másodéves magyar – rajz szakos hallgatóm készítette az itt dokumentált verbális nyelvi reprezentáció alapján.

6. ábra

Megítélésem szerint SÓLYOMVÁRI NOÉMI adekvát módon interpretálta a rendelkezésre álló verbális nyelvi anyagot, és szép vázlatokat készített.

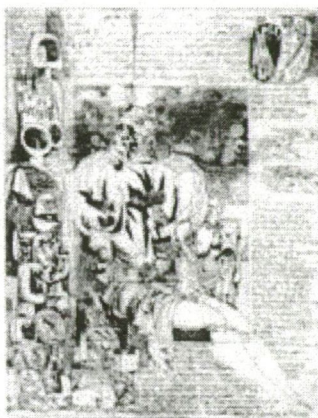
3. Kép – angol és magyar nyelvű szöveg: Hamlet és Claudius, a király

A 7. ábra Kass János *Hamlet*, a 8. pedig *Claudius, a király* című színes rézkarcát mutatja 1980-ból (forrása: KASS: 1997. 186, 188).

3.1. A két illusztráció (a 7. és 8. ábrán) a művész Hamlet-sorozatának darabjai közül való. A 7. ábra Hamletet jeleníti meg, miután tévedésből ledöfi Poloniust, s apja szellemét fürkészve folytat dialógust anyjával, a 8. pedig Claudius, kezében a méregpohárral. Mindkét figura körül terjedelmes angol és magyar nyelvű nagybetűs applikációk olvashatók a tragédiából.

7. ábra

8. ábra

3.2. A 7. ábrán látható illusztráción a figura fölött Hamlet és Gertrud párbeszéde angol nyelven a harmadik felvonás harmadik színéből, amelynek egy részlete a királyfi feje körül magyarul is megjelenik. Az alábbiakban balról angolul (forrás: W. SHAKESPEARE: 1992.), jobbról magyarul adom meg (Arany János fordításában) a szóban forgó részletet (szerzői instrukciók nélkül). (Mindkét oszlopban zárójelbe tettem az applikált dialógusban nem szereplő kifejezéseket, sorokat stb.)

(Hamlet.) Such an act
That blurs the grace and blush of modesty,
Calls virtue hypocrite, takes off the rose
From the fair forehead of an innocent love
And sets a blister there, makes marriage
vows
As false as dicers' oaths, O such a deed
As from the body of contraction plucks
The very soul, and sweet religion makes
A rhapsody of words; heaven's face does
glow,
And this solidity and compound mass
With heated visage, as against the doom,
Is thought-sick at the act.

(HAMLET) Oly tettet, mitől
Lehámlik a kegy, az illem pirul;
Képmutató lesz az erény; lehull az
Ártatlan szerelem szép homlokáról
A rózsza, és pokolvar váltja föl;
Mitől olyan lesz a nász-fogadás,
Mint kockajátszók hazug esküi.
Oly tettet, ó! mely ama testi frigynek
Kitépi lelkét, szó-árrá teszi
A hit malasztját. Az ég arca lángol,
Sőt e szilárd föld, e vegyes tömeg,
Bús képpel, mint majd ítélet-napon,
Belébetegszik.

(Queen. Ay me, what act,
That roars so loud, and thunders in the
index?)

(Hamlet.) Look
Here, upon this picture, and on this,
The counterfeit presentmen of two brothers.
See what a grace was seated on this brow –
Hyperion's curls, the front of Jove himself,
An eye like Mars to threaten and command,
A station like the herald Mercury,
New-lighted on a heaven-kissing hill,
A combination and a form indeed,
Where every god did seem to set his seal
To give the world assurance of a man.
This was your husband – Look you now
what follows.
Here is your husband, like a mildew'd ear,
Blasting his wholesome brother. Have you
eyes?
Could you on this fair mountain leave to
feed,
And batten on this moor? ha! have you
eyes?
You cannot cail it love, for at your age
The hey-day in the blood is tame, it's
humble,
And waits upon the judgement, and what
judgement
Would step from this to this? Sense sure
you have
Else could you not have motion, but sure
that sense
Is apoplexed, for madness would not err,
Nor sense to ecstasy was ne'er so thrall'd,
But is reserved some quantity of choice
To serve in such a difference. What devil
was't
That thus hath cozened you at hoodman-
blind?
Eyes without feeling, feeling without sight,
Ears without hands or eyes, smelling sans
all,
Or but a sickly part of one true sense
Could not so mope: O shame, where is thy
blush?
Rebellious hell,
If thou canst mutine in a matron's bones,
To flaming youth let virtue be as wax
And melt in her own fire. Proclaim no
shame

(KIRÁLYNÉ Haj! miféle tett az,
Mely már a címlapon így mennydörög?

HAMLET Tekints e képre, s e másakra itt,
Két férfi-testvér hű ábráira.
Nézd, mennyi fönség ül e homlokon:
Hypérion fűrtök; homlok Jupiter
Sajátja; szem Mársé, mely fenyeget
S parancsol egyben; állás Mercuré,
Most száll le, egy égcsókoló tetőre;
Oly összetétel és idom, valóban,
Hogy minden isten, úgy látszik, pecsétet
Nyomott reája, biztosítani
Egy férfit a világnak. Ez vala
Férjed; tekintsd már a következőt.
Im, férjed ez; mint üszögös kalász
Az ép testvért rohasztva. Van szemed?
Elhagyhatád e szép hegylegelőt,
Hogy e mocsáron hízz? Hah! van szemed?
Szerelmed nem okolhadd; hisz korodban
A hejjehujja vér szelíd, hunyász,
S hallgat az észre; de micsoda ész az,
Mely ettől erre száll! Érzésed, az van,
Mert hogy mozognál másképp; ámde béna
Érzék az; ilyet örült sem hibáz,
Igy elmehábor sem tévé soha
Rabbá az érzést, hogy választani
Épen ne tudjon, ily különbözőkben.
Mi ördög volt hát a szem-bekötődsi,
Mely rászédett? Szem érzés nélkül, érzet
Látás nélkül, vagy fül, szem kéz nélkül,
Szaglász minden nélkül, vagy bármi hű
Érzéked egy-egy kóros része, így
El nem tompulhatott.
Fuj! nem pirulsz el? Pártütő pokol,
Ha így lázongsz egy tisztas anyanő
Csontjában, akkor a láng ifjúság
Erénye, öntüzeiben olvadó
Viasz legyen; ne mondják, hogy gyalázat,
Midőn az ifjú hév ösztön kirúg,
Ha már a csupa fagy ily lánggal ég
S az ész a vágnak kerítője lesz!

When the compulsive ardour gives the charge,
 Since frost itself as actively doth burn,
 And reason pandars will.
 (Queen.) O Hamlet, speak no more,
 Thou turn'st my eyes into (my very soul,
 And there I see such black and grainéd spots
 As will not leave their tinct.
 Hamlet. Nay, but to live
 In the rank sweat of an enseamed bed)
 Stewed in corruption, honeying, and
 making love
 Over the nasty sty –
 (Queen.) O speak to me no more,
 These words like daggers enter in mine ears,
 No more, (sweet Hamlet.)
 (Hamlet.) A murderer and a villain

KIRÁLYNÉ Ó, Hamlet! ne beszélj.
 Lelkem mélyébe fordítod szemem,
 Hol több olyan folt árnya látszik, amely
 Soha ki nem mőn.

HAMLET Hah! egy zsíros ágy
 Nehéz szagú veritékében élni;
 Bűzben rohadva mézeskedni ott
 A szurtos almon –

KIRÁLYNÉ Ó, ne mondd tovább!
 Fülembé mint tör hatnak szavaid;
 Ne többet, édes Hamlet.

HAMLET Egy gyilkos, egy gaz;)

A 8. ábrán többek között a következő részlet olvasható, a trónbitorló gyilkos föltartott bal kezénél angol, összezárt lábai alatt magyar nyelven az ötödik felvonás második színből (a fentiekkel analóg elrendezésben):

(King.) Set me the stoups of wine upon that table.
 If Hamlet give the first or second hit,
 Or quit in answer of the third exchange,
 Let all the battlements their ordance (fire.
 The king shall drink to Hamlet's better breath.)
 And in the cup an union shall he throw,
 Richer than that which four successive kings
 In Denmark's crown have worn: give me the cups,
 And lett he kettle to the trumpet speak,
 The trumpet to the cannoneer without,
 The cannons to the heavens, the heaven to earth,
 'Now the king drinks to Hamlet.' Come, begin,
 And you, the judges, bear a wary eye.

(KIRÁLY) Bort billikomba ez asztalra itt. –
 S ha majd talál elsőre, másodikra,
 Vagy harmadízben Hamlet jól felel:
 Ágyú dörögjön minden várfokon;
 Hamlet javáért iszik a király.
 Egy gyöngyszemet dob a kehelybe akkor,
 Drágábbat annál, melyet koronán
 (Felváltva már négy dán király) viselt.
 Kelyhet nekem! S az üstdob mondja meg
 A harsonának, és a (harsona)
 Künn a tűzérnek, pattantyú az égnek,
 Az ég a földnek: „Most ürit kelyhet
 (Hamletre) a király.” – (Hajrá, fiúk! –
 Ti meg, bírák, jól nyissatok szemet.)

A verbális nyelvi összetevők lényegében koreferensek a vizuális nyelvi elemekkel. S ezúttal diszkussziók a 'vizuális diszkurzusok'-ban, mint a 4.3. alatt vizsgált kollázs esetében, csak itt kétszeresen: Shakespeare nyelvén és Arany fordításban. A vizuális nyelvi összetevőkhöz ennek a ténynek a figyelembevételével rendelhetők hozzá az il-

lusztrációk tágabb értelemben vett verbális nyelvi, multimediális (például dramaturgiai) és multikulturális kontextusai.

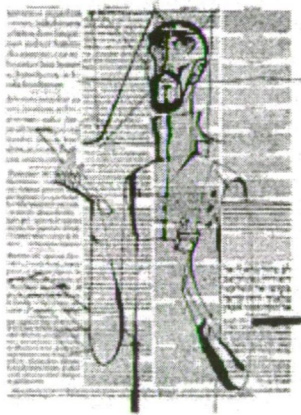
4. Kollázsok

A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai tanulmányozásához tanulságos szempontokkal szolgálhatnak a kollázsok, pontosabban a kollázsok diszkurzív fajtái is. Itt három reprodukciót kívánok bemutatni Kass János jubileumi albumából (KASS: 1997. 58, 61, 125).

A kollázs (collage) egyszer képzőművészeti irányzat, másszor képzőművészeti technika megjelöléseként kerül elő. Picasso és Braque kezdte el alkalmazni a 20. század tízes éveiben. Céljuk az volt, hogy adott matéria (tárgy, töredék stb.) applikálásával formáik absztrakt rendszerét a realitással kapcsolják össze. Amikor mondjuk egy újságdarabot helyeztek el a képen (például Picasso *Csendélet újsággal*), azt főként az anyagszerűség, a „lokális szín”-ek és a térbeliség valóságghú ábrázolása érdekében tették. (Vö. ARA-DI: 1988. 137-139.)

4.1. In memoriam Tótfalusi Kis Miklós

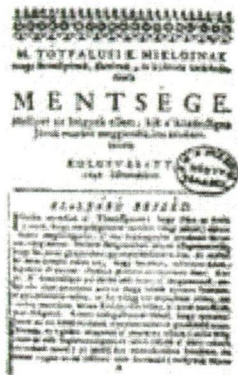
A 9. ábra az *In memoriam Tótfalusi Kis Miklós* című kollázst mutatja 1967-ből (forrása: KASS: 1997. 61).

9. ábra

Tótfalusi Kis Miklós (1650 – 1702) kolozsvári nyomdász és betűmetsző volt, akivel több külhoni nyomda (például a vatikáni) is készíttetett betűkészletet, s aki kiadványaival jelentősen hozzájárult a magyar helyesírás rendszerének kialakulásához is. Az erdélyi református egyház vezetői meghurcolták, *Mentség* című önvédő iratát, tulajdon-

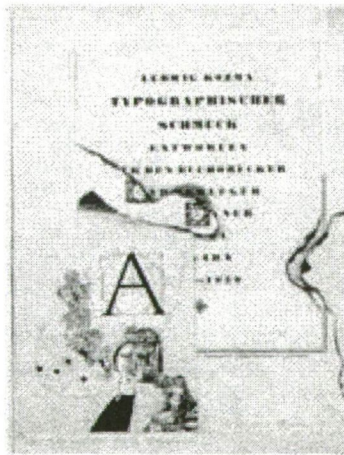
képpen önéletrajzát (*M. Tótfalusi K. Miklósnak maga személyének, életének és különös tselekedeteinek mentsége. Mellyet az Irégyek ellen; kik a' közönfégés Jónak ezaránt meg-gátolói, írni kényszerítettett, Kolozsváratt, 1689. Efstendöben*) 1698-ban elégettették (lásd a 10. ábrán).

10. ábra

A 9. ábrán a tipográfiai mintalap előterében távolba tekintő, vékony, szakállas emberalak látható. Markáns arc, zsinóros zubbony, föltartott lénia tűnik át a négy kolumnányi betűmintán (*Groot Canon Curfiv, Text Romein, Colonel Rom stb.*), ami konvencionálisan legfeljebb egy verbális szöveg materialitásának a reprezentációjaként értelmezhető. Szinte érezni a festék finom illatát.

4.2. Kner Imre emlékére

11. ábra

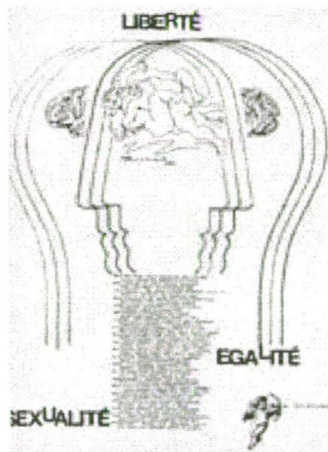
A 11. ábra a *Kner Imre emlékére* című kollázt mutatja 1967-ből (forrása: KASS: 1997. 58).

Kner Imre (1890 – 1944) kiváló nyomdász, a vezetése alatt vált világhírűvé az apja által 1882-ben alapított gyomai Kner-nyomda. Az új magyar könyvművészet egyik úttörője, aki a klasszicista tipográfia korszerű alkalmazását művelte. A tipográfus munkájáról így vélekedett: „Amit ő ad a kész nyomtatványhoz, az a betűk közötti üres tér, mert (...) a megadott elemekből ő építi fel a papiros fehér síkján a könyvet” (KNER IMRE a *Rádióban* 1940. július 10-én). 1944-ben elhurcolták és meggyilkolták. Memento mori!

A 11. ábrán látható kollázt egy plakát, továbbá egy másik kollázs alkotja, Kass János 1969-ben keletkezett *Ars Poetica* című műve (az utóbbit külön lásd KASS: 1997. 5). A plakáton ez olvasható: „LUDWIG KOZMA / TYPOGRAPHISCHER / SCHMUCK / ENTWORFEN / FÜR DEN BUCHDRUCKER / UND VERLEGER / ... KNER / GYOMA / UNGARN”, nagyjából 'L. K. tipográfiai díszítéssel megjelent a gyomai Kner-nyomda és kiadó gondozásában'. Ennek a megnyilatkozásnak a poeticitása nem függ jobban a közvetlen kontextusától, a feldolgozásmódjától, mint például Örkény István *Mi mindent kell tudni* című egypercesének irodalmisága. A kompozíció a poézis, a művészet és a Gutenberg-galaxis szimbiózisaként lenne interpretálható. Csakhogy a plakát mindkét oldalán (balról mélyebben) ki van égetve. Az *Ars Poetica* viszont sértetlen.

Kass János így látatja Tótfalusi Kis Miklós és Kner Imre életútját: „Tótfalusi Kis Miklós, Kner Imre sorsa tragikus bukás volt, kegyetlen, eszelős korok könyörtelen, embertelen, brutális, köbaltás vetülete (...) Kner Imre porban és magárahagyottságban, társak nélkül, elzártságból kitörve, naponta megújulva a semmiből, csak saját energiaforrásból merítve képviselte, amíg tudta, amíg hagyták, azt az ügyet, ami ma nemzeti kultúránk büszkesége (...)” (KASS: 1997. 59).

4.3. Fejek

12. ábra

A 12. ábra a *Fejek* című kollázst mutatja 1972-ből (forrása: KASS: 1997. 125).

4.3.1. A 12. ábrán látható kompozíció vizuális nyelvi összetevője megközelítőleg a következő. Piros és kék vonalakkal szemben egymásra rajzolt fejek kontúrjai, a két profil által körülzárt mezőben Picasso-rajz, mely szeretkező emberpárt ábrázol. Körülöttük az agytekervényeket egymásba gabalyodó meztelen emberi testek formálják. A jobb alsó sarokban Küprisz kicsinye lödözi édes és keserű forrás vizével mérgezett nyilacsakáját felkiáltó- és kérdőjelekre.

4.3.2. A verbális nyelvi összetevő nagybetűkkel szedett 'keret'-e a „liberté, égalité, fraternité” jelmondat parafrázisának tekinthető: „LIBERTÉ / SEXUALITÉ / EGALITÉ”. Középen, alul (a „SEXUALITÉ” és „EGALITÉ” között) Weöres Sándor *Fairy Spring* című ciklusának VI. verse (WEÖRES: 1975. 362-363) olvasható. A ciklus darabjait római számok különítik el egymástól, a költemény tehát autonóm részszoveggént és autonóm egész szöveggént is interpretálható.

FAIRY SPRING

Freskók és stukkók egy vidám színházba

VI

Mint akit ölnek, törzse hanyatt dült, lába kalimpált,
csontos mellem alá gömbölyű keble szorult.
Szép pajtásom, az égszín pillantású kisasszony,
fürgé, fiús-alakú, lányos-aranyhajú szűz,
most szepegett: „Mit akarsz, te bolond? Tréfáltam, eressz el!”
Tűzben a tűz-okozó még sikogatni se mert,
hátha benyitnak s így lepnék meg a hetyke kacért hogy
hab-remegése fölé már bika-súly nehezuil,
Inkább karmolt és harapott, s csókkal borítottam
széjjelnyílt ajkát és ragyogó fogait,
vállá fehéret, mell-kupoláit, lenge csipőjét,
táncos térde közé csúszva kerestem a rést,
s vágyam nedve szökelte combjára s a gyűrt rokolyába.
Szégyelltem magamat, s rá haragudtam ezért.
Ő fejemet megölelte anyásan: „Csúnya, te! jó volt?
Most könnyebb teneked. Hagyj, csacsi, bajt ne csinálj.”
Simogatott szelíden s halk gúnnyal: „Uram, kielégült?”
Karba ragadtam a lányt: „Fölfalom ezt a rigót.”
Arca hevíült, pihegett: „Szétszaggatsz! várj kicsit, édes:
gyűrött rongy a ruhám! Össze ne tépd, levetem.”
Egy kapcsot kinyit s már röppen a székre a szoknya,
néhány könnyű rugás, lenn a selyem bugyogó,
és mit tarka ruhába borít a szokás, a szemérem,
titkon a párja elé meztelenül kibomolt.
Lázban rája-fonódtam, szerte-vetette bokáit,
hátamon átkulcsolt, háttal az ágyra bukott,
így forr össze tüzes zivatarral telt levegőben
lány s fiu egy-testté, kétfejű ősi alak.
Szégyenkeztek a lányszoba tarka cserép-figurái,
nézni se merték szép szende kisasszonyukat:
mint a cica nyaukolt, mint haldokló hattyú vonaglott,

s rengve nyögött a kiságy, túrve vihart meg esőt.
 Szép pajtásom, akit már sokszor öleltem a táncban,
 vittem meztelláb, ölben a csermelyen át,
 tudtam a kedvét és pici csókját s röpke pofonját:
 itt velem egy, mégis távoli, új, idegen,
 fénylő fürge tekintete most ködfátylu tehén szem,
 asszonyi lett, megadó, lángba-borult szerető.
 Végül a hölgy pityeregve s a párna-gubancba gurulva
 hátat fordított: „Jobb neked így, te betyár?”
 Kértem súgva: „Bocsáss meg!” Hátravetette fejét és
 kék szeme rám-ragyogott cinkosan és kacagón.

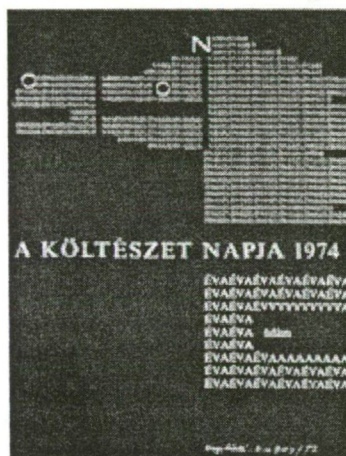
A már-már korhatáros vizuális összetevőhöz kamaszos-hamvas verbális nyelvi összetevő járul, dialogikus kommunikációs keretben jelenítve meg a szexuális aktus egyes mozzanatait. A ciklust a „tündéri tavasz” jelentésű cím a „tündérszerelem verseinek világához köti – írja TAMÁS ATTILA – (...) Szorosabb szálak azonban már nem szövik őket egymáshoz: gyereklány és fiúpajtás, illetőleg nevelőnő és kamaszfiú közt ébredő s jussát követelő szexualitás adja itt a témát (...) Enyhén biedermeier színezetű idillizálás és késő római költőktől ismerős, obszcenitástól sem föltétlenül tartózkodó erotikum társul itt a jellegzetesen weöresi természetességgel, játékosággal. Egyedülálló bravúrral oldva meg az ellentétek áthidalását, szemfényvesztő művészettel hitetve el az olvasókkal is a kamasz-képzület realizálásának lehetőségét: vidéki úriházak környezetében kibontakozó újmódi pásztoridill áhított eseményeit festve részletező gyönyörűséggel. És némi ironiával. Egyazon klasszikus metrikai rendre – a hexameterek meg-megiramoló, mégis nyugodt tagolást adó akusztikai szerkezetére – bízva, ennek menetében elbeszélve túlfűtött szexualitás gáttörő felszabadulásait (...) Weöres Sándor számára a nő nem két ember privát viszonyának egyik szereplője, de nem is társadalmi lény. Kevés kivételtől (...) eltekintve nem a mindennapok szépítője vagy nagyobb célokért vívott küzdelmek segítője – nem is valamilyen vágyakat felszító démoniságnak a megtestesítője. Elsősorban az »ős-örök Aranykort« hivatott közvetíteni a maga jelenében létező emberhez. Ez a szerep tudja átlényegíteni – úgy, hogy közben megőrizheti testi mivoltát – ebben a szerepben tud a teljesedés eszközévé válni.” (TAMÁS: 1978. 122-124.)

Kass János kollázsát olyasféleképpen megközelíteni, ahogyan egy hétköznapi lapkivágatot a felületre montírozó Picasso- vagy Braque-képet (vö. a 4. alatt), aligha lenne adekvát. A befogadónak nem áll módjában csupán technikai megoldásként szemlélnie a kompozíció elemeit, vagy kizárólag képzőművészeti alkotásként interpretálnia a művet.

A verbális összetevő tehát diszkusszió a diszkurzív képen (mint a 3. alatt vizsgált illusztrációk esetén is). Referenciatartománya lényegében megegyezik a vizuális összetevőével, vagyis majdnem totálisan (direkt módon) koreferensek. A kollázs csupán a jelmondat-parafraízis távolítja el kissé a pusztán szexuális aktus reprezentálásától, s közelíti interpretációját a 60-as években kulminált szexuális forradalom magas hőfokú megnyilvánulásához.

5. Kép, képvers és betűkép: A költészet napja

A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumoknak nem kevésbé érdekes típusát képviselik a vizuális költészet körébe sorolható művek (lásd a 2. fejezetben). Az pedig már úgyszólván kuriózumnak tekinthető, ha a vizuális nyelvi képzőművészeti alkotás összetevői vizuális nyelvi költői alkotások. Egy ilyen, képversből és betűképből komponált képet mutat a 13. ábra (forrása: KASS: 1997. 121). Nagy László és Kass János közös alkotása, az 1974. évi költészetnap plakát csak 1981. április 12-én jelent meg a *Magyar Nemzet*-ben (12).

13. ábra

5.1. A plakát vizuális nyelvi összetevőjét Nagy László *Cégér* című betűképéből (eredetinek tekinthető vehikulumát lásd a 2. fejezetben a 12. ábrán) és *Emberpár* című képverséből (eredetinek tekinthető vehikulumát lásd a 2. fejezetben a 10. ábrán), valamint „A KÖLTÉSZET NAPJA 1974” feliratból alkották meg szerzői.

5.2. A 13. ábrán bemutatott plakát a cím kivételével maradéktalanul tartalmazza az *Emberpár* verbo-vizuális anyagát, igaz, a jobb alsó harmadban és inverzben, fehér betűkkel fekete alapon. Felső felét a *Cégér* tölti ki, ugyancsak inverzben és kilencven fokkal jobbra forgatva, de verbális anyagából nemcsak a cím, hanem az „ÁLLAMILAG ENGEDÉLYEZETT MAGÁN-MÉN” kifejezés is hiányzik.

A mű mégsem magyarázható a két vizuális költemény interpretációinak (lásd a 2. fejezetben a 2.3. és 3. alatt) 'összeillesztésével' olyasféléképpen, ahogyan a plakát multi-mediális materiájának keletkezése a képvers- és betűkép-vehikulumok applikálásával. A vizuális versek külön-külön megfogalmazott interpretatív kommentárjai, pontosabban referált kontextusai itt, ha nem is teljes mértékben, de jórészt érvényüket veszítik – ellentétben az ebben a fejezetben tárgyalt művek mindegyikével. Ennek oka egyrészt a plakát felirata, másrészt a *Cégér* vehikulumának elfordítása, harmadrészt a képversekből törölt verbális elemek, s nem utolsósorban az inverz szedés.

Együtthatásuk eredményeként a költő-képzőművész nevéből konstituált sörényes referenciatartománya a „magánmén”-ről a műzsák szárnyas lova, a költői tehetség és ihlet irányába tágul, a fekete háttérből harmóniát és talán üdvösséget is fölmutatni tudó emberpár bontakozik ki, a felirat pedig globális poétikai, esztétikai jelentésmezőket, kontextusokat kapcsol(hat) a látványhoz. A kompozíció vizuális nyelvi és a verbo-vizuális nyelvi összetevői lényegében totálisan koreferensek, funkcionálisan részben megőrizve, részben megszüntetve az alkotóelemek primer referenciaviszonyait.

6. Kép – szöveg – zene

6.1. Szent Dávid – Psalmus Hungaricus

A 14. ábrán látható illusztráció a *Biblia Sacra* című (KÁROLSFELDI: é. n., rövidítve: *BS*) kiadványból való, a 15. ábra Kass János *Szent Dávid* című tusrajzát mutatja 1976-ból (forrása: KASS: 1997. 173), a 16. ábrán pedig a *Kass János: Psalmus Hungaricus* (kézírásos szöveg) látható 1980-ból (forrása: KASS: 1997. 172).

14. ábra

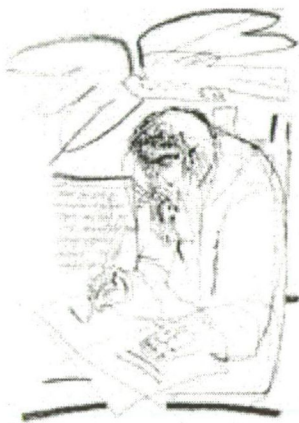
A *BS* a 2Sám 6,16 verset rendeli hozzá a 14. ábrán szereplő illusztrációhoz.

¹⁶De Míkal, Saul leánya éppen akkor tekintett ki az ablakon, amikor az Úr ládája Dávid városába ért, és látta, hogy Dávid király ugrálva táncol az Úr színe előtt, ezért szívből megvetette őt. (*R*: 2Sám 6,16.)

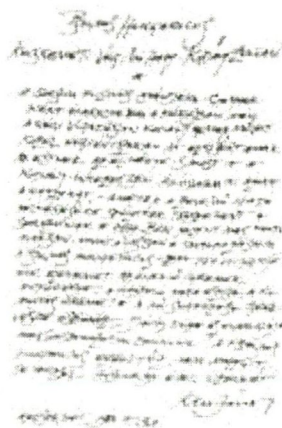
Dávid, a betlehemi Izáj legkisebb fia (i. e. 1012 – 972) alighanem az Ószövetség egyik legérdekesebb, legsokoldalúbb személyisége. Különféle attribútumai vannak. Ifjúként pásztorbot, tarisznya, parittyá, kard, illetőleg Góliát feje; művészként, zsoldáríróként

hárfá vagy tekercs; Izrael második királyaként természetesen korona (vö. SEIBERT: 1986. 67). Jelentősége mindenekelőtt abban áll, hogy előképe Jézusnak, aki az ő leszármazottja, továbbá abban, hogy mindenik későbbi (középkori) uralkodó ideáljává tudott válni. Képzőművészeti szempontból történetének számos fontos jelenete van. Saul, Izrael első királya például meg akarta ölni, Dávid azonban megmenekült.⁵ Felesége Mikál (Mikáél), Saul leánya gúnyt űzött belőle, amikor a frigyláda Jeruzsálembe vitelekor – a várost Dávid ez által emelte szent helyé, a vallási élet központjává – szertelenül táncolt a láda előtt. Gyakran ábrázolt epizód az is, amikor az Úr Dávid bűne miatt pestist bocsát Izraelre, majd könyörgésére az öldöklő angyal visszahúzza a kezét, s vége szakad a járványnak.⁶

A 14. ábrán szemlélhető illusztráció azt a jelenetet állítja elénk, amint Dávid – hárfával a kezében – a frigyláda (mely a törvénytáblákat, a mannát tartalmazó aranyvödröt, valamint Áron kivirágzott vesszejét őrizte) és Mikál között ugrándozik.

15. ábra

16. ábra

6.1.1. Kass János illusztrációja (a 15. ábrán) a zsoltáros Dávidod láttatja. Az énekre görnyedő szent fölött kék galamb.

A 16. ábrán látható kézirat szövege a következő:

Psalms Hungaricus
Kecskeméti Vég Mihály – Kodály Zoltán

A sorsom különös ajándéka: gyermekként énekelhettem a kórusban még a régi Vigadóban Kodály remekművét. Közel négy évtizeden át elkísért annak az estnek az élménye. S most itt a Kodály-intézetben állíthatom ki azokat a rajzokat, amelyek a Zenemű Kiadó felkérésére születtek, részeként a sorozatnak. 1977-ben jelent meg könyv alakban, nyomtatásban. Találkozásaim a Psalmus

Hungaricus-szal így végigkísérik életemet: az éneklő gyermek eufóriája, a rajzoló katarzisa, a kiállítás öröme! A mű sugárzása cselekvésre ösztönöz, Dávid dűhe és energiája megsokszorozódik bennünk! A Psalmus Hungaricus eleven tűz, nem melegít, de perzsel, húsunkba égeti üzenetét!

Kass János

Kecskemét, 1980. 7. 31.

A Psalmus Hungaricus (Magyar Zsoltár) Kodály Zoltán legmonumentálisabb és legátfogóbb műve tenorszólóra, vegyes karra, gyermekkarra és zenekarra. 1923-ban készült az 55. zsoltár Kecskeméti Vég Mihály fordította szövegére.

6.1.2. Kecskeméti Vég Mihály életéről nem sokat tudunk, feltehetően Kecskemét bírása volt. Az 55. zsoltár 'parafrázis'-át (egyetlen ismert énekét) valószínűleg 1561-ben írta. „A kecskeméti főbíró ellenségeit és barátait átkozza benne; zsoltáros keretben, de szabadon, szépen formált képekben szinte újrakölti az egész zsoltárt. Csaknem töretlen áradású lírai ihlete emeli a Balassi előtti személyes indítékú vallásos énekek legmegkapóbb alkotásai közé” – írja a magyar irodalom története (KLANICZAY: 1964. 352).

Az 55. zsoltár szövege Kecskeméti Vég Mihály fordításában a következő (forrása BARTA – KLANICZAY (szerk.): 1951. 223):

1	Mikoron Dávid nagy búsultában
Baráti miatt volna bánatban,
Panaszkodván nagy haragjában,
Ilyen könyörgést kezdte ő magában.	12	Én barátomnak azkit vélek volt,
Nagy nyájasságom kivel együtt volt,
Jó hírem-nevem, tisztességem volt,
Fő ellenségem, most látom,
hogy az volt.
2	Istenem uram! Kérlek tégedet,
Fordítsd reám szent szereidet,
Nagy szükségemben ne hagyj engemet,
Mert megemeszti nagy bánat szívemet.	13	Csuda szerelmét énhozzám láttam,
Kivel sokáig mind együtt laktam,
Az Istent vele együtt szolgáltam,
Ily álnokságát soha nem gondoltam.
3	Csak rívkok-sívok nagy nyavalyámban,
Elfogyatkoztam gondolatimban,
Megkeseredtem nagy búsultomban,
Ellenségemre való haragomban.	14	Keserű halál szálljon fejére,
Ellenségemnek ítéletére,
Álnokságának büntetésére,
Hiteltlenségnek kijelentésére.
4	Hogyha énnékem szárnyam lett volna,
Mint az galamb elröpültem volna,
Hogyha az Isten engedte volna,
Inné én régen elfutottam volna.	15	Én pedig uram hozzád kiáltok,
Reggel és délbe, estve könyörögök,
Megszabadulást tetőled várok,
Az ellenségtől mert igen félek.
5	Akarok inkább pusztában laknom,
Vadon erdőben széllal bújosdom:
Hogynemmint azok között lakoznom,
Kik igazságot nem hagynak szólanom.	16	Megszegték ezek esküvéseket,
Régen elhagyták az ő hitöket,
Nem hiszem immár egy beszédeket,
Mert megpróbáltam hiteltlenségeket.
6	Éjjel és nappal azon forgódnak,
Engem mi módon megfoghassanak,
Beszédem miatt vádolhassanak,
Hogy fogságomon ők vígad hassanak.	17	Ezeknek szájak zsírosb az vajnál,
Síkoss ajakok az faolajnál,
Élesb az nyelvek az éles kardnál,
Szájokban nincsen egyéb álnokságnál.

<p>7 Látod jól uram álnok szíveket,
Csak szemben való szép beszédek,
De zabolázd meg az ő nyelvöket,
Ne tapodják le híremet, nevemet.</p>	<p>18 Te azért lelkem gondolatodat –
Istenben vessed bizodalmodat,
Rólad elvész minden terhedet,
És meghallgatja te könyörgésedet.</p>
<p>8 Ugyan szemmel jól látom őket,
Énreám való gyűlölségeket,
Fülemmel hallok káromlásokat,
Igasság ellen feltámadásokat.</p>	<p>19 Igaz vagy uram ítéletedben,
Az vérszopókat ő idejekben
Te meg nem áldod szerencséjekben,
Hosszú életek nem léssen ez földön.</p>
<p>9 Egész ez város rakva haraggal,
Egymásra való nagy bosszúsággal,
Elhíresedett az gazdagsággal,
Hozzá fogható nincsen álnoksággal.</p>	<p>20 Az igazakat te mind megtartod,
Az kegyeseket megoltalmazod,
Az szegényeket felmagasztalod,
Az kevélyeket aláhajigálod.</p>
<p>10 Gyakorta köztük gyűlések vannak,
Özvegyek, árvák nagy bosszút
vallanak,
Isten szavával ők nem gondolnak,
Mert jószágokban felfuvalkodtanak.</p>	<p>21 Ha egy kevésse megkeserítőd,
Az égő tűzben el-bétaszítod,
Nagy hamarsággal onnét kivonszod,
Nagy tisztességre ismég felemeled.</p>
<p>11 Keserűségem ennyi nem volna,
Ha ellenségtől nyavalyám volna,
Bizony könnyebben szenvedtem volna,
Magamat attul megóhattam volna.</p>	<p>22 Szent Dávid írta az zsolttárkönyvben,
Ötvenötödik dicséretiben
Melyből az hívek keserűségben
Vígasztalásért szörzék így versekben.</p>

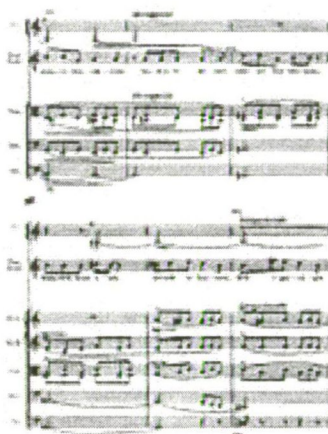
Összehasonlításul az 55. zsolttár fordítása a Károli Gáspár-féle Bibliából így fest (Zsolt 55,1-24):

¹Az éneklőmesternek, hangszerekkel; Dávid tanítása. ²Hallgasd meg, Isten, az én imádságomat, és ne rejtse el magadat az én könyörgésem elől; ³Figyelmezz én reám és hallgasd meg engemet; mert keseregve bolyongok és jajgatok! ⁴Az ellenségnek szaváért és a hitetlenek nyomorgatásáért: mert hazugságot hártanak reám, és nagy dühösséggel ellenkeznek velem. ⁵Az én szívem reszket bennem, és a halál félelmei körülvettek engem. ⁶Félelem és rettegés esett én reám, és borzadály vett körül engem. ⁷Mondám: Vajha szárnyam volna, mint a galambnak! Elrepülnék és nyugodnám. ⁸Ímé, messze elmennék és a pusztában lakoznám. Szela. ⁹Sietnék kiszabadulni e sebes szélből, e forgószélből. ¹⁰Rontsd meg Uram, és oszlasd meg az ő nyelvöket; mert erőszakot és háborgást látok a városban. ¹¹Nappal és éjjel körüljárják azt annak kőfalainál, bent hamisság és ártalom van abban. ¹²Veszedelem van bensejében; s nem távozik annak teréről a zsarnokság és csalárdság. ¹³Mert nem ellenség szidalmazott engem, hisz azt elszenvetném; nem gyűlölöm emelte fel magát ellenem, hiszen elrejtettem volna magamat az elől: ¹⁴Hanem te, hozzám hasonló halandó, én barátom és ismerősöm, ¹⁵A kik együtt édes bízalomban élünk; az Isten házába jártunk a tömegben. ¹⁶A halál vegye őket körül, elevenen szálljanak a Seolba; mert gonoszság van lakásukban, kebelökben. ¹⁷Én az Istenhez kiáltok, és az Úr megszabadít engem. ¹⁸Estve, reggel és délben pa-

naszkodom és sóhajtozom, és ő meghallja az én szómat. ¹⁹Megszabadítja lelke-
met békességre a rám támadó hadtól, mert sokan vannak ellenem. ²⁰Meghallja Is-
ten és megfelel nekik, (mivelhogy ő eleitől fogva trónol, Szela), a kik nem akarnak
megváltozni és nem félik az Istent. ²¹Kezeit felemelte a vele békességben lévők-
re; megszegte az ő szövetségét. ²²A vajnál simább az ő szája, pedig szívében há-
borúság van; lágyabbak beszédei az olajnál, pedig éles szablyák azok. ²³Vessed az
Úrra a te terhedet, ő gondot visel rólad, és nem engedi, hogy valamikor ingadoz-
zék az igaz. ²⁴Te, Isten, a veszedelem vermébe taszítod őket; a vérszopó és álnok
emberek életüknek felét sem élik meg; én pedig te benned bízom.

A 15. ábrán látható rajzon a zsoltár-átköltés 22. versszakának parafrázisa olvasható a Dávid előtti mezőben.

6.1.3. Az 1. kottapéllda partitúrarészletet mutat Kodály művéből (forrása KODÁLY ZOLTÁN: é. n. 13).

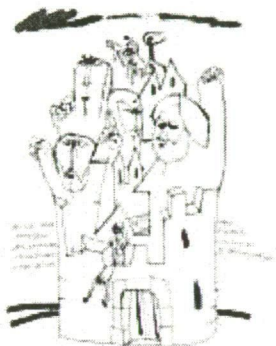

1. kottapéllda

SZABOLCSI BENCE szerint Kodály Zoltán nagy műve „számunkra háromszoros mennydörgést kapcsol egymásba. Mert hiszen minden korra jellemző, hogy milyen hangulatvilágban, milyen tézisek alapján, milyen szándékkal fordultak a Bibliához! S éppen a Psalmus Hungaricus tán a legjellemzőbb arra, ahogy Kodály zenéjében a háromféle indulat találkozik: a zsoltár eredeti indulata és haragja az elnyomók és a hitetlenek ellen, a XVI. századi költő, Kecskeméti Vég Mihály haragja a feudális Magyarország ellen, és végül Kodály Zoltán haragja az 1920-as sötét Magyarország ellen. Ennél a hármas találkozásnál, hármass mennydörgésnél és villámlásnál lehet-e jellemzőbb egy bibliai kompozíció megszületése?” (SZABOLCSI: 1973. 262-263.) SZABOLCSI BENCE gondolatmeneté-

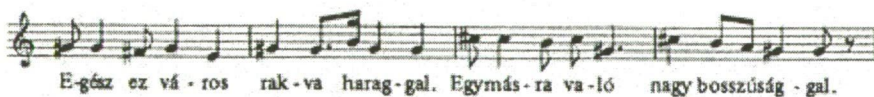
hez hozzáfűzhetni, hogy az illusztrációsorozatot tekintve, már sokszoros mennydörgést hallani. Kass János szavaival: „Dávid dühe és energiája megsokszorozódik bennünk!”

„A mű első, nagyobb felében – írja másutt SZABOLCSI –, mely a korál háromszor való megjelenését és a főtéma első nagy visszatérését foglalja magába, tenorszólo és kar váltakoznak, a következő Adagióban tisztán a tenor, az utolsó szakaszban tisztán a kar dominál. Az egész komplexumot egységbe fogja s át- meg átszövi a korál dallama és négy visszatérő motívum: hol egyedül, hol egymással kombináltan, hol a felszínen, hol a mélységbe rejtve, uralkodóan vagy burkoltan.” (SZABOLCSI: 1987a. 37.)

17. ábra

A 17. ábra Kass János sorozatának másik darabját mutatja 1976-ból, címe *Egész ez város rakva haraggal* (forrása KASS: 1997. 175). A cím a zsoltárátalköltés 9. versszakából való, ami a rajz háttérében, a városfalak körül is olvasható. A 2. kottapéldán a 9. versszak első két sorának partitúrarészlete látható a *Psalmus Hungaricus*ből (forrása: SZABOLCSI: 1987a. 39):

2. kottapélda

„A zenekar mélyén most ott bogozódik a gonosz hálójának szövevénye (...) – olvashatjuk SZABOLCSITól – a háló, a cselszövők és fondorkodók gyilkos terve, hogy elve-

szítsék, aki jobb náluk (...) s az ének disszonanciák torlaszán vergődik, végül maga marad, hogy elkiáltsa: »hozzá fogható nincsen álnoksággal« (SZABOLCSI: 1987a. 39).

Az illusztrációsorozat, illetőleg a 15. és a 17. ábrán látható rajzok vizuális nyelvi összetevőjének közvetlen verbális kontextusa: Jézus (egyik) 'ős'-ének éneke, illetőleg Kecskeméti Vég Mihály költeménye, közvetlen verbo-muzikális kontextusa pedig Kodály remekműve. Ez a multimedialis (verbális, vizuális, zenei) korpusz gyakorlatilag körülhatárolhatatlanul gazdag szemiotikai és szociokulturális kontextusokat von önkörébe. (Csak zárjelesen jegyzem meg, hogy az illusztrációsorozat tartalmaz diszkurzívnak ilyen jelleggel nem tekinthető lapokat is, lásd például KASS: 1997. 174, 178, 179).

6.1.4. A klasszikus magyar irodalomban alighanem Dávid a leggyakoribb bibliai figura. Tinóditól Tóth Árpádig számos költeményben előfordul a zoltárszerző király neve vagy történetének valamely vonatkozása. Petőfi *Falun* című költeményében például a következőképpen jelenik meg:

Körülem éj van, fényes éjszaka;
A csillagfényes éjben méla csend,
Oly csend, hogy szinte vélem hallani,
Mit a holdban szent Dávid lantja zeng.
(Petőfi Sándor: *Falum*)

Móricz Zsigmond 30. zoltára, *Dávid hálaéneke nagy veszedelem után* 1911-ből meglehetősen közel áll a Károli Gáspár-féle Bibliában szereplő fordításhoz (lásd a 6.1.2. alatt), mondhatni, híven követi azt.

XXX. ZSOLTÁR

Dávid hálaéneke nagy veszedelem után

Magasztallak Uram, felemeltél engem,
Nem hagyta, nem türted más rabjává lennem,
Óh Uram, Istenem, hozzád kiáltottam,
Könyörültél rajtam.

Felhozta lelkemet alvilág poklából,
Fel is támasztottál haldoklók hadából,
Zengedeztetek az Urnak minden hívek,
Hálával tölt szívek.

Percig tart haragja, élethosszig kegye,
Este bánat száll ránk, öröm kél reggelre,
Azt mondom én azért jó állapotomra:
Nem rendül meg soha!

Így könyörgék: Uram, mit használ csöpp vérem,
Ha por issza, hogyha éltem végét érem,
Dicsőít-e Téged az a por s holt lélek?
Irgalmaz, hadd élek?

És te siralmadat fordítád vígságra,

Gyászruhám leoldtad, im bíborra váltva!
Zengjen dicséreted, magasztaljon Téged,
Örökké, míg élek.

A legszebbek, azt hiszem, Juhász Gyula következő sorai 1913-ból:

Az égi nyájak lassan elterülnek
S a holdban Dávid halkán hegedülget.
(Juhász Gyula: *Üdvözlét Tömörkénynek*)

A fenti Hold-motívum, illetőleg a táncoló Cicölle mellett hegedülő Dávid alakjának alkalmi magyarázatául szolgálhat itt egy Kölcse környékén lejegyzett különös Dávid-monda (idézi SCHEIBER: 1973. 243-244). Ide vonatkozó részlete a következő:

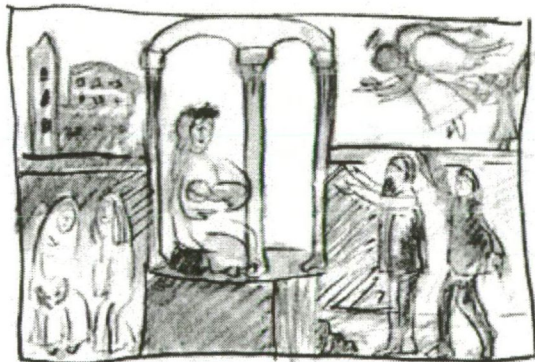
„(...) Dávid kiszaladt a bárka tetejére, az már az Ararát hegyén volt akkor, és olyan magasan, hogy a Holdat érintette és beugrott a Holdba, a hegedűjével együtt.

Dávid zsoltáriró volt és nagyon szerette a zenét.

Az Istennek pedig azt mondta:

– Hamarabb leszek az égben, mint Uram, te!

A nép azt tartja máma is, hogy Dávid a Holdban van és amikor megtelik a Hold, akkor szépen, mint művész, ottan hegedül.”

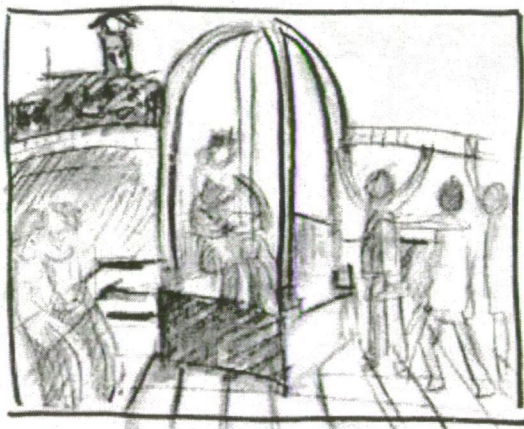

18. ábra

6.1.5. A 14. ábrán szemléltethető dekontextualizált (szerző és cím nélkül megadott) illusztrációhoz az egyik magyar – rajz szakos hallgatóm a következő verbális nyelvi leírást rendelte hozzá.

„A helyszín fallal körülvelt palotaudvar lehet, valamely fontos, talán rendkívüli esemény alkalmából. A képet két részre osztja egy függönyös, körfejezetű oszloppal tagolt, nyílásokkal osztott, paravánszerű fal. A járófelületek közt szintkülönbség van. A bal oldalon előkelő, ülő női alakok láthatók, az egyikőjük fején diadém vagy korona. Az emelvény szélén egy anya ül gyermekével, aki inkább a vele szemben álló alakokhoz tartozhat, velük lehet egyenrangú, az öltözete is hozzájuk köthető. A kép jobb oldalán kezüket nyújtogató, vitatkozó, beszélgető vagy valakit / valamit dicsőítő férfiak lépnek a pulpitus felé. A háttérben épületek, valamilyen torony, a jobb harmadban különböző alakok láthatók. A figurák fesztelének, viselkedésük gátlásoktól, szigorú szabályoktól mentes. – Az illusztráció készítője hangsúlyozza a perspektívát, meghagyja a szerkesztővonalakat, az egy pontba futó vonalhálózatról a járólapok élei is tanúskodnak. Az enyészpont körülbelül a középső férfialak kézfejenél helyezkedik el. A művész bravúros technikai tudását a drapériák változatos hullámzása is mutatja.”

A 18. és a 19. ábrán látható vázlatokat EÖRDÖGH SÁRA másodéves magyar – rajz szakos hallgatóm készítette a fent dokumentált verbális nyelvi reprezentáció alapján.

19. ábra

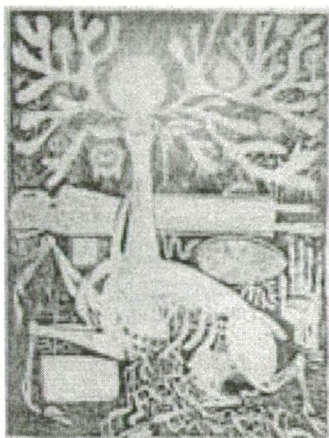
A (14. ábrán látható) kép összetettsége miatt mindkét hallgatónak nehéz feladattal kellett megbirkóznia. A verbális nyelvi leírás megítélésem szerint elég aprólékos, részletes és pontos is, a vizuális nyelvi reprezentációk mégsem tekinthetők olyan sikeresnek, mint a *Szent György* című rézkarc esetében (lásd a 2.2.4. alatt).

6.2. Cantata Profana

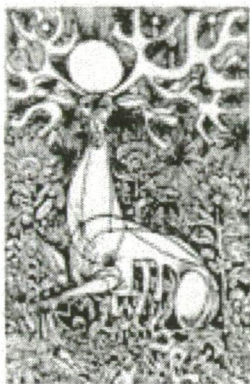
A 20. ábra Kass János *Cantata Profana* című színes rézkarcát mutatja 1966-ból (forrása: KASS: 1997. 52). Ez az illusztráció díszíti Juhász Ferenc *A szarvassá változott*

fiú (JUHÁSZ: 1971.) címen megjelent összegyűjtött verseinek borítóját. Arany keretben a mester életműkötetének címdoldalát is.

6.2.1. A színes rézkarcot (a 20. ábrán) egy szarvassá lényegülni látszó lény alakja dominálja. Tündöklő agancsa koszorúján sugárzó, arany korong a Nap, ágain gyertyák visszfénye. Középtűt halántékát tenyerébe temető anyámforma asszony, keresztben – mintha koporsóban. Alatta nyitott szem és tenyér, kicsi kígyó. A szarvas szügyénél, mellső lábainál verbális nyelvi 'töredék'-ek. A 21. ábrán is Kass János *Cantata Profana* című alkotása látható (forrása: KASS: 1992. évszám és oldalszám nélkül), ám ezen sem az asszony figurája, sem a verbális nyelvi töredékek nem szerepelnek.

20. ábra

21. ábra

A *Cantata profana* közismerten Bartók legjelentősebb alkotásainak egyike (1930-ból), s tudvalevő az is, hogy „(...) a magyar értelmiség gondolkodásában példátlan másodlagos mítoszképződésnek lett kiindulópontja.” (TALLIÁN: 1983. 10.)

6.2.2. A mű alapja a nagy zeneköltő, előadóművész és folklorista által gyűjtött kolindakincs. Ennek anyagát jellemezve, Bartók Béla megállapítja, hogy e „(...) szövegek legfontosabb része – talán egyharmada – semmi kapcsolatban nincs a keresztény karácsonnyal: a betlehemi történet helyett csodálatos, győzelmes harcokról szól a még soha le nem győzött oroszlánnal (vagy szarvassal); egy legenda kilenc fiútestvérről tud, akik addig vadásztak a rengetegben, míg szarvasokká nem váltak (...).” (BARTÓK: 1933.)

A *Cantata profana* alapjául szolgáló, variánsainak összességében ránk maradt folklór alkotások magva, a szarvaslegenda a világ mitológiakincsének általános eszkatologikus alapmondája, genotextusa, ám a Bartók által (többnyire román lakta területeken) felfedezett és feldolgozott forrásanyag elsősorban vagy talán kizárólag kolindaként (< lat. calendae) terjedt el, melyet a téli napfordulóhoz kapcsolódó ünnepek során kolindálók énekeltek (vö. LÁSZLÓ: 1980. 214).

Nem nevelte őket
Semmi mesterségre,
Szántásra-vetésre,
Ménesterelésre;
Csordaterelésre:
Hanem csak nevelte
Hegyet-völgyet jární,
Szarvasra vadászni.

Az erdőket járta
És vadra vadászott
Kilenc szép szál fiú.
A vadra vadásztak;
Annyit barangoltak
És addig vadásztak,
Addig-addig, míg nem
Szép hídra találtak,
Csodaszarvasnyomra.
Addig nyomozgattak,
Utat tévesztettek,
Erdő sűrűjében
Szarvasokká lettek:
Karcú szarvasokká váltak
Erdő sűrűjében.

Az ő édes apjuk
Várással nem győzte,
Fogta a puskáját,
Elindult keresni
Kilenc szép szál fiát.
Reátalált a szép hídra,
Hídnál csodaszarvasnyomra;
Szarvasnyom után elindult,
El is jutott hős forráshoz,
Hős forrásnál szarvasokhoz,
Féltérdre ereszkedett,
Hej, egyre rá is célzott.

De a legnagyobb szarvas
– Jaj, a legkedvesebb fiú –
Szóval imígy felfelele:
„Kedves édes apánk,
Ránk te sose célozz!
Mert téged mi tüzünk

Naught of work he taught them,
Neither trade nor farming,
Ploughing not, nor sowing,
Naught of handling horses
Nor the care of cattle.
Only this he taught them:
Hill and vale to wander
Hunting the noble stag.

Through forest aroving, hey-yah!
They bounded ahunting, hey!
They bounded ahunting as huntsmen,
Hunting, hey!
All nine sons and sturdy brothers
Through forest aroving hunted.
Farther still they wandered
They hunted on and on
Still longer and longer, until
Deep lay a haunted bridge
Wondrous stags had crossed it,
Heedless on they followed,
Nor knew where they wandered
Lost in forest shadows,
All were changed to stags
There in the forest shadows,
Slender stags, enchanted rowing
Through the forest.

Hey, at last the loving father
Could abide no longer;
Straight he took his rifle
And set forth to find them,
Hey, his nine fair children.

On he roamed to where the bridge lay,
Found where wondrous stags had
crossed it
Nine enchanted stags he passed there
Swiftly then their trail he followed
Reached at last a cooling wellspring,
Nine stags astanding.
Falling down on one knee,
Hey, he sighted on the leader.

Ai! But the largest stag gave answer,
Ai! Of all the sons the dearest,
Ai! Called in answer to his father:
„Dearest, loving father,
Aim not at thy children!
Or surely our antlers

A szarvunk hegyére
 És úgy hajigálunk
 Téged rétről rétre,
 Téged kőről köre,
 Téged hegyről hegyre,
 S téged hozzávágunk
 Éles kősziklához:
 Izzé-porrá zúzódsz
 Kedves édes apánk!"

Az ő édes apjok
 Hozzájuk így szólott,
 És hívta hívta,
 És őket hívó szóval hívta:
 „Édes szeretteim,
 Kedves gyermekeim,
 Gyertek, gyertek haza,
 Gyertek vélem haza,
 Jó anyátok vár már!
 Jöjjetek ti vélem
 A jó anyátokhoz,
 A ti jó anyátok
 Várva vár magához.
 A fáklyák már égnek,
 Az asztal is készen,
 A serlegek töltve.
 Az asztalon serleg,
 Anyátok kesereg; –
 Serleg teli borral,
 Jó anyátok gonddal.
 A fáklyák már égnek,
 Az asztal is készen,
 A serlegek töltve...”

A legnagyobb szarvas,
 – Legkedvesebbik fiú –
 Szóval felfelélvén
 Hozzá imígy szóla:
 „Kedves édes apánk,
 Te csak eredj haza
 A mi édes jó anyánkhoz!
 De mi nem megyünk!
 De mi nem megyünk:
 Mert a mi szarvunk
 Ajtón be nem térhet,
 Csak betér az völgyekbe;
 A mi karcsú testünk
 Gunyában nem járhat,

Must pierce thee and pill thee,
 Must hammer and hurl thee,
 Crashing valley to valley,
 And boulder to boulder,
 And mountain to mountain,
 Will dash thee, smash thee, slash thee,
 Crashing cliff to crater,
 Flesh be paste and bones be powder,
 Naught but dust survive thee,
 Dearest loving father,
 Naught but dust survive thee.”

Then the loving father
 Called unto his children,
 And grieving answered,
 Pleading called unto his children:
 „Oh, my dearest loved ones,
 Oh, my darling children,
 Come, oh come, and follow home now,
 Come now, your sweet mother waits
 you.
 Come with me, my children,
 Your mother stands waiting, lonely,
 Loving, grieving, all to herself alone.
 The lanterns are lit,
 The table is set,
 The glasses are filled.
 As glasses stand waiting,
 So does your mother stand,
 As wine in them briniing,
 So, too, your mother's eyes.”

Yet again the leader,
 Dearest of all the children
 Called aloud and answered thus
 Unto his father:
 „Dearist loving father,
 Go back, oh, go home now
 To our lonely, dear, Sweet mother,
 But we cannot go!
 We shall never return,
 Because our antlers
 Cannot pass thy doorway,
 Only roam the forest groves;
 And our slender bodies
 Ne'er in clothes can wander,

Csak járhat az lombok közt;
Karcú lábunk nem lép
Tűzhely hamujába,
Csak puha avarba;
A mi szájunk többé
Nem iszik pohárból,
Csak hűvös forrásból.”

Volt egy öreg apó.
Volt néki, volt néki
Kilenc szép szál fia.
Nem nevelte őket
Semmi mesterségre,
Csak erdőt járni,
Csak vadat vadászni,
És addig-addig
Vadászgattak, addig:
Szarvassá változtak
Ott a nagy erdőben.
És az ő szarvuk
Ajtón be nem térhet,
Csak betér az völgyekbe;
A karcú testük
Gunyában nem járhat
Csak járhat az lombok közt;
A lábuk nem lép
Tűzhely hamujába,
Csak a puha avarba;
A szájuk többé
Nem iszik pohárból,
Csak tiszta forrásból.

(Bartók Béla: *Cantata profana*)

Only wear the wind and sun;
And our dainty legs can
Never stand the hearthstone,
Nor tread but leafy mold;
And our mouths no longer
Drink from crystal glasses,
But only mountain springs.”

Once there was an old man
Whose treasure nine sons
Fair and sturdy was.
Naught of work he taught them,
Neither trade nor farming,
But only to wander as
Nine huntsmen ahunting.
And farther, farther,
On and on they wandered.
All were changed to stags then,
There in the forest shadows.
And so their antlers
Cannot pass through doorways,
Only roam the forest groves;
Their slender bodies
Ne'er in clothes can wander
Only wear the wind and sun,
Their dainty legs
Can never stand the hearthstone,
Only tread the leafy mold;
Their mouths no longer
Drink from crystal glasses,
Only from cooling mountain springs.

(Fordította Robert Shaw)

Az alapmonda s vele a librettó mitémái közül legfontosabb a *szarvas*. Főbb jelentései a következők: (a) változásra utaló asztrális-kozmozgóniai jelentés: a Zodiákus szarvas-állatképe (Capricornus) és Nap-szimbólum, más szóval a téli napforduló konstellációjában a kozmosz újjászületése; (b) női princípium; de (c) szarvasalakban férfi is megjelenhet; (d) ítékezés, a rontás eltávolítása; (e) vadászszákmány; (f) egyéb, 'szóródó' jelentések (vö. DÖMÖTÖR: 1974. 147).

A szövegváltozatok lényeges eleme a *kilences* szám és a *híd* is. Változásra, elkülönülésre utalnak ezek is. A *híd* azonban valószínűleg forrásidegen, Bartók-i lelemény. A szarvasokká vált fiúk száma természetesen nem csak kilenc lehet. Az idecspataki kolinda például két fiúról mesél.

A Bartók-műhöz explicit formában hozzárendelt interpretációk meglehetősen változást mutatnak. Itt csupán néhány értelmezésre utalok: (1) a románság eredetmítosza (vö. PALKÓ: 1954. 14-24); (2) „a régi világtól való elszakadás” fájdalma (Tóth Aladár); (3) szellemi kivonulás, nagy Exodus (Kerényi Károly); (4) a „tiltott erdők” mítosza (Giorgo Vigolo); (5) a vadászatnak mint természetellenes bűnnek a drámája (Kardos Ti-

bor); (6) a szarvasünő-mitológia (Lendvai Ernő); (7) „tipikus és sokrétű rite de passage epikodrammatikus” transzformációja. (Vö. SZABOLCSI: 1987b. 369, TALLIÁN: 1983. 53-54.)

E sokféleségben alighanem azok a megközelítések tekinthetők a legproduktívabbnak, amelyek a vizsgált anyag funkciójából indulnak ki, s amelyek a kolindálást az etnológiától a kalendáriumi ünnepek körébe sorolt rítusok egyikeként vizsgálják, a kolindát pedig a szöveg- és szokáskomplexum szerves egységében értelmezik.

A mítosz s így a Bartók-i kolindák váza, lényege ugyanis nagyjából megegyezik a kalendáriumi rítusokéval. Vagyis a mítosz jelentőit a nyelvi alkotóelemekkel, a rítuséit pedig a cselekedetekkel azonosíthatjuk. (Vö. SZEGEDY-MASZÁK: 1980. 36.) A nyelvi alkotóelemek és a cselekedetek így egy gyékényre kerülnek, de viszonyukban a tetté, tehát a rítusé a prioritás. A rítus viszont alapvető azonosságot és viszonylagos állandóságot mutat, s ezt a 'motívumok vándorlásával' nemigen lehet magyarázni. A rituális-mitikus komplexumban tudniillik „(...) a felismert azonosság a lényegét érintő változás, az átmenet az egyik állapotból a másikba. Az emberi, természeti és kozmikus létezés nagy átmeneteinek szerkezeti azonosságát fejezik ki az azokat megünneplő (és szakrálisan előidéző) rítusok szerkezeti azonossága. (...) A mitológiák nagy átváltozásmítoszai lényegileg azonos szerkezetűek az átmenet rítusaival.” (TALLIÁN: 1983. 143.)

E szempontok figyelembevételével a szokás- és mítoszkörhöz, illetőleg a szarvaskolindá(k)hoz általam (is) hozzárendelhetőnek tartott interpretáció (a korábbiaknál kissé kifejtettebben) a következő: a fiúk és az apa küzdelmének megjelölésével két életforma megütközése, s ennek eredményeként új 'kozmosz', új – a *függetlenség*, a *szabadság*, a *nembeliség* szférájába lendülő – személyiség, közösség (világkép) kialakulása (előzményeivel, folyamatában és kimenetelével).

Az egyik életformát az apa, a másikat a szarvasvadász fiúk képviselik. Megütközésük eredményeként az üldözöttek átlényegülése be is következik mind a *Cantata*...-ban, mind pedig az alapjául szolgáló metamorfózis (traszcendens) kolindatípusban.

A vadászkolindák másik, számszerűen tekintélyesebb családja az, amelyikben a vadász legyőzi, elejti a vadat. Ennek variánsait egyszerű vagy küzdelem típusú (immanens) kolinda néven szokás számon tartani. Benne a szarvast nemritkán oroszlán helyettesíti. Ilyen a következő, Bartók gyűjtéséből való kolinda is.

Így kiált két nagy király:
Vajon találkozik-e
Valaki kötélén hoz
Oroszlánt sértetlenül.
Puskával meg nem löve,
Íjjal meg nem nyilazva?
Találkozik egy legény,
Éppen házasulandó,
Hogy kötélén hoz nekem
Egy oroszlánt sértetlenül,
Puskával meg nem löve,
Íjjal meg nem nyilazva.
Szökik erre, szökik arra,
Felszökik a havasokra,
Fenyőfáknak tetejébe,
Úgy lel meg az oroszlánt.

Meglepte azt mély álmában,
Virágzó csipkebokorban.
Mire maga észbe kapott,
Az oroszlán is felriadt,
S nagy fenszóval így szólt meg:
Vannak keményebb koponyák,
Még sem merészkedtek hozzám,
De te ide merészkedtél,
Küzdjünk meg hát küzdelemben,
Vagy szabálykkal vagdalkozzunk.
Küzdöttek egy álló napig,
Nyári nap alkonyatáig,
S mi legényünk az oroszlánt
Király udvarába hozza,
Hogy az lányát adja néki,
S jó ólakat hozományba.

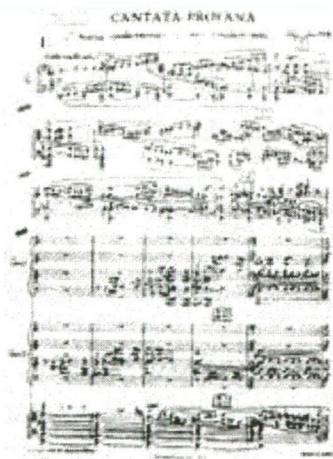
A transzcendens és az immanens kolindatípus egymásnak inverze, egyszersmind folytatása; értékviszonyaik bilaterálisan szimmetrikusak. Mindkettőre az egyidejű értéknyereség és -vesztés jellemző, csak más előjelekkel. (Vö. VASS: 1993. 1473.)

Az egyik típus szövegvilágának kiinduló állapota egybeesik vagy inkább fedésbe hozható a másik típus szövegvilágának záró állapotával, és fordítva. A szóban forgó állapotokban az egyes figurák 'átváltozott alakban' jelennek meg ugyan, ez azonban természetes, hiszen például az immanens kolinda záró állapotában az ifjú győztesként, az elejtett szarvas (oroszlán) fejében a királylány kezének várományosaként, vőlegényként, házasulandó férfiúként, tehát leendő apaként van jelen; a metamorfóziskolinda szövegvilágának ezzel egybeeső (fedésbe hozható) kezdőpontjáról viszont már családfőként indul a szarvassá változó / változott fiúk ellen. Más megfogalmazásban az immanens kolinda az üldöző, a házasulandó, majd apává érő s egy adott életformába belépő fiú, a transzcendens viszont az üldözött, az átváltozó, egy adott életformából kilépő fiúk narratív szimbóluma. És így tovább: ciklikusan!

Ebben a megközelítésben e kolindák mint autonóm részszövegek állnak egymással kapcsolatban, más szóval együtt alkotják a szarvasénekek 'teljes' szövegét.

A vizsgált mitikus szövegtörzset mint teljes szöveg, archetípus vagy genotextus óriási távolságokat hidalva át és nemzedékről nemzedékre öröklődve, közvetlenül vagy Bartók művének hatására napjainkig szinte példátlanul s lenyűgözően gazdag szekunder, költői szövegváltozatok, fenotextusok (parafrázisok) kiindulópontjaként fogható fel. E szekunder verbális szövegváltozatok gyűjteményét lásd SZAKOLCZAY: 1981., mely a Bartók-centenáriumra jelent meg, s amelynek védőborítóját és fedélrajzát is Kass János készítette.

6.2.3. A 4. kottapéldán a *Cantata Profana* első kiadásának partitúrarészlete látható Bartók Béla kézírása nyomán (forrása: BARTÓK: *Vokális művek 3.* Hungaroton, Budapest, SLPX 11510 melléklete, é. n.):

4. kottapélda

A mitikus-rituális komplexumhoz újabb vokális – instrumentális összetevő társul.⁸ „A partitúra által feltüntetett I. rész – olvasható a *Vokális művek 3.* Hungaroton, Budapest, SLPX 11510 mellékletén, é. n. (vö. 4. kottapélda) – tulajdonképpen három tételt fog össze, mégpedig a Moderato tempójú nagy nyitó-kórus után egy gyors, mintegy scherzo funkciójú tételt (ez a »vadászfuga«), s utána ismét egy Moderato tempójú szakaszt: a fiúk szarvassá változásának misztikus-varázslatos zenéjét. Ez utóbbihoz éles metszet nélkül kapcsolódik a II. rész első, Andante tempójú szakasza, a fiúk keresésére induló apa útjának elbeszélése. A drámai összecsapás szólószakaszainak Agitato tempója gyors tételre utal, ami után a Cantata III. része összefoglaló funkciójával a nyitókórus tempóját idézi vissza. Így szemlélve a kompozíciót, aligha lephet meg bennünket a benne rejlő szimmetrikus elrendezettség (...)”

SZABOLCSI BENCE tagolása lényegében egybevág a fentiekkel. A *Cantata profana*, mint írja (SZABOLCSI: 1987b. 369-370), „öt szakaszból épül (...), s ez az ötös felépítés – a klasszikus drámák felvonásainak módjára – részben megismétli, részben fokozza Bartók régebbi dramaturgiájának eszközeit. Ami eddig fokozás volt, most már inkább felrobbanás; ami eddig kontraszt volt, most inkább egymásba viharzás; ami feloldás volt, most megdicsőülés. Amellett keményebbé, komorabbá vált a teljes szerkesztés: ami egymásra következik, oly szükségszerű láncolatba forr össze, hogy minden eddiginél szigorúbb, súlyosabb és elkerülhetetlenebb. Próbáljuk a lépcsőfokokat egymás mellé vázolni:

- I. tétel Elindulás az ősvilágból, a mítoszból, a vegetációs háttérből: »Volt, volt, volt...«
- II. tétel A vadászat. A békés ősvilágba betör a bűn, az erőszak, a gyilkosság.
- III. tétel Átváltozás. A természet büntető beavatkozása.
- IV. tétel Az apa megtalálja fiait, de azok nem a fiai többé. Találkozás és összecsapás a régi és az új, az emberi és emberentúli között. Házahívás és visszautasítás.
- V. tétel Konklúzió és rekapituláció. Apoteózis: az új, a szabad világ győzelme; diadalmas búcsú az ősvilágtól, az apák és anyák világától.
»A fáklýák« hiába »égnek«, a tiszta forrásoké a győzelem.”

6.2.4. A szekunder verbális szövegváltozatok kiemelkedő darabja Juhász Ferenc költeménye. A *szarvassá változott fiú* 1955-ben íródott a Bartók-évfordulóra. S „nemcsak rejtett vita és teljes ars poetica, hanem integrált korkép is” (BODNÁR: 1993. 43). Rokonsága a mitikus-rituális komplexummal, illetőleg a kantálibrettóval nyilvánvaló, de belső kommunikatív szerkezetét a külszíni narratív rétegen belül az édesanya és a fiú dialógusa alkotja, mely magában foglalja a 'lírai én' történetét is. Egyik részletében anyja hívó szavára így kiált föl a szarvassá változott fiú (JUHÁSZ: 1971. 657-658):

anyám, édesanyám, nem mehetek vissza,
száz sebem kiforr szín-arannyal,
naponta lerogyok, száz golyó sügyemben,
naponta fölkelek, százszor teljesebben,
naponta meghalok három-milliárdszor,
szarvam minden hegye kettős-talpú vas-villanyoszlop,

szarvam minden ága magasfeszültségű-áramvezeték,
szemem nagy kereskedelmi hajók kikötője, ereim fekete kábelek,
fogaim vashidak, szívemben tajtékzanak a szörnnyel-hemzsegő tengerek,
minden csigolyám nyüzsgő nagy-város, füstölgő kő-bárka a lépem,
minden sejtem nagy gyár, atomom naprendszer,
heregolyóim a nap-hold, a tejút gerincvelőm,
az űr minden pontja testem egy-egy része,
galaktika-fürtök agyam egy sejtése.

A 20. ábrán az idézett dialógusrész néhány töredéke – „naponta lerogyok”, „naponta fölkelek”, „naponta meghalok”, „anyám” stb. – betűzhető ki, s valószínűleg ezért jelenhetett meg az illusztráción az édesanya, aki a 21. ábrán nem szerepel.

Az illusztráció vizuális és verbális nyelvi összetevői (a 20. ábrán) igencsak heterogén világfragmentumokra referálnak. A kompozíció verbális nyelvi kontextusa szűkebben a kantátalibrettó (a cím alapján); illetőleg Juhász Ferenc költeménye (az applikált töredékek alapján), tágabban az idecspataki és felsőoroszi kolindák, velük a kimeríthetetlen folklórkincs, illetőleg az ugyancsak páratlanul gazdag szekunder költői szövegváltozatok⁹. Közvetlen és közvetett zenei kontextusával kapcsolatban hozzátétőlegesen analóg megállapítások fogalmazhatók meg. A kiemelt kontextusok mindegyikét a 21. ábrán látható kép nyilvánvalóan nem hordozza.

Ami a még nem említett primer és szekunder 'variánsok'-at illeti, itt talán elegendő ORDASI PÉTER kitűnő tanulmányára utalnom (ORDASI: 2001.), amely gazdag népművészeti anyagot is bemutat (korondi szarvasos tányért, somogyi fafaragást, szebeni hímzést stb.), vagy például MARKÓ IVÁN koreográfiájára (melyet a Szegedi Szabadtéri Játékok műsorán 1985 augusztusában tekinthetett meg a nagyközönség). Mindezek háttérében nyilván az a (6.2.2. alatt tárgyalt) mitikus-rituális komplexum húzódik meg, amelyben a rítusé, a cselekedeté, a tetté a prioritás. Gondoljunk csak napjaink itt-ott még mindig eleven szokásgyakorlatára. – S alighanem valahol a lelked legmélyén is, Netti.

7. A diszkurzív képzőművészeti alkotások tipológiai meghatározása és alosztályai

7.1. Ebben a fejezetben a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumoknak egy különösen érdekes csoportját vettem vizsgálat alá, Kass János jubileumi kötete (KASS: 1997.) alapján. Tradicionálisan képzőművészeti alkotásoknak tekintett műveket, amelyek azonban verbális nyelvi elemeket (feliratot, címet, idézetet stb.) is magukba foglalnak, s mint ilyenek egyfelől diszkurzívak, másfelől vizuális és verbális nyelvi reprezentációk egyszerre.

7.2. A kutatás Ariadné fonalául az összetevők interpretálásával (re)konstruálható tényleges vagy fiktív világfragmentumok, verbális és / vagy nem verbális kontextusok relációinak elemzése szolgált (vö. az 1.2. alatt). Ezzel a módszerrel a vizsgálatba bevont képek három alosztályát sikerült elkülönítenem.

7.2.1. Az első alosztályba olyan kompozíciók sorolhatók, amelyeknek vizuális nyelvi és verbális nyelvi összetevői úgymond 'totálisan koreferens'-ek, tehát lényegében ugyanarra a világfragmentumra (motiválhatóan hozzárendelhető kontextusra) referálnak.

Ide tartozik például az 1. ábrán bemutatott *Az özönvíz* című szitanyomat (lásd a 2.1. alatt), vagy a 4.3. szekcióban tárgyalt *Fejek* című kollázs (lásd a 12. ábrán).

7.2.2. A másodikba olyanok, amelyeknek összetevői 'parciálisan koreferens'-ek, vagyis az általuk referált világfragmentumok között inkább csak motivikus, részleges összefüggések mutathatók ki. Ilyen például a 2.2. alatt elemzett *Szent György* (lásd a 2. ábrán), vagy a *Psalmus Hungaricus*-sorozat 15. és 17. ábrán bemutatott darabjai (lásd a 6.1. pontban).

7.2.3. A harmadikba pedig olyanok, amelyeknek összetevői 'totálisan koreferens'-ek ugyan, de az általuk referált primer, illetőleg szekunder világfragmentumok között számottevő különbségek tárhatók föl. Ilyen például az 5. alfejezetben taglalt plakát (lásd a 13. ábrát).

7.3. Miként a bevezetésben (az 1. alatt) említettem, a vizsgálódásaim hátterét képező elméleti keret, PETŐFI tipológiája (PETŐFI: 2001.) nem definiál olyan altípust, amelybe az itt elemzett és tipizált művek besorolhatóak lennének.¹⁰ Jóllehet ezek az alkotások mind karaktereik, mind vizuális és verbális nyelvi, adott esetben nem csak verbo-vizuális kvalitásaik, mind pedig viszonylagos gyakoriságuk révén önálló típust képviselnek és igényelnek a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok körében. Erre utal szembesítésük is az applikáció nélkül készült variánsokkal (lásd például a kétváltozatú *Szent Györgyöt* a 2. és 3. ábrán, vagy a *Cantata Profanát* a 20. és 21. ábrán). A szemiotikai szövegtan modelljében PETŐFI szóhasználatát próbálva követni, magam a következőképpen definiálnám ezt a típust:

Adva van egy verbális vehikulum, illetőleg verbális vehikulumok tetszőleges halmaza. Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a kiindulásul adott verbális vehikulum(ok) alapján alkotja meg, és annak materiájába beépíti az adott verbális vehikulumok valamelyikének egészét vagy egy-egy részletét. Minthogy a létrehozott komplex vehikulum verbális és vizuális reprezentáció egyszerre, befogadása csak egyidejűleg mehet végbe.

Típusjele ez lehetne: (2) / 'Kp ± Vb'. (2), mert alkotója verbális vehikulumból vagy vehikulumokból hoz létre egy képi és verbális összetevőből álló vehikulumot, 'Kp ± Vb', mert a két összetevő egymástól elválaszthatatlan. S ha virtuálisan mégis elválasztanánk őket, egyik sem veszítené el teljes mértékben a funkcióját. Alosztályai pedig a mediális összetevők referenciatartományának egymáshoz való viszonya alapján: (1) direkt, (2) motivikus vagy metaforikus és (3) transzlátív.¹¹ Általánosítva:

(2) / 'Kp ± Vb' / (1). A direkt alosztályba tartozik a (2) / 'Kp ± Vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha az összetevők interpretálásával (re)konstruálható (tényleges vagy fiktív) világfragmentumok egybevágóak, s ezáltal az összetevők 'totálisan koreferens'-ek.

(2) / 'Kp ± Vb' / (2). A metaforikus vagy motivikus alosztályba tartozik a (2) / 'Kp ± Vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha az összetevők interpretálásával (re)konstruálható (tényleges vagy fiktív) világfragmentumok

nem esnek egybe, esetleg nagymértékben különböznek, s ezáltal az összetevők 'parciálisan koreferens'-ek.

(2) / 'Kp ± Vb' / (3). A transzlatív alosztályba tartozik a (2) / 'Kp ± Vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha az összetevők interpretálásával (re)konstruálható (tényleges vagy fiktív) világfragmentumok egymásra hatása olyan világfragmentum-modell hozzárendelését kívánja meg, amely az összetevők modellelemeit lényegében nem tartalmazza.

7.4. Azt hiszem, külön figyelmet érdemelnének az *In memoriam Tótfalusi Kis Miklós* (lásd a 4.1. alatt) és a *Kner Imre emlékére* (lásd a 4.2. alatt) típusú kommunikátumok, esetleg elméleti szempontból is. Az ilyen jellegű alkotás ugyanis egyfelől dekontextualizál egy – adott relátummal megfeleltethető – verbális vehikulumot (itt betűmintalapot, illetve plakátot), másfelől ezt a – dekontextualizált – verbális vehikulumot relátumként ágyazza a maga vehikulumkörnyezetébe, s ezáltal újból dekontextualizálja azt. (Mint Örkeny novelláskötete a villamosjegy 'használati utasítás'-át a 4.2. alatt említett egypercesben.)

7.5. Befejezésül megjegyzem még, hogy hitem szerint a jelen kutatás kiindulópontjául választott tipológiai keret ezen kiegészítése, bővítése mind a piktúra, mind a poézis, mind pedig a praxis elméletének és 'gyakorlat'-ának is hasznára válhat.

Jegyzetek

1. Megjegyzem, hogy a jubileumi kötet jóval több diszkurzív képet, illusztrációt tartalmaz.
2. A kontextus és a kotextus terminus technicusok értelmezésével kapcsolatban lásd például Vass: 1990a.
3. A különböző fordítások a jelen vizsgálat szempontjából lényegében variánsoknak tekinthetők.
4. Az itt előforduló valóságos vagy mesés lények szimbolikájával kapcsolatban lásd még többek között: Mohay: 1986.
5. Donatello bronz *Dávidja* (1435.) a szent életének azt a derűs mozzanatát mintázza, amikor a pásztorkalapos, karcú fiú legyőzi Góliátot, Michelangelo márványa (1501.) pedig azt hangsúlyozza, amikor a meztelen, lényegében fegyvertelen ifjú magabiztosan nyúl bal kezével a vállán pihenő parittyához.
6. A jeruzsálemi templom azon a helyen épült, ahol Dávid megpillantotta a pusztító szárnyast.
7. Itt csak megemlítem, hogy Bartók gyönyörű kézírásával a librettó – sokak által eredetinek tartott – román nyelvű változata is rendelkezésünkre áll.
8. E helyütt csupán utalni szeretnék a Nagy László – Kocsár Miklós-féle 'kolindára', zenei és népművészeti illusztrációkkal lásd Ordasi: 2001. Gazdag multimediális anyagot nyújt az Erdélyi – Nobel: 2001. is.
9. Például: Rónai György: *Bartók*, in: Szokolczay Lajos (szerk.): 1981. 97; Szemlér Ferenc: *Bartókra emlékezve* (uo. 171-172); Horváth István: *Egy a szarvassá vált fiak közül* (uo. 173-174); Jánosy István: *Pokoltánc szarvasokkal* (uo. 175-176); Csanád Béla: *Praefatio profana* (uo. 177); Csoóri Sándor: *Cantata profana* (uo. 178-179); Szócs Kálmán: *Kilenc szarvas ment el* (uo. 180-181); Utassy József: *Akár a szarvasok* (Szervátusz Jenő: *Cantata profana*) (uo. 182-183); Petrőczy Éva: *Variációk Bartók „Canata profana”-jára* (uo. 184); Bókkon Gábor: *Cantata profana* (uo. 185-187); Nagy László: *Csodafü-szarvas, Inkarnáció ezüstben, Ég és föld* (Nagy: 1988. 88, 471, 531) stb.

Poézis – plasztika – poézis

Kass János Fejek sorozatának néhány darabja

Mi van a fejben?

0. A poézis és a plasztika határterületein

Ez a befejező rész is a verbális és vizuális összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai jellemzőinek feltárására irányuló kutatásaimhoz kapcsolódik.

Kiindulópontja PETŐFI S. JÁNOS tipológiája (PETŐFI: 2001.); a vizsgálat objektumai pedig Faludy György *Börtönversek 1950 – 53 (Az ávó pincéjében és Recsken)* című kötetéből (FALUDY: 1989.) és Kass János jubileumi albumából (KASS: 1997.) származnak.

Az elemzésre kiválasztott kommunikátumok PETŐFI keretének több altípusával is rokonságban állnak. Érintkeznek például az illusztrált szövegekével is, de egykönnyen egyik osztályba sem sorolhatók be.

1. Szöveg és plasztika. Faludy György: Börtönversek

1.1. A *Börtönversek* című kötet költeményei 1950 – 1953-ban az ávó pincéjében és Recsken keletkeztek. A verseskötet megjelenésekor (1989.) Faludy kötetvégi *Jegyzetet* csatolt a művekhez, amelyben többek között a következők olvashatók (91-93):

(...) Rákosi börtöneiben csakúgy, mint Hitler megsemmisítő táborában, papír és írószer nem állt a rabok rendelkezésére. Így ezeket a verseket „fejben csináltam”, jelentős részüket sötétzárkában (...) Legfőbb gondom az volt, hogy verseimet emlékezetembe véssem (...) számos rabtársam tanulta meg azokat a verseket, melyeket jobbaknak, vagy legjobbaknak tartottam (...) költeményeimet meg kívánták menteni az utókor számára. Az akkori helyzetben, gyöngye fizikumommal rendkívül valószínűtlennek tűnt, hogy túléltem Recsket. A túlélést számos társammal együtt nemcsak annak köszönhetem, hogy Sztálin későn ugyan, de a számunkra legkedvezőbb pillanatban patkolt el, hanem elsősorban annak, hogy Nagy Imre lett a miniszterelnök, aki a büntetőtáborot feloszlatta (...) A versek kései megjelenése miatt többször megesezt, hogy a szövegre pontatlanul emlékeztem és az eredetnél rosszabb verziót adtam közre. Barátaim (...) jobban tudták nálam verseimet és levélben avagy személyesen figyelmeztettek a hibákra, amiért köszönetemet fejezem ki. Ebben a kötetben már a javított, végleges szöveg kapott helyet (...) e könyv verseinek sorrendjét kezdőbetűik adják meg: A-tól Z-ig (...) Eredetileg 24 vers volt; a G-vel és T-vel kezdődőre (...) nem tudok visszaemlékezni.”

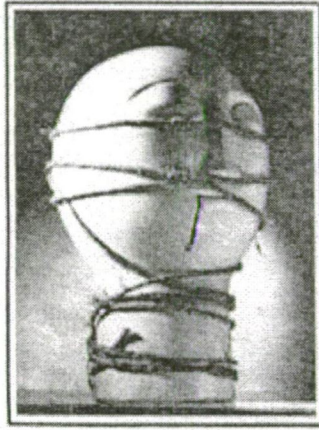
A *Szemiotikai szövegtan* 7. kötetében (PETŐFI S. – BÉKÉSI – VASS (szerk.): 1994.) jelent meg Kass János *Gondolatok a könyvillusztrációról* című kitűnő tanulmánya, mely-

nek egyik szekciója a *Börtönversek* illusztrációit kommentálja (KASS: 1994. 9-17). Itt Kass János többek között ezeket írja (15):

A Faludy György *Börtönversek* című kötetéhez készült lapok egy sorozat részei. Fejek, felékesítve a szenvedés stigmáival. Sorozatban gyártott fejek, megjelölve céltáblával, töviskoszorúval, börtönráccsal, Goya rémlátomásaival, a XX. század közhelyeivel...

1.1.1. Vérző fej

A börtönversek élén, a költemények előtt (7) található fejet az 1. ábra mutatja.

1. ábra

Az 1. ábrán látható mű címe „Vérző fej”, és 1970-ben keletkezett, vagyis tizenhét évvel később, mint a börtönversek, amelyek viszont ez alatt az idő alatt csupán Faludy és egykori rabtársai emlékezetében létez(het)tek.

Kommentárjait így folytatja Kass:

Faludy György verseihez az általam már korábban készített s a hetvenes évek óta szaporodó fejek sorából emeltem ki néhányat. E fejekkel követtem a verseket, mintegy kilométerköveket állítva a nyomtatott oldalak közé. Egyformák a fejek, csak a fájdalom attribútumai változnak.

A könnycsepp, a vérző száj, a tarkólövés, a szögesdrót: a céltáblaként használt, kiszolgáltatott, meggyötört és meggyalázott ember, emberiség egyezményes jelei!

(...)

Ezek a „fejek” tehát a tömeggyártás termékei. Maga a névtelen, szorongó, a jövőjét nem ismerő tömeg. Arctalan. A tömegnek nincs arca!

(...)

A „fejek” tehát Faludy verseit kísérik. Újabbak is készülnek. Ki verset ír rá, ki prózát, ki a személyi igazolványa számát, önarcképként. A „Fej” fehér papírlapként szolgál, bár körbejárható, s a lényege, hogy üzenetet közvetít. Provokáció!

Egy másik, *A huszadik század* címet viselő tanulmányában a fejekkel kapcsolatos technikai kérdéseket is érint a művész (KASS: 1997. 190):

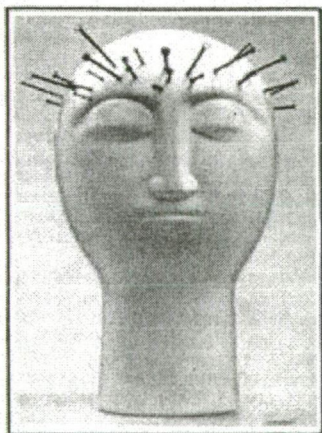
A Fej: fehér papír, itt három dimenzióban használva. Felejtjük el azt, hogy plasztikus: akár egy fehér lap, írhatunk, rajzolhatunk, festhetünk rá. Mindez csak technikai kérdés, mert síkban írunk, rajzolunk: megszoktuk.

(...)

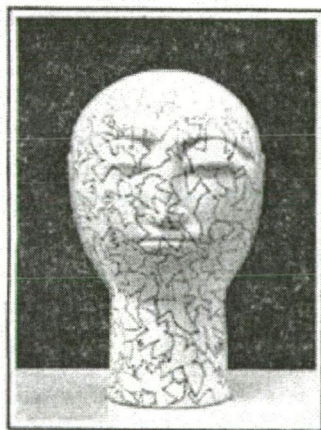
En, Faludy György kortársaként, a szenvedés jeleit korábban megfogalmaztam a „Fejek”-en s találkozáskor Faludy verseivel egyszerűen a műve mellé beemeltem a megfelelő prefabrikált jelet!

(...) mind-mind banalitás! Ádáz kritikusaim semmit sem megérezve éppen ezért támadtak a legdühösebben: banális! közhely! olcsó hatásvadászat!

A *Börtönversek* kötetet (az 1. ábrán láthatóval együtt) összesen hat fej díszíti. Szögekkel (24), céltáblával (38), vércsíkkal (43), késsel (52) és galambokkal (65) megjelölt fejek. Az utóbbiak közül az elsőt (a 24. könyvoldalról) a 2. ábra, az utolsót (a 65. könyvoldalról) pedig a 3. ábra mutatja.

2. ábra

3. ábra

1.1.2. Kihallgatás

A 2. ábrán látható 'kilométerkö' utáni vers címe *Kihallgatás* (= *Egész nap nyúzott*, 25), mely 1950 nyarán keletkezett az átvő pincéjében.

A költemény egy brutális, koncepciós kihallgatás 'jegyzőkönyv'-e: „Hol a bokámat rúgta / s ordított... Pedig pontosan tudja, / hogy ártatlan vagyok... Fölém lógott Dzszer-

zsinszki Félix / szakállán a penész.” A rab ’vallomás’-át az „ávós kandúr” diktálja jegyzőkönyvbe: „Két Ny-nyel írja, hogy Bolonnya / egyetemén jártam ki a jogot, / mert már akkor a fasizmus bolondja / voltam...” Ezzel az inkvizícióval egyetemes emberi értékeket próbál szembeállítani a költő:

KIHALLGATÁS

[...]

Avagy idézzem Szókratészt azoknak,
kiknek minden szava örök titok,
hogy szörnyűséget elkövetni rosszabb,
és elszenvedni jobb?

Avagy adjak hálát Szent Erazmusnak,
aki a rabok védő szelleme,
hogy néhány kisebb rúgással megúsztam,
s már visznek lefele?

Itt állok most a kimeszelt cellában.
Karom lecsüng. Vén verejték tapad
testemhez. Gondolj, súgom, Attilára,
és fel ne fújd magad.

A költemény zárlatában a *Szózat* végzavainak parafrázisával hirdet ítéletet kínzó fölött a fogoly:

Mit érlel sorsod? Mit kaptál hazádtól?
Mért jöttél vissza? Minek vagy magyar
ily bolondul? Téged a föld nem ápol
s nyom nélkül eltakar.

1.1.3. Monológ életre-halálra

A 3. ábrán látható fej előtti vers címe *Monológ életre-halálra* (= *Úgy, mint az örült szerető szeret, 63*), mely 1952-ben keletkezett Recsken.

A *Monológ*... azon kevés költemények egyike, amelyben szinte nyoma sincs az Andrássy út 60. pincéjének vagy a recski büntetőtábornak. Textusát az egyszeri lét szépségeinek, csodáinak, az élet fölfokozott szeretetének, örömeinek himnikus emelkedettségű képsorai és az elmúlástól való szorongás mozzanatai szervezik: „az ellentétek izzó sistergése / s az elmúlás örökös, csontig vájó / tudata: ezek adtak életemnek / ízt, színt, gyönyört, varázst és glóriát”.

Ekkora szerelemben az elmúlás gondolata is más:

MONOLÓG ÉLETRE-HALÁLRA

[...]

Ittasan a föld egyszeri borától,
reáfonódva, úgy öleltem át
minden fogalmat, tárgyat és személyt,
mint részek a lámpaoszlopot.
Így lett világom szép. A csillagég
gobelinekkel tapétás múzeum,
a tér három dimenziója körben
élménybálákkal telt raktár, ahol
órák számlapja tizenkét személyes
terített asztal, s másodperceim
nehéz mézcseppek csöppenései.
Így lettem én a föld szerelmese,
a nagy rajongó, felhők Rómeója,
holt városok alatt a trubadúr,
gót csipkedíszek faragója rímbe,
s éjjeli fürdés pogány ünnepének
mezítlén papja, míg időm lejárt
s eltűntem én, a múlt fenomén
a fenomének örök tengerén.

A 3. ábrán látható galambos polisztirol szépen illeszkedik a vers hangulatához.

1.2. A versek és az illusztrációk között a szignifikáns összefüggéseken túl (lásd Kass János kommentárjait az 1.1., illetőleg az 1.1.1. alatt) kontextspecifikus relációkat nehéz lenne kimutatni, illetőleg motiválni. De nem is ez volt Kass szándéka (lásd például az 1.1.1. alatt). Ő követte a verseket, és újabb attribútumokkal egészítette ki a brutalitás, a gyűlölet, az agresszió és a szenvedés „unalomig ismert ismétlődései”-t (KASS: 1994. 9-15).

A polisztirolfejek akár más sorrendben, más költemények illusztrációiként is megjelenhetnének a *Börtönversek*ben (ez alól talán csak a galambos fej kivétel, lásd a 3. ábrán), sőt akár más fejeket is választhatott volna Kass János a kollekciójából.¹ A művekben a dráma, a tragédia közös.

1.3. A *Szemiotikai szöveg*tan hetedik kötetének összeállításakor, 1995-ben Kass János tanulmányának (KASS: 1994.) előbb a verbális része jutott el szerkesztőségünkbe, amit annak rendje és módja szerint be is fűztem az anyagba. Amikor a *Börtönversek* illusztrációi közül átvettem négy fotót Kasstól a *Gondolatok...*-hoz, a hetedik kötet már a nyomdai előkészítés előrehaladott fázisában volt, de a képeket még be tudtuk illeszteni az írásába. Meg sem fordult a fejemben, hogy a *Börtönversek*et is fellapozzam. Évek múlva is csak véletlenül vettem észre, hogy a *Szemiotikai szöveg*tanba került négy illusztrációból az egyik nem szerepel a *Börtönversek* kötetben. Pedig a szám 12. oldalán látható fej többé-kevésbé nyilvánvaló kakukkpolisztirol. Ez azonban, legalábbis azt hiszem, nem sokat változtat a lényegen.²

1.4. Igen érdekes Kass Jánosnak az a sorozata is, amelyet Faludy-fejekkel készített a nyolcvanas évek végén. A 4. ábrán egy ilyen mű, a *Faludy fej* című kollázs látható 1988 / 89-ből (forrása KASS: 1997. 192).

4. ábra

A kollázs alatt az albumban a következő szöveg olvasható középre zárva (KASS: 1997. 192):

A görögök fedezték fel a testi
szépség szerelmét, a sportot, a drámát,
a demokráciát, a szabadságot,
a történelem kérdőre vonását,
meg annyi mindent. Kultúráltnak éltek,
hübrisz nélkül, kásán, vizen, boron,
de még szavuk sem volt a kultúrára.
Körülnézek és elkomorodom.

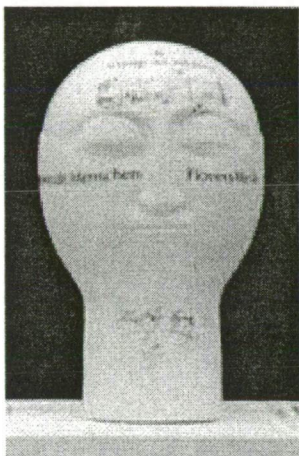
2. Plasztika és szöveg

A multimediális kommunikáció oldaláról talán még érdekesebb zsánert képviselnek azok a fejek, amelyek különböző alkotók kézjegyét / kézírását stb. viselik magukon. Itt öt reprodukciót mutatok be Kass János születésnapjához kötötten (KASS: 1997.). Ezek a művek a 'társszerzők' nevével vannak katalogizálva az albumban.

2.1. Kurtág György: Virág az ember

Az 5. ábra a Kurtág György: *Virág az ember* című művet mutatja 1989-ből (forrása: KASS: 1997. 128).

Az ábrán, a homlokrészen a *Virág az ember*, két oldalt az arccsont magasságában a *Blumen die Menschen* és *Flowers We Are*, valamint egy partitúrarészlet és a világhírű zeneszerző, zongoraművész szignója látható.

5. ábra

6. ábra

2.2. Szokoly Tamás: Kő

A 6. ábra betört polisztirolfején (forrása: KASS: 1997. 130) Szokoly Tamás: *Kő* című költeménye olvasható (dátum nélkül), melynek első két versszaka (a harmadik versszakból csupán néhány kifejezés látszik ebben a nézetben) a következő:

KŐ

Kő vagyok, kemény, nehéz.
Fejet betörni jó darab.
Foga reccsenve törik szét,
aki bátor, s belém harap.

Az út porában fekszem itt.
Valaki talán felemel.
Ha nem, hát magam pattanok
csillagnak fel, az égre fel.

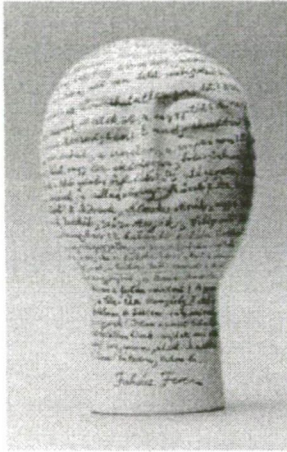
[...]

A 6. ábrán látható (re)produkción a kő és az emberi fej 'találkozása' nem csupán az arcra 'rajzolt' verbális összetevő elemei által, például „Fejet betörni jó darab.”, jut kifejezésre, hanem fizikailag is, a polisztirolkoponya fejtetőtől a járomcsontig terjedő repedései révén. A két összetevő külön-külön is hasonló interpretációs háttérrel kezdemé-

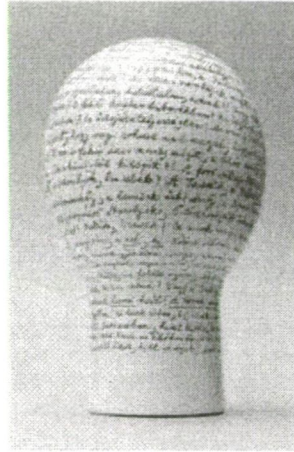
nyezhet, jöllehet referenciatartományuk nem tekinthető azonosnak (a verbális anyagban például a fegyveren kívül *csillagként* is metaforizálódik a *kő*).

2.3. Juhász Ferenc: Mi van a fejben?

A 7. és a 8. ábrán (előlről és hátulról) látható polisztirolfejet (forrása: KASS: 1997. 137, 139) Juhász Ferenc írta körbe a *Mi van a fejben?* című költeményével (136, 138) 1972-ben.

7. ábra

8. ábra

A költemény kompozicionális makroegységei a „Mi van a fejben?” kérdés variánsai – „Mi van e zárt szemhéjak alatt?”, „Mi van fehér ősz-edényben?”, „Mi van e tiszta fejben?”, „Mi van e fehér dac-mosoly mögött?”, „Mit rejtenek e fehér gömb-ősfalak?!”, „Mi van a tojás ősz-mosolyban?”, „Mi van a fejben odabent?” – körül szerveződnek. Metafora-füzérei többnyire a polisztirolformára referálnak, például „buborék-kehely”, „fehér gömb-üreg”, „fehér kripta-buborék”, „ősgömb-világhüvely”, „ős-tojás teljesség”, „fehér mosoly-gyász” stb.

A polisztirolbuborékot Juhász Ferenc a *lét* és a *nem-lét*, a *boldogság* és a *boldogtalanság*, a *szó* és a *csönd* fogalomkörébe sorolható poláris kifejezésekkel tölti ki: „csillag-östüzek”, „dac-mosoly”, „élet”, „Lét-Egyetem”, „mosoly-akarat”, „teljesség”, „teremtés”, „világ” vs „gyász”, „halál”, „pusztaság”, „semmi”, „gyönyör”, „mármoros”, „mosoly-dac”, „öröm”, „szerelem” vs „gyötretlem”, „gyűlölet”, „meggyötört”, „ős-sebek”, „rettenet”, „betű”, „gondolat”, „szó” vs „csönd”, „némaság” stb.

A vers záró sorai a következők:

Mi van a fejben?

[...]

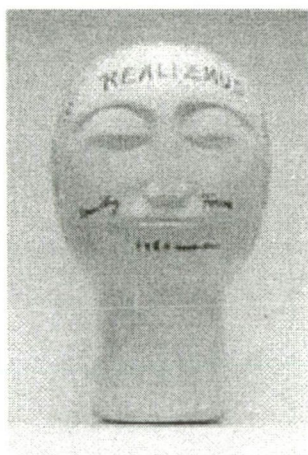
8. Poézis – plasztika – poézis. Kass János Fejek sorozatának néhány darabja. *Mi van a fejben?*

*Írtam e verset tiszta lázban, 1972. júniusában,
hittel életben és halálban! Mert élet-halálban hiszek:
majd aki majd Földbe leszek.
Mert hiszek az Életben, és hisz Ki benne: nem szegény!
Sors, sorsom, áldott: nem szegény!
Sors, sorsom, áldott: kinevetsz? Adj kevesebb átkot, több virágot!
Mert velem általad üzensz!
Én tudom, tudom én:*

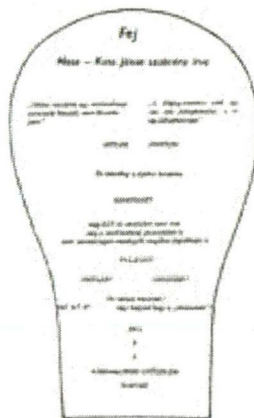
Így válik ez a kompozíció kettős ars poeticává, amit érdemben aligha érhet el 'ádáz kritikusok támadása' (vö. az 1.1.1. alatt).

2.4. Karinthy Ferenc: Realizmus

A 9. ábra a *Karinthy Ferenc: Realizmus* című művet mutatja (forrása: KASS: 1997. 140), 1980 novemberéből.

9. ábra

10. ábra

A 9. ábrán látható fej homlokán a „REALIZMUS” felirat, orcáin a 'társszerző' neve, állán a dátum olvasható. A polisztirolarcot további verbális elemek keretezik, ezek azonban ebből a nézetből nem olvashatók. A kompozíció a polisztirolsorozat, a realizmus és korabeli változata kritikájaként egyaránt interpretálható.

2.5. Somlyó György: Fej-mese Kass János szobrára írva

A 10. ábra a *Somlyó: Fej-mese Kass János szobrára írva* című kompozíciót mutatja 1973-ból (forrása: KASS: 1997. 135).

A címbeli „szobor” kifejezés itt átvitt jelentésben értendő, a műanyag buborékot tudniillik csupán annak kontúrjai képviselik. De van polisztirolváltozata is.

Somlyó György ’mesé’-je két idézettel, egy igazi szörnyeteg, illetőleg Albert Einstein szavaival indul. Az előbbi: *„Többre becsülöm egy mecklenburgi parasztfiú hátulját, mint Einstein fejét”*. Ehhez az ordas cinizmushoz közvetlenül talán jobban illenék például ez a megállapítás: *„Nem becsülöm azt az embert, aki élvezettel tud a sorban zenező mellett menetelni; ez az ember agyát csak tévedésből kapta, hiszen elegendő lett volna neki a gerincvelő is”* (A. EINSTEIN: 1994. 16). Itt azonban a következő áll: *„A világ-egyetemben csak egy van, ami foghatatlan: a világ felfoghatósága”*. Az idézetek alatt nagybetűkkel szedve: *„HITLER”*, illetőleg *„EINSTEIN”*. Az orrcimpa és a száj magasságában ez olvasható: *„Én lehetőleg a fejeket becsülöm / EINSTEINÉT / meg EZT itt amelyikre most írok / meg a mecklenburgi parasztfiút is / mert valamiképpen mindegyik magában foglalhatja a / VI-LÁ-GOT”*. A ’fej-mese’ így zárul: *„1973. V. 9. a fasizmus fölötti GYŐZELEM NAPJÁN”*.

3. Meghatározás – helyett

Ahogy arra a bevezetőben utaltam, az 1 – 2. szekcióban bemutatott és vázlatosan kommentált verbális és vizuális összetevőből felépített kompozíciók PETŐFI tipológiájának (PETŐFI: 2001.) egyik (al)osztályába sem sorolhatók be maradéktalanul.

3.1. Faludy György *Börtönversek* című kötetének az 1. pontban tárgyalt darabjai az elméleti keretben közel állnak a (3) / ’Vb + Kp’ altípushoz (lásd a 3. fejezetben a 2. alatt), de jelentősek az eltérések is.

A 3. fejezetben vizsgált Kondor-kötetek közül a *Jelet hagyni* (KONDOR: 1974.) és az *Angyal a város felett* (KONDOR: 1987.) komplex kommunikátumai is ehhez az altípushoz állnak legközelebb. Annyiban térnek el csupán a jellemzőitől, hogy ott mind a verbális, mind a vizuális vehikulum alkotója ugyanaz a személy. Jóllehet PETŐFI tipológiájának sarkalatos tényezője a szerzőség (lásd PETŐFI: 2001. 62 kk.), ott is úgy véltem, és úgy vélem itt is, hogy rendszertanilag nem feltétlenül lenne gazdaságos új altípust vagy alosztályokat képezni.

Pedig a *Börtönversek* kommunikátumai esetében (az 1. alatt) talán számottevőbbek a különbségek. Nem egészen egyértelmű ugyanis a komplex vehikulumok létrehozójának, létrehozóinak identitása. A versek alkotója természetesen Faludy, a polisztirol formamodelleké pedig Kass. De a fejeket a szenvedés attribútumaival (céltáblával, vércsíkkal stb.) ’felékesítő’ személyek neve itt-ott rejtve marad. Ha ez az eset nem állna is fenn, mert mondjuk mindegyik fejet Kass stigmatizálta volna, még mindig kérdéses, hogy ki a komplex vehikulumok szerzője. Kass János? Vagy inkább közös alkotásoknak tekinthetők a művek. Az utóbbi lehetőségét látszik megerősíteni Kassnak az a sorozata, amelyet Faludy-fejekkel készített (az egyik darabját lásd a 4. ábrán az 1.4. alatt), s amely szoros alkotói együttműködésre utal. A további eltérések a szerzőség sajátosságainak és az altípus definitív jegyeinek (lásd a 3. fejezetben a 2. alatt) az egybevetésével már könnyen levezethetők.

Amíg egy szélesebben kvantifikált kutatás eredményei nem nyújtanak újabb és a jelenlegiekénél szigorúbb paramétereket, addig az innen átmenetinek vagy rendhagyónak

látszó alkotások egy része úgy igazolja a kiindulásul választott tipológiai keret működését és hatékonyságát, hogy a rendszeren belül inkább csak kvalitása van, mint bizonyítása.

3.2. PETŐFI keretének egy másik, (2) / 'Kp – vb' jelű altípusát (lásd a *Bevezetésben* az 1. táblázat hatodik sorát) azok a – vizuális vehikulum alapján létrehozott – képversek képviselik (többek között), „amelyeket alkotójuk úgy hoz létre, hogy egy kép kontúrjait egy verbális szöveggel tölti ki” (PETŐFI: 2001. 63). Sajátosságait a következőképpen határozza meg:

Adva van egy kép (egy képi vehikulum). Egy verbális reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp – vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek verbális összetevőjét a kiindulásul adott képi vehikulum megjelenési formájába építi be, aminek következtében a létrehozott vehikulum két komponense egymástól elválaszthatatlanná válik. Minthogy ilyen módon a két komponens egymástól elválaszthatatlan, azok befogadása csak egyidejűleg mehet végbe.

„A Fej: fehér papír, itt három dimenzióban használva. – írja Kass János – Felejtünk el azt, hogy plasztikus: akár egy fehér lap, írhatunk, rajzolhatunk, festhetünk rá. Mindez csak technikai kérdés” (KASS: 1997. 190, lásd még az 1.1.1. alatt). Ha ennek megfelelően 'elfelejtjük', hogy az itt vizsgált kompozíciók többségének 'képi' összetevője ténylegesen egy háromdimenziós polisztirolmodell, akkor a 2. alatt kommentált kommunikátumok (Kurtág György: *Virág az ember*, Szokoló Tamás: *Kő*, Juhász Ferenc: *Mi van a fejben?*, Karinthy Ferenc: *Realizmus és Somlyó: Fej-mese Kass János szobrára írva*) már maradéktalanul besorolhatók ebbe az (al)típusba. Sőt, a *Somlyó: Fej-mese Kass János szobrára írva* című alkotást (lásd a 2.5. alatt) akár típuspéldának is tekinthetjük.

3.3. Befejezésül a következőket szeretném megjegyezni. Az itt vizsgált komplex kommunikátum megközelítésekor engedtem Kass János gáláns javaslatának, és igyekeztem 'elfelejteni', hogy a polisztirolforma valójában plasztikus. Természetes környezete a kiállító terem, ahol körüljárható, tán még meg is tapintható stb. Mert az írás természetes közege meg a papiros, a nyomtatott könyv (alighanem még jó darabig). S mert a jól sikerült reprodukció a három dimenzióból láthatóan sok mindent képes kettőbe transzferálni. Adott esetben pedig kétségtávol produktívabb, ha ésszerű kompromisszumokat köt a kutató, mint ha a technikai-módszertani nehézségek miatt kitér a forma elől, s egyszerűen lemond az ilyen jellegű alkotások vizsgálatáról.

Jegyzetek

1. Ezzel szemben például de Saint-Exupéry rajzait egész egyszerűen nem lehet másra cserélni *A kis herceg* kontextusában. Erre utalnak legalábbis az 1996-ban Szegeden megrendezett *Egy szöveg megközelítései* (Antoine de Saint-Exupéry: *A kis herceg*) című konferencia tapasztalatai és anyagai (lásd *Szemiotikai szöveg*tan 10. és 11.).
2. A fejek egyik-másik darabja jelenleg is látható Szegeden a Kass Galériában.

Összegzés, kitekintés

Munkámban a verbális és képi összetevőből felépített statikus multimediális kommunikátumok paradigmatis tipológiai keretét (a PETŐFI: 2001. alapján) lényegében körüljártam.

Három főtípusban kilenc altípust mutattam be, kommentáltam, s egy részüket karakterizáltam. Mintegy 80 képet, hozzávetőlegesen 90 verbális szöveget (-részletet), közel 20 rajzos versvázlatot és néhány kottapéldát is vizsgáltam. Az elemzés során megpróbáltam egységben megközelíteni és szemlélni azt, ami eredendően ugyan egy, realiter azonban mindig *más*.

Az eredményeket táblázatba foglaltam, mely analóg felépítésű az altípusok általános jellemzőit bemutató táblázattal (lásd a *Bevezetés*ben). Az 1. táblázat oszlopaiban az „F” szimbólum a könyv fejezeteinek számát mutatja, az „á” jelentése: átmeneti (jelleg), az „r” rendhagyó jegyeket jelöl.

Típusjel	Alosztály	F	Alfejezet száma	á	r
1. (1)'/Kp-vb'	<i>kalligramma</i> <i>képvers</i> <i>betűkép</i> <i>applikáció</i> <i>grafika</i>	2	1.1., 1.2. 2.1., 2.2., 2.3. 3. 4. 5.		
2. (1)'/Kp+Vb'	<i>ábrázoló</i> <i>szemantikai</i>	3	1.1., 1.4., 1.6., 1.7. 1.2., 1.3., 1.5.		
3. (2)'/Kp-vb'		2	7.		?
4. (2)'/Kp+Vb'	<i>alárendelő</i> <i>mellérendelő</i> <i>hozzárendelő</i>	1	1.1., 1.6.2.1., 3.3. 1.2., 1.4. 1.3., 1.5., 1.6.2.2., 3.1., 3.2. és 4. fejezet		
5. (2)'/Kp←Vb'		6	1.1., 1.2., 1.3., 1.4., 1.5., 1.6., 1.7., 2.1., 2.2.		
6. (2)'/Kp-vb'		8	2.1., 2.2., 2.3., 2.4., 2.5., 3.2.		+
7. (2)'/Vb←Kp'	<i>alárendelő</i> <i>mellérendelő</i> <i>hozzárendelő</i>	1	2.6. 2.1., 2.3. 2.2., 2.4., 2.5., 2.7.		

8.	(3) / 'Vb+Kp'	3	2.1.1., 2.1.2., 2.2.	+	
		8	1.1.1., 1.1.2., 1.1.3.		+
9.	(3) / 'Kp+Vb'	6			+

1. táblázat

A karakterizált altípusok alosztályait a következőképpen jellemzem.

- (1) / 'Kp – vb', az úgynevezett vizuális költészet körébe sorolt művek altípusa (lásd az 1. táblázat 1. sorában)

(1) / 'Kp – vb' / (1): *kalligrammák*. *Kalligramma* az az (1) / 'Kp – vb' típusjelű komplex kommunikátum, amelynek vizuális vehikulumát olyan verbális nyelvi egységek dominálják, melyek szintspecifikusan valamennyi szövegszinten definiálhatók és interpretálhatók, s a vizuális vehikulum, ha részlegesen is, rendszerint interpretálható önmagában.

(1) / 'Kp – vb' / (2): *képversek*. *Képvers*nek minősül egy (1) / 'Kp – vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha vizuális vehikulumát olyan verbális nyelvi egységek dominálják, amelyek szintspecifikusan a szöveg mikroszintjén és / vagy a kommunikációegység-összetevők szintjén (morfematikusan és / vagy szintagmatikusan) definiálhatók, s a vizuális vehikulum, ha részlegesen is, általában interpretálható önmagában.

(1) / 'Kp – vb' / (3): *betűképek*. *Betűkép* az az (1) / 'Kp – vb' típusjelű komplex kommunikátum, amelynek vizuális vehikulumát olyan verbális nyelvi elemek dominálják, melyek szintspecifikusan a mediális alapelemek szintjén (szubmikro-, illetőleg mikroszinten) definiálhatók, s egymástól elválasztva sem a vizuális, sem a verbális vehikulum nem interpretálható adekvát módon.

(1) / 'Kp – vb' / (4): *applikációk*. *Applikáció* az az (1) / 'Kp – vb' típusjelű komplex kommunikátum, amelynek vizuális vehikulumát nem verbális nyelvi elemek dominálják, s szemben a vizuális vehikulummal, a verbális elemek önmagukban rendszerint nem interpretálhatók.

(1) / 'Kp – vb' / (5): *grafika*. *Grafika*nak minősül egy komplex kommunikátum, ha vizuális vehikulumát nem verbális nyelvi elemek dominálják, illetőleg verbális nyelvi elemek minimálisan (esetleg csak címszerűen) fordulnak elő benne.

(Az áthúzott karakterekkel azt kívánom kifejezésre juttatni, hogy a szóban forgó csoportot nem sorolom az (1) / 'Kp – vb' típusjelű komplex kommunikátumok közé.)

- (1) / 'Kp + Vb', az illusztrált szövegeknek az a fajtája, amelyeknek összetevőit ugyanaz a szerző alkotta (lásd az 1. táblázat 2. sorában)

(1) / 'Kp + Vb' / (1). Az inkább *szemléltető-ábrázoló* alosztályba tartozik az (1) / 'Kp + Vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha összetevői kölcsönösen ér-

telmezik, szemléltetik, magyarázzák egymást (mint általában az illusztrált irodalmi szövegek esetén).

(1) / 'Kp + Vb' / (2). Az inkább *átszemantizáló* jellegű alosztályt metaforikusan a 'vizuális fonéma vs verbális vonal' csoportjának is nevezhetni. Ide tartozik az (1) / 'Kp + Vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha összetevői olyan interpretációs erőteret indukálnak, amely újra meg újra átszemantizálja, átstrukturálja az összetevőket mint a befogadói modellépítkezés alkotóelemeit. Elválasztásuk érvényteleníti organikus totalitásukat.

(2) / 'Kp + Vb' és (2) / 'Vb ← Kp', vagyis az illusztrált irodalmi szövegek (lásd az 1. táblázat 4. sorában) és a festményekről írott versek (lásd az 1. táblázat 7. sorában) lényegében inverz altípusai

(2) / 'Kp + Vb' / (1) és (2) / 'Vb ← Kp' / (1). Az *alárendelő* vagy *szorosabban kompletív* jellegű alosztályba tartozik a (2) / 'Kp + Vb' vagy (2) / 'Vb ← Kp' típusjelű komplex kommunikátum, ha összetevői között szoros tematikus, motivikus stb. összefüggések állnak fenn, és az összetevők egyike olyan módon képezi le a másik összetevő elemeit, hogy attól elválasztva rendszerint nem interpretálható adekvátan.

(2) / 'Kp + Vb' / (2) és (2) / 'Vb ← Kp' / (2). A *mellérendelő* vagy *lazábbban kompletív* jellegű alosztályba tartozik a (2) / 'Kp + Vb' vagy (2) / 'Vb ← Kp' típusjelű komplex kommunikátum, ha összetevői közt lazább tematikus, motivikus stb. összefüggések állnak fenn, és mindkét összetevő többé-kevésbé adekvát módon interpretálható önmagában is.

(2) / 'Kp + Vb' / (3) és (2) / 'Vb ← Kp' / (3). A *hozzárendelő* vagy *inkább hangulati* jellegű alosztályba tartozik a (2) / 'Kp + Vb' vagy (2) / 'Vb ← Kp' típusjelű komplex kommunikátum, ha összetevői közt inkább csak hangulati összefüggések állnak fenn, és rendszerint mindkét összetevő adekvát módon interpretálható önmagában is.

A vizsgálat során egy új altípust is sikerült elkülönítenem. Sajátosságait a 2. táblázat mutatja, melynek utolsó oszlopában a „z” jelentése: 'zenei (összetevővel)'.

	Típusjel	Alosztály	F	Alfejezet száma	z
1.	(2) / 'Kp ± Vb' diszkurzív	<i>direkt</i>	7	2.1., 3., 4.1., 4.3.	+
		<i>metaforikus</i>		2.2., 4.2.	
				6.1., 6.2.	
		<i>transzlátív</i>		5.	

2. táblázat

A (2) / 'Kp ± Vb' diszkurzív altípust (lásd a 2. táblázatban) a következőképpen jellemzem.

A (2) / 'Kp \pm Vb' altípus meghatározása

Adva van egy verbális vehikulum, illetőleg verbális vehikulumok tetszőleges halmaza. Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a kiindulásul adott verbális vehikulum(ok) alapján alkotja meg, és annak materiájába beépíti az adott verbális vehikulumok valamelyikének egészét vagy egy-egy részletét. Minthogy a létrehozott komplex vehikulum verbális és vizuális reprezentáció egyszerre, befogadása csak egyidejűleg mehet végbe.

A (2) / 'Kp \pm Vb' altípus alosztályai

(2) / 'Kp \pm Vb' / (1). A *direkt alosztályba* tartozik a (2) / 'Kp \pm Vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha az összetevők interpretálásával (re)konstruálható (tényleges vagy fiktív) világfragmentumok egybevágnak, s ezáltal az összetevők 'totálisan koreferens'-ek.

(2) / 'Kp \pm Vb' / (2). A *metaforikus vagy motivikus alosztályba* tartozik a (2) / 'Kp \pm Vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha az összetevők interpretálásával (re)konstruálható (tényleges vagy fiktív) világfragmentumok nem esnek egybe, esetleg nagymértékben különböznek, s ezáltal az összetevők 'parciálisan koreferens'-ek.

(2) / 'Kp \pm Vb' / (3). A *transzlatív alosztályba* tartozik a (2) / 'Kp \pm Vb' típusjelű komplex kommunikátum, ha az összetevők interpretálásával (re)konstruálható (tényleges vagy fiktív) világfragmentumok egymásra hatása olyan világfragmentum-modell hozzárendelését kívánja meg, amely az összetevők modelleleimeit lényegében nem tartalmazza.

Az (1) / 'Kp \sim Vb' kvázi altípust egyik táblázatba sem vettem föl. Az (1) / 'Kp \sim Vb' szimbólummal ugyanis egyszerre utalok egy sajátosan rendhagyó komplex kommunikátumcsoportra, illetőleg egy vizsgálati metodológiára. Éspedig rajzos versvázlatok, (f)irkalapok procedurális megközelítésére (lásd az 5. fejezetben). Ilyenfajta komplex kommunikátumok több altípusból is előkerülhetnek, s ténylegesen mindegyik altípus megközelíthető procedurálisan. Vizsgálatuk egyfajta 'mélyfúrásnak' tekinthető, amelynek révén talán betekintést nyerhetni az alkotás grammatikájába. (Az 5. fejezetben elemzett anyagok egyébként az (1) / 'Kp + Vb' altípusba lennének sorolhatóak, lásd az 1. táblázat 2. sorában.)

Az 1. táblázat „Alosztály” oszlopában maradt néhány üres mező, ami nem jelenti azt, hogy ezekben az altípusokban nincsenek, vagy nem lehetnek alosztályok. A 3., a 6. és a 8. sorszámú altípus esetén azonban az elemzésre választott anyag szelvényeiből vagy 'átmeneti' vagy 'rendhagyó' szövegpéldák kerültek a vizsgálat látóterébe, amit már csak azért sem bántam, mert például a polisztírol *Börtönverseket* (lásd 8. fejezet) nemzeti kincsként és történelmi mementóként egyaránt őrizni tudom. A verbális szövegek által ihletett festmények (5. sorszámú) típusában pedig az alcsoportképzés meghatározó tényezője nyilvánvalóan az intertextualitás, illetőleg -medialitás. Relációanalízisükkel e szolid mintavétel keretében is kirajzolódtak osztályozásának alapvonalai (lásd a 6. fejezetben a 3. alatt). Az így képződő rendszerezést azonban, különösen a bibliai szövegek

által ihletett festmények óriási korpuszán, elhamarkodottnak, hiányosnak éreztem volna. Klasszifikációját alighanem csak a mintavétel növelése viheti előbbre. (A kvantitatív mintanagyság természetesen valamennyi altípus részrendszereivel kapcsolatban releváns kérdés lehet.) Kénytelen voltam hát beérni az 5. sorszámú altípus puszta bemutatásával, leírásával. Részben ezáltal a 9. sorszámú altípus explicit karakterizálásáról is le kellett mondanom (vö. a 6. fejezet 4. alpontjával).

De hát minden kutatásnak megvannak a hendikepjei. És megvannak a maga etapjai, terjedelmi és időbeli korlátai is. – „Csak ami nincs, annak van bokra”...

Irodalomjegyzék

ACZÉL GÉZA (szerk.):

1984. *Képversek*. Kozmosz, Budapest, 1984.

ÁGH ISTVÁN:

2001. A ló és az angyal jegyében (Nagy László és Kondor Béla barátságáról). *Forrás*, 2001. 3. 68-73.

ALMÁSI ÉVA:

1994. Adalékok képversek kreatív-produktív megközelítéséhez. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 7. A multimédiális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1994. 131-142.

ALMÁSI MIKLÓS:

1977. *Kényszerpályán*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977.

ARADI NÓRA (főszerk.):

1988. *A művészet története. A századvég és a századelő*. Corvina, Budapest, 1988.

BARTA JÁNOS – KLANICZAY TIBOR (szerk.):

1951. *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból*. I. rész, I. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1951.

BARTÓK BÉLA:

é. n. *Vokális művek 3*. Hungaroton, Budapest, SLPX 11510.

1933. *Schweizerische Sangerzeitung. Rumanische Volksmusik*.

1968. *Melodien der rumänischen Colinde* (Weinachtslieder). Etnomusikologische Schriften, Faksimile-Nachdrucke, IV. Herausgegeben von D. Dille, Budapest, 1968.

BÉKÉSI IMRE:

1993. *Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése. Egy modell az argumentatív szövegtípus tanulmányozásához*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1993.

BÉLÁDI MIKLÓS (szerk.):

1986. *A magyar irodalom története 1945 – 1975. II/2. A költészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 841-845; 857-860.

Biblia:

1970. *Biblia*. Fordította: Károlyi Gáspár. Budapest, 1970.

1980. *Biblia*. Magyar Bibliatanács, Református Zsinati Iroda, Budapest, 1980.

1982. *Biblia*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1982.

1997. *Az Írás*. CD-ROM. Arcanum DataBases Kft. Budapest, 1997.

BODNÁR GYÖRGY:

1993. *Juhász Ferenc*. Balassi Kiadó, Budapest, 1993.

BORI IMRE:

1967. *Két költő*. Forum, Újvidék, 1967.

BUDA BÉLA – HORÁNYI ÖZSÉB – KÓSA ANDRÁS – PETŐFI S. JÁNOS – PLÉH CSABA – VOIGT VILMOS:

2000. A tanár és a tankönyvi szöveg. Kerekasztal-beszélgetés. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan. 13.0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 13.1. Szaknyelvi szövegek. 13.2. Tankönyvi szövegek*. JGYF Kiadó, Szeged, 2000. 125-145.

CZINE MIHÁLY:

1981. *Nép és irodalom*. Magvető, Budapest, 1981. 486.

CSOÓRI SÁNDOR:

- 1980a. Egy másik életmű töredéke. In: Nagy László: *Szárny és piramis*. Magyar Helikon, 1980. 5-8.
 1980b. Nagy László képes krónikája. In: Nagy László: *Kísérlet a bánat ellen*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 5-6.

CSÚRI KÁROLY:

1987. Egy vers jelentéstana (Juhász Ferenc: *Babonák napja, csütörtök: amikor a legnehezebb*). In: Csúri Károly: *Lehetséges világok. Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 331-403.

DOBÓNÉ BERENCSI MARGIT:

1989. *Nagy László tizenkét versének elemzése*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.

DÖMÖTÖR TEKLA:

1974. *A népszokások költészete*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

EINSTEIN, ALBERT:

1994. *Hogyan látom a világot?* Gladiátor Kiadó, Budapest, 1994.

ERDÉLYI ERSZÉBET – NOBEL IVÁN:

2001. *Szarvasnyomon hét határon át*. Etűdök, beszélgetések, versek, novellák és képek a szarvasról és Szarvasról. Tevan Kiadó, Békéscsaba, 2001.

FALUDY GYÖRGY:

1989. *Börtönversek 1950 – 53 (Az ávó pincéjében és Recskén)*. Magyar Világ Kiadó, 1989.

FÖLDVÁRI ERIKA – LASSUNÉ RUSKÓ RENÁTA – Dr. CSIZMAZIA GYÖRGY:

2001. *Ábécés olvasókönyv I.* Mozaik Kiadó, Szeged, 2001.

FÜLÖP LÁSZLÓ:

1976. *Élő költészet*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.

GÁL JÓZSEF:

2002. *Bibliográfiai tájékoztató Kass János életművéhez*. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002.

GÉCZI JÁNOS:

1999. A középkori organikus világkép változásai – Néhány megjegyzés. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László: *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*. JGYF Kiadó, Szeged, 1999. 181-251.

GÖRÖMBEI ANDRÁS:

1986. „Ki viszi át...?” Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986.
 1992. *Nagy László költészete*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992.

GYÓRI JÁNOS:

1987. A szerkesztő utószava. In: Kondor Béla: *Angyal a város felett. Összegyűjtött versek Kondor-képekkel*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 267-272.

JÁNOSI ZOLTÁN:

1996. *Nagy László mitologikus költői világa*. Felső-Magyarország Kiadó, Miskolc, 1996.

JUHÁSZ JÓZSEF – SZÓKE ISTVÁN – O. NAGY GÁBOR – KOVALOVSKY MIKLÓS (szerk.):

1972. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

JUHÁSZ FERENC:

1971. *A mindenség szerelme*. Összegyűjtött versek 1946 – 1970. A szarvassá változott fiú. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

KABDEBŐ LÓRÁNT:

1980. *Versek között*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980.

KÁROLSFELDI SCHNORR GYULA:

- é.n. *Biblia Sacra tabulis illustrata ab Iulio Schnorr a Carolsfeld / A "Szent Biblia díszes képekben*. Héber vagy görög, latin, olasz, francia, spanyol, portugál, cseh, lengyel, német, angol, dán, svéd és magyar felvilágosító szöveggel. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1990.

KASS JÁNOS:

1992. *Kass János grafikái*. Az előszót írta: Tandi Lajos. A MTESZ Szegedi Nyomda Mini-könyv Klub kiadványa. Szeged, 1992.
1994. Gondolatok a könyvillusztrációról. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 7. A multimédiális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1994. 9-17.
1997. *Ötven év képen és írásban*. Szeged Megyei Jogú Város Közgyűlése, Szeged, 1997.

KÉKI BÉLA:

1975. *Az írás története*. Gondolat, Budapest, 1975.

KEMÉNY GÉZA:

1998. „A kivirágzott kéz”: *Ünnepek és szertartások, szerepek és gesztusok Szécsi Margit költészetében* (Nagy László tusrajzaival). Püski, Budapest, 1998.

KIBÉDI VARGA ÁRON:

1998. Szöveg és illusztráció. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1998. 207-214.

KILIÁN ISTVÁN:

1998. *Vizuális költészet Magyarországon I. A régi magyar képvers*. Felsőmagyarország Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, Miskolc – Budapest, 1998.

KISS FERENC:

1972. *Művek közléről*. Magvető, Budapest, 1972.
1981. *Menyegző. Miért szép?* Gondolat, Budapest, 1981. 395-421.
1986. Nagy László. In: *A magyar irodalom története 1945 – 1975. II/2. A költészet*. Szerk. Béládi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 749-781.
1993. *Írások Nagy Lászlóról*. Püski, Budapest, 1993.

KLANICZAY TIBOR (szerk.):

1964. *A magyar irodalom története 1600-ig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

KODÁLY ZOLTÁN:

- é. n. *Psalmus Hungaricus* tenorszólóra, énekarra és zenekarra. Op. 13. Kecskeméti Vég Mihály szövegére. Editio Musica, Budapest.
1964. *Visszatekintés I – II*. Zeneműkiadó, Budapest, 1964.

KONDOR BÉLA:

1971. *Boldogságtöredék. Versek és rajzok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.
1974. *Jelet hagyni*. Kondor Béla festményeivel szerkesztette és a szöveget gondozta: Győri János. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974.
1987. *Angyal a város felett. Összegyűjtött versek Kondor-képekkel*. Összeállította, a szöveget gondozta és az utószót írta: Győri János. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987.

KOVÁCS ZSOLT – L. SIMON LÁSZLÓ (szerk.):

1998. *Vizuális költészet Magyarországon II. Válogatás a 20. századi vizuális költészetből*. Felsőmagyarország Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, Miskolc – Budapest, 1998.

LÁSZLÓ FERENC:

1980. A Cantata profana keletkezéstörténetéhez. In: *Bartók Béla. Tanulmányok és tanúságok*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 213-254.

LENDVAI ERNŐ:

1993. *Bartók dramaturgiája*. Színpadi művek és a Cantata Profana. Akkord Zenei Kiadó, Budapest, 1993.
1995. *Bartók költői világa*. Bartók műhelyében. Akkord Zenei Kiadó, Budapest, 1995.

B. LÖRINCZY ÉVA (főszerk.):

1979/1992. *Új magyar tájszótár*. Első kötet, A – D, harmadik kötet, K – M. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979., 1992.

MOHAY ANDRÁS (ford.):

1986. *Physiologus. A Zsámboki-Kódex állatábrázolásai*. Helikon Kiadó, Budapest, 1986.

O. NAGY GÁBOR – RUZSICZKY ÉVA:

1978. *Magyar Szinonimaszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

NAGY LÁSZLÓ:

1966. *Arccal a tengernek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

1971. *Ég és föld*. Kondor Béla rézkarcával. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

1972. *Arccal a tengernek*. (Második kiadás.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1972.

1973. *Versben bujdosó*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

1977. *Csodafiú-szarvas*. Kass János rajzaival. Utószó: Pomogáts Béla. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977.

1978. *Jönnek a harangok értem*. Magvető, Budapest, 1978.

1979a. *Adok nektek aranyvesszőt*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979.

1979b. Kondor Béla három verse. In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 154.

1979c. Boldogságtörődék. In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 159-160.

1980a. *Szárny és piramis*. Magyar Helikon. Válogatta és a bevezetőt írta Csoóri Sándor. Budapest, 1980.

1980b. *Kísérlet a bánat ellen*. Összeállította Szécsi Margit. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980.

1988. *Összegyűjtött versek*. Magvető Kiadó, Budapest, 1988.

1994. *Krónika-törödé*. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig. (Sajtó alá rendezte Görömbei András.) Helikon Kiadó, Budapest, 1994.

2001. *Nagy László versei*. Sziget Könyvkiadó, Budapest, 2001.

NAGY PÁL:

1996. A vizuális költészet. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 202-222.

NÉMETH LAJOS:

1976. *Kondor Béla*. Corvina, Budapest, 1976.

OLIVI, TERRY – PETŐFI S. JÁNOS:

1998. A nyelv materialitásáról. A vizuális költészet mint első lépés a multimedialitás felé. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*. JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 97-108.

ORDASI PÉTER:

2001. *Csodafiú-szarvas*. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László: *Szemiotikai szövegtan 14. O. A szövegtani kutatás általános kérdései, 1. Kép és szöveg, 2. Kommunikáció a médiában*. JGYF Kiadó, Szeged, 2001. 67-88.

ORTUTAY GYULA (szerk.):

1975. *Magyar népdalok I-II*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975.

PALKÓ ISTVÁN:

1954. *Bartók Béla Cantata profaná-jának szövegéről*. In: Palkó István (szerk.): *A Magyar Írók Szövetsége Szombathelyi Csoportjának kiadványa, Őrség, Szombathely, 14-24. 1954.*

PAPP TIBOR:

1998. Ige és kép. Bevezető a magyar vizuális költemények huszadik századi antológiájához. In: Kovács Zsolt – L. Simon László (szerk.): *Vizuális költészet Magyarországon II. Válogatás a 20. századi vizuális költészetből*. Felsőmagyarország Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, Miskolc – Budapest, 1998. 7-14.

PETŐCZ ANDRÁS:

1990. *A jelben-létezés méltósága*. Colosseum, Budapest, 1990.

PETŐFI S. JÁNOS:

1990. Vers, kommunikációs-situáció, interpretáció. Nagy László „Seb a cédruson” című versének elemzése. In: Petőfi S. János: *Szöveg, szöveg- és műelemzés. Textológiai tanulmányok*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1990. 114-158.
1991. A szövegszignifikáció aspektusai és azok szemiotikai textológiai tárgyalása. In: Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A magyar szöveg- és műelemzési kutatás irodalmából (Első rész)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. 7-37.
1996. A multimediális humán kommunikáció elemzése interdiszciplináris keretnek aspektusai. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A szemiotikai szöveg- és műelemzési kutatás interdiszciplináris környezetéhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 19-25.
1998. Egy multimediális szöveg multidiszciplináris megközelítéséhez. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A szemiotikai szöveg- és műelemzési kutatás interdiszciplináris környezetéhez (III)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1998. 11-17.
2001. A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiájához. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A szemiotikai szöveg- és műelemzési kutatás interdiszciplináris környezetéhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 2001. 61-66.
2003. A szöveg- és műelemzés néhány nyitott kérdése. A szemiotikai textológia elméleti keretének (meta-)metodológiai aspektusaihoz. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A szemiotikai szöveg- és műelemzési kutatás interdiszciplináris környezetéhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 2003. 11-36.
2004. *A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai-textológiai szöveg- és műelemzésbe*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.):

1990. *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A szemiotikai szöveg- és műelemzési kutatás néhány alapkérdése*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1990. (Második kiadás: 1993.).
- 1991a. *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A magyar szöveg- és műelemzési kutatás irodalmából (Első rész)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. (Második kiadás: 1996.).
- 1991b. *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A magyar szöveg- és műelemzési kutatás irodalmából (Második rész)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1991.
1992. *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1992.

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.):

1992. *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. Szöveg- és műelemzési kutatás: témák, eredmények, feladatok*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1992.
1993. *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1993.
1994. *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1994.
1995. *Szemiotikai szöveg- és műelemzés. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1995.

1996. *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1996.
 1997. *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1997.
 1998. *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1998.
 1999. *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1999.
 2000. *Szemiotikai szövegtan 13. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek*. JGYTF Kiadó, Szeged, 2000.
 2001. *Szemiotikai szövegtan 14. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Kép és szöveg. 2. Kommunikáció a médiában*. JGYTF Kiadó, Szeged, 2001.
 2003. *Szemiotikai szövegtan 15. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Kép és szöveg. 2. Szöveg és fordítás*. JGYTF Kiadó, Szeged, 2003.
- PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:
2002. *A multimediális szövegek megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép / diagram / ...'-típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába. Iskolakultúra*, Budapest, 2002.
- PETŐFI S. JÁNOS – MARCELLO LA MATINA:
1994. Egy általános szemiotikai textológia centrális aspektusai. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1994. 97-128.
- PETŐFI S. JÁNOS – VASS LÁSZLÓ:
1992. A szövegnyelvészet helye és feladata a szemiotikai textológiai kutatásban. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 177-195.
 - 1993a. Az argumentatív értelmező interpretáció néhány aspektusa. Nagy László: Verseim verse. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 81-106.
 - 1993b. A versek analitikus-kreatív megközelítése. Baka István: *Ősz van az űrben*. In: Petőfi S. János – Bácsi János – Benkes Zsuzsa – Vass László: *Szövegtan és verselemzés. Pedagógus Szakma Megújítása Projekt Programiroda*, Budapest, 1993. 73-117.
- PILINSZKY JÁNOS:
1971. *Nagyvárosi ikonok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.
 1984. Egyetlen pillanat kegyelme. In: Pilinszky János: *A mélypont ünnepélye*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 287-289.
 1987. *Összegyűjtött versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
 1991. *66 Poems / 66 vers*, Maecenas Könyvkiadó, Budapest. (Angolra fordította Tótfalusi István.)
- POMOGÁTS BÉLA:
1979. *Sorsát kereső irodalom*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- RÓNAY GYÖRGY:
1973. A Biblia a művészetben. In: Rapcsányi László (szerk.): *A Biblia világa*. MRT Minerva, Budapest, 1973. 265-284.
- RÓZSA GYULA:
1977. Kondor Béla. In: Rózsa Gyula: *Négy portré. A Munkácsy-díj nemzedéke*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1977. 91-127.
- W. SHAKESPEARE:
1992. *Hamlet*. Wordsworth Classics.

SCHEIBERT SÁNDOR:

1973. A Biblia és a folklór. In: Rapcsányi László (szerk.): *A Biblia világa*. MRT Minerva, Budapest, 1973. 229-249.

SEIBERT JUTTA (szerk.):

1986. *A keresztény művészet lexikona*. Corvina, Budapest, 1986.

SZABÓ ZOLTÁN:

1997. Antoine de Saint-Exupéry: *A kis herceg* (Stilisztikai elemzés szövegtani alapon). In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1997. 109-117.

SZABOLCSI BENCE:

1973. A Biblia és a zenetörténet. In: Rapcsányi László (szerk.): *A Biblia világa*. MRT Minerva, Budapest, 1973. 249-263.
- 1987a. Kodály Zoltán: Psalmus Hungaricus (55. zsoltár). (Tenorszólo, vegyeskar, 2 fuvola, 2 oboa, 2 klarinét, 2 fagott, 4 kürt, 3 trombita, 3 puzón, üstdob, hárfá, orgona, vonósok). In: Bónis Ferenc (szerk.): *Szabolcsi Bence művei 5. Kodályról és Bartókról*, Zeneműkiadó, Budapest, 1987. 37-42.
- 1987b. Bartók Béla: Cantata profana. (Tenor- és baritonszólóra, kettős vegyeskarra és zenekarra, 1930.). In: Bónis Ferenc (szerk.): *Szabolcsi Bence művei 5. Kodályról és Bartókról*, Zeneműkiadó, Budapest, 1987. 367-371.

SZAKOLCZAY LAJOS (szerk.):

1981. *A szarvassá változott fiú*. Magyar költők versei Bartók Béláról, Kozmosz, Budapest, 1981.

SZÁVAI DOROTTYA:

1996. Bűn és imádság. *Vigilia*, 1. 29-36.

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY:

1980. Mítosz és történelem. In: „A regény, amint írja önmagát”. *Elbeszélő művek vizsgálata*, Tankönyvkiadó, Budapest, 34-57. 1980.

SZÉCSI MARGIT:

1958. *Páva a tűzfalon*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958
1965. *A trombitákat összesöprik*. Magvető, Budapest, 1965.
1969. *A nagy virágvágó gép*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1969.
1978. *Mit viszel, folyó*. Magvető Kiadó, Budapest, 1978.

TALLIÁN TIBOR:

1983. *Cantata profana – az átmenet mítosza*, Magvető Kiadó, Gyorsuló idő, Budapest, 1983.

TAMÁS ATTILA:

1978. *Weöres Sándor. Kortársaink*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR:

1998. *Nagy László*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1998.

TÜSKÉS TIBOR:

1983. *Nagy László*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.
1986. *Pilinszky János. Alkotásai és vallomásai tükrében*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986.

VARGA BÉLA:

1985. *Égi s földi virágzás tükre*. Kortársak Nagy Lászlóról. Veszprém, 1985.

VARGA EMŐKE:

2000. Látás és látvány. Kondor Béla verseinek és képeinek komparatív megközelítése. *Alföld*, 2000/3. 54. 74-83.

VASS LÁSZLÓ:

- 1987/1988. Szófaji frekvenciák és kulcsszók Nagy László lírájában. In: *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, Szeged, 1987 – 1988. 107-114.
- 1990a. Terminológiai szótár (a szemiotikai szövegtan tanulmányozásához). In: Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 1. A szövegtani kutatás néhány alapkérdése*. Szeged, 1990. 85-112.
<http://www.jgytf.u-szeged.hu/%7Evass/abbevvl.htm>.
- 1990b. Szupertextuális kohézió és stilisztika. In: Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 1. A szövegtani kutatás néhány alapkérdése*. Szeged, 1990. 45-56.
- 1991a. Szimbolikus kontextualizáció és intertextualitás. Nagy László: Inkarnáció ezüstben. In: Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész)*. Acta Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica Litteraria et Aesthetica, Szeged, 1991. 55-66.
- 1991b. Szupertextus, stíluselemzés és -tipológia. In: Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 3. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Második rész)*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. 69-77.
1993. Megjegyzések szövegek makroorganizációjával kapcsolatban. In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön – külföldiek Magyarországon I-III. III.* Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft. Budapest – Szeged, 1993. 1471-1477.
<http://www.jgytf.u-szeged.hu/%7Evass/vportrea.htm>.
1999. Adalékok a társas érintkezés és a diszkurzusok vizsgálatához. In: Galgóczi László (szerk.): *Nyelvtan, nyelvhasználat, kommunikáció*. JGYF Kiadó, Szeged, 1999. 205-220.
<http://www.jgytf.u-szeged.hu/%7Evass/vportrez.htm>.
2002. Interpretáció és illusztráció. Egy multimedialis kommunikátum szövegtani megközelítéséhez. In: Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal (szerk.): *Szöveg az egész világ. Petőfi Sándor János 70. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002. 524-532.
- 2003a. Verbális és vizuális költői alkotások Nagy László, Kondor Béla és Szécsi Margit életművéből. Adalékok a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai vizsgálatához. 1. *Arccal a tengernek*. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 15. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Kép és szöveg. 2. Szöveg és fordítás*. JGYF Kiadó, Szeged, 2003. 107-131.
- 2003b. Nagy László. Csodafiu-szarvas. Kass János rajzaival. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 15. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Kép és szöveg. 2. Szöveg és fordítás*. JGYF Kiadó, Szeged, 2003. 263-267.
- 2004a. Tipológiai kalauz a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tanulmányozásához. In: Tóth Szergej – Vass László (szerk.): *Nyelvészeti Füzetek Szótársorozata / Fasciculi Linguistici Series Lexicographica 3. Generalia*, Szeged, 2004. 230-251.
- 2004b. Költészet és képzőművészet. 1. Diszkurzív kompozíciók. *Ments meg Uram...* In: Galgóczi László – Vass László (szerk.): *Stílus és anyanyelv. A pedagógusképzés kiskönyvtára 3.* JGYF Kiadó, Szeged, 2004. 103-126.
- 2004c. Verbo-vizuális alkotások Kondor Béla életművéből. *Jaj városom...* In: Navracsics Judit – Tóth Szergej (szerk.): *Nyelvészet és interdiszciplinaritás*. Generalia, Szeged – Veszprém, 2004. 572-586.

Irodalomjegyzék

VASS LÁSZLÓ – BARTA ÁGNES:

1998. Interpretáció és illusztráció 1. Pilinszky János: Harmadnapon. In: Galgóczi László (szerk.): *Alkalmazott nyelvészet a magyar nyelv és irodalom tanításában. Program és tanulmányok*. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszéke. Szeged, 1998. 131-144.

VASS LÁSZLÓ – SEBESTYÉN KATALIN:

1989. Motívumrendszerek és -láncok Nagy László *Versben bujdosó* című kötetében. *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, Szeged, 1989. 93-99.

VASY GÉZA:

1983. *Pályák és művek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.
1995. *Nagy László*. Balassi Könyvkiadó, Budapest, 1995.

Verstár

1998. *A magyar líra klasszikusai*. CD-ROM. Arcanum DataBases Kft. Budapest, 1998.

JACOBUS DE VORAGINE:

1990. *Legenda Aurea*. Szentek csodái és szenvedései. Helikon Kiadó, Budapest, 1990.

WEÖRES SÁNDOR:

1975. *Egybegyűjtött írások II*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1975.

ÁLTALÁNOS INFORMÁCIÓK

Szerkeszti

VASS LÁSZLÓ

1. BIBLIOGRÁFIÁK

1.1. BIBLIOGRAPHIE LINGUISTIQUE DE L' ANNÉE (= BL) 1999 – 2000

A korábbi kötetek szövegkutatással kapcsolatos adataihoz lásd: *Szemiotikai szövegtan 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. 199-104 – itt található a BL olvasásának céljára szolgáló útmutató is; *Szemiotikai szövegtan 3. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Második rész)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. 215-221; *Szemiotikai szövegtan 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 177-183; *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 297-304; *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1995. 331-352; *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 311-322; *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1997. 235-249; *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 323-334; *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYF Kiadó, Szeged, 1999. 387-396; *Szemiotikai szövegtan 14. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 14.1. Kép és szöveg. 14.2. Kommunikáció a médiában*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYF Kiadó, Szeged, 2001. 229-241; *Szemiotikai szövegtan 15. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 15.1. Kép és szöveg (2). 15.2. Szöveg és fordítás*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYF Kiadó, Szeged, 2003. 277-287 és *Szemiotikai szövegtan 16. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 16.1. Szöveg és zene. 16.2. Mediális transzpozíciók*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYF Kiadó, Szeged, 2004. 193-203.

**2.3. Text linguistics, discourse grammar —
Linguistique de texte, grammaire de discours
1999**

- 2686 Adamzik, Kirsten: *Textsorten – Texttypologie...* – Münster, 1995 | BL 1997, 3670 | ZDL 66/1, 1999, 67-68 Eckhard Meineke.
- 2687 Karabétian, Stéphane: Bibliographie. – LFr 121, 1999, 117-123 | Recent publications on text linguistics.
- 2688 Vass, László: Bibliográfiák, repertóriumok. – SzSz 12, 1999, 387-407 | Bibliographies and repertories on text linguistics.
– Achard-Bayle, Guy: Coréférence et diversité des designations en context évolutif... – 3233.
- 2689 *Anaphores temporelles et (in-)cohérence* / Textes réunis par; Liliane Tasmowski – De Ryck; Carl Vettters. – Amsterdam: Rodopi, 1996. – v, 215 p. – (Cahiers chronos; 1) | BSL 93/2, 1998, 74-77 Sylvie Mellet | CJL 42/3, 1997, 350-354 Marie Labelle | JFLS 7/2, 1997, 217-218 Phil Brew.
- 2690 Arhip, Odette: Construcția categoriilor de analiză discursivă în textul filosofic. – AUI-L 44-45, 1998-1999, 87-104 | The construction of discourse analysis categories in philosophic texts.
- 2691 Ariel, Mira Cognitive universals and linguistic conventions: the case of resumptive pronouns. – SLang 23/2, 1999, 217-269.
- 2692 Barra Jover, Mario: Las relaciones interoracionales y la llamada „subordinación adverbial”. – RSEL 27/1, 1997, 33-76 | Intersentential relations and the so-called adverbial subordination | Evidence from Spanish | E. ab.
– Bartha, Magdolna: Német és magyar récenziók pragmatikai szempontú kontrasztív összevetése. – 3246.
- 2693 Békési, Imre; Petőfi, János, S.; Vass, László: Gondolatok a szövegtani kutatás során következő feladataihoz: a szaknyelvi szövegek elemzése felé. – SzSz 12, 1999, 11-15 | E. ab.: About imminent tasks of textology researches towards the textological analysis of text type specific texts.
- 2694 Bertuccelli Papi, Marcella: On the relationship between sentence themes and text topics. – SILTA 23/1, 1994, 127-140.
- 2695 Bex, Anthony R.: The linguistic study of non-literary genres: the view from the reader. – EJES 3/1, 1999, 87-105.
- 2696 Bilut-Homplewicz, Zofia: Zum Textstatus des Dialogs. – [843], 37-46 | On the textual status of dialogue.
- 2697 Boniecka, Barbara: *Lingwistyka tekstu: teoria i praktyka*. – Lublin: Wyd. Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej, 1999. – 373 p. | Text linguistics: theory and practice.
- 2698 Borzi, Claudia: El papel del *dinamismo comunicativo* en el avance textual. – LEA 20/2, 1998, 239-268 | The role of *communicative dynamism* in text flow | Topic-comment, evidence from Spanish.
- 2699 Bračič, Stojan: Textgrammatisches Repertorium. – [266], 21-26 | The concept for a repertorium of text grammar.

- Broden, Thomas F.: Linguistic semantics for literature and the human sciences today. – 2130.
- 2700 Broderick, John P.: Wallace Chafe's light subject constraint in conversational discourse in the immediate mode of consciousness. – *Word* 50/2, 1999, 143-154.
- Büring, Daniel: *The meaning of topic and focus...* – 3264.
- 2701 Čechová, Marie: Vztah komunikátu a textu. – [466], I, 32-37 | Relation between communication and text.
- Charolles, Michel; Combettes, Bernard: Contribution pour une histoire récente de l'analyse du discours. – 3271.
- *Coherence in spoken and written discourse...* – 145.
- Comrie, Bernard: Reference-tracking... – 2510.
- *La continuité référentielle.* – 2962.
- 2702 Copeck, Terry; Barker, Ken; Delisle, Sylvain; Szpakowicz, Stan; Delannoy, Jean-François: What is technical text? – *LS* 19/4, 1997, 391-424.
- 2703 Csölle, Anita; Károly, Krisztina: Topical progression in argumentation and narration. – [385], II, 439-444.
- 2704 Csölle, Anita: A szövegkohézió szerepe a szövegtani kutatásokban. – *SzSz* 12, 1999, 136-154 | E. ab.: The place of cohesion in discourse analysis.
- 2705 Dániel, Ágnes: Tocqueville és Marx: *Az amerikai demokrácia és A tőke* értelem-szemantikai szembesítésének tapasztalatai. – *SzSz* 12, 1999, 155-180 | E. ab.: Tocqueville and Marx: semantic confrontation of *Democracy in America* and *The capital*.
- *Le discours: cohérence et connexion...* – 176.
- *Discourse studies in cognitive linguistics...* – 178.
- 2706 Drużycki, Krzysztof: Größere Textkomplexe: Versuch einer neuen interdisziplinären Interpretation anhand von Radiotexten. – [843], 47-56 | Attempt at a new interdisciplinary interpretation of larger text complexes.
- 2707 Dudok, Miroslav: Aspekty textiky. – [720], 215-227 | Aspects of text linguistics | E. ab.
- Dudok, Miroslav: *Úvod do textiky.* – 3283.
- 2708 Findra, Ján: K typológii internetových textov. – [466], I, 38-43 | To typology of internet texts.
- 2709 Freidhof, Gerd: Das Wortspiel im Rahmen der Textlinguistik. – [695], 83-92 | The word game in the context of text linguistics.
- Gallardo, Susana: Funciones del conector adversativo en la interacción comunicativa entre periodista científico y lector. – 6352.
- 2710 Gherasim, Paula: La pronominalisation: grammaire transformationnelle, sémantique générative, grammaire textuelle. – *AUI-L* 44-45, 1998-1999, 137-156.
- 2711 Godó, Ágnes; Magnuczáné: Thematic organisation of written discourse. – *MTK* 1/2, 1999, 69-91.
- 2712 Gutt, Ernst-August: Logical connectives, relationships, and relevance. – [2725], 1-24.
- 2713 Hajičová, Eva: Aktuální členění věty a výstavba promluvy. – [136], 47-54 | E. ab.: Functional sentence perspective and the composition of utterances | Examples from Czech.

- 2714 Hartmann, Reinhard R. K.: Contrastive textology and corpus linguistics: on the value of parallel texts. – *LS* 18/3-4, 1996, 947-957 | contrastive linguistics; text linguistics; translation.
- 2715 Henry, Albert: La phore et les phoriques. – *RLiR* 61/243-244, 1997, 487-503.
– *Historical dialogue analysis*. – 233.
- 2716 Hustinx, Lettica: Cohesie-analyse van informerende teksten. – *Gramma/TTT* 7/3, 1999, 215-236 | Cohesion analysis of expository text | E. ab.
- 2717 Jadir Mohammed: Textual cohesion and the notion of perception. – [207], 43-58.
- 2718 Kahanovs'ka, O. M.: Konceptual'ne bačennja chudožn'oho tekstu u svitli sučas-nych linhvistyčnych teorij. – *VisChU* 461, *Romano-hermans'ka filologija* 1999, 85-92 | Conceptual approaches to the literary text in the light moden linguistic theories.
- 2719 Karolak, Stanisław: Le rôle des noms abstraits dans la grammaire du discours continu. – *SILTA* 23/3, 1994, 477-487.
- 2720 Kastovsky, Dieter; Kryk-Kastovsky, Barbara: Morpholexical and pragmatic factors in text cohesion. – [796], 462-475.
– Keromnes, Yvon: Aspect et anaphore. – 3192.
– Keşik, Marek: Adjectifs modaux et interprétation des démonstratifs neutres. – 3193.
- 2721 Kohnen, Thomas: Toward a theoretical foundation of „text type” in diachronic corpora: investigations with the Helsinki Corpus. – [542], 185-197.
- 2722 Kralčák, L'ubomír: Jazyková komunikácia a nitriansky model literárnej komuni-kácie. – [466], I, 112-115 | Linguistic communication and the Nitra model of lite-rary communication.
– [Krüger, Dietlind] Krüger, Anne-Dietlind: Eigennamen als exklusiv markierte Sprachzeichen in Texten. – 4642.
– Kučerskij, Jurij: Izbrannye voprosy teorii pragmalingvistiki i teksta. – 3333.
- 2723 Lagerwerf, Luuk: *Causal connectives have presuppositions...* – The Hague, 1998 | BL 1998, 3064 | *NTaalk* 4/4, 1999, 372-378 Henk Pander Maat.
– Laurendeau, Paul: Moment de l'énonciation, temps de l'énoncé et ordre de pro-cès. – 3198.
- 2724 Lemke, Jay L.: Resources for attitudinal meaning: evaluative orientations in text semantics. – *FL* 5/1, 1998, 33-56.
- 2725 *Logical relations in discourse* / Eugene E. Loos ed. – Dallas, TX: Summer Inst. of Ling., 1999. – viii, 259 p.
- 2726 Longacre, Robert E.: *The grammar of discourse*. – 2nd ed. – New York, NY: Ple-num Press, 1996. – xvi, 362 p. – (Topics in language and linguistics) | Cf. BL 1984, 3246 | *Word* 50/2, 1999, 279-281 Leonard H. Rolfe.
- 2727 Loos, Eugene E.: Proposed tests for the validity of an analysis of logical connec-tives. – [2725], 243-259.
- 2728 Lundquist, Lita: *Le factum textus*: fait de grammaire, fait de linguistique ou fait de cognition? – *LFr* 121, 1999, 56-75 | E. ab.
- 2729 Maár, Judit: *A drámai és az elbeszélő szöveg szemantikai vizsgálata*. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995. – 155 p. – (Modern filológiai füzetek; 53) | Semantic

- analysis of the dramatic and narrative text | *REF* 4, 1999, 269-270 Krisztina Horváth.
- 2730 Marzani, Robert: Absatz und Kapitel: auf der Suche nach sinnvollen textuellen Untersuchungseinheiten. – [124], 177-182.
- 2731 Mesajul-text ca macroact intenționat multiplu sau indirect. – *LR* 48/5-6, 1999, 393-403 | The text message as a multiple or indirect macro act.
- 2732 Nerlich, Brigitte; Clarke, David D.: Champ, schéma, sujet: les contributions de Bühler, Bartlett et Benveniste à une linguistique de texte. – *LFr* 121, 1999, 36-55 | E. ab.
- 2733 Núñez Ladevéze, Luis: Definición funcional de párrafo como unidad de coherencia. – *RSEL* 27/1, 1997, 135-159 | Functional definition of the paragraph as a coherence unit | E. ab.
– *On subject and theme...* – 395.
- 2734 Östman, Jan-Ola; Virtanen, Tuija: Theme, comment, and newness as figures in information structuring. – [178], 91-110.
- 2735 Paltridge, Brian: *Genre, frames and writing in research settings*. – Amsterdam, 1997 | BL 1997, 3728 | *HER* 22, 1999, 192-198 Bo Laursen.
- 2736 Petőfi, János, S.: *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegteni kutatóprogram*. – Debrecen, 1997 | BL 1997, 3733 | *MNy* 95/1, 1999, 103-105 Géza Balázs.
– Petőfi, János, S.: A szövegtan társtudományainak egymáshoz és a szemiotikai szövegtanhoz való viszonyáról... – 2145.
- 2737 *Phrase, texte, discours* / Stéphane Karabétian [ed.]. – Paris: Larousse, 1999. – 128 p. – (*LFr*, 121).
– Portine, Henri: Représentation textuelle et représentation géométrique du temps... – 3211.
- 2738 Potapova, Rodmonga K.; Prokopenko, S. V.: K opytu izučenija semantiko-sintaksičeskoj ritmizacii tekstov chudožestvennoj prozy. – *VJa* 1997/4, 101-114 | The study of the semantico-syntactical rhythmization of literary texts.
– Rasrier, François: *Meaning and textuality*. – 2146.
– *Reference and referent accessibility*. – 460.
- 2739 *Relations anaphoriques et (in)cohérence* / Textes réunis par Walter De Mulder; Liliane Tasmowski-De Ryck; Carl Veters. – Amsterdam: Rodopi, 1997. – ix, 314 p. (Faux titre; 132) | Not yet analyzed | *JFLS* 8/2, 1998, 260-262 Nicole Thatcher | *TdL* 38, 1999, 159-160 Ludo Melis | *RLiR* 63/249-250, 1999, 254-256 Laurence Rosier.
- 2740 Rudolph, Elisabeth: The cognitive value of sentence connection. – [266], 201-206.
- 2741 Rudolph, Elisabeth: *Contrast...* – Berlin, 1996 | BL 1996, 3507 | *SLang* 22/2, 1998, 473-481 Yaron Matras.
- 2742 [Sacharnyj, Leonid V.]; [Černuchina, Inna Ja.]; [Majdanova, Ljudmila M.]; [Sirotinina, Ol'ga B.]; [Matveeva, Tamara V.]; [Boguslavskaja, N. E.]; [Giniatullin, I. A.]; [Murzina, L. N.]; [Koževnikova, Natal'ja A.]; [Kupina, Natalija A.]; [Bitenskaja, G. V.]: *Čelovek – tekst – kul'tura* / Pod red. N.A. Kupinoj; T.V. Matveevoj. – Ekaterinburg: [s.n.], 1994. – 237 p. | Man – Text – Culture | *RuSe* 1994/3, 130-

- 136 Natal'ja A. Fateeva | *VJa* 1996/1, 166-169 Margarita N. Kožina; Vladimir A. Salimovskij.
- 2743 Sacharnyj, Leonid V.: Tema-rematičeskaja struktura teksta: osnovnye ponjatija. – *JaRD* 1, 1998, 7-16 | E. ab.: Topic-comment structures in discourse: some basic notions.
- 2744 Serrano Montesinos, María José: Sintaxis y análisis del discurso. – *Thesaurus* 51/2, 1996, 250-276 | Syntax and discourse analysis | Language variation.
- 2745 Sgall, Petr: Remarks on sentence prosody and topic-focus articulation. – [537], 139-145.
- 2746 *Stereotipnost' i tvorčestvo v tekste: mežvuzovskij sbornik naučnych trudov* / Glavnyj red. Marija P. Kotjurova. – Perm': Permskij univ., 1999. – 328 p. | Stereotypicality and creativity in texts | Not analyzed | *SEz* 24/4, 1999, 137-138 Konstantin G. Popov.
- 2747 Störl-Stroyny, Kerstin: Rev. art. of Elisabeth Rudolph: *Contrast...* – *MSp* 43/1, 1999, 106-117 | Cf. BL 1996, 3507.
- 2748 *Stutterheim, Christiane von: Einige Prinzipien des Textaufbaus: empirische Untersuchungen zur Produktion mündlicher Texte.* – Tübingen: Niemeyer, 1997. – x, 385 p. – (Reihe germanistische Linguistik; 184) | Heidelberg Univ. 1996 diss. (Habilitationsschrift) | *LBer* 1999/180, 486-491 Manfred Consten.
- 2749 *Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok. II* / Szerkesztette: Petőfi S. János; Békési Imre; Vass László. – Szeged: JGYF, 1999. – 435 p. – (*SzSz*; 12) | Semiotic textology | Cf. BL 1993, 3776.
- 2750 Szwedek, Aleksander: Analiza tekstu i dyskursu. – *Kognitywistyka i media w edukacji* (Toruń) [recte: 2], 1999, 227-241 | The problems of text and discourse analysis | E. ab.
- Takubo, Yukinori; Nishiyama, Yuji; Mito, Hiroshi; Kameyama, Megumi; Katagiri, Yasuhiro: *Danwa to bunmyaku.* – 3399.
 - *Temps et discours.* – 533.
- 2751 *Text and context in functional linguistics* / Ed. by Mohsen Ghadessy. – Amsterdam: Benjamins, 1999. – xvii, 340 p. – (Current issues in linguistic theory; 169) | Not yet analyzed.
- Tolcsvai Nagy, Gábor: Vázlat szövegtan és stilsztika társtudományi viszonyáról. – 3446.
- 2752 Tomášková, Renáta: *Dramatický dialog z hlediska textové koheze a koherence.* – Ostrava: Filoz. fak. Ostravské univ., 1999. – 132 p. – (Spisy FF Ostravské univ.; 121) | E. ab.: A complex analysis of the drama dialogue structure focusing on the aspects of cohesion and coherence.
- 2753 Trujillo, Ramón: *Principios de semántica textual.* – Madrid: Arco, 1996. – 449 p. | Principles of text semantics | *RSEL* 28/1, 1998, 242-247 David Serrano Dolader.
- Tschida, Alexander: *Kontinuität und Progression...* – 7396.
- 2754 Tuba, Márta: Reklámnyelv és szövegtipológia. – *MNyj* 37, 1999, 443-446 | The language of commercials and text typology.
- 2755 Turaeva, Z. Ja.: Lingvistika teksta na ischode vtorogo tysjačetiya. – *VKLU-F* 2/2, 1999, 17-25 | Text linguistics at the end of the millennium | E. ab.

- 2756 Vermeer, Hans L.: Textanalyse: linguistisch und translatorisch. – *LingP* 8/1, 1998, 4-19 | Cz. ab.
- 2757 Wacha, Imre: Gondolatok a retorika, a szövegtan, valamint „segéd- és határtudományaiknak” kapcsolatairól, a retorika kompetenciáiról. – *SzSz* 12, 1999, 90-109 | E. ab. On the relation between rhetorics and textology.
- Zagórski, Zygmunt: Kilka uwag dotyczących teorii tekstu (lingwistyczny tekst). – 13715.
 - Zimek, Rudolf: Sootnošenje členov predloženija i častej reči... – 2419.
 - Die Zukunft der Textlinguistik... – 579.

Addenda a BL 1999. évi kötetének 2.3. szekciójához

- 124 *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (Polyslav)*. Bd. 2 / Hrsg. von Katharina Böttger; Markus Giger; Björn Wiemer. – München: Sagner, 1999. – viii, 320 p. – (Die Welt der Slaven. Sammelbände; 4) | Contr. to the 2nd POLYSLAV workshop, Berlin, 8-10 Oct. 1998.
- 136 *Čeština – univerzália a specifika: sborník konference ve Šlapanicích u Brna 17.-18. 11. 1998* / Eds. Zdeňka Hladká; Petr Karlík. – Brno: Masarykova univ., 1999. – 132 p. | Czech universals and specifics: papers from a conference, Šlapanice 17-18 Nov. 1998.
- 145 *Coherence in spoken and written discourse: how to create it and how to describe it: selected papers from the international workshop on coherence, Augsburg, 24-27 April 1997* / Ed. by Wolfram Bublitz; Uta Lenk; Eija Ventola. – Amsterdam: Benjamins, 1999. – xiv, 300 p. – (Pragmatics & beyond. New series; 63) | Not yet analyzed.
- 176 *Le discours: cohérence et connexion: actes du colloque international, Copenhague le 7 avril 1995* / Éd. par Maj-Britt Mosegaard Hansen; Gunver Skytte. – Copenhague: Museum Tusculanum Press, 1996. – 149 p. – (Études romanes; 35) | *JFLS* 8/2, 1998, 271-272 Phil Brew | *RRom* 33/1, 1998, 142-145 Anne Ellerup Nielsen | *RLiR* 62/245-246, 1998, 229-231 Ivan Évrard | Not yet analyzed.
- 178 *Discourse studies in cognitive linguistics: selected papers from the fifth international cognitive linguistics conference, Amsterdam, July 1997* / Ed. by Karen van Hoek; Andrej A. Kibrik; Leo G. M. Noordman. – Amsterdam: Benjamins, 1999. – vi, 187 p. – (Current issues in linguistic theory; 176) | Cf. 339.
- 217 *Functional grammar and verbal interaction* / Ed. by Mike Hannay; A. Machtelt Bolkestein. – Amsterdam, 1998 | *BL* 1998, 606 | *FL* 6/2, 1999, 292-300 Peter Harder | *HER* 22, 1999, 168-171 Mohammed Jadir.
- 233 *Historical dialogue analysis* / Ed. by Andreas H. Jucker; Gerd Fritz; Franz Lebsanft. – Amsterdam: Benjamins, 1999. – viii, 478 p. – (Pragmatics & beyond. New series; 66) | Papers from a conference (Rauischholzhausen, 1997) | Not yet analyzed.
- 266 *Kognitive Aspekte der Sprache: Akten des 30. Linguistischen Kolloquiums, Gdańsk 1995* / Hrsg. von Kazimierz A. Sroka. – Tübingen: Niemeyer, 1996. –

- xxiii, 306 p. – (Linguistische Arbeiten; 360) | *ZDL* 65/2, 1998, 219-220 Karl Horst Schmidt.
- 385 *A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke: a VIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásainak gyűjteményes kiadása, 1998. április 18. Szombathely.* I; II; III. köt / Szerkesztette: Balaskó Mária; Kohn János. – Szombathely: Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, 1999. – 406; 561; 394 p. | The 8th Hungarian Conference on applied linguistics.
- 395 *On subject and theme...* / Ed. by Ruqaiya Hasan; Peter H. Fries. – Amsterdam, 1995 | *BL* 1995, 477 | *FL* 4/1, 1997, 129-131 Carolyn G. Hartnett.
- 460 *Reference and referent accessibility* / Ed. by Thorstein Fretheim; Jeanette Kohn Gundel. – Amsterdam, 1996 | *BL* 1996, 455 | *NOL* 2/4, 1999, 198-202 Michael E. Boutin | *P&C* 6/1-2, 1998, 335-338 Kent Bach.
- 466 *Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu.* I; II / Ed. Pavol Odaloš. – Banská Bystrica: Pedagogická fak. Univ. Mateja Bela, 1999. – 250; 229 p. | Retrospective and perspective views on linguistic communication | Proceedings of the 3rd conference on communication, held on 11-13 September, 1997 in Banská Bystrica – Donovaly, Slovak Republic.
- 533 *Temps et discours* / Éd. par Svetlana Vogeleer; Andrée Borillo; Carl Vetter; Marcel Vuillaume. – Louvain-la-Neuve: Peeters, 1998. – 282 p. – (Bibliothèque des Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain; 99) | Selected papers from the 2nd Chronos colloquium, Brussels, 9-11. 1.1997 | *TdL* 38, 1999, 162-163 Ludo Melis | *JFLS* 9/2, 1999, 319-311 Dulcie M. Engel | Not yet analyzed.
- 537 *Text, speech and dialogue: second international workshop, TSD '99, Plzeň Czech Republic, September 13-17, 1999: proceedings* / Eds. Václav Matoušek; Pavel Mautner; Jana Ocelíková; Petr Sojka. – Berlin: Springer, 1999. – 396 p. – (Lecture notes on artificial intelligence; 1692).
- 579 *Die Zukunft der Textlinguistik...* / Gerd Antos; Heike Tietz (Hgg.). – Tübingen, 1997 | *BL* 1998, 567 | *StNiem* 17, 1999, 347-352 Paweł Gugała.
- 695 *Festschrift für Hans-Bernd Harder zum 60. Geburtstag* / Hrsg. von Klaus Harer; Helmut Schaller. – München: Sagner, 1995. – xxvi, 601 p., portr. – (Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas; 36) | *Slavia* 65/3, 1996, 384 Jaroslav Kolár.
- 720 *Pange lingua: zborník na počesť Viktora Krupu* / Ed. Jozef Genzor; Slavomír Ondrejovič. – Bratislava: Veda, 1999. – 264 p. | Selected bibliography of Viktor Krupa for the years 1956-1998, ed. by Jozef Genzor and Ladislav Dvonč, 229-263.
- 796 *Language in time and space: studies in honour of Wolfgang Viereck on the occasion of his 60th birthday* / Ed. by Heinrich Ramisch; Kenneth Wynne. – Stuttgart, 1997 | *BL* 1998, 878 | *Geolinguistics* 24, 1998 (1999), 183 Jesse Levitt.
- 843 *Zur Mehrdimensionalität des Textes: Repräsentationsformen, Kommunikationsbereiche, Handlungsfunktionen* / Pod red. Zofii Bilut-Homplewicz. – Rzeszów: Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1999. – 279 p.
- 2130 Broden, Thomas F.: Linguistic semantics for literature and the human sciences today. – *Semiotica* 124/1-2, 1999, 81-127 | Rev. art. on 2146.

- 2145 Petőfi, János, S.: A szövegtan társtudományainak egymáshoz és a szemiotikai szövegtanhoz való viszonyáról: (gondolatok egy diszkusszió elindításához). – SzSz 12, 1999, 35-43 | E. ab.: On the relation between the textological disciplines and the semiotic textology.
- 2146 Rastier, François: *Meaning and textuality*. – Toronto, ON: Univ. of Toronto Press, 1997. – xvi, 281 p. – (Toronto studies in semiotics) | Cf. 2130.
- 2419 Zimek, Rudolf: Sootnošenje členov predloženija i častej reči: (s točki zrenija lingvistiki teksta). – [227], 299-307 | E. ab.: Correlation of the members of sentence with parts of speech (from the point of view of text linguistics).
- 2510 Comrie, Bernard: Reference-tracking: description and explanation. – *STUF* 52/3-4, 1999, 335-346.
- 2962 *La continuité référentielle* / Études publiées par Georges Kleiber; Catherine Schnedecker, Jean-Emmanuel Tyvaert. – Paris: Klincksieck, 1997. – 228 p. (Recherches linguistiques; 20) | *BSL* 94/2, 1999, 57-62 Alain Lemaréchal | *TdL* 38, 1999, 160-161 Ludo Melis | *JFLS* 9/2, 1999, 294-296 Phil Brew | Not yet analyzed.
- 3032 *La référence. 1. Statut et processus* / Dir. Nicole Le Querler; Eric Gilbert. – Rennes: Presses Univ. de Rennes, 1998. – 289 p. – (Travaux linguistiques du CERLICO; 11).
- 3033 *Regards sur l'aspect* / Textes réunis par Andrée Borillo; Carl Vetters; Marcel Vuillaume. – Amsterdam: Rodopi, 1998. – iii, 266 p. – (Cahiers chronos, 2).
- 3192 Keromnes, Yvon: Aspect et anaphore. – [3033], 1-19.
- 3193 Kęsik, Marek: Adjectifs modaux et interprétation des démonstratifs neutres. – [89], 197-202.
- 3198 Laurendeau, Paul: Moment de l'énonciation, temps de l'énoncé et ordre de procès. – [3057], 177-198 | Moment of utterance, time of utterance and process order.
- 3211 Portine, Henri: Représentation textuelle et représentation géométrique du temps: le présent est-il un temps du passé? – [3057], 137-161 | Textual and geometrical representation of time: is the present a past tense?
- 3233 Achard-Bayle, Guy: Coréférence et diversité des designations en context évolutif: point de vue, empathie, focalisation. – [3032], 147-170 | Fr. & E. ab.
- 3246 Bartha, Magdolna: Német és magyar recenziók pragmatikai szempontú kontrasztív összevetése. – *MFK* 1/2, 1999, 58-68 | E. ab.: Contrastive analysis of reviews in German and Hungarian from pragmatic aspects.
- 3264 Büring, Daniel: *The meaning of topic and focus: the 59th Street Bridge accent*. – London: Routledge, 1997. – xi, 204 p. – (Routledge studies in Germanic linguistics; 3).
- 3271 Charolles, Michel; Combettes, Bernard: Contribution pour une histoire récente de l'analyse du discours. – *LFr* 121, 1999, 76-116 | E. ab.
- 3283 Dudok, Miroslav: *Úvod do textiky*. – Báčsky Petrovec: Kultúra, 1998. – 125 p. Introduction to text analysis | *SR* 64/2, 1999, 116-119 Ján Horecký.

- 3333 Kučerskij, Jurij: Izbrannye voprosy teorii pragmalingvistiki i teksta. – *PrzR* 22/3-4, 1999, 128-137 | Some aspects of linguistic pragmatics and text analysis | Pol. & E. ab.
- 3399 Takubo, Yukinori; Nishiyama, Yuji; Mito, Hiroshi; Kameyama, Megumi; Katagiri, Yasuhiro: *Danwa to bunmyaku*. – Tokyo: Iwanami Shoten, 1999. – xv, 184 p. (Iwanami koza gengo no kagaku, 7) | Context of discourse.
- 3445 Szathmári, István: A stilisztika helye a szöveget vizsgáló diszciplinák között. – *SzSz* 12, 1999, 63-68 | E. ab.: The place of stylistics among the textological disciplines.
- 3446 Tolcsvai Nagy, Gábor: Vázlat szövegtan és stilisztika tártudományi viszonyáról. – *SzSz* 12, 1999, 81-89 | E. ab.: Outlines of the relation of textology and stylistics as related disciplines.
- Wacha, Imre: Gondolatok a retorika, a szövegtan, valamint „segéd- és határtudományainak” kapcsolatairól, a retorika kompetenciáiról. – 2757.
- 4642 [Krüger, Dietlind] Krüger, Anne-Dietlind: Eigennamen als exklusiv markierte Sprachzeichen in Texten. – [451], 3, 357-364.
- 6352 Gallardo, Susana: Funciones del conector adversativo en la interacción comunicativa entre periodista científico y lector. – *LEA* 19/2, 1997, 173-184 | Functions of adversative connectives in the communicative interaction between scientific journalist and reader.
- Garachana Camarero, María del Mar: La evolución de los conectores contraargumentativos... – 6583.
- 7396 Tschida, Alexander: *Kontinuität und Progression...* – Wilhelmsfeld, 1995 | BL 1998, 7782 | *RJb* 48, 1997 (1998), 214-216 Claudia Polzin.
- 13715 Zagórski, Zygmunt: Kilka uwag dotyczących teorii tekstu (lingwistyki tekstu) – [780], 53-65 | E. ab.: Some remarks on text theory (text linguistics).
- Żydek-Bednarczuk, Urszula: Pragmatyka funkcjonalna w aspekcie lingwistyki tekstu... – 14039.

2.3. Text linguistics, discourse grammar — Linguistique de texte, grammaire de discours 2000

- 2965 Discourse analysis. – *Lab* 16, 2000, 50-56; 253-261; 438-452; 611-620.
- 2966 Vass, László: Bibliográfiák, repertóriumok. – *SzSz* 13, 2000, 217-240.
- 2967 *Academic writing...* / Ed. by Eija Ventola; Anna Mauranen. – Amsterdam, 1996 | BL 1996, 3432 | *JoP* 28/3, 1997, 404-412 Anneliese Kramer-Dahl | *Multilingua* 19/3, 2000, 323-325 Karin Johanna Grigar.
- 2968 Adam, Jean-Michel: Linguistique textuelle: des genres de discours aux textes. – Paris: Nathan, 1999. – 208 p. – (Fac. Linguistique) | *VRom* 59, 2000, 196-197 J. Zufferey.
- Aiminuddin: Dekonstruksi dan proses pèmaknaan teks. – 19751.
- 2969 Andó, Éva: Ülj le közénk és mesélj: a spontán elbeszélt történetek jellemzői. – [798], 30-34 | Characteristics of impromptu speech.

- Apothéloz, Denis; Reichler-Béguelin, Marie-José: Interpretations and functions of demonstrative NPs in indirect anaphora. – 7600.
- Arnold, Jennifer E.; Wasow, Thomas A.; Losongco, Anthony; Ginstrom, Ryan: Heaviness vs. Newness... – 2748.
- 2970 *Associative anaphora* / Ed. by Michel Charolles and Georges Kleiber. – Amsterdam: Elsevier, 1999. – 307-415. – (*JoP*; 31/3) | Special issue.
- 2971 Bajzisková, Eugénia: Princípy spájateľnosti a segmentácie v texte. – [500], 130-137 | E. ab.: Principles of connectiveness and segmentation in a text.
- Bearth, Thomas: The contribution of African linguistics towards a general theory of focus... – 19908.
- Beaugrande, Robert-Alain de: Reconnecting real language with real texts... – 2058.
- Bemárdez Sanchís, Enrique: Estrategias constructivas de la descripción oral. – 4045.
- Bhat, D. N. Shankar: The indefinite-interrogative puzzle. – 3428.
- 2972 Bisimalieva, M. K.: O ponjatijach „tekst” i „diskurs”. – *FilN* 1999/2, 78-85 | About the concepts „text” and „discourse”.
- Bloch, M. Ja.: Diktema v urovnevoj strukture jazyka. – 2066.
- 2973 Boniecka, Barbara: *Lingwistyka tekstu...* – Lublin, 1999 | *BL* 1999, 2697 | *PSP* 7 (27), 2000, 288-290 Ewa Zawieja | *Stylistyka* 9, 2000, 443-448 Małgorzata Kita.
- 2974 Bouquet, Simon: Linguistique des genres et poésie. – *Degrés: revue de synthèse à orientation sémiologique* (Bruxelles) 28 (104), 2000, a1-a13.
- Bračić, Stojan: Die Textpartitur als Indikator der inneren Textdynamik. – 9013.
- 2975 Brdar, Mario; Brdar-Szabó, Rita: Towards a functional approach to infinitival complements: control obviation strategies between syntax, semantics, pragmatics and discourse. – [279], 157-170.
- Breivega, Kjersti Rongen: Den vitskaplege artikkelen som forskingsobjekt... – 4919.
- Büring, Daniel: *The meaning of topic and focus...* – 3520.
- 2976 Busse, Dietrich: *Textinterpretation...* – Opladen, 1992 | *BL* 1992, 4423 | *ZrP* 114/2, 1998, 308-313 Peter Schifko.
- 2977 Charolles, Michel: Associative anaphora and its interpretation. – *JoP* 31/3, 1999, 311-326.
- 2978 Cirko, Lesław: Przykład - szczególny rodzaj tekstu? – *SeminNWTN* 2 (53), 1999 (2000), 11-19 | Example – aspecific kind of text?
- *Coherence in spontaneous text*. – 166.
- 2979 *Concepts of dialogue...* / Ed. by Edda Weigand. – Tübingen, 1994 | *BL* 1995, 4395 | *JoP* 29/2, 1998, 205-208 Tamar Katriel.
- 2980 Connolly, John H.; Clarke, Anthony A.; Garner, Steven W.; Palmén, Hilary K.: A functionally oriented analysis of spoken dialogue between individuals linked by a computer network. – [224], 33-58.
- *Conversation...* – 183.
- Cornish, Francis: Les chaînes topicales"... – 3534.

- 2981 *Corpus-based and computational approaches to discourse anaphora* / Ed. by Simon Botley; Anthony Mark McEnery. – Amsterdam: Benjamins, 2000. – vi, 257 p. – (Studies in corpus linguistics; 3) | Not yet analyzed.
 - Cots, Josep Maria: Tres enfoques en análisis del discurso... – 3535.
- 2982 Czajka, Piotr: O wartościach w kontekście lingwistyki tekstu. – *SeminNWTN* 1 (52), 1997-1998 (1999), 60-65 | On values in the context of text linguistics.
- 2983 Degand, Liesbeth: Causal connectives or causal prepositions?: discursive constraints. – *JoP* 32/6, 2000, 687-707.
 - *Le discours: cohérence et connexion...* – 222.
 - *Discourse and pragmatics in functional grammar.* – 224.
 - *Discourse markers and coherence relations.* – 3555.
 - *Discourse markers...* – 225.
- 2984 Dvalidze, N.: txrobiti dinamik' is mimarteba k' ohezia-k' oherent' ulobastan. – *SDz* 9, 1999, 42-47 | E. ab.: The interrelation of narrative dynamics and cohesion-coherence.
 - *English media texts past and present...* – 245.
- 2985 Enukidze, R.: gansazgvruili art' ik' lis t' ekst' obrivi punkciis šesaxeb. – *SDz* 8, 1999, 101-5 | E. ab.: On some textual functions of the definite article.
- 2986 Fehér, Erzsébet: *A szövegkutatás megalapozása a magyar nyelvészetben: tudománytörténeti vázlat.* – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2000. – 82 p. – (Nyelvtudományi értekezések; 147) | Researches on text linguistics in Hungary | *SzSz* 13, 2000, 173-181 László Vass.
- 2987 Fischer, Kerstin: Validating semantic analyses of discourse particles. – *JoP* 29/2, 1998, 111-127.
- 2988 Formanova, S. V.: Tekst kak ob''ekt lingvističeskogo issledovanija. – [1996], Tom I, 182-186 | The text as an object of linguistic studies.
- 2989 Fraser, Bruce: What are discourse markers? – *JoP* 31/7, 1999, 931-952.
 - González de Ávila, Manuel: Comunicación, implicitud e imposición referencial. – 3585.
- 2990 Graefen, Gabriele: *Der Wissenschaftliche Artikel: Textart und Textorganisation.* – Frankfurt am Main: Lang, 1997. – 355 p. – (Arbeiten zur Sprachanalyse; 27) | The scholarly article: text type and text organisation | Dortmund Univ. 1996 diss. | *Multilingua* 18/2-3, 1999, 307-309 Inge Weber-Newth.
- 2991 Grimm, Anja: Bedeutungsveränderung durch Reformulierung: zur Differenz zwischen Bezugs- und Reformulierungsausdruck. – [395], 71-85 | Ru. ab.
- 2992 Grimm, Anja: Die Zusammenfassung als Text- und Äußerungsstruktur. – [390], 111-131 | Ru. ab.
- 2993 Guna, Jon Atle: Combining functional grammar and rhetorical structure theory for discourse representation. – [224], 75-89.
 - Hamilton, Heidi E.: Reported speech and survivor identity in on-line bone marrow transplantation narratives. – 4689.
 - *Handbuch der Dialoganalyse.* – 3600.
 - Hansen, Maj-Britt Mosegaard: *The function of discourse particles...* – 7524.

- 2994 Hausendorf, Heiko: Die Zuschrift: exemplarische Überlegungen zur Methodologie der linguistischen Textsortenbeschreibung. – *ZS* 19/2, 2000, 210-244 | On the methodology of linguistic text-type description | E. ab.
- 2995 Hengeveld, Kees: Cohesion in functional grammar. – [224], 1-16 | Evidence from genetically unrelated languages.
 - *Historical dialogue analysis*. – 298.
 - Holk, André G. F. van: *Theme and space*... – 15454.
- 2996 Hřebíček, Luděk: *Variation in sequences: contributions to general text theory*. – Praha: Orientální ústav, 2000. – 132 p.
- 2997 Huang, Yan: Discourse anaphora: four theoretical models. – *JoP* 32/2, 2000, 151-176.
- 2998 Hyland, Ken: Persuasion and context: the pragmatics of academic metadiscourse. – *JoP* 30/4, 1998, 437-455.
- 2999 Karpilovič, T. P.: Prototipičeskaja struktura tekstov rezjume i ee diskursivnye markery. – [1016], 36-44 | The prototypical structure of summary texts and its discursive markers.
- 3000 Kehler, Andrew: Coherence and the resolution of ellipsis. – *L&P* 23/6, 2000, 533-575.
- 3001 Kita, Małgorzata: Językoznawstwo wobec synergizmu różnych „kodów” rozmowy. – *BPTJ* 55, 1999 (2000), 141-150 | On „extralinguistic elements” in spoken texts | E. ab.
 - Kleiber, Georges: Associative anaphora and part-whole relationship... – 7606.
- 3002 Kroon, Caroline: Discourse markers, discourse structure and functional grammar. – [224], 17-32.
 - Kus’ko, K. Ja.: Tekst jak ob’jekt doslidžennja u svitli naukovoji spadščyny Ju. O. Žluktenka. – 1489.
 - Laffut, An: The spray/load alternation... – 2863.
- 3003 Lavigne-Tomps, Frédéric; Dubois, Danièle: Context effects and associative anaphora in reading. – *JoP* 31/3, 1999, 399-415.
- 3004 Lavric, Eva: Ein Modell der Referenz determinierter Nominalphrasen. – *ZrP* 116/1, 2000, 20-55.
 - *Linguistique de l’écrit, linguistique du texte*. – 3916.
- 3005 Ljung, Magnus: Newspaper genres and newspaper English. – [245], 131-149.
- 3006 *Logical relations in discourse* / Eugene E. Loos ed. – Dallas, TX: Summer Inst. of Ling., 1999. – viii, 259 p.
 - Matras, Yaron: The function and typology of coordinating conjunctions... – 5072.
- 3007 Metodologija issledovanij političeskogo diskursa: aktual’nye problemy soderžatel’nogo analiza obščestvenno-političeskich tekstov. Vyp. 1 / Pod obščej red. I. F. Uchvanovoj-Šmygovej; [kollektiv avtorov: D. G. Boguševič; A. M. Gorlatov; I. A. Dylevskij; N. A. Elsukova; O. V. Zerneckaja; P. V. Zerneckij; A. M. Kaljuta; E. V. Koršuk; Ė. R. Lassan; G. V. Maksjuta; S. I. Naumova; T. M. Permjakova; E. N. Potaškina; E. N. Rudenko; A. E. Suprun; E. S. Surkova; E. G. Tarasevič; E. S. Tichomirova; I. I. Tokareva; G. N. Tret’jakova; I. F. Uchvanova-Šmygova; E. E. Čizevskaja]. – Minsk: Belorusskij Gosudarstvennyj Universitet, 1998. – 256 p.

- | Methodology of the study of political discourse: current problems of the content analysis of sociopolitical texts.
- 3008 [Metzeltin, Michael] Metzeltin, Miguel: De la lingüística a la antropología omnimedial. – *RSEL* 30/1, 2000, 1-12 | From linguistics to omnimedial anthropology | E. ab.
- 3009 Miczka, Ewa: Prototyp w lingwistyce tekstu. – [282], 20-31 | The prototype in text ling. | E. & G. ab.
- 3010 Neveu, Franck: Conflits d'incidences et portées indistinctes: problèmes de syntaxe et de référence dans le texte poétique. – *Degrés: revue de synthèse à orientation sémiologique* (Bruxelles) 28 (104), 2000, b1-b14.
- 3011 Partee, Barbara H.: Topics under negation: „but the answers never carne”. – *LArb* 74, 2000, 43-57.
- 3012 Pereiro Rozas, Arturo X.; Juncos Rabadán, Onésimo: Referencia cohesiva no discurso narrativo na vellez. – *Verba* 27, 2000, 317-339 | Cohesive reference in discourse in old age | Evidence from Modern Galician | Sp. & E. ab.
- 3013 Petőfi, János, S.: Általános megjegyzések a (multimediális) szövegek mint komplex jelek szemiotikai textológiai „organizációtípus” fogalmához. – *SzSz* 13, 2000, 17-22 | E. ab.: General comments on the notion of „semiotic-textological organization types” of multimедial texts as complex signs.
- 3014 Petőfi, János, S.: A szaknyelvi szövegek szövegtani elemzésének néhány aspektusa. – *SzSz* 13, 2000, 49-55 | E. ab.: Some aspects of the textological analysis of texts for special purposes.
- Reboui, Anne; Moeschler, Jacques: *Pragmatique du discours...* – 3704.
- 3015 Reboul, Anne: What (if anything) is accessibility?: a relevance-oriented criticism of Ariel's accessibility theory of referring expressions. – [224], 91-108 | Cf. BL 1995, 4385.
- *Reference and anaphoric relations.* – 3301.
 - *Reference and referent accessibility.* – 549.
 - *Reported speech...* – 554.
 - Sandig, Barbara: Zu einer Gesprächs-Grammatik... – 2670.
- 3016 Schreiber, Michael: *Textgrammatik – gesprochene Sprache – Sprachvergleich: Pro-formen im gesprochenen Französischen und Deutschen.* – Frankfurt am Main: Lang, 1999. – 537 p. – (VarioLingua; 9) | Heidelberg Univ. 1998 diss. (Habilitationsschrift).
- Sedláková, Marianna: Textologická konferencia o náboženskej komunikácii. – 763.
 - Sityaev, Dmitri: The relationship between accentuation and information status of discourse referents... – 2616.
- 3017 Ślósarska, Joanna: W kierunku nieliniowych modeli techne i poiesis. – [567], 153-165 | E. & Ru. ab.: Towards nonlinear models of techne and poiesis.
- 3018 Solodub, Ju. P.: Intertekstual'nost' kak lingvističeskaja problema. – *FilN* 2000/2, 51-57 | Intertextuality as a linguistic problem.
- 3019 Solomars'ka, O. O.: Dejaki problémy lnhvistyky poetyčnogo tekstu. – [975], 239-242 | The linguistics of the poetic text.

- Steuten, Ans A. G.: Business conversation from a conversational analytical and a functional grammar perspective. – 3738.
- 3020 *Subject-oriented texts...* / Ed. by Hartmut Schröder. – Berlin, 1991 | BL 1993, 3773 | SzSz 13, 2000, 194-198 Krisztina Szécsényi.
- 3021 Suter, Hans-Jürgen: *The wedding report...* – Amsterdam, 1993 | BL 1993, 3774 | *Multilingua* 16/2-3, 1997, 304-306 Silke Kuhlow.
- 3022 Světlá, Jindra: K typologii textů ve francouzské lingvistice. – ČMF 82/1, 2000, 4-22 | Text typology in French linguistics | F. ab.
- 3023 *A szövegtani kutatás általános kérdései, szaknyelvi szövegek, tankönyvi szövegek* / Szerkesztette: Petőfi S. János; Békési Imre; Vass László. – Szeged: JGYF, 2000. – 247 p. – (SzSz; 13) | Semiotic textology.
- Taboada, Maite: Cohesion as a measure in generic analysis. – 3741.
- 3024 Takahashi, Hidemitsu: Indirect anaphors: definiteness and inference. – LB 86/1-2, 1997, 53-80.
- 3025 Tátrai, Szilárd: Az elbeszélő „én” nyelvi jelöltsége. – Nyr 124/2, 2000, 226-238 | E. ab.: The linguistic markedness of narrative „ego”: an experimental textological approach to personal narration.
- *Der Text als Begegnungsfeld zwischen Literaturwissenschaft und Linguistik...* – 648.
- 3026 *Text- und Gesprächslinguistik: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung = Linguistics of text and conversation: an international handbook of contemporary research* / Hrsg. von = Ed. by Klaus Brinker; Gerd Antos; Wolfgang Heinemann; Sven Frederik Sager. 1. Halbband = Vol. 1. – Berlin: de Gruyter, 2000. xxviii, 884 p. – (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; 16/1) | Not yet analyzed.
- 3027 Tolcsvai Nagy, Gábor: A kognitív nyelvészet elméleti hozadéka a szövegtan számára. – Nyr 124/4, 2000, 494-500 | E. ab.: Cognitive grammar in text linguistics.
- Tschida, Alexander: *Kontinuität und Progression...* – 7533.
- 3028 Ungerer, Friedrich: News stories and news events: a changing relationship. – [245], 177-195.
- 3029 Verikaitė, Daiva: Substitution as a means of cohesion in the texts of zoology. – *Kalbotyra* 47/3, 1998, 75-82 | Lith. ab.
- Vermeulen, Cornelis F. M.: Text structure and proof structure. – 2348.
- 3030 Vestergaard, Torben: From genre to sentence: the leading article and its linguistic realization. – [245], 151-175.
- 3031 Wichter, Sigurd: Texte, Diskurse, Querschnitte unter Berücksichtigung vertikaler Strukturen. – [944], 253-262.
- 3032 Zafiu, Rodica: Descriptions linguistiques du jeu des perspectives en poésie. – *Degrés: revue de synthèse à orientation sémiologique* (Bruxelles) 28 (104), 2000, c1-c23.
- 3033 Zimek, Rudolf: Nezbytnost zkoumání jazykových jednotek z hlediska lingvistiky textu. – [500], 123-129 | E. ab.: A necessity of investigating linguistic units from the viewpoint of text-linguistics.

- 3034 Zolotova, Galina A.: Grammatika v kontekste filologii. – *NDMGU* 4, 2000, 43-52 | Grammar in philological context.

Addenda a BL 2000. évi kötetének 2.3. szekciójához

- 166 *Coherence in spontaneous text* / Ed. by Morton Ann Gernsbacher; T. Givón. – Amsterdam, 1995 | BL 1995, 233 | *JoP* 27/3, 1997, 400-402 Andreas H. Jucker | Cf. BL 1997, 4805.
- 183 *Conversation...* / Ed. by Talmy Givón. – Amsterdam, 1997 | BL 1998, 153 | *AL* 32, 2000, 193-202 Anne Marie Bülow-Møller.
- 222 *Le discours: cohérence et connexion...* / Éd. par Maj-Britt Mosegaard Hansen; Gunver Skytte. – Copenhagen, 1996 | BL 1999, 176 | *ZrP* 115/4, 1999, 653-654 Harald Völker | Not yet analyzed.
- 224 *Discourse and pragmatics in functional grammar* / Ed. by John H. Connolly; Roel M. Vismans; Christopher S. Butler; Richard A. Gatward. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1996. – x, 236 p. – (Functional grammar series; 18) | Papers from the Sixth International Conference on Functional Grammar held in York in 1994.
- 225 *Discourse markers...* / Ed. by Andreas H. Jucker; Yael Ziv. – Amsterdam, 1998 | BL 1998, 174 | *FL* 7/2, 2000, 307-310 Uta Lenk.
- 245 *English media texts past and present: language and textual structure* / Ed. by Friedrich Ungerer. – Amsterdam: Benjamins, 2000. – xiv, 286 p. – (Pragmatics & beyond. New series; 80) | Papers from a symposium, Rostock, October 1998.
- 279 *A fund of ideas: recent developments in functional grammar* / Ed. by Christopher S. Butler; John H. Connolly; Richard A. Gatward; Roel M. Vismans. – Amsterdam: IFOTT, 1997. – 249 p. – (Studies in language and language use; 31) | Papers from the Sixth International Conference on Functional Grammar held in York, UK, in August 1994.
- 282 *Gatunki mowy i ich ewolucja. Tom I. Mowy piękno wielorakie* / Pod red. Danuty Ostaszewskiej. – Katowice: Wyd. Uniw. Śląskiego, 2000. – 369 p. – (*PrNUŚ*; 1926) | Genres of speech and their evolution | Papers presented at a conference held in Katowice, 2-3 Dec. 1999.
- 298 *Historical dialogue analysis* / Ed. by Andreas H. Jucker; Gerd Fritz; Franz Lebanft. – Amsterdam, 1999 | BL 1999, 233 | *JoP* 32/10, 2000, 1539-1550 Jacob L. Mey.
- 390 *Linguistische Beiträge zur Slavistik: V. Jungslavist Innen-Treffen, Bautzen 1995* / Hrsg. von Jana Schulze; Eduard Werner. – München: Sagner, 1997. – 392 p. (Specimina philologiae slavicae. Supplement bd.; 58).
- 395 *Linguistische Beiträge zur Slavistik aus Deutschland, Österreich und der Schweiz: IV. Jungslavist Innen-Treffen, Frankfurt am Main 1995* / Hrsg. von Franz Schindler; unter Mitwirkung von Anja Grimm; Holger Kusse; Katrin Unrath. – München: Sagner, 1996. – 356 p. – (Specimina philologiae slavicae. Supplement bd.; 51).

- 500 *Princípy jazyka a textu* / Zostavovateľ: Juraj Dolník. – Bratislava: Univ. Komenského, 2000. – 220 p. | Principles of language and text | Conference Bratislava, 9-10 March 2000 | SR 65/5-6, 2000, 337-344 Daniela Slančová.
- 549 *Reference and referent accessibility* / Ed. by Thorstein Fretheim; Jeanette Kohn Gundel. – Amsterdam, 1996 | BL 1996, 455 | JoP 30/1, 1998, 118-125 Ritva Laury.
- 554 *Reported speech...* / Ed. by Theo A. J. M. Janssen; Wim van der Wurff. – Amsterdam, 1996 | BL 1996, 457 | NOL 3/1, 2000, 35-37 George L. Huttar.
- 567 *Rozważania metodologiczne = Meditations on methodology = Metodologičeskie poiski: język – literatura – teatr* / Praca zbiorowa pod red. Edwarda Kasperskiego.
- 648 *Der Text als Begegnungsfeld zwischen Literaturwissenschaft und Linguistik: zehn Jahre Germanistik in Szombathely im europäischen Zusammenhang: Jubiläumskonferenz, 29-30 October 1999* / Hrsg. von Lajos Szalai. – Szombathely: BDTF, 2000. – 319 p. – (Acta Germanistica Savariensia; 4).
- 763 Sedláková, Marianna: Textologická konferencia o náboženskej komunikácii. – SR 65/1, 2000, 33-35 | Report from the conference Text a kontext v náboženskej komunikácii (Text and context in religious communication) held in November, 4-5th, 1999 in Prešov, Slovak Republic.
- 798 *Vox humana: Bolla Kálmán professzor hetvenedik születésnapjára* / Szerkesztette: Földi Éva; Gadányi Károly. – Budapest: ELTE Fonetikai Tanszék, 2000. – 421 p.
- 944 *Sprachformen: Deutsch und Niederdeutsch in europäischen Bezügen: Festschrift für Dieter Stellmacher zum 60. Geburtstag* / Hrsg. von Peter Wagener. – Stuttgart: Steiner, 1999. – 374 p. – (Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. Beihefte; 105).
- 975 *Naukova spadščyna profesora Ju. O. Žluktenka ta sučasne movoznavstvo: zbirnyk naukovych prac' do 85-riččja Ju. O. Žluktenka* / [Vidpovidal'nyj za vypusk Bjelova A. D.]. – Kyjiv: Lohos, 2000. – 296 p. | The scientific heritage of Jurij O. Žluktenko and modern linguistics.
- 996 *Mova i kul'tura: naukowe vydannja = Jazyk i kul'tura: naučnoe izdanie* / [Pidzahal'noju red. S. B. Buraho]. Vyp. 2. Tom I. *Filosofija movy i kul'tury. Kul'turolohičnyj komponent movy = Filosofija jazyka i kul'tury. Kul'turologičeskij komponent jazyka*. Tom II. *Nacional'ni movy i kul'tury v jich specyfici i vzajemodiji. Problemy humanizaciji navčannja i kul'turolohičnyj pidchid do vykladannja movy i kul'tury = Nacional'nye jazyki i kul'tury v ich specyfike i vzaimodejstvii. Problemy gumanizaciji obučenija i kul'turologičeskij podchod k prepodavaniju jazyka i kul'tury*. Tom III. *Mova i chudožnja tvorčist' = Jazyk i chudožestvennoe tvorčestvo*. – Kyjiv: Vyd. dim Dmytra Buraho, 2000. – 329; 447; 462 p.
- 1016 *Teorija komunikacii, jazykovye značeniya: sbornik naučnych statej* / [Red. Kollegija: Z. A. Charitončik; V. I. Tur; E. G. Lukašanec; T. V. Alechina]. – Minsk: Minskij gosudarstvennyj lingvističeskij univ., 2000. – 126 p.
- 1489 Kus'ko, K. Ja.: Tekst jak ob'jekt doslidžennja u svitli naukovoji spadščyny Ju. O. Žluktenka. – [975], 166-170 | Text as an object of study in the scientific heritage of Jurij O. Žluktenko.

- 2058 Beaugrande, Robert-Alain de: Reconnecting real language with real texts: text linguistics and corpus linguistics. – *IJCL* 4/2, 1999, 243-259.
- 2066 Bloch, M. Ja.: Diktema v urovnevoj strukture jazyka. – *VJa* 2000/4, 56-67 | The „dicteme” in a level structure of language.
- 2348 Vermeulen, Cornelis F. M.: Text structure and proof structure. – *JoLLI* 9/3, 2000, 273-311.
- 2616 Sityaev, Dmitri: The relationship between accentuation and information status of discourse referents: a corpus-based study. – *UCLWPL* 12, 2000, 285-303.
- 2670 Sandig, Barbara: Zu einer Gesprächs-Grammatik: prototypische elliptische Strukturen und ihre Funktionen in mündlichem Erzählen. – *ZGL* 28/3, 2000, 291-318 | On a discourse grammar: prototypical elliptic structures and their functions in oral narrative.
- 2748 Arnold, Jennifer E.; Wasow, Thomas A.; Losongco, Anthony; Ginstrom, Ryan: Heaviness vs. newness: the effects of structural complexity and discourse status on constituent ordering. – *Language* 76/1, 2000, 28-55.
- 2863 Laffut, An: The spray/load alternation: some remarks on a textual and a constructionist approach. – *LB* 86/4, 1997 (1998), 457-487.
- 3301 *Reference and anaphoric relations* / Ed. by Klaus von Heusinger; Urs Egli. – Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000. – xi, 347 p. – (Studies in linguistics and philosophy; 72) | *Lingua* 110/12, 2000, 949-956 Ahti Pietarinen | Not yet analyzed.
- Regier, Terry: *The human semantic potential...* – 4198.
- 3428 Bhat, D. N. Shankar: The indefinite-interrogative puzzle. – *LT* 4/3, 2000, 365-400.
- Boeckx, Cedric: Expletive split.... – 2761.
 - Bondarenko, A.: Principy logiko-semantičeskoj organizacii složnopolčinennogo predloženiya... – 7637.
 - Büring, Daniel: *The meaning of topic and focus...* – 3520.
 - Bush, Ryan; Tevdoradze, Magda: Broad and narrow identificational foci. – 2771.
- 3520 Büring, Daniel: The meaning of topic and focus... – London, 1997 | *BL* 1999, 3264 | *Lingua* 110/10, 2000, 801-806 João Costa.
- Caffi, Claudia: On mitigation. – 8088.
 - Callow, Kathleen: Man and message... – 3203.
- 3534 Cornish, Francis: Les „chaînes topicales”: leur rôle dans la gestion et la structuration du discours. – *CdG* 23, 1998, 19-40.
- *Corpus-based and computational approaches to discourse anaphora.* – 2981.
- 3535 Cots, Josep Maria: Tres enfoques en análisis del discurso: acción, sistema e información. – *Sintagma* 11, 1999, 59-80 | Three approaches to discourse analysis: action, system, and information | Cat. & E. ab.
- 3555 *Discourse markers and coherence relations* / Ed. by Rodie Risselada and Wilbert Spooren. – Amsterdam: Benjamins, 1998. – ix, p. 131-257. – (*JoP*; 30/2).
- *Discourse markers...* – 225.
- 3585 González de Ávila, Manuel: Comunicación, implicitud e imposición referencial. – *VRom* 59, 2000, 12-23 | Communication, implicitness and enforced reference.
- Graefen, Gabriele: *Der Wissenschaftliche Artikel...* – 2990.

- 3600 *Handbuch der Dialoganalyse* / Hrsg. von Gerd Fritz; Franz Hundsnurscher. – Tübingen, 1994 | BL 1995, 5352 | *Lexicographica* 15, 1999, 322 Werner Wolski | *Multilingua* 16/4, 1997, 433-436 Andreas H. Jucker.
– Hansen, Maj-Britt Mosegaard: *The function of discourse particles...* – 7524.
- 3704 Reboul, Anne; Moeschler, Jacques: *Pragmatique du discours: de l'interprétation de l'énoncé à l'interprétation du discours*. – Paris: Colin, 1998. – 220 p. (Collection U. Linguistique).
– Reboul, Anne: What (if anything) is accessibility?... – 3015.
– Rees-Miller, Janie: Power, severity, and context in disagreement. – 10586.
– *Reference and referent accessibility*. – 549.
- 3738 Steuten, Ans A. G.: Business conversation from a conversation analytical and a functional grammar perspective. – [224], 59-73.
– Strömqvist, Sven; Richthoff, Ulla: Linguistic feedback, input and analysis in early language development. – 11237.
- 3741 Taboada, Maite: Cohesion as a measure in generic analysis. – *LACUS* 26, 1999 (2000), 37-51.
- 3916 *Linguistique de l'écrit, linguistique du texte* / Sous la dir. de Jacques Anis; Jean-François Jeandillou. – Nanterre: Univ. Paris X – Nanterre, 2000. – 192 p. – (*LINX*; 43).
- 4045 Bernárdez Sanchís, Enrique: Estrategias constructivas de la descripción oral. – *RSEL* 30/2, 2000, 331-356 | Constructive strategies of oral descriptions | An experimental study of oral text from a psycholinguistic and text linguistic viewpoint; evidence from Spanish | E. ab.
- 4689 Hamilton, Heidi E.: Reported speech and survivor identity in on-line bone marrow translatation narratives. – *JSocL* 211, 1998, 53-67.
– Hammersley, Martyn: On the foundations of critical discourse analysis. – 3599.
- 4919 Breivega, Kjersti Rongen: Den vitskaplege artikkelen som forskingsobjekt: vitskapsteoretisk forankring og tekstkonstituering: samanheng eller samanbrot? – [1072], 1-20 | The scientific article as an object of research: science-theoretical anchoring and text constitution: coherence or collapse?
– Bruder, Kurt A: A pragmatics for human relationship with the divine.... – 3515.
– Caffi, Claudia: On mitigation. – 8088.
- 5072 Matras, Yaron: The function and typology of coordinating conjunctions: evidence from discourse and language-contact situations. – [224], 177-191 | Evidence from Romani and Palestinian Arabic.
- 7524 Hansen, Maj-Britt Mosegaard: *The function of discourse particles...* – Amsterdam, 1998 | BL 1998, 7762 | *AL* 32, 2000, 187-202 Jesper Hermann.
- 7533 Tschida, Alexander: *Kontinuität und Progression...* – Wilhelmsfeld, 1995 | BL 1998, 7782 | *VRom* 56, 1997, 360-362 Anne Grobet.
- 7600 Apothéloz, Denis; Reichler-Béguelin, Marie-José: Interpretations and functions of demonstrative NPs in indirect anaphora. – *JoP* 31/3, 1999, 363-397 | Evidence from French.
– [Blanco Escoda, Xavier] Blanco, Xavier; Bonell, Carmen: Vers une structuration syntactico-sémantique de la terminologie médicale... – 7576.

der Adults (27). SHANI ROBINS, RICHARD E. MAYER: The Metaphor Framing Effect: Metaphorical Reasoning About Text-Based Dilemmas (57).

Number 2 – 2000.

THOMAS HOLTGRAVES: Preference Organization and Reply Comprehension (87). DAVID I. HANAUER, SHOSHI WAKSMAN: The Role of Explicit Moral Points in Fable Reading (107). SHUHUI CHIU, PATRICIA A. ALEXANDER: The Motivational Function of Preschoolers' Private Speech (133). GIGLIANA MELZI: Cultural Variations in the Construction of Personal Narratives: Central American and European Ameri Elicitation Styles (153). HERBERT L. COLSTON, JENNIFER O'BRIEN: Contrast of Kind Versus Contrast of Magnitude: The Pragmatic Accomplishments of Irony and Hyper (179).

Number 3 – 2000.

KEITH K. MILLIS, ANNE KING, HYUN-JEONG J. KIM: Updating Situation Models From Descriptive Texts: A Test of the Situational Operator Mode (201). ADRIAN BANGERTER: Identifying Individual and Collective Acts of Remembering in Task-Related Communication (237). HANNA K. ULATOWSKA, GLORIA STREIT OLNESS, CASAUNDRAL HILL, JULIE A. ROBERTS, MOLLY W. KEEBLER: Repetition in Narratives of African Americans: The Effects of Aphasia (265). STACY L. BIRCH, JASON E. ALBRECHT, JEROME L. MYERS: Syntactic Focusing Structures Influence Discourse Processing (285).

X 16675

A SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 1. A szövegtani kutatás néhány alapkérdése (1990., második kiadás: 1993.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész) (1991., második kiadás: 1996.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 3. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Második rész) (1991.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I) (1992.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (1992.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II) (1993.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez (1994.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III) (1995.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I) (1996.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II) (1997.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III) (1998.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II) (1999.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 13. 0. A szövegtani kutatás: általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek (2000.).

XB 207205
reklam, ho

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 14. 0. A szövegtani kutatás: általános kérdései. 1. Kép és szöveg. 2. Kommunikáció a médiában (2001.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 15. 0. A szövegtani kutatás: általános kérdései. 1. Kép és szöveg. 2. Szöveg és fordítás (2003.).

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 16. 0. A szövegtani kutatás: általános kérdései. 1. Szöveg és zene. 2. Mediális transzpozíciók (2004.).

Kiadja: A Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó

Felelős kiadó: Békési Imre

Kiadóvezető: Pitrik József menedzserigazgató

Nyomdai előkészítés:

Nyomdai és kötészeti munka: Letter Print Kft.

Felelős vezető: Czakó Győző

Készült: 22,5 (A/5) ív terjedelemben, ofszetnyomással

